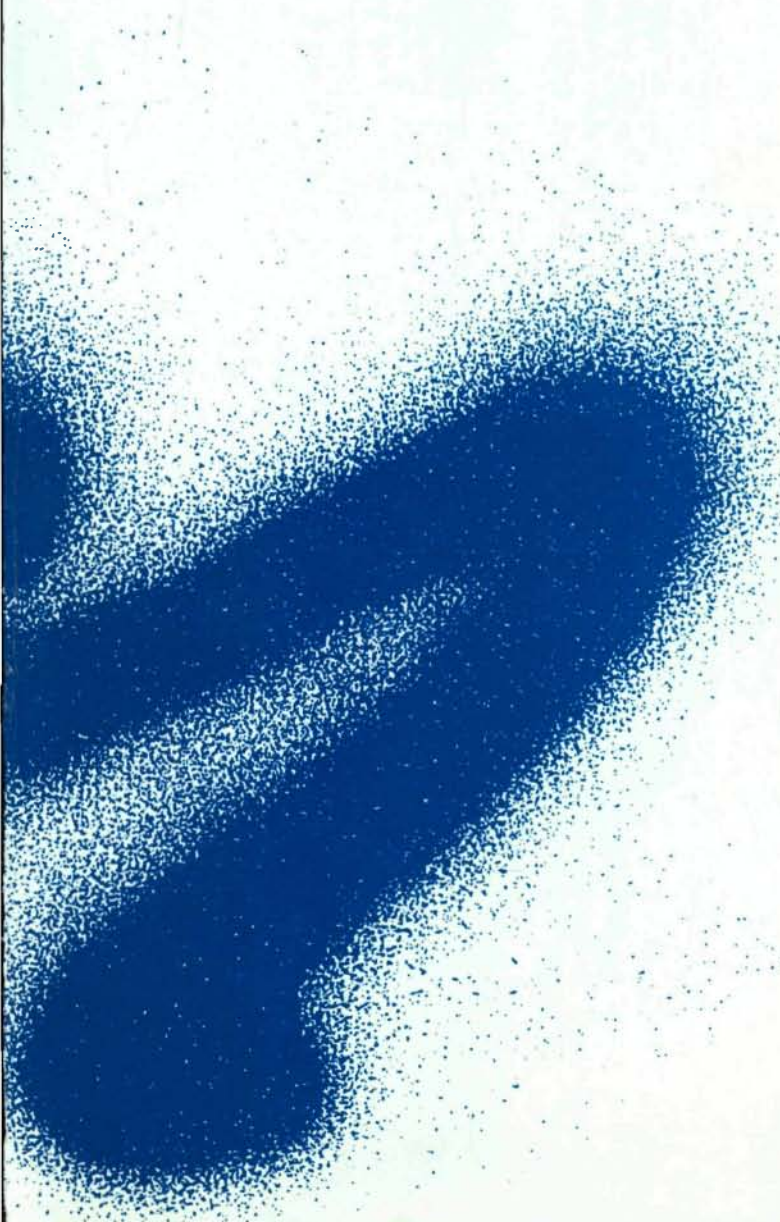

Criminaliteit

87/10

Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Criminaliteit en Gebouwde Omgeving

P. van Soomeren

met medewerking van
P. de Savornin Lohman
H. Caron
A. de Savornin Lohman
B. van Dijk

Bureau Criminaliteitspreventie, Amsterdam

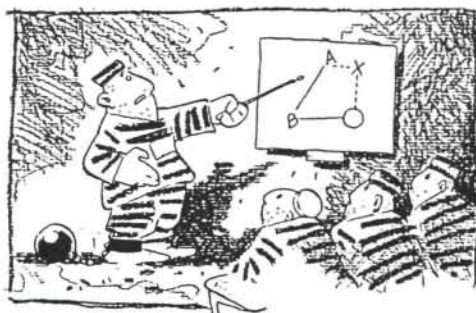
In opdracht van het Ministerie
van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening
en Milieubeheer 's-Gravenhage,

juli 1987

Inhoud

	Pagina
1 Inleiding	10
1.1 Achtergrond, doel en inhoud	10
1.2 Het onderzoek	13
1.3 Begripsafbakening	13
1.4 Uitgangspunten	14
 Deel 1 Literatuur	 17
 1 Een handvat bij de literatuur	 18
 2 Het gedachtengoed van criminologen in vogelvlucht	 20
 3 De Chigacoschool en haar volgers	 23
3.1 Criminele buurten en sociale controle	23
3.2 Consequenties voor preventie	24
3.3 Kritiek op het onderzoek van de Chicagoschool	24
3.4 De ideeën van de Chicagoschool toegepast op Europa	24
3.5 Samenvatting: de betekenis van de Chicagoschool	25
 4 De Pragmatische School	 26
4.1 Inleiding	26
4.2 De opvattingen van Jane Jacobs	26
4.3 Kritiek op Jacobs	28
4.4 Samenvatting: de bijdrage van Jacobs' ideeën	30
4.5 De ideeën van Elisabeth Wood	30
4.6 Kritiek op Wood	32
4.7 Samenvatting: wat hebben we aan de ideeën van Elisabeth Wood?	32
 5 Defensible Space: de eerste generatie	 33
5.1 Inleiding	33
5.2 De jonge Newman: theorie en onderzoek	33
5.2.1 De jonge Newman onder vuur genomen	35
5.3 De eerste generatie 'Defensible Spacers'	36
5.4 De toepasbaarheid in Nederland	37
5.5 Coleman: de teloorgang van een utopie	38
 6 De gelouterde Newman	 40
6.1 De tweede generatie	40
6.2 Newmans belangengemeenschappen	44
6.3 Toepasbaarheid in Nederland	45
6.4 Een herinterpretatie van Defensible Space: toegankelijkheid als sleutelfactor	47
6.5 Samenvatting van de Defensible Space theorie	48
6.6 Ray Jeffery: Defensible Space is een van de mogelijkheden	49

	Pagina
7 De situationele aanpak	50
7.1 Inleiding	50
7.2 Acht preventiestrategieën	51
7.3 Kanttekeningen bij het begrip 'informele controle'	52
7.4 Controle als preventieve strategie	54
7.5 Samenvatting: de bijdrage van de situationele aanpak	55
 8 De Geografische School	 56
8.1 Inleiding	56
8.2 De Brantinghams: de schiltheorie	56
8.3 Het zoekgedrag van daders	57
8.4 Welke omgevingen kent de dader	58
8.5 Op welke tekenen let de dader?	60
8.6 Een voorbeeld	62
8.7 Recente ontwikkelingen	65
8.8 Samenvatting	66
 9 De Keiharde School	 67
9.1 Inleiding	67
9.2 Is technopreventie effectief?	67
9.3 Kritiek op de Keiharde School	68
9.4 Samenvatting	71
 10 Lessen	 72
10.1 Inleiding	72
10.2 Onderzoekproblemen	73
10.3 Te hoge verwachtingen	75
10.4 De moeilijke uitvoering van preventieve maatregelen	78
10.5 Een model	79

	Pagina
Deel 2 Onveiligheidsgevoelens/Criminaliteit in Nederland	81
Inleiding	82
1 Onveiligheidsgevoelens	83
1.1 Inleiding	83
1.2 Angstgevoelens in verband met criminaliteit	84
1.3 Mensen en angstgevoelens	84
1.3.1 Omvang en inhoud van angstgevoelens	84
1.3.2 Kenmerken van angstige groepen	86
1.3.3 Samenvatting	88
1.4 De ruimtelijke omgeving en angstgevoelens: buitenlands onderzoek	90
1.4.1 Theorieën	90
1.4.2 Empirische gegevens	92
1.4.3 Samenvatting	95
1.5 De ruimtelijke omgeving en angstgevoelens: Nederlands onderzoek	96
1.5.1 Onderzoek naar angstgevoelens (WODC/CBS)	97
1.5.2 Onderzoek naar enge plekken	97
1.6 Conclusies en aanbevelingen	105
1.6.1 Plekken met een enge functie	105
1.6.2 Plekken die stil/donker/onoverzichtelijk zijn	105
1.6.3 Rommelige/slecht onderhouden/verwaarloosde plekken	108
1.6.4 Samenvatting	109
2 Criminaliteit in Nederland: vier delicten	111
2.1 Inleiding	111
2.2 Omvang van de vier delicten	111
2.3 Ruimtelijke spreiding van criminaliteit	114
3 Vandalisme	117
3.1 Omschrijving van het begrip	117
3.2 Omvangsgegevens nader bekeken	117
3.3 De daders van vandalisme	118
3.4 De plaatsen waarop vandalisme gepleegd wordt	120
3.4.1 De spreiding van vandalisme over de stad/gemeente	120
3.4.2 Kenmerken van vandalismegevoelige plekken	122
3.4.3 Samenvatting over de pleegplaatsen van vandalisme	126
3.5 Preventie door planologische en bouwkundige maatregelen	128
3.5.1 Controlemogelijkheden	128
3.5.2 Het veiligheidsventiel	129

	Pagina
4 Inbraak	130
4.1 Omschrijving van het begrip	130
4.2 Omvangsgegevens nader bekeken	131
4.3 De daders	132
4.4 De werkwijze van de inbreker: tijdstip en modus operandi	134
4.5 De plaatsen waarop inbraak plaatsvindt	135
4.5.1 De spreiding van inbraken over de stad/gemeente	136
4.5.2 De spreiding van inbraak over een buurtje/straat/huizenblok	139
4.6 Preventie door planologische en bouwkundige maatregelen	142
5 Geweld	147
5.1 Omschrijving van het begrip	147
5.2 Omvangsgegevens nader bekeken	147
5.3 De slachtoffers van geweld	148
5.4 De daders van geweld buitenshuis	148
5.5 De plaatsen waarop geweld buitenshuis plaatsvindt	149
5.6 Preventie door planologische en bouwkundige maatregelen	150
6 Sexueel geweld	152
6.1 Omschrijving van het begrip	152
6.2 Omvangsgegevens nader bekeken	152
6.3 Slachtoffers en daders	154
6.4 De plaatsen waarop sexueel geweld gepleegd wordt	155
6.5 Preventie door planologische en bouwkundige maatregelen	157

	Pagina
Deel 3 Technopreventie	159
1 Inleiding	160
2 Technopreventie vandalisme	161
2.1 Inleiding	161
2.2 De omgeving van het gebouw	162
2.2.1 Een algemene typering van risicogebieden	162
2.2.2 Enkele risicogebieden nader bekeken	163
2.2.3 Vaak vernielde objecten in de omgeving van het gebouw	167
2.3 Het gebouw	170
2.3.1 Een algemene typering van risicogebieden in het gebouw	170
2.3.2 Enkele risicogebieden nader bekeken	170
2.4 Veel vernielde objecten en materialen in het woongebouw	173
2.4.1 Wanden	173
2.4.2 Vloeren en plafonds	177
2.4.3 Entredeuren	177
2.4.4 Ramen en glas	177
2.4.5 Kozijnen	178
2.4.6 Brievenbussen	178
2.4.7 Elektriciteit en verlichting	179
2.4.8 Roosters e.d.	179
2.5 Een voorbeeld: de Peperklip	179
3 Inbraak	182
3.1 Inleiding	182
3.2 Orde in de inbraakpreventie: normen en erkenningssystemen	183
3.2.1 Normen voor bouwtechnische inbraakbeveiliging	183
3.2.2 De erkenningssystemen voor beveiligingsbedrijven	184
3.3 De werkwijze van de inbreker	184
3.4 Inbraak in verschillende typen woningen	187
3.4.1 Portiekwoningen	187
3.4.2 Galerijwoningen	188
3.4.3 Rijtjes eengezinswoningen	190
3.4.4 Vrijstaande woningen	190

	Pagina
4 De bouwtechnische preventie van inbraak	191
4.1 De preventie van inbraak: een denkraam	191
4.2 Het slot	192
4.2.1 Het slot in onderdelen	192
4.2.2 Soorten sloten	194
4.2.3 Waar moet een goed slot op berekend zijn?	196
3.4.3 De montage van sloten	197
3.4.4 Sleutelsystemen	197
4.3 De deur	199
4.4 Het raam	204
4.5 Glas	206
4.6 Gevels en daken, wanden en vloeren	209
4.7 De kosten van inbraakbeveiliging	210
4.7.1 Nieuwbouw: extra uitgaven voor inbraakbeveiliging	211
4.7.2 Bestaande bouw: extra uitgaven voor inbraakbeveiliging	212
4.8 Samenvatting en conclusies	217
 Bijlagen	 219
 1 Beveiliging in bestaande bouw	 220
2 Richtprijzen en richttijden	225
3 Adressenlijst	226
 Literatuur	 229

De criminaliteit staat al een aantal jaren in het brandpunt van de belangstelling. In de samenleving bestaat thans een brede overeenstemming over de noodzaak om de criminaliteit te beteugelen.

Het gaat dan vooral om 'kleine' criminaliteit. Dat woord is terecht wanneer het wordt vergeleken met de criminaliteit die tegen de persoon is gericht. Maar het woord 'klein' miskent het enorme ongemak en de verstoring die een 'inbraakje' in auto of woning voor onze dagelijkse routine betekent. Bovendien zijn de aantallen, in incidenten en schades, bepaald niet klein te noemen. Beter is het dan ook te spreken over veel voorkomende criminaliteit.

In dit boek wordt gestalte gegeven aan één van de belangrijkste maatregelen uit het beleidsplan Samenleving en Criminaliteit, nl. 'het ontwikkelen van een gebouwde omgeving, die qua planologische en bouwtechnische kenmerken zo min mogelijk gelegenheid geeft tot het plegen van delicten'.

In november 1985 zond mijn voorganger een brief aan de Tweede Kamer, waarin hij een aantal initiatieven besprak met betrekking tot de criminaliteitsgevoeligheid van de stedelijke ruimte. Deze brief ging vergezeld van de nota 'Maakt de gelegenheid de dader?' Later werd ook een brochure over deze problematiek verspreid: 'Stedebouw met het oog op sociale veiligheid'.

Dit boek ligt in het verlengde van deze initiatieven. Het is bedoeld om de kennis over criminaliteit en gebouwde omgeving verder te completeren. Het boek bevat resultaten van studies in opdracht van de Directie Coördinatie Bouwbeleid, het Directoraat-Generaal van de Volkshuisvesting en de Rijks Planologische Dienst.

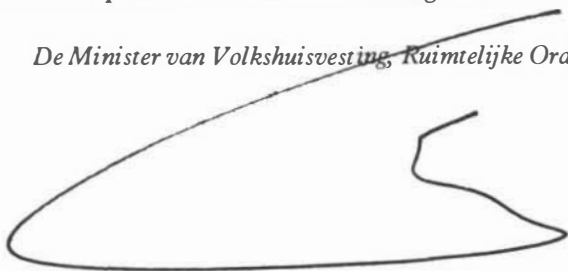
Binnenkort zal voorts, aanvullend op dit boek, een RPD-studierapport verschijnen, getiteld 'Ruimtelijke Planning en Criminaliteit'.

De relatie tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit is niet eenvoudig. Dit boek heeft dan ook geen eenvoudige oplossingen. Daarom wordt begonnen met theoretische beschouwingen, alvorens praktische en technische oplossingen te bieden. De lezer wordt aanbevolen die beschouwingen niet over te slaan, omdat anders teleurstellingen kunnen ontstaan wanneer te simpele maatregelen zijn genomen.

Van het veranderen van de gebouwde omgeving mag niet alles worden verwacht bij de bestrijding van de criminaliteit. Maar voor degenen, die zich rekenschap geven van de beperkingen van het hier gebodene en de noodzaak om zelf creatief te denken over de problematiek, zal dit boek een belangrijke bron zijn.

Ik hoop dat het aan de verwachtingen zal beantwoorden.

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,

drs. E.H. T.M. Nijpels

Verantwoording en dankwoord

Bij de totstandkoming van dit boek speelden vele personen en instanties een rol.

Allereerst zijn daar als producent de Directie Coördinatie Bouwbeleid en het Directoraat Generaal van de Volkshuisvesting van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer die voor de begeleiding en/of financiering zorgdragen. In het bijzonder past hier een woord van dank aan de heer T. van Doormaal en mevrouw G. Segond.

Twee co-producenten mogen hier niet vergeten worden:

- de Rijks Planologische Dienst die grootmoedig afstand deed van een deel van de tekst van een nog lopend onderzoek dat Bureau Criminaliteitspreventie voor deze dienst verricht (de delictplaatjes);
- De Landelijk Coördinator Voorkoming Misdrijven (Ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie) die er mee instemde dat een voor hem te verrichten onderzoeksopdracht gecombineerd werd met het zoek-, veld- en schrijfwerk dat aan de basis lag van een deel van dit boek.

Men ziet dat zeuren over de (Inter)departementale verkokering lang niet altijd terecht is.

De commissieleden die vanaf 1985 het literatuuronderzoek Criminaliteit en Gebouwde Omgeving (en het veldonderzoek, waarvan elders verslag gedaan is) begeleidde, waren: mevrouw J. Junger-Tas (Ministerie van Justitie; W.O.D.C.), de heer J. Korterink (V.N.G.), mevrouw G. Segond (D.G.V.H./V.R.O.M.), de heer W. Trabsky (D.C.B./V.R.O.M.) en mevrouw R. Vorrink (Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam).

Kritiek en opmerkingen op de concepten leverden de heer J.J.M. van Dijk (W.O.D.C.) en de heer R.M. Meijer (V.M.) beiden van het Ministerie van Justitie, alsmede de heer A. Ravenstein (Projectorganisatie Stadsvernieuwing 's-Gravenhage) en de heer H. Stienstra.

Voor het zeer vele tik- en verbeterwerk stond mevrouw S.W. Bonting borg. De vormgeving lag in handen van EGM architecten en de illustraties werden vervaardigd door Double Design.

Paul van Soomeren,
oktober 1986

1 Inleiding

1.1 Achtergrond, doel en inhoud

Wat kunnen ruimtelijke ordenaars, ontwerpers en bouwers er aan doen dat bepaalde figuren met minder fraaie bedoelingen in 'hun' gebouwde omgeving rondscharrelen?

Het lijkt misschien wat ver gezocht om de begrippen criminaliteit en gebouwde omgeving met elkaar in verband te brengen. Dat klopt: lang niet alle vormen van criminaliteit hebben te maken met de inrichting en/of ordening van de ruimtelijke omgeving. Een 'criminaliteits-vrije' gebouwde omgeving zal nooit door de inspanning van bouwers, ontwerpers en ordenaars alléén gegarandeerd kunnen worden. Dat neemt niet weg dat er wel wat te doen valt aan *bepaalde* vormen van criminaliteit.

Daarbij valt allereerst te denken aan criminaliteitsvormen, die – in elk geval ten dele – worden 'gemaakt' door de gelegenheid. Soms is immers het plegen van een delict wel zeer eenvoudig of aantrekkelijk. We denken dan met name aan delicten in de (semi-) openbare sfeer, die merendeels onder de noemer van de 'kleine criminaliteit' vallen: vandalisme, inbraak, diefstal, geweldpleging en dergelijke.

Eigenlijk is de term 'klein' wat misleidend. In de eerste plaats omdat de omvang (het aantal delicten) en de toename van dit soort criminaliteit zeer behoorlijk is. In de tweede plaats omdat emotionele en/of financiële gevolgen voor de slachtoffers wel degelijk ingrijpend kunnen zijn. In feite zouden we 'kleine' op z'n minst met een grote K moeten schrijven.

Druk op de ketel

De toename in het laatste decennium van deze vormen van criminaliteit heeft een aantal gevolgen gehad, onder meer voor het denken over de bestrijding van criminaliteit. De traditionele repressieve aanpak van politie en justitie (daders pakken en straffen) bleek voor de bestrijding van deze criminaliteit niet meer te voldoen. Het traditionele apparaat bleek niet toegesneden op het actief vervolgen van deze wijdverbreide vormen van strafbaar gedrag, onder meer door een tekort aan menskracht*.

Bij politie en justitie groeide het besef dat:

1. voorkomen beter is dan genezen en
2. bestrijding en met name *preventie* van van kleine criminaliteit nooit een zaak van de politie/justitie *alleen* kan zijn.

Men begon dus om zich heen te kijken, op zoek naar terreinen buiten het eigen werkveld waarop criminaliteitspreventie resultaten zou kunnen boeken. Een van die terreinen, is de inrichting en vormgeving van de gebouwde (of: ruimtelijke) omgeving.

– Zo wordt in de Kabinetsnota Samenleving en Criminaliteit (1985), waarin het justitiële beleidsplan voor de komende jaren is vastgelegd, vrij uitgebreid stilgestaan bij de mogelijkheden tot preventie van kleine criminaliteit door middel van de planologische, bouwkundige en architectonische maatregelen.

– Ook in het eindrapport van de 'Commissie Roethof'** (1986/28 e.v.) wordt aandacht besteed aan de mogelijkheden om op planologisch gebied criminaliteitspreventie 'in te bouwen' en worden mogelijkheden aangegeven om via beheersmaatregelen de criminaliteitsproblemen in bestaande gebouwde omgeving aan te pakken.

– Niet alleen vanuit de hoek van politie en justitie is de belangstelling voor de gebouwde omgeving, als beïnvloeder van de veiligheid in de (semi-)openbare sfeer, toegenomen. Er zijn nog méér motoren achter de recente opleving van de aandacht voor dit onderwerp aan te wijzen.

Zo hebben diverse vrouwen-(emancipatie)-groepen de laatste jaren een actieve lobby gevoerd voor het verbeteren van de 'sociale veiligheid' buitenshuis. Vanuit deze hoek wordt betoogd, dat ruimtelijke maatregelen de sociale veiligheid van met name vrouwen kunnen verbeteren. Kort samengevat is de stellingname van deze groepen dat vrouwen beperkt worden in hun bewegingsvrijheid buitenshuis, met name door (de dreiging van) seksueel geweld in de openbare sfeer. Er is dus een rol weggelegd voor planners, ontwerpers, bouwers en beheerders van de gebouwde omgeving als het gaat om veiliger maken van de (woon)omgeving.

– De laatste, maar zeker niet onbelangrijkste partij in de discussie over de perspectieven voor criminaliteitspreventie door ontwerp en beheer van de gebouwde omgeving, wordt gevormd door de 'gebouwde omgeving-

* Overdreven gesteld zou het doorzetten van de traditionele repressieve aanpak betekenen dat de ene helft van het Nederlandse volk tot de politie/justitie gelederen toe zou moeten treden, om de andere helft in het cachot te werpen.

** Officieel genaamd: 'Commissie Kleine Criminaliteit', onder voorzitterschap van dr. H. J. Roethof. Deze commissie werd in 1983 ingesteld door de Minister van Justitie, met als taak 'de Minister van Justitie, alsmede andere betrokken ministers van advies te dienen over mogelijke verbeteringen bij de voorkoming en bestrijding van de kleine criminaliteit'.

beheer van de gebouwde omgeving, wordt gevormd door de 'gebouwde omgeving-specialisten' zelf.

Overheids- en particuliere instellingen, die belast zijn met het beheer van de woonbebouwing en de bredere woonomgeving ondervinden zelf in toenemende mate de directe gevolgen van de toenemende (kleine) criminaliteit. Hoge schadeposten door vandalisme en inbraken in wooncomplexen, zijn – met name in de grotere steden – geen uitzondering meer.

Tegelijkertijd leiden ontwikkelingen op de woningmarkt (verzadiging van de (nieuwbouw)markt) er toe, dat men in bepaalde grootschalige na-oorlogse nieuwbouw kampt met bijna onoverkomelijke beheersproblemen. Naast financiële (leegstand, wanbetaling) en bouwtechnische problemen, spelen vaak sociale en

criminaliteitsproblemen een behoorlijk deuntje mee in dit 'ellende-orkest'.

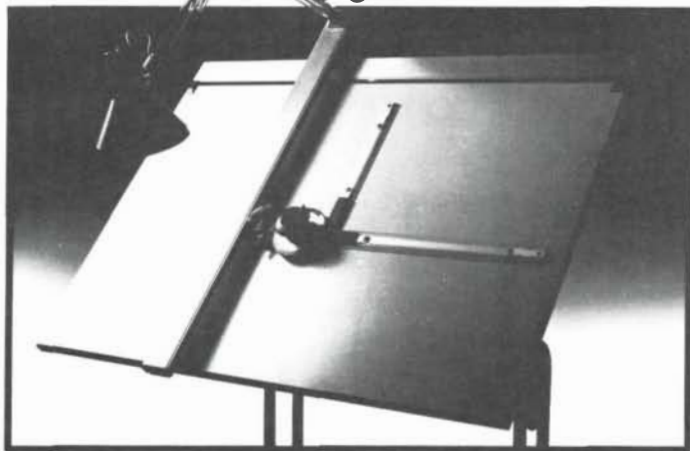
Ook vanuit de wereld van de bouw en – met name – het beheer van wooncomplexen neemt daardoor het besef toe dat het tijd is voor een goed doordachte aanpak van de criminaliteit-(-spreventie) in de woonomgeving.

Ontwerpers en beheerders in de vuurlinie

Al met al lijkt het erop dat planologen, ontwerpers, bouwers en beheerders van de gebouwde omgeving door diverse partijen in de vuurlinie geduwd zijn. De druk op de gebouwde omgeving-specialisten neemt zienderogen toe: zij moeten criminaliteitspreventie opnemen in hun plannen, ontwerpen en beheersbeleid. Dit is overigens een ontwikkeling die zich bijvoorbeeld in Engeland al veel eerder voordeed.

Dit betekent voor velen, dat zij zich bezig moeten gaan houden met een onderwerp dat tot nu toe hoegenaamd niet tot het kennisterrein van de 'doorsnee' gebouwde omgeving-specialist behoort. Een onderwerp bovendien, dat zeer uitgebreid en complex van aard is: criminaliteit heeft vele gezichten en over de achtergronden en oorzaken van criminaliteit hebben vele wetenschappers zich al eeuwen het hoofd gebroken. Naast de complexiteit van het onderwerp doemt er nog een tweede probleem op: in ons land is de kennis en theorievorming over de relatie tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit de kinderschoenen – c.q. de luiers – nog nauwelijks ontgroeid. Terwijl in Amerika (en niet lang daarna in Engeland) in de zestiger en zeventiger jaren de gedachtenvorming over het onderwerp 'criminaliteit en de gebouwde omgeving' een snelle ontwikkeling doormaakte, bleef het in Nederland tot in de tachtiger jaren erg stil op dit terrein.

Everyone wants to cut crime, but where do you start?

That's right, at the drawing board stage and with a blank sheet of paper.

Whether it's a bus shelter that's being planned or an entire town, the time to think about crime prevention is at the very beginning.

It's too late to discover the dark alleyway off the shopping precinct is a mugger's paradise when the complex has been built.

Or that the extra cost of entryphones in a block of flats would have saved a small fortune by preventing burglaries and vandalism, not to mention untold human misery.

And those garages tucked carefully out of sight may help the aesthetics of a scheme, but do they also help a thief to work undisturbed?

In the past, crime prevention hasn't been

high on a planner's list of priorities.

Perhaps that's why it's now so easy to commit crime.

However, just as the public are becoming more aware of the need to combat crime, so too are those responsible for the environment in which we live.

Architects and planners are increasingly calling on the expertise of local Crime Prevention Officers who are there to help plan for a safer future.

And if their advice helps to prevent just one theft or assault, it will have been worthwhile.

Don't let them get away with it.

FOR FURTHER INFORMATION CONTACT WITH LOCAL CRIME PREVENTION OFFICERS

Bron: Town & Country Planning december 1984

Doel van dit boek.

Onbekendheid met het onderwerp en gebrek aan Nederlandse (ervarings-)kennis hoeven echter geen reden te zijn om mismoedig het hoofd te laten hangen. Juist om deze twee hobbels voor een deel uit de weg te ruimen, is dit boek samengesteld.

Deel 1

dient ter opvulling van de huidige kennislacune. Het is dus een soort theoretische inhaalmanoeuvre, die erop gericht is om praktische en theoretische kennis en ideeën die men in de afgelopen 20 jaar in het buitenland heeft opgedaan overzichtelijk op een rijtje te krijgen. Naast het bieden van een overzicht, beoogt het eerste deel ook de gepresenteerde ideeën kritisch te evalueren in het licht van andere, alternatieve, theoriën en in het licht van de huidige Nederlandse situatie. Wat hebben wij in Nederland aan deze ideeën?

Deel 2

gaat over de Nederlandse criminele feiten. Voor vier delicten, die door hun omvang en/of ernst een belangrijke plaats innemen in de criminaliteits-hitparade*, wordt nagegaan wat wij er tot nu toe vanaf weten. Nederlandse feiten over het wat, hoeveel, hoe en met name het waar (pleegplaatsen) worden op een rijtje gezet. Elk van deze vier delictplaatjes eindigt in een toespitsing naar 'gebouwde-omgeving-maatregelen' die uit criminaliteitspreventief oogpunt een belofte in zich lijken te dragen. In deel 2 wordt bovendien nog ingegaan op het onderwerp onveiligheidsgevoelens en gebouwde omgeving.

Deel 3

geeft een aantal concrete en direct toepasbare technische preventietips voor ontwerpers, bouwers en beheerders. Deze technopreventie-maatregelen zijn toegespitst op de preventie van twee veel voorkomende delicten: vandalisme en inbraak.

De drie delen zijn dus geheel anders van aard. In het eerste deel ligt de nadruk op meer theoretische kennis. Het tweede deel van dit boek bevat – naast het stuk over onveiligheid – de beschrijving van het probleem waar het allemaal om draait: de criminaliteitssituatie in Nederland. In het derde deel gaat het om heel

concrete, bouwkundige en technische aanbevelingen. Voor velen zal de verleiding groot zijn om meteen deel 3 op te slaan; daar staat immers in 'hoe het technisch moet'. Zo'n overhaaste greep kan de lezer echter duur komen te staan: juist in de eerste twee delen wordt duidelijk gemaakt dat (en waarom) het blindelings toepassen van technische maatregelen tot geld-verspillende blunders kan leiden.

Dit boek vormt de neerslag van een onderzoek dat in de periode van eind 1984 tot medio 1985 is uitgevoerd door Bureau Criminaliteitspreventie, in opdracht van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Voordat we starten met het inhoudelijke deel van het geheel, staan we kort stil bij de achtergronden en uitgangspunt van dat onderzoek.

* De vier delicten zijn: vandalisme, inbraak, geweldpleging en seksueel geweld.

1.2 Het onderzoek

Eind 1984 gaf het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer aan Bureau Criminaliteitspreventie te Amsterdam opdracht voor een onderzoek naar de relatie tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit. De probleemstelling van het onderzoek luidde als volgt:

Welke – via ontwerp, beheer en bestemming van gebouwen en terreinen manipuleerbare – factoren in een bepaalde gebouwde omgeving zijn van invloed op de aard en ontwikkeling van bepaalde vormen van criminaliteit in de desbetreffende gebouwde omgeving.

Het onderzoek zelf viel uiteen in twee hoofdbestanddelen, namelijk een *literatuuronderzoek* en een *veldonderzoek* in een vijftal Nederlandse steden. De doelen van het literatuur onderzoek werden in de vorige paragraaf al uiteengezet: het inhalen van de kennisachterstand, het op een rijtje zetten van de Nederlandse kennis over vier prominente delicten en het geven van een overzicht van technopreventieve maatregelen. Een vierde, nog niet eerder genoemde doelstelling was, dat uit het literatuuronderzoek een aantal hypothesen naar voren diende te komen, die vervolgens in het veldonderzoek uitgetest zouden worden. Met andere woorden: in het veldonderzoek zouden de theoretische inzichten die uit het literatuuronderzoek naar voren kwamen, getoetst worden aan de Nederlandse situatie. Het veldonderzoek bestond uit een gedetailleerde criminaliteitsanalyse in een tiental wooncomplexen plus twee hele woonwijken gespreid over vijf Nederlandse gemeenten. De rapportage van het veldonderzoek is apart gepubliceerd en verkrijgbaar bij de Directie Coördinatie Bouwbeleid van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer*.

Overigens moet opgemerkt worden dat in het veldonderzoek slechts ten dele het gestelde doel bereikt is: de buitenlandse inzichten uit het literatuuronderzoek bleken slecht vertaalbaar in gerichte, op de Nederlandse situatie toepasbare, hypothesen. Hierdoor had het veldonderzoek noodzakelijkerwijs een wat meer beschrijvend karakter dan aanvankelijk gepland was. Desalniettemin leverde het onderzoek een aantal aardige aanvullingen – c.q.

nuanceringen – op van het bestaande buitenlandse materiaal.

Aangezien over het veldonderzoek elders uitgebreid verslag wordt gedaan, zal dit deel van het onderzoek in dit rapport slechts zijdelings een rol spelen.

1.3 Begripsafbakening

De termen 'criminaliteit' en 'gebouwde omgeving' zijn verzamelbegrippen, waaronder zeer veel en zeer diverse zaken kunnen worden thuisgebracht. Daarom is het nodig dat vanaf het begin duidelijk is wat we onder deze brede en enigszins vage begrippen verstaan. Noodzakelijkerwijs zullen we een beperkte invulling van de twee sleutelbegrippen hanteren: theoretische en praktische beperkingen leiden ertoe dat we ons toe moeten leggen op bepaalde vormen van criminaliteit en bepaalde typen gebouwde omgeving.

Criminaliteit

De eerste belangrijke inperking is dat we alleen kijken naar *feitelijk plaatsvindende criminaliteit*. Angst of onrust-gevoelens in verband met criminaliteit vallen dus – op het onderdeel van deel 2 in dit boek na** – buiten de beschouwing.

Voorts beperken we ons – uiteraard – tot die vormen van criminaliteit, waarvan we redelijkerwijs kunnen verwachten dat ze via ingrepen in de gebouwde omgeving en/of door beheersmaatregelen te beïnvloeden zijn:

- Vandalisme: moedwillige vernieling van objecten en materialen in, aan en rond (woon)gebouwen.
  - Inbraak: diefstal door braak in bergingen en woningen.
  - Bedreiging en geweldpleging tegen personen in de (semi-)openbare ruimte.
  - Sexueel geweld (en dan met name exhibitionisme, aanranding en verkrachting) in de (semi-)openbare ruimte.
- Waar we in dit literatuuronderzoek over 'criminaliteit' spreken, kandelezer dit lijstje *** in het achterhoofd houden. Vaak zal ook over bepaalde specifieke delicten worden gesproken.

* De rapportage van het veldonderzoek Gebouwde Omgeving en Criminaliteit bestaat uit drie losse delen. Besteladres: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Directie Coördinatie Bouwbeleid, Van Alkemadeaan 85, 2597 AC 's-Gravenhage (telefoon: 070-264201, toestel 3062, mevrouw I. van Duin).

** In een veel later stadium, toen het literatuur- en het veldonderzoek al afgerond waren, is alsnog het onderwerp 'onveiligheidsgevoelens in relatie tot de gebouwde omgeving' in een kleine aparte (literatuur-) onderzoeksopdracht opgenomen. Een analyse van de literatuur over dit onderwerp is opgenomen in deel 2

*** Naast deze vier delicten zijn waarschijnlijk nog wel wat meer delicten via ingrepen in de gebouwde omgeving te beïnvloeden. Te denken valt bijvoorbeeld aan diefstal van – of uit – auto's, (brom)fietsendiefstal en zakkenrollerij. In de binnen- en buitenlandse literatuur is hierover echter vrijwel niets geschreven.

Gebouwde omgeving

In dit literatuuronderzoek zal de nadruk liggen op criminaliteit in en rond woonbebouwing*. Aan de keuze voor woonbebouwing liggen praktische overwegingen ten grondslag: de meeste bebouwing is nu eenmaal woonbebouwing en er is (bijgevolg) het meeste onderzoek naar gedaan. Naast een onderscheid naar functie kunnen we een drietal schaalniveaus onderscheiden:

- De micro-omgeving, waaronder we verstaan: een gebouw of bouwblok.
- De meso-omgeving: een samenhangend** aantal gebouwen of bouwblokken inclusief de tussenliggende (semi-)openbare ruimten.
- De macro-omgeving: een groter bebouwd gebied, bestaand uit ten minste twee meso-omgevingen (een buurt of wijk).

In de praktijk is de grens tussen de diverse schaalniveaus niet altijd precies te trekken. Toch is het onderscheid in schaalniveaus een nuttig analytisch handvat: zoals later zal blijken praten onderzoekers en auteurs soms langs elkaar heen omdat hun theorieën in feite op verschillende schaalniveaus betrekking hebben.

Voor wat betreft de factoren die in een bepaalde gebouwde omgeving van invloed zijn op de criminaliteit ter plekke, beperken we ons tot 'via ontwerp, bestemming en beheer van gebouwen manipuleerbare factoren' (zie ook: de probleemstelling). Deze beperking is nodig, omdat anders het literatuuronderzoek alras tot te abstracte hoogten zou stijgen. Zo zullen we bijvoorbeeld niet kijken naar de lange-termijneffecten die een gebouwde omgeving op de onschuldige kinderkind kan hebben. Theorieën die ingaan op de 'fnuikende invloed' van hoogbouw op de psyche van het opgroeiende kind blijven hier dus buiten beschouwing. Dit type lange-termijneffecten is zeer moeilijk hard aan te tonen, maar nog belangrijker is dat de auteurs het fundamenteel oneens zijn met dergelijke verklaringen van crimineel gedrag. Een visie op daders van criminaliteit, als zijnde figuren met een psychisch defect (hoe mild ook), is ons inziens achterhaald, zéker als we het hebben over 'alledaagse' kleine criminaliteit.

* Bebouwing met andere functies zal hier en daar wel zijdelings aan de orde komen. Het gaat dan meestal om de effecten die de projectering van voorzieningen (winkels, scholen en dergelijke) heeft op criminaliteit in de omringende woonbebouwing.

** Met 'samenhangend' wordt bedoeld: gelijkvormigheid in bouwwijze/bouwtijd en architectuur.

1.4 Uitgangspunten

Uiteraard zouden de auteurs nooit hun tanden in het onderwerp Criminaliteit en Gebouwde Omgeving hebben gezet, als zij niet geloofden dat de gebouwde omgeving inderdaad perspectieven *biedt* voor criminaliteitspreventie. Toch willen wij hier – zeker tegen de achtergrond van de huidige juichstemming over de mogelijkheden om de (kleine) criminaliteit aan te pakken met fysieke- en beheersmaatregelen – enkele waarschuwende vingertjes opsteken: de invloed van de gebouwde omgeving op (de daders van) criminaliteit moet ook weer niet overdreven worden. We vatten onze waarschuwingen, die ook de uitgangspunten van ons onderzoek vormen, hieronder kort samen in drie 'kreten'.

Gebouwen plegen geen criminaliteit

Criminaliteit is mensenwerk en mensen worden niet uitsluitend beïnvloed door de (fysieke) gebouwde omgeving, maar nog door een menigte andere (bijvoorbeeld sociale, psychologische) factoren. Bovendien zien we mensen niet als 'passieve robotten' die min of meer mechanisch reageren op invloeden van buitenaf. Mensen voelen en denken, hebben ideeën, motieven, emoties en stemmingen. Ze worden niet alleen beïnvloed door hun omgeving, ze beïnvloeden of veranderen vaak *zelf actief* hun omgeving. Toegespitst op criminaliteit: daders hebben vaak redenen of motieven om criminaliteit te plegen, ze zoeken vaak zelf actief naar een 'gelegenheid' of ze maken de gelegenheid. Het moderne adagium dat 'de gelegenheid de dader maakt' is dus slechts één kant van de medaille. Het omgekeerde geldt ook: de dader zoekt of maakt de gelegenheid. Dit betekent dat we enige bescheidenheid moeten betrachten, als we via ontwerp of beheer van de gebouwde omgeving deze gelegenheid tot het plegen van criminaliteit beogen te manipuleren. Vaak is het *wegnemen of voorkomen* van situaties die *zeker niet* wenselijk (veilig) zijn een reëler doelstelling dan het creëren van situaties die *zeker wel* veilig zijn.

Kant en klare oplossingen bestaan niet.

De theoretische inhaalmanoeuvre, die in dit boek wordt uitgevoerd, kan nooit betekenen dat we nu in één klap het antwoord hebben op alle vragen en problemen rond criminaliteit (-preventie) in de gebouwde omgeving. Die

pretentie zou te hoog gegrepen zijn. Ten eerste omdat we niet zeer gedetailleerd op elk specifiek onderwerp kunnen ingaan. De auteurs beogen slechts (zeker in deel 1 en 2) een eerste inzicht te verschaffen in dit – voor gebouwde-omgeving-specialisten nog onontgonnen – terrein. Voor de lezers die meer willen weten over een specifiek deel-onderwerp zijn frequent literatuur-verwijzingen* in de tekst opgenomen. Ten tweede bestaan er ook in het buitenland nog behoorlijke kennislacunes over de relatie tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit. Dat is ook niet zo vreemd, als men beseft hoe breed het onderwerp is: de begrippen ‘criminaliteit’ en ‘gebouwde omgeving’ kunnen zoals gezegd ieder weer in talloze partjes opgedeeld worden. Maar zelfs als men zich beperkt tot één partje gebouwde omgeving (bijvoorbeeld hoogbouw galerij-flats) en één specifiek delict (bijvoorbeeld inbraken in bergingen) dan nog blijken de relaties complex te zijn. De invloed van de gebouwde omgeving op criminaliteit blijkt vaak over meerdere schijven te lopen. Simpele, directe en ‘altijd en overal geldende’ relaties zijn eerder uitzondering dan regel.

Dit betekent dat we moeten werken met allerlei ‘stukjes van de puzzel’, die vaak niet of niet goed in elkaar passen. Kortom: inherent aan de ‘veelkoppigheid’ van de fenomenen gebouwde omgeving en criminaliteit is, dat we nooit simpele, altijd geldige relaties tussen deze fenomenen kunnen veronderstellen. Voor de preventie van criminaliteit via de gebouwde omgeving betekent dit, dat de nadruk steeds zal liggen op *flexibele*, op *de lokale situatie toegespitste* preventie-maatregelen en niet op kant-en-klare oplossingen.

Leren is meer dan ‘even bijlezen’

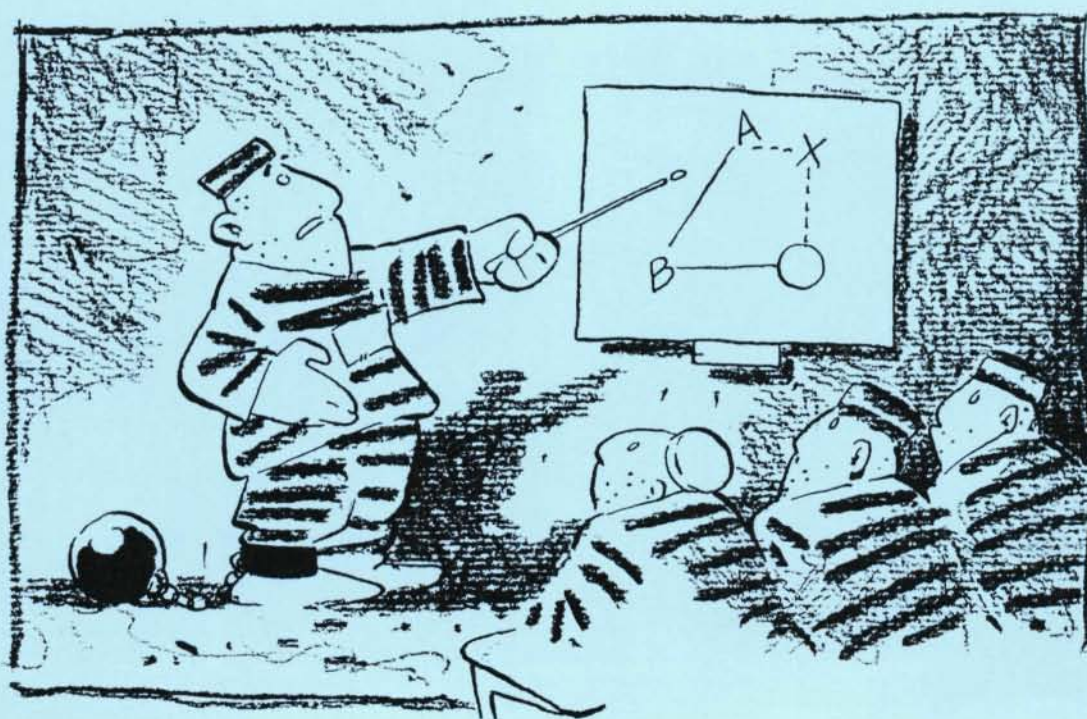
Het derde en zeker niet onbelangrijkste uitgangspunt vloeit voort uit de Nederlandse onervarenheid met het onderwerp criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving. Het inhalen van een kennisachterstand kan nooit alleen een kwestie zijn van ‘even bijlezen’. Naast theoretische kennis is *concrete praktijk-ervaring* minstens even belangrijk. Praktische ervaringen met criminaliteitspreventie die in het buitenland zijn opgedaan zijn lang niet altijd zonder meer toepasbaar op de Nederlandse situatie**. Wat op dit moment nodig is, is dat er in Nederland concrete

experimenten met criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving op gang komen. Maar dan wel experimenten die gebaseerd zijn op gefundeerde inzichten in de lokale problematiek en die tussentijds en na afloop goed geëvalueerd worden.

* Deze literatuur-verwijzingen staan tussen haakjes in de tekst. Zij bevatten allereerst de naam van de auteur(s), vervolgens het jaar waarin het boek of artikel werd gepubliceerd en soms, na een schuine streep (/) het nummer van de pagina waarnaar wordt verwezen. Gewapend met deze gegevens kan men in de literatuurlijst de volledige omschrijving van het boek of artikel opzoeken.

** Met name de situatie in Amerika – waar de meeste concrete experimenten zijn uitgevoerd – is in bouwkundig, sociaal en criminologisch opzicht vaak dermate anders dan de Nederlandse, dat we uiterst voorzichtig moeten zijn met het domweg overplanten van Amerikaanse ervaringen en ideeën op de Nederlandse situatie.

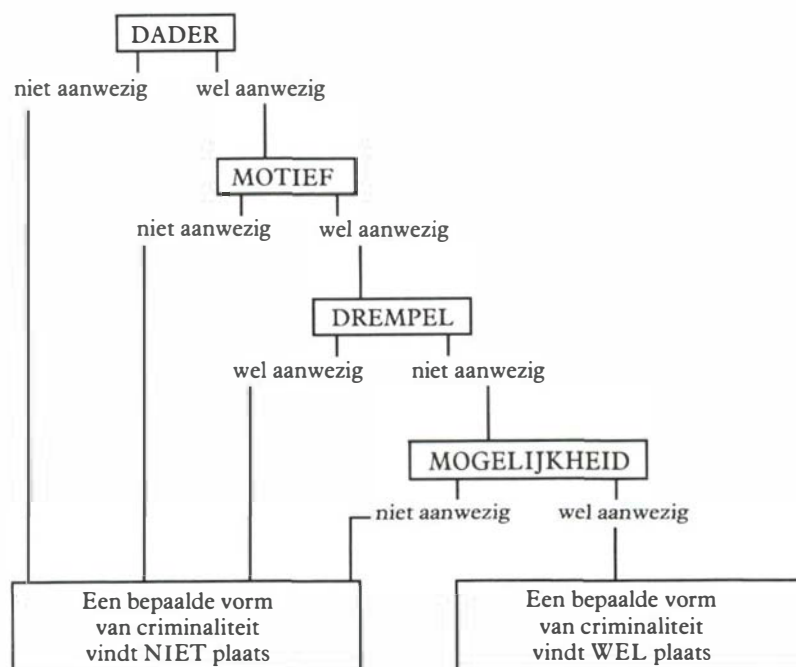
1 Een handvat bij de literatuur

De leek die een duik neemt in de literatuur over criminaliteit zal het al snel benauwd krijgen: elke deskundige op dit terrein lijkt wel zijn eigen weg te volgen. De één stelt dat de gelegenheid de dader maakt, de ander bewijst dat werkloosheid mensen tot criminelen maakt en de volgende ziet al bij pasgeborenen hoe het er voorstaat. Het gevaar is wel dat iemand die gewoon iets wil *doen* aan de vermindering van de criminaliteit waar hij of zij last van heeft, met lege handen staat te kijken naar de voorbij galopperende horde theoretici, die elk hun eigen stokpaard berijden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de beleidsmaker en de praktijkman of vrouw zich in een zwartgallige bui dreigt af te wenden van 'al dat wetenschappelijke gedoe'. 'Ik zoek het zelf wel uit' kan men ze horen mompelen. Het gevolg is dat we er gewoon nog een stokpaard bij krijgen en dat lijkt ons dan ook niet de beste strategie.

Het lijkt ons beter om met enig gezond cynisme toch kennis te nemen van de onderzoeksuitkomsten en ideeën van andere deskundigen. Maar daarbij dient men zich wel tegelijkertijd steeds bewust te zijn van de vaak nogal beperkte invalshoek die deze anderen hebben. Als handvat kan het volgende schema dienen. In dit schema zijn vier voorwaarden opgenomen, waaraan voldaan moet zijn, wil (een bepaalde vorm) van criminaliteit inderdaad plaatsvinden.

Het verhaal begint bovenaan bij de dader van criminaliteit. Als er geen dader op een plek is, vindt er ook geen criminaliteit plaats. Dat lijkt een waarheid als een koe, toch zijn er heel wat onderzoekers die deze essentiële voorwaarde over het hoofd blijken te zien.

Als er een dader aanwezig is, dan moet deze ook een *motief* hebben om iets uit te halen.

Overigens zitten er aan dit begrip 'motief' nogal wat haken en ogen. Aangezien motieven echter via de gebouwde omgeving niet of nauwelijks beïnvloedbaar lijken, speelt het begrip geen centrale rol. De volgende voorwaarde is wel essentieel: voor een gemotiveerde dader kunnen er tal van (interne en externe) *drempels* zijn: een levensgrote agent met een knuppel, een stevig uitzierende buurtbewoner die uit zijn raam hangt, etc. En zelfs als er geen drempels zijn, houdt dat nog niet in dat er iets gebeurt: het object dat vernield moet worden, (b)lijkt niet stuk te krijgen, het te forceren slot (b)lijkt een niet te slechten barrière, kortom de *mogelijkheid* is (of lijkt) niet aanwezig.

De voorwaarden zijn natuurlijk nogal een simplificatie. Per delict, per situatie en eigenlijk per dader kan de zaak best iets anders liggen. Maar... het gaat hier om de grote lijn. Het is van belang om te beseffen dat we in het schema uitgaan van de dader. Dat is ook de reden dat we spreken over 'drempels': een in of buiten de dader gelegen hobbel die hij moet overwinnen. Zoals we in het literatuuroverzicht zullen zien, kiezen veel auteurs – met evenveel recht – een wat andere invalshoek: de omgeving. Ze redeneren als het ware van buitenaf naar de dader toe.

Tekenend is dat men in dat geval niet spreekt van drempels, maar dat begrippen als controle en controlemogelijkheden centraal staan.

De gekozen invalshoek kan nooit een kwestie van goed of fout zijn, bovendien gaat het vaak om nuanceverschillen. Van belang is wel dat een auteur die redeneert vanuit de dader tenslotte bij de (gebouwde) omgeving uitkomt anders hebben we er immers weinig aan.

Andersom moet de auteur die bij de (gebouwde) omgeving begint, tenslotte bij de dader belanden anders blijven we immers met de vraag zitten wat de dader er nu van vindt (of zelfs: zijn er wel daders); en we zeiden het al: zonder dader vindt er ook geen criminaliteit plaats. We zullen in ons literatuuroverzicht zien dat heel vaak niet aan dit soort essentiële voorwaarden wordt voldaan. Dat is ook geen wonder: elke auteur en onderzoeker moet zich nu eenmaal beperkingen opleggen; tijd, geld, kennis en mogelijkheden zijn beperkt.

De absolute waarheid zal men dan ook op de volgende pagina's niet aantreffen. Wat men hopelijk wel aantreft is een groot aantal krenten die men er uit kan pikken om in de eigen situatie te gebruiken.

2 Het gedachtengoed van criminologen in vogelvlucht

In dit eerste deel van dit boek zullen de verschillende 'scholen' die zich in de laatste eeuw hebben gebogen over de vraag welk verband er is tussen criminaliteit en de fysieke omgeving, in chronologische volgorde besproken worden. De ideeën die door deze scholen naar voren worden gebracht zweven niet in het luchtledige: ze zijn mede bepaald door de dan heersende 'tijdgeest'. In de loop van de tijd waren verschillende ideeën over het hoe en waarom van het menselijk handelen in de mode; ook in de criminologie. Voordat we het terrein van de theorievorming over criminaliteit induiken, nemen we de lezer mee op een korte vogelvlucht boven het grillige landschap van de criminologie. Een globaal inzicht in de 'filosofieën' die de inspiratiebron vormden van de hierna besproken scholen zal de lezer later helpen om zijn weg te vinden in de volgende hoofdstukken. Ruwweg kan men in de criminologie drie denktradities onderscheiden. Dat zijn:

1. De persoonlijkheidstheorie
2. De milieutheorie
3. De gelegenheidstheorie

De persoonlijkheidstheorie

Traditioneel heeft de criminologie zich sterk geconcentreerd op het verklaren van criminaliteit door te kijken naar de persoonlijkheid van de dader. Crimineel gedrag werd verklaard uit bepaalde aangeboren tekortkomingen in de persoonlijkheid van de dader. De beroemdste vertegenwoordiger van deze stroming is de Italiaanse psychiater Cesare Lombroso, die in 1876 zijn klassiek geworden boek 'L'huomo Delinquente' (De Misdadige Mens) publiceerde.

Lombroso wordt algemeen gezien als de grondlegger van de criminologie als empirische wetenschap. Lombroso's ideeën kwamen er kortweg op neer, dat criminelen een aangeboren afwijking hadden, die zich ook in het uiterlijk van de crimineel manifesteerde (doorlopende wenkbrauwen, lage haarlijn en dergelijke). Hoewel deze ideeën nu enigszins lachwekkend lijken, neemt de *filosofie* achter Lombroso's theorie (namelijk dat criminelen een afwijkende persoonlijkheid hebben) nog steeds een dominante positie in binnen de criminologie*.

Oplossingen voor criminaliteit werden vanuit deze hoek vooral gezocht in het 'heropvoeden' van daders: door middel van straf en/of psychiatrische hulp diende van de crimineel een 'beter mens' gemaakt te worden.

De milieutheorie

Lombroso's visie vindt haar tegenpool in de zogenaamde milieu-theorie. In Nederland werd voor de tweede wereldoorlog de milieugedachte met kracht uitgedragen door de Amsterdamse sociaal-democraat en hoogleraar Bonger.

De kern van Bongers theorie was, dat bepaalde bevolkingsgroepen door hun ellendige levensomstandigheden (armoede, honger) wel 'gedwongen' of 'gedoemd' waren tot crimineel gedrag.

Oplossingen voor de criminaliteit werden gezocht in het verbeteren van de leefomstandigheden van verpauperde lagere klassen. Als men Bongers ideeën bekijkt tegen de achtergrond van *die* tijd (crisisjaren), waarin inderdaad grote delen van de bevolking in ellendige, verpauperde omstandigheden leefden, dan lijken zijn ideeën steekhoudend. Voor de verklaring van de huidige kleine criminaliteit kunnen we er niet zoveel meer mee. Bonger nam (logisch doorredenerend) aan, dat met de stijging van het welvaartspeil de criminaliteit vanzelf zou afnemen: mensen hoefden dan immers niet meer te stelen of te roven om hun maag gevuld te krijgen.

Het tegengestelde blijkt echter het geval: de stijging van de welvaart heeft juist geleid tot een explosieve groei van de (kleine) criminaliteit.

Hoewel de ideeën van Lombroso c.s. en Bonger c.s. inhoudelijk diametraal tegenover elkaar staan, hebben ze iets heel essentieels gemeen: beide theorieën gaan er vanuit dat bepaalde mensen crimineel zijn (gedoemd zijn tot het plegen van criminaliteit) doordat er 'kwade krachten' van binnenuit (Lombroso) of van buitenaf (Bonger) op hen inspelen.

Beide theorieën zijn, met andere woorden, *deterministisch*: de mens is een speelbal van interne of externe krachten. Tot op de dag van vandaag wordt de theorievorming binnen de criminologie gedomineerd door deze deterministische kijk op criminelen en criminaliteit.

* En niet alleen daar: ook in de publieke opinie heerst nog vaak het idee dat alle criminelen 'gestoorde mensen' zijn.

Een aantal ontwikkelingen heeft er echter toe geleid dat deze dominante deterministische denkwijze langzaam aan het wankelen werd gebracht. Binnen de wetenschappelijke wereld zelf kwam een 'kruisbestuiving' van de criminologie met andere sociaal wetenschappelijk disciplines (sociologie, psychologie, economie) op gang. De invloed van de sociologie liet zich vooral gelden via de zogenaamde 'Chicagoschool' en hun opvolgers, die de aandacht richtten op het feit dat criminaliteit op bepaalde plaatsen (in een stad) geconcentreerd was en die nadruk legden op de belevingswereld van de daders van criminaliteit. Voorts legden zij verbanden tussen criminaliteit en zaken als jeugdwerkloosheid, verloedering in saneringsbuurten en problemen van immigranten. De invloed van de psychologie en economie was, dat zij een niet-deterministisch mensbeeld ontwikkelden. Mensen werden niet gezien als de willoze speelbal van allerlei (kwade) krachten, maar als redelijk denkende wezens, die motieven voor hun gedrag hebben, die keuzes maken, actief situaties opzoeken, beïnvloeden of vermijden, etc. Vertaald naar de criminologie: criminelen (of liever: mensen die (soms) criminaliteit plegen) zijn redelijk denkende wezens die weten wat ze doen.

Niet alleen vanuit de wetenschap zelf werden de traditionele criminologische ideeën ondergraven. Ook vanuit het 'veld' en vanuit het beleid nam de twijfel over de bruikbaarheid van de traditionele modellen toe. Zeker waar het de bruikbaarheid betrof bij kleine criminaliteit.

In de jaren zestig bleek overduidelijk dat strafoplegging, psychiatrische hulpverlening of andere vormen van resocialisatie niet het verwachte effect hadden. Op het ogenblik wordt vrij algemeen aanvaard dat 'heropvoeding' heel vaak niet helpt. Ook de door de milieutheorie aangedragen oplossing – verbeteren van de leefomstandigheden van de laagste klassen – bleek geen soelaas te bieden; met de stijging van het welvaartspeil nam een aantal vormen van criminaliteit explosief toe. Wat beleidsmakers nodig hadden (en hebben) is niet zozeer een wetenschappelijke *verklaring* van criminaliteit, maar een *methode om criminaliteit aan te pakken* (beheersbaar te maken). De ontwikkelingen binnen de wetenschappelijke wereld en de behoeften vanuit het beleid aan werkbare methoden leidden ertoe dat criminologen – en dan met

name degenen met meer beleidsgerichte belangstelling – op zoek gingen naar andere denkwijzen over criminelen en criminaliteit. Denkwijzen, die misschien niet de uiteindelijke of volledige *verklaring* van criminaliteit vormden, maar die in elk geval 'goed genoeg' zijn. Die, met andere woorden, concrete aanknopingspunten gaven voor én verder wetenschappelijk onderzoek én concrete beleidsmaatregelen (Clarke en Cornish 1985). Daarmee was de stap gezet naar de derde 'filosofie': het gelegenheidsperspectief.

De gelegenheidstheorie

In deze 'filosofie' wordt afgestapt van het idee dat je criminaliteit kan aanpakken door de daders te veranderen. De aandacht wordt verlegd van de vraag 'waarom *zijn* bepaalde mensen crimineel?' naar de vraag 'waarom *plegen* mensen in bepaalde *situaties* wel/niet criminaliteit?'. Men gaat er vanuit dat er altijd wel mensen zullen zijn die de heersende regels en normen zullen overtreden. De centrale vraag is dan welke factoren hen de *kans* geven om daadwerkelijk delicten te plegen.

Een van de publikaties waarin deze vraag centraal stond werd in 1976 door de onderzoeksafdeling van het Engelse Ministerie van Binnenlandse Zaken uitgebracht onder de titel 'Crime as Opportunity' (Criminaliteit als gelegenheidsverschijnsel; Mayhew E.A. 1976). Ook in Nederland vonden de gelegenheids-ideeën navolging. Zo concludeerden Van Dijk en Steinmetz (1979), naar aanleiding van de toen voor het eerst gehouden landelijke slachtoffer-enquêtes naar de mate waarin Nederlanders het slachtoffer worden van (bepaalde vormen van) criminaliteit:

'De toename van bepaalde vormen van criminaliteit in Nederland moet naar onze mening goeddeels toegeschreven worden aan *wijzigingen in de gelegenheidsstructuur*'.

Zij wezen in dit verband op de spreiding van het autobezit, op de opkomst van grote warenhuizen en ook op de invloed die de *inrichting van de fysieke omgeving* kan hebben op criminaliteit. Inmiddels heeft de gelegenheidsbenadering haar nut al ruimschoots bewezen: uit een groot aantal concrete experimenten (in het buitenland) blijkt, dat men bepaalde vormen van criminaliteit effectief kan terugdringen door

* Voor de volledigheid merken we op dat het begrip gelegenheids(dader) ook in de vorige eeuw al wel viel in criminologische publikaties. Het werd tot in het midden van de 20ste eeuw echter duidelijk minder relevant en interessant geacht. Zie voor een overzicht van de ideeën 'ontwikkeling' in de criminologie: Van Wieringh, 1986.

de gelegenheid (de situatie) te wijzigen. Toch schuilt er ook bij deze benadering een addertje onder het gras. Door de grote nadruk op *situaties* (gelegenheid) bestaat het gevaar dat men de *dader* geheel uit het oog verliest. Het traditionele determinisme wordt dan vervangen door een nieuw determinisme: 'fysisch determinisme' (situatie X 'veroorzaakt' delict Y). Inderdaad maken bepaalde auteurs zich schuldig aan dit nieuwe determinisme.

Het betreft hierbij echter vaak een kinderziekte van de diverse gelegenheidstheorieën. Zoals in de volgende hoofdstukken zal blijken hebben veel onderzoekers tegenwoordig de hobbel van het fysisch determinisme al overwonnen en zijn ze bezig met de ontwikkeling van theorieën die er van uitgaan dat:

- er een dynamische *wisselwerking* is tussen fysieke situaties (gelegenheidsstructuren) en gedrag van daders (delicten);
- daders in principe* 'gewone mensen' zijn, die redelijk denken en – ook als zij een delict plegen – bewuste keuzes maken;
- 'criminaliteit' niet één eenduiding geheel is: bij verschillende delicten (bijvoorbeeld: vandalisme, diefstal, inbraak) horen verschillende typen daders, verschillende motieven en verschillende gelegenheidsstructuren.
- 'criminaliteit' in haar totaliteit nooit met één alomvattende theorie verklaard kan worden (zie ook het vorige punt). Een 'good enough' (deel-)theorie, die werkbare handvatten geeft voor onderzoekers en beleidsmakers, voldoet.

* Uiteraard zijn er legio uitzonderingen op deze regel, aan bijvoorbeeld een pathologische lustmoordenaar zitten heus wel de nodige steekjes los. Het punt is hier, dat met name wijdverbreide vormen van (kleine) criminaliteit over het algemeen gepleegd worden door 'gewone mensen'.

3 De Chicagoschool en haar volgers

3.1 Criminele buurten en sociale controle

Zoals al werd opgemerkt verschenen de eerste criminologische beschouwingen in de 19e eeuw. Ze zijn voor ons verder niet van belang, omdat er nog nauwelijks verband werd gelegd tussen kenmerken van de gebouwde omgeving en criminaliteit.

De eerste aandacht voor de relatie tussen gebouwde omgeving en criminaliteit kwam niet van criminologen maar van een aantal sociologen uit de Verenigde Staten, die bekend zijn geworden als de 'Chicagoschool'. Grote namen zijn Park, Burgess en vooral Shaw (1929) en Shaw en McKay (1931 en 1942).

Op basis van gegevens die zij in diverse steden verzamelden over de plekken waar criminelen* wonen, toonden ze aan dat de buurten met de meeste criminelen in de gordel rond het centrum van de stad lagen. Hoe verder je vanaf het centrale zaken-centrum naar buiten ging, des te geringer werd het aantal criminelen. De hoog scorende ring van buurten rond het centrum (men

1
sprak van een 'overgangszone' bestaande uit 'slums', sloppenwijken dus) bleek tevens op andere factoren hoog uit de bus te komen; waaronder armoede, ziekten en een snel wisselende bevolking. Maar ondanks die snel wisselende bevolking bleven deze gebieden over zeer lange periodes (1900-1960) 'hoge delinquentiegebieden'**.

De verklaring die de onderzoekers hiervoor gaven was tweeledig. Ten eerste veronderstelden ze dat jongeren binnen de buurt het criminele vak leerden: door de buurjongen kwam je op het slechte pad. Een eenmaal crimineel geworden buurt produceert op die manier telkens weer nieuwe generaties criminelen. Dit deel van de theorie dat zich afspeelt op het niveau van de individuele dader werd verder uitgewerkt door Sutherland (1947).

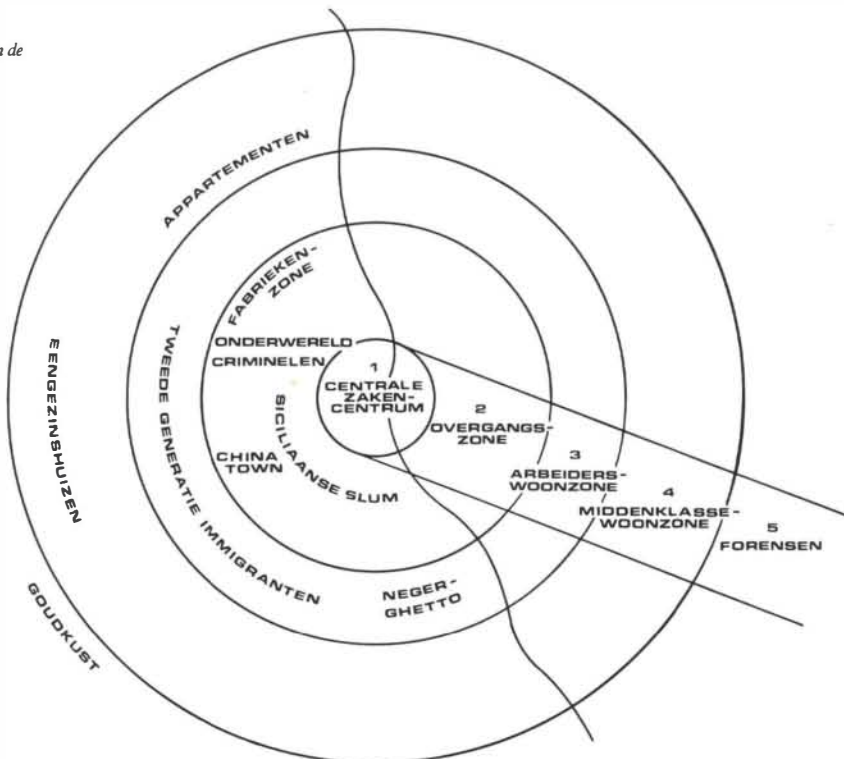
Ten tweede besteedden de Chicagoschool onderzoekers veel aandacht aan het begrip *sociale controle****. In bepaalde buurten bleken de traditionele organisaties en instituties, zoals bijvoorbeeld de kerk en de school, niet meer in staat om de mensen respectabel (= niet crimineel) gedrag aan te leren, of om dat gedrag af te dwingen.

* We spreken gemakshalve over criminelen, terwijl het onderzoekswerk echter merendeels betrekking had op gepakte/veroordeelde *jeugdige* criminelen (jeugddelinquenten).

** Waarbij men overigens de voorspelling uitsprak dat deze sloppenwijken zich langzaam - gelijk vuile was in een centrifuge - richting stadsrand zouden verplaatsen, omdat ze als het ware in de rug geduwd werden door het centrale zaken- en diensten-middelpunt van de stad. Dit proces van de invasie van bewoners van sloppenwijken in de omringende betere buurten werd inderdaad in de zestiger jaren geconstateerd (Shaw en McKay 1969).

*** Duidelijk zal zijn dat we de Chicagoschool theorieën hier wel erg kort en daardoor ook enigszins ongenueanceerd samenvatten. Uitgebreidere Nederlandstalige samenvattingen zijn o.a. te vinden van Van Dijk en Van Soomeren (1980 en 1981).

Het zone-model van de Chicagoschool.

Park (1925/106) formuleert de volgende algemene conclusie naar aanleiding van de onderzoeksbevindingen:

‘Met het ontstaan van de grote steden, de uitgebreide arbeidsverdeling die de opkomst van de industrie met zich mee heeft gebracht, en de mobiliteit en verandering die de stormachtige toename van de vervoers- en communicatiemiddelen mogelijk maakte, zijn de oude vormen van sociale controle van veel minder betekenis geworden vanuit maatschappelijk gezichtspunt... is er sprake van sociale desorganisatie’.

Interessant is dat de Chicagoschool verklaringen zich vooral richten op de crimineel zelf: hoe komt het dat hij crimineel is of wordt? De basisgegevens van het onderzoek en het ingenomen perspectief zijn nog steeds dat van de dader, net als in de traditionele criminologie. Het slachtoffer van criminaliteit, de pleegplaats van het delict en de gelegenheid tot het plegen van delicten, zijn allemaal zaken die nog op ontdekking door onderzoekers wachten.

3.2 Consequenties voor preventie

Vooralsnog veranderden de Chicagoschool theorieën weinig aan de reeds rond de eeuwwisseling naar voren gebrachte ideeën van de aanhangers van de milieutheorie. De beste vorm van criminaliteitspreventie was en bleef: armoedebestrijding, beter onderwijs en krotopruiming, te combineren met correctie en reclassering achteraf voor hen die de fout ingingen. Toch heeft zich daarbij al voorzichtig het begrip sociale controle (met name binnen een buurt) gevoegd: kennelijk spelen ook sociale relaties tussen mensen onderling en tussen mensen en instellingen een belangrijke rol. Hier ligt dan ook een mooie taak voor hetgeen men later het buurtgerichte opbouwwerk zou gaan noemen.

3.3 Kritiek op het onderzoek van de Chicagoschool

Uit de wetenschappelijke discussies, die losbarstten naar aanleiding van de theorieën van de Chicagoschool, kwam een aantal methodologische problemen naar voren die ook heden ten dage nog relevant blijken*:

– Ten eerste is er het verschil tussen de woonplaats van de dader en de plek waar hij zijn delict pleegt (pleegplaats). Zoals we nog zullen zien, liggen in veel gevallen woonplaats en pleegplaats vrij dicht bij elkaar. Toch mag men niet zomaar aannemen dat buurten met veel criminaliteit ook per definitie buurten met veel criminelen zijn.

– Ten tweede mag men uit buurtkenmerken niet klakkeloos iets afleiden over individuele buurtbewoners. Om een voorbeeld te noemen: als in een buurt veel criminaliteit voorkomt en er wonen veel bejaarden, dan mag je niet concluderen dat de meeste bejaarden crimineel zijn.

– Ten derde zit men met het probleem dat de gegevens, waarop men zich bij veel onderzoeken baseert, nogal wankel zijn. Het betreffen immers meestal rechtbank en/of politiegegevens en er zijn nogal wat daders en delicten waar deze instanties helemaal geen weet van hebben.

Bij deze essentiële problemen zullen zich in de komende pagina's nog een aantal extra problemen voegen, onder andere:

– Het verwijt van fysisch determinisme, ofwel de overschatting van de invloed die de gebouwde omgeving op menselijk gedrag heeft.

– Het probleem van het schaalniveau: hebben we het over steden, buurten, gebouwen of woningen, en hoe beïnvloedt het ene niveau het andere?

Hiermee hebben we een aantal problemen opgesomd, die niet alleen relevant zijn voor onderzoekers: ook bijvoorbeeld een ontwerper die een goed idee dacht te hebben, of een beleidsmaker die een keiharde conclusie dacht te kunnen trekken, kunnen door deze problemen flink in de luren gelegd worden. Om die reden staan we na de behandeling van de verschillende scholen nog uitgebreid stil bij deze (en andere) problemen en de praktische consequenties die ze hebben.

3.4 De ideeën van de Chicago-school toegepast op Europa

Ook in Europa, en met name in Engeland, waren de ideeën van de Amerikaanse sociologen het uitgangspunt van een aantal onderzoeken. Uit deze onderzoeken bleek, dat de Chicagoschool modellen niet klopten voor Europese steden. Zo bleek in Engeland dat

* Zie voor een samenvatting van deze problemen ook: Brantingham en Brantingham (1981/17). Een vergelijkbare Nederlandstalige samenvatting is te vinden in: Van Dijk en Van Soomeren (1980/39-49).

criminelen niet in de ring van sloppenwijken rond het stadscentrum woonden, maar juist aan de randen van de stad en in los over de stad verspreide plukken.

De verklaring van dit verschil tussen Europa en Amerika moeten we zoeken in het feit dat in Europa het overheidsingrijpen in de woningbouw en woningdistributie veel groter is dan in Amerika. In feite is de overheid in Europa een soort super ruimtelijk ordenaar. Haar bemoeienis is groot op alle plannings-niveaus: van planologische modellen (groene hart, groeikernen, compacte steden) en planologische procedures (streek-, structuur- en bestemmingsplannen) tot de concrete invulling van de gebouwde omgeving (woningwet, bouwverordeningen, woningdistributie). Een gevolg hiervan is dat de overheid, vaak onbedoeld en onbewust, een verschijnsel als criminaliteit (de daders, de gelegenheid) 'ruimtelijk ordent'.

Terwijl in Amerika door het vrije spel der economische krachten de criminelen de sloppen in werden geduwd, bleek in West Europa de overheid (inclusief woningbouwcorporaties) daders van criminaliteit uit bepaalde gebieden 'weg te saneren' en te doen verhuizen naar woningwetwoningen op heel andere plekken in de stad. Mannheim (1948)

en Morris (1958) kwamen tot deze conclusie voor Engeland. Voor Nederland bleek iets dergelijks uit een Gronings onderzoek (Hartholt, 1980).

De spreiding van woonplaatsen van delinquenten in een middelgrote Nederlandse stad ziet er heel anders uit dan in het Chicagoschool model. De ring rond het centrum scoort bijvoorbeeld lager dan de stadsrand (de tekening is vrij naar Hartholt 1980; stad en stippen zijn met opzet enigszins veranderd).

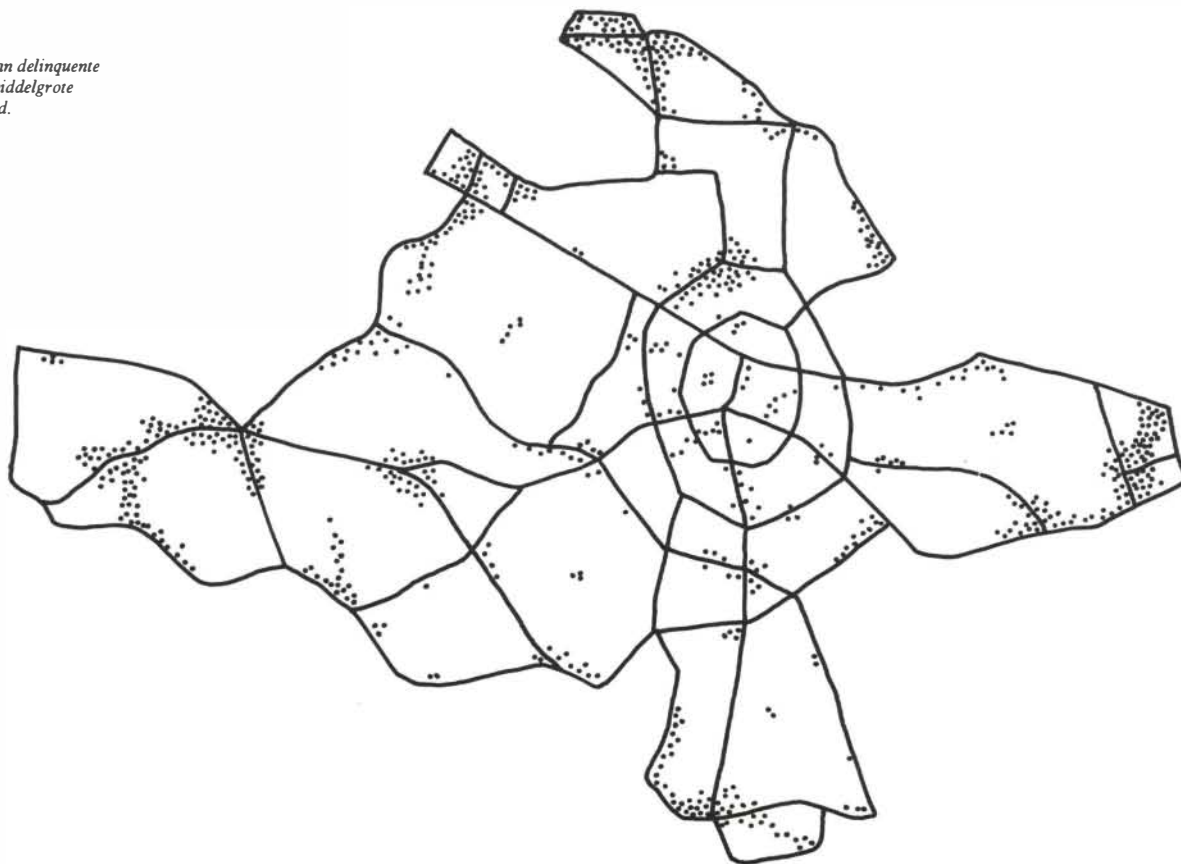
Overduidelijk blijkt dus dat Amerikaanse ideeën niet zomaar overgeplant kunnen worden naar de Europese (Nederlandse) situatie. Helaas wordt deze fout toch keer op keer gemaakt.

3.5 Samenvatting: de betekenis van de Chicago-school

De onderzoekers van de Chicagoschool ontdekten dat in de USA buurten rond het centrum van steden het grootste aantal criminelen bleken te herbergen. Men zocht de oorzaken daarvan in drie factoren:

1. Een criminele buurt(sub)cultuur; waardoor de in deze buurten opgroeiende jongeren

Woonplaatsen van delinquente jongeren in een middelgrote stad in Nederland.

werden 'opgevoed tot criminaliteit'.

2. Ellendige levensomstandigheden: armoede, honger, slechte hygiëne, etc.

3. De 'sociale controle' wordt door moderniseringsprocessen (industriële ontwikkeling, arbeidsverdeling) uitgehold. Belangwekkend aan de Chicagoschool-ideeën is met name dat zij ten eerste afrekenden met psychiatrische visies op criminaliteit (Lombroso c.s.) en dat zij daarnaast het begrip sociale controle introduceerden. Bovendien leidden de Chicagoschool-onderzoeken ertoe dat een fundamentele discussie ontstond over de geografische (dadergerichte) aspecten van het verschijnsel criminaliteit. Daaruit kwam een aantal methodologische problemen naar voren die tot op de dag van vandaag actueel zijn. Doordat de overheid in de Nederlandse situatie op het gebied van ruimtelijke ordening een veel belangrijker rol speelt dan in de USA, kunnen we de ideeën van de Chicagoschool over de lokalisatie van criminaliteit echter niet zonder meer overnemen.

4 De pragmatische school

4.1 Inleiding

In de periode vanaf de opkomst van de Chicagoschool (jaren twintig) tot het begin van de jaren zestig gebeurde er weinig nieuws op het terrein van de criminaliteit en de fysieke omgeving. De soms hoog oploaiende discussies tussen de aanhangers van de Chicagoschool en hun tegenstanders domineerden de decennia na de twintiger jaren volkomen: de modellen van de Chicagoschool werden verfijnd, weer bekritiseerd, vervolgens nog verder verfijnd, etc. Terwijl deze discussie als een veenbrand doorwoedde*, gebeurde er in 1961 eindelijk weer iets nieuws: in dat jaar publiceerden Jane Jacobs (journaliste) en Elisabeth Wood (werkzaam bij de Chicago Housing Authority), overigens waarschijnlijk onafhankelijk van elkaar, twee gerucht-makende boeken. De aanpak van Jacobs en Wood is zonder meer verfrissend: zonder zich al te druk te maken over lastige theoretische beschouwingen over daders richten ze zich heel pragmatisch op de pleegplaats van criminaliteit en de kenmerken van de direct om die pleegplaats heenliggende omgeving. En juist op die omgeving schieten zij hun pijlen af. Zo merkt Jacobs op: 'Het is idioot om stadswijken te bouwen, waar het plegen van een misdaad een fluitje van een cent is; toch is dat precies wat we doen'.

4.2 De opvattingen van Jane Jacobs

Voor Jacobs schopt hard aan tegen de moderne stedenbouw en architectuur. De essentie van haar theorie is in feite simpel. We laten Jacobs aan het woord:

'Dit is iets dat iedereen al weet: een intensief gebruikte straat is al gauw een veilige straat. Een verlaten straat is dikwijls onveilig. Maar hoe werkt dit nou in de praktijk? En hoe komt het, dat de ene straat vol met mensen is en de andere straat verlaten? (...). Een stadsstraat moet drie hoofdeigenschappen hebben:

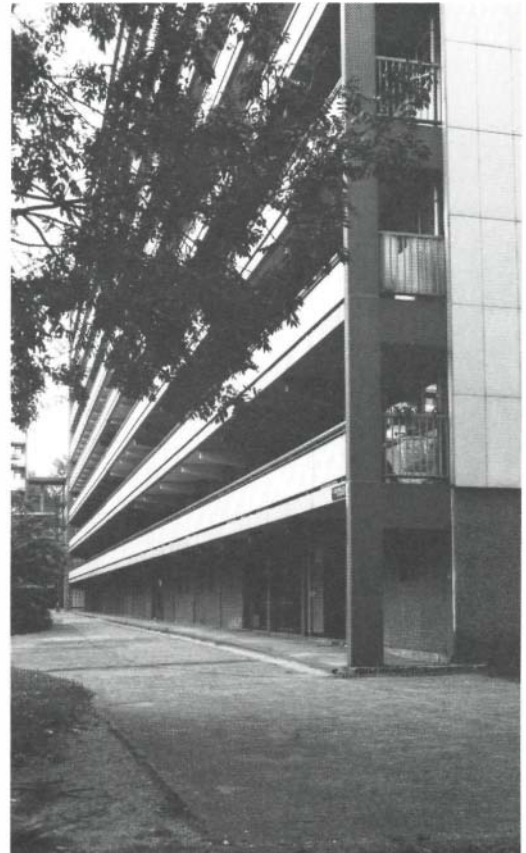
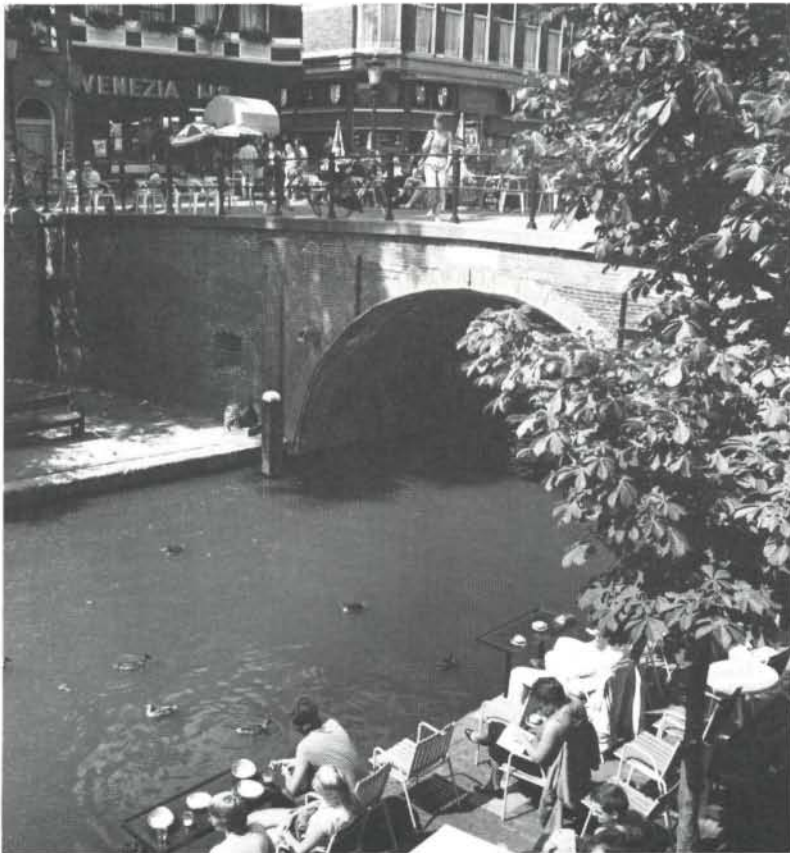
In de eerste plaats moet er een *duidelijke afscheiding tussen openbare ruimte en privé-ruimte* zijn. Openbare en privé-ruimten kunnen niet in elkaar overlopen zoals dat typisch het geval is in forenzengemeentes

* Zo probeert Lander (1954) het werk van Shaw en McKay kritisch verder uit te werken, maar Lander wordt vervolgens door Bordua (1958/1959) en door Chilton (1964) weer bekritiseerd, waarna Gordon (1967/1979) Lander en Bordua/Chilton weer door de mangel haalt. En dit is dan nog maar één voorbeeld van zo'n discussie tussen de diverse wetenschappers.

(‘suburbs’) en nieuwbouwprojecten. In de tweede plaats moeten er *ogen op de straat* gericht zijn, de ogen van diegenen die we de ‘natuurlijke eigenaren’ van de straat zouden kunnen noemen. De gebouwen aan een straat waar buitenstaanders komen en die de veiligheid van zowel buurtbewoners als buitenstaanders moeten garanderen, moeten op de straat geïntereerd zijn. Het kan niet zo zijn dat dergelijke gebouwen met hun achterkant of een blinde muur naar de straat toe staan. En in de derde plaats moeten de trottoirs min of meer *continu door voetgangers gebruikt* worden, zodat het aantal ‘ogen op straat’ groter wordt en zodat het voor omwonenden leuker wordt om naar de straat te kijken.

Niemand vindt het leuk om vanaf een stoep of een uit een raam naar een lege straat te kijken. Bijna niemand doet zoiets. Maar er zijn heel wat mensen die zich regelmatig vermaken met het kijken naar wat er zich allemaal op straat afspeelt.’ (Jacobs, 1961).

1

Wat betreft de eerste twee punten zijn de aanbevelingen wel globaal duidelijk en geeft Jacobs ze ook ongeveer (bijvoorbeeld ingangen en ramen van gebouwen naar de straatzijde). Het derde punt (drukte op straat) is echter het belangrijkste, omdat het een voorwaarde is voor de eerste twee punten. De vraag voor Jacobs wordt daarmee dus: hoe krijg ik mensen op straat die op natuurlijke wijze in de gaten houden wat er gebeurt, mensen die 'informeel toezicht houden'*? Haar hoop heeft ze vooral gevestigd op winkels (avondwinkels), restaurants, café's, bars en dergelijke:

'De voornaamste voorwaarde voor zulk toezicht is een behoorlijk aantal winkels en andere openbare gelegenheden aan de trottoirs, vooral bedrijven en openbare gelegenheden die 's avonds en 's nachts bezocht worden. Winkels, bars en restaurants, als de belangrijkste voorbeelden daarvan, zorgen er op allerlei complexe manieren voor dat het veiliger is op de trottoirs.' (Jacobs, 1961).

Wat Jacobs voorstaat is een qua functies, bestemmingen en bewoners gedifferentieerd opgebouwde buurt. In Nederland spreekt men van functiemenging en differentiatie. Wonen, verschillende soorten werk en recreatie moeten naast en door elkaar gepland worden. Oude en jonge bewoners, dito huizen, arm en rijk, kortom: alles in de mixer en dan zijn we er.

We zullen nog uitgebreid terugkomen op de informele controle die gewone burgers uitoefenen (of niet uitoefenen!), maar we kunnen een kritische noot niet langer voor ons houden: het idee dat bijvoorbeeld gebieden met veel winkels, café's en restaurants relatief veilig zouden zijn, is anno 1986 té bespottelijk. De simpele gedachtengang: 'Hoe meer mensen op straat, des te veiliger' gaat dus niet zonder meer op.

4.3 Kritiek op Jacobs

Onder meer door Gans (1968) is kritiek uitgeoefend op Jacobs' aanstekelijke, maar iets te simplistische ideeën. Gans stelt dat Jacobs' betoog op drie aannames is gebaseerd:

- Mensen willen differentiatie.
- Differentiatie doet steden leven.
- De gebouwen, straten en plannings-principes waarop steden gebaseerd zijn, 'vormen' het menselijk gedrag.

Gans merkt op dat de eerste twee punten niet worden gesteund door de feiten in de gebieden die Jacobs in haar boek beschrijft. Het derde kritiekpunt impliceert, dat Jacobs dezelfde fout maakt als de planologen, stedenbouwkundigen en architecten op wie ze haar aanval richt. Bij dit derde punt vergeet Jacobs de culturele, sociale en economische factoren die al dan niet steden en straten 'vitaliseren' (levendig en drukbevolkt maken). Gans komt in zijn artikel met enkele tegenvoorbeelden van buurten die qua bevolking en bebouwingswijze niet gedifferentieerd zijn, maar wel een rijk straatleven kennen. Volgens Gans vindt dat zijn oorzaak in de daar heersende 'arbeiders-cultuur'.

Gans' ernstige beschuldiging aan het adres van Jacobs komt luid en duidelijk over: fysisch determinisme, het overschatten van de invloed van de gebouwde omgeving op het menselijk gedrag**. Een tweede, minstens even ernstige, kritiek op Jacobs is, dat haar aanname dat 'drukte straten' gelijk zijn aan 'veilige straten' bepaald niet door de feiten gesteund wordt.

Integendeel: uit diverse onderzoeken blijkt dat op de door Jacobs geschetste 'veilige (= levendige) plekken' juist relatief *veel* criminaliteit voorkomt.

Zo wordt naar aanleiding van een vandalisme-onderzoek in Amsterdam opgemerkt:

'In het centrum van Amsterdam (...) constateren we, in vergelijking met andere stadsdelen, veel vernielingen (...).

Wanneer we nu vervolgens kijken in welke buurten van het centrum de meeste vernielingen plaatsvinden, valt op dat het aantal vernielingen het hoogst is in die buurten die qua rijkheid van het straatleven een wereldfaam genieten (de Wallen en de Jordaan). Dit zijn dus juist de buurten in Amsterdam waar het - tot verdriet van (sommige!) buurtbewoners - zo ongeveer 24 uur per dag druk is op straat. En over de stedenbouwkundige lay-out en de bouwwijze (valt ...) ook weinig te klagen: het stikt in deze buurten van de ramen en vensters met uitzicht op straat.' (Van Dijk en van Soomeren, 1981/40).

* In het Engels gebruikt men hier de moeilijk te vertalen termen 'surveillance', of 'natural surveillance'. De term 'informeel toezicht' wordt ook gebruikt door de Commissie Kleine Criminaliteit (Roethof, 1984). Als synoniem gebruiken we in dit boek ook wel de term informele (sociale) controle.

** Dit verwijt van fysisch determinisme is nogal fundamenteel. Het raakt in feite veel meer auteurs die relaties onderzoeken tussen de (fysieke!) gebouwde omgeving en criminaliteit. We zullen het probleem 'determinisme' daarom nog vaker tegenkomen.

De Jordaan: veel vernielingen

Foto: Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam

Ook in het centrum van Amsterdam: ongezellig en monofunctioneel: maar weinig vernielingen

De Wallen: veel vernielingen

Maar niet alleen voor vandalisme* blijken Jacobsiaanse buurten slecht uit de bus te komen. Zo blijkt uit enquêtes onder de Amsterdamse bevolking dat:

'in de Oude stad en in de oudere stadsdelen daaromheen relatief meer agressieve criminaliteit werd gemeld (...)' (Graeve, 1985/11).

Ook voor wat betreft het delict inbraak (Hough en Mayhew, 1983/18; Davidson, 1984/68) zijn er onderzoeksresultaten die Jacobs' ideeën weerleggen. In een onderzoek in Southampton (Engeland) werd zelfs een direct verband gelegd tussen (verschillende vormen van) criminaliteit en de door Jacobs om hun veilige werking geroemde café's, winkels en andere publieke voorzieningen (Ramsay, 1982/38). In dit onderzoek wordt een aantal onveilige plekken opgesomd, die zo lijken op Jacobs' 'veilige' plekken, dat maar één conclusie mogelijk is: Jacobs moet ergens de verkeerde afslag genomen hebben. Hoewel Jacobs' aannames door de feiten uit een hele serie onderzoeken weersproken worden, hebben haar ideeën veel navolging gevonden. In het directe verlengde van Jacobs ligt bijvoorbeeld het werk van Newman (dat in het volgende hoofdstuk aan de orde zal komen) en het werk van Schlomo Angel (1968), die voorstelt om in elke buurt veel van activiteit zinderende 'avondpleinen' (met dito winkels en restaurants) te maken. Maar ook in Nederland vindt Jacobs navolging. Met name onder degenen, die vanuit een (vrouwen-)emancipatie-oogpunt de planologische en stedenbouwkundige opzet en architectuur van moderne woonwijken onder vuur nemen (Heesman, 1986). Meestal wordt dan een beperkte (en meer reële) invulling van Jacobs' functiemengings-ideeën nagestreefd: belangrijke (welzijns-, gezondheids-, sociaal-culturele en recreatieve) voorzieningen moeten goed bereikbaar in de wijken worden geprojecteerd. De afstand wonen-werken moet verminderd worden, zodat meer vrouwen (part-time) buitenshuis kunnen werken.

Het - door functiemenging - vergroten van de 'veiligheid op straat' is hier dus slechts een element van de bredere emancipatoire doelstelling: het vergroten van de fysieke en sociale bewegingsvrijheid en de maatschappelijke kansen van vrouwen. De aanname dat door functiemenging de straat objectief veiliger wordt (minder criminaliteit)

lijkt echter uit de lucht gegrepen.

4.4 Samenvatting: de bijdrage van Jacobs' ideeën

Samengevat stelt Jacobs dat veilige straten aan drie voorwaarden moeten voldoen:

1. Er moet een duidelijk onderscheid zijn tussen publiek terrein en privé-terrein. Duidelijkheid over de functie van een terrein is een voorwaarde voor 'territorialiteit': het gevoel van bewoners dat een bepaald terrein 'van hun' (onder hun controle) is.
2. De mogelijkheid moet aanwezig zijn om vanuit de gebouwen op straat te kijken. Deze voorwaarde noemen we 'zichtbaarheid'.
3. Er moeten zoveel mogelijk mensen op straat zijn, met het effect dat er naast passantenogen ook bewonersogen op de straat gericht zijn; dit noemt Jacobs 'informele controle'.

Zij trekt hieruit de conclusie dat naast woningen een maximum aan openbare of semi-openbare voorzieningen, zoals winkels en horecagelegenheden geboden is: functie-differentiatie. Helaas blijkt uit empirisch onderzoek in Nederland en andere landen dat straten met veel winkels en horecagelegenheden nou juist *niet* veilig zijn. Daarnaast is een bezwaar van Jacobs' redenering dat zij de invloed van de gebouwde omgeving op menselijk gedrag overschat (fysisch determinisme). Niettemin heeft Jacobs' werk de aandacht gericht op een niveau, dat tot dusverre in de discussies maar magertjes aan bod was gekomen: de straat, oftewel de meso-omgeving. Door haar scherpe en heldere formuleringen is de knuppel duidelijk in het hoenderhok terechtgekomen. Ook de micro-omgeving komt bij Jacobs enigszins aan de orde, maar dat gebeurt explicieter in het werk van Elisabeth Wood.

4.5 De ideeën van Elisabeth Wood

Elisabeth Wood (1961) richt zich sterker dan Jane Jacobs op de micro-omgeving en dan met name op de public housing-sector (= woningwetsector) in de USA. ** Woods startpunt is de stelling dat de managers van public housing projects nooit genoeg politiegagenten, conciërges, reparateurs e.d. kunnen inhuren om een vijandig gezinde of

* Strikt genomen bedreigt vandalisme natuurlijk niet de 'veiligheid van mensen' waar Jacobs het over heeft. Wel bedreigt vandalisme waarschijnlijk het veiligheidsgevoel van veel mensen.

** Daarbij moeten we dan meteen beseffen dat deze sector in de USA slechts 3% uitmaakt van de hele woningmarkt. Dit percentage ligt in Engeland (= Wales) op 30% (in 1976; Bottoms en Xanthos, (1981/204) en in Nederland ligt het zelfs nog boven de 40%.

In de USA huisvesten de public housing projects dan ook over het algemeen de zeer kansarmen. Een vertaling naar de Nederlandse situatie, of naar de Nederlandse woningwet-sector is dus een erg gevaarlijke aangelegenheid. Toch ziet men vreemd genoeg dat dit nog wel eens klakkeloos gebeurt.

onverschillige horde huurders criminaliteitspreventief onder de duim te houden.

Men zal de huurder 'tegemoet' moeten komen waardoor deze meer betrokken wordt bij zijn/haar directe woonomgeving. Dat kan volgens Wood door veranderingen aan te brengen in het tot dan toe gebruikelijke ontwerp en de lay-out van gebouwen. De verbeteringsvoorstellen van Wood zijn met name gericht op het herinrichten van (semi-) openbare ruimtes tot verblijfsruimtes en het verhogen van de zichtbaarheid. Enkele voorbeelden:

- Kinderspeelplaatsen en zitplekken voor volwassenen (babbel/roddelplaatsen) in het zicht vanuit de woningen aanleggen.
- Als ontsluiting in hoogbouw liever een galerij met gezellige zitjes van waaruit de omgeving bekeken kan worden, dan een ontsluiting met een binnencorridor*.
- De entrees van grote woongebouwen zouden een functie moeten krijgen als lobby, receptie en ontmoetingsruimte (met zitjes, koffiehoeke e.d.). Zo'n ontmoetingsruimte moet dan van buitenaf goed zichtbaar zijn en dient 's avonds goed verlicht te zijn.

Veel aandacht besteedt Wood ook aan de tieners. Ze gaat er daarbij vanuit dat jongeren door gebrek aan goede speelplekken min of meer gedwongen worden om maar wat rond te hangen en te slopen in hal, lift, galerijen en portiek. Ze stelt daarom voor om veel meer

speelgelegenheid voor tieners te creëren.

Eventueel buiten het zichtveld van woningen, maar in dat geval moeten het wel onsloopbare plekken zijn.

Zo doet Wood bijvoorbeeld het voorstel om onder (delen van) woongebouwen op maaiveld niveau speelruimte te plannen.

Daarnaast komt Wood met een, nu alweer modern aandoende, gedachte: ze stelt voor om een bewoner van een hoogbouwcomplex als conciërge te benoemen.

De belangrijkste functie van zo iemand zou moeten zijn:

- het vormen van een verbindingsschakel tussen de woningbouwvereniging en de bewoners;
- het initiëren en coördineren van bewonersactiviteiten.

De ideeën van Wood zijn op verschillende fronten in praktijk gebracht. Zo startte men in het midden van de zeventiger jaren een 'huurders als conciërge project' in een hoogbouwcomplex (12 verdiepingen) in Jersey City (USA). Voorts werden diverse experimenten gedaan met het zogenaamde 'lobby-sitting': kleine groepjes bewoners (vrijwilligers) hielden 's avonds de entreehal van het gebouw in de gaten. De groepjes losten elkaar af. Het bleek dat dit 'lobby-sitting' vaak een soort kristallisatiepunt werd bij de opbouw van een bewonersorganisatie**. Deze aanpak is echter heel wat 'harder' en meer geformaliseerd (duidelijke

* Zie voor dit in Nederland nauwelijks toegepaste gebouwtype: de illustratie op pagina 37.

In het aan dit onderzoek gekoppelde veldonderzoek (De Savornin Lohman e.a. 1986) werden ook drie galcrijflats met een binnencorridor onderzocht. Vergeleken met galcrijflats van ongeveer dezelfde grootte bleek men in de corridorflats meer last te hebben van vandalisme en inbraak in de woningen. Een open galerij (ook zonder 'gezellige zitjes') lijkt dus inderdaad te prefereren boven een gesloten corridor.

** Zie Kolodny (1980) en Rigby (1982), in Priemus (1984). Hiermee zijn we echter zeer dicht in de buurt gekomen van een preventiestrategie die slechts een zeer indirecte relatie heeft met de gebouwde omgeving: buurtpreventie. We gaan hier niet verder op deze strategie in en volstaan met een verwijzing naar onze literatuurstudie op dit terrein (Van Dijk en Van Soomeren, 1985).

taakomschrijving/contacten met politie/etc.) dan Wood voor ogen had. Het informele toezicht dat Wood en Jacobs propageerden is in deze opzet veranderd in een soort semi-formeel toezicht.

4.6 Kritiek op Wood

Het verwijt dat Gans aan het adres van Jacobs maakte geldt in nog sterkere mate voor Wood. Haar gedachten zijn sterk fysisch deterministisch gekleurd: (fysieke) veranderingen in de gebouwde omgeving zouden een directe invloed hebben op het menselijk gedrag. Wood hanteert een twijfelachtige gedachtengang: als er door architectonische en planologische ingrepen maar aan de *voorwaarden* voor 'informele controle' is voldaan, dan zal die ook vanzelf op gang komen. Deze erg optimistische visie blijkt niet reëel: veelal zal men op zijn minst sociale maatregelen moeten treffen om betrokkenheid van bewoners bij hun woon-omgeving te verhogen.

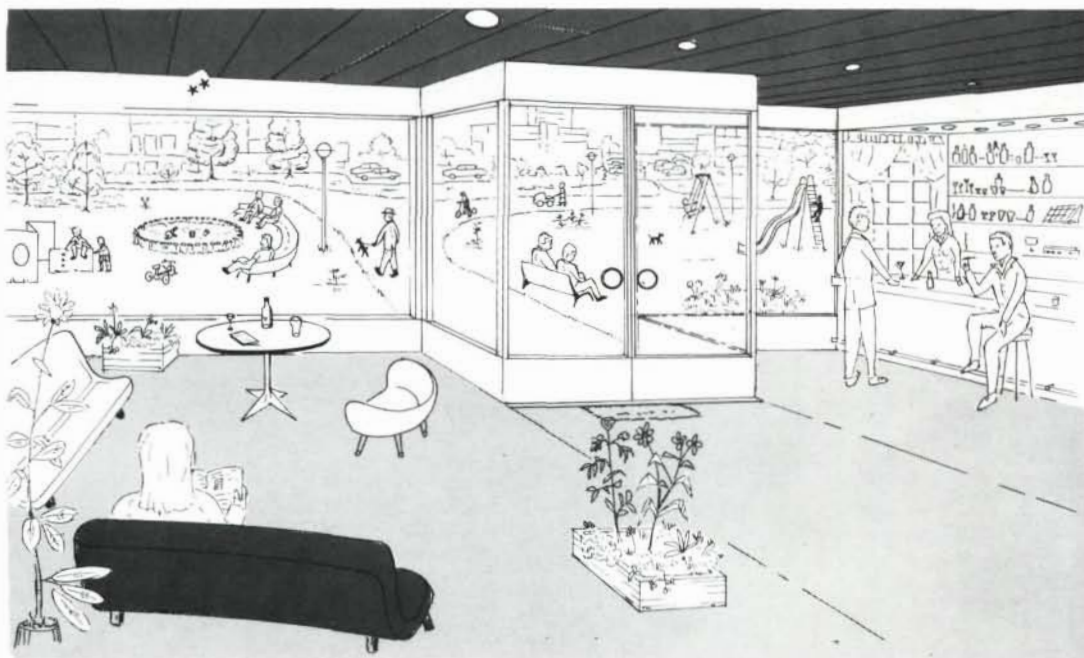
4.7 Samenvatting: wat hebben we aan de ideeën van Elisabeth Wood?

De ideeën van Wood doen denken aan die van Jacobs: de sleutelbegrippen informele controle en territorialiteit, waarbij ze het

laatste begrip praktisch uitwerkt door te pleiten voor gemeenschappelijke ruimtes voor bewoners.

Het verschil is dat Wood sterk de nadruk legt op de micro-omgeving, en dan met name op de factor zichtbaarheid. Het aantrekkelijke van Woods ideeën is, dat ze de zaak heel pragmatisch en concreet aanpakt: ze denkt als het ware 'direct vanuit het gebouw'. Ook Woods kernbegrippen 'betrokkenheid van bewoners' en 'zichtbaarheid'* van (semi-)openbare ruimtes hebben zeker niet aan betekenis ingeboet. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien vormen deze begrippen tien jaar later het startpunt van de Defensible Space theorie van Oscar Newman. Tot nu toe is er nog er weinig empirisch onderzoek gewijd aan de uitgangspunten van Wood: haar ideeën zijn dus onbewezen (maar ook niet weerlegd). Theoretisch is er, opnieuw, het bezwaar van fysisch determinisme: ze overschat de invloed van de gebouwde omgeving op menselijk gedrag. We moeten Woods ideeën zien tegen de juiste achtergrond: het begin van de zestiger jaren, de kazerne-achtige public housing voor de allerarmsten in de USA. In dit licht bezien waren haar ideeën in feite broodnodig.

* In het veldonderzoek bleek dat de *zichtbaarheid* van de (semi-)openbare ruimten en van woningen *vanuit woningen* een zeer cruciale factor is. Met name *inbraak* in woningen bleek qua omvang en pleegplaats sterk afhankelijk van de zichtbaarheid van de woninggevels (zie De Savornin Lohman, 1986/deel 1, pagina 66-70). Van *zicht vanaf de openbare weg* op gebouwen/woningen bleek echter geen aanwijsbare invloed op (vandalisme en) inbraak uit te gaan.

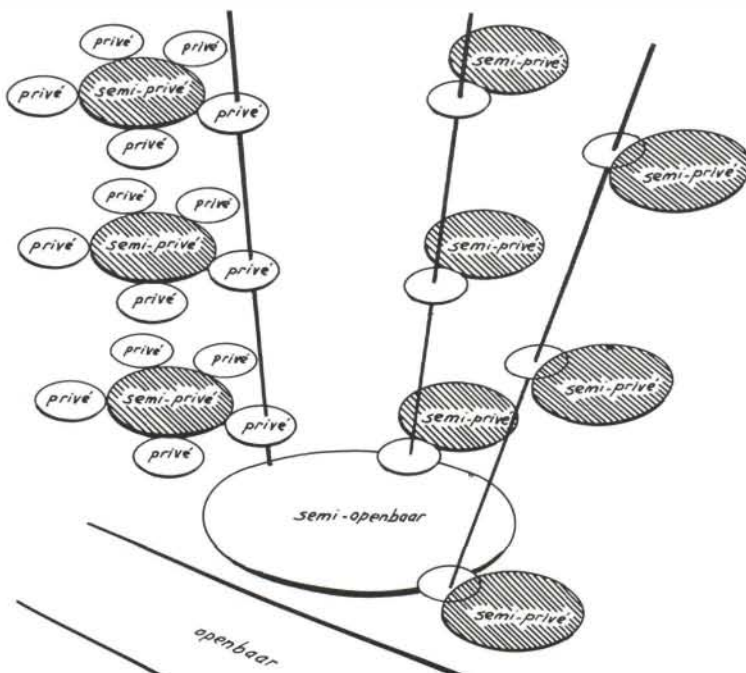

5 Defensible space: de eerste generatie

5.1 Inleiding

In het begin van de jaren zeventig presenteerde de Amerikaan Oscar Newman zijn Defensible Space theorie (Newman, 1972). Vanaf dat moment wordt Newman daarmee de belangrijkste auteur en onderzoeker op het terrein 'criminaliteit en gebouwde omgeving'. Zijn produktie en doorzettingsvermogen kunnen met enig ontsag bekeken worden. Voor de resultaten die hij direct of indirect boekt, geldt hetzelfde. Zelf schuwt hij het onderzoekswerk niet, maar daarnaast brengt hij door de erg concrete uitwerkingen van zijn ideeën, en bovendien door de enigszins provocerende wijze waarop hij deze ideeën presenteert, een stapel onderzoek en experimenten aan het rollen. Deze stapel onderzoek en experimenten hebben ertoe geleid dat Newman in later jaren (jaren tachtig) zijn oorspronkelijke ideeën behoorlijk heeft bijgesteld. In feite zijn er dus twee Defensible Space theorieën: de basistheorie van de 'jonge' Newman en de meer genuanceerde versie van de 'oude' (gelouterde) Newman. Om beide volledig tot hun recht te laten komen besteden we aan beide versies een apart hoofdstuk. In dit hoofdstuk komt de

Defensible Space hiërarchie in een hoogbouwcomplex.

jonge Newman aan het woord, in het volgende hoofdstuk gaan we in op de ideeën van de inmiddels oud en wijs geworden Newman.

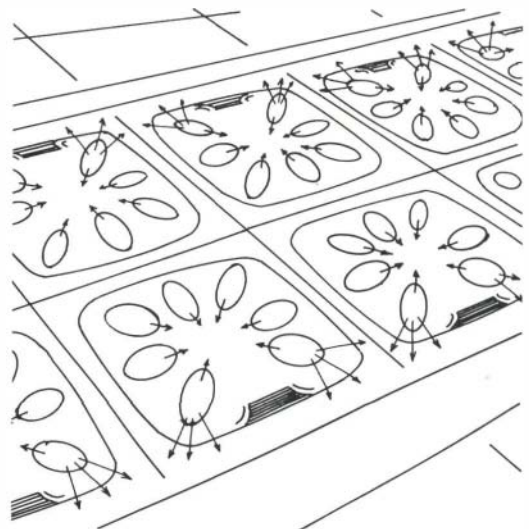
5.2 De jonge Newman: theorie en onderzoek

In de fundamenteën van Newmans basistheorie herkennen we duidelijk de ideeën van Jacobs en Wood. Begrippen als zichtbaarheid en territorialiteit spelen ook bij Newman een doorslaggevende rol. Hij stelt dat architectonische en stedenbouwkundige eigenschappen van gebouwen of complexen *direct* van invloed zijn op de aard en hoeveelheid criminaliteit ter plekke:

'Ons werk in de afgelopen twee jaar, dat zich concentreerde op (...) de ruimtelijke organisatie van stedelijke woongebieden, heeft tot de conclusie geleid dat de gebouwde omgeving het criminaliteitspeil significant beïnvloedt.' (Newman, 1973/XII).

Newmans centrale begrip is Defensible Space. In het Nederlands wordt dit vaak vertaald als 'verdedigbare ruimte', al is 'controleerbare ruimte' misschien een betere vertaling (Kentie 1984/53). In het begrip Defensible Space zitten vier verschillende ontwerp-ingrediënten, die afzonderlijk en in combinatie hun bijdrage leveren tot een veilige omgeving (Newman, 1972/9; Newman, 1973/XV en 2):

Territorialiteit wordt versterkt door zichtbaarheid.

1. Territorialiteit

Door het gebruik van echte of symbolische barrières kan een bepaalde woonomgeving opgedeeld worden in voor de bewoners beheersbare zones, waardoor die bewoners ten opzichte van die zones een houding aannemen van 'dat is mijn gebied, mijn territorium'. Centraal hierbij staat de overgang tussen privé-gebied (sterk beheersbaar) naar openbaar (slecht beheersbaar).

2. Zichtbaarheid

Er moeten mogelijkheden zijn voor de bewoners om te kunnen zien wat er rond en in de openbare ruimten binnen het gebouw gebeurt. Dit is een van de voorwaarden voor territorialiteit.

3. Stigmatisering

Door een goed materiaalgebruik, architectonisch ontwerp en lest best een goede stedenbouwkundige opzet, kan voorkomen worden dat de bewoners uit een bepaald gebouw of complex gezien worden als kwetsbaar en/of dat ze gestigmatiseerd worden, waardoor ze geïsoleerd raken.

4. Aangrenzende gebieden

De veiligheid van aangrenzende gebieden wordt mede bepaald door de 'strategische geografische lokatie van intensief gebruikte gemeenschappelijke voorzieningen'.

Het bewijs dat Newman voor zijn theorie aandraagt, stoelt op twee punten.

Ten eerste een analyse die betrekking heeft op 133 public housing complexen in New York City. Hij analyseerde de criminaliteit in deze complexen aan de hand van de cijfers van de New York City Housing Authority Police Department.* Voor een aantal delicten laten deze cijfers precies zien op welke plekken in of rond een complex een delict plaatsvond. In tabel 1 hebben we een samenvatting van de hoogtepunten opgenomen.

Het bleek dat binnen het gebouw de lift het gevaarlijkste gebied was, op (duidelijke) afstand gevolgd door de hal en de lobby, met op de vierde plaats de trap (merendeels aan de achterzijde van het gebouw geplaatste brandtrappen).

Tabel 1 Lokatie van delicten in public housing complexen New York (naar Newman 1973/7)

Plaats	Beroving	Verkrachting	Mishand./bedreig.
<i>Binnen complex</i>			
Lift	1389	9	9
Hal	469	6	17
Trap	215	15	6
Lobby	361	2	12
Woning	53	12	87
Kelder	9	1	0
Dak	6	15	2
Overig	21	0	2
Onbekend	74	1	12
Totaal binnen	2592	61	147
<i>Buiten complex</i>			
Totaal buiten	787	4	108

* In de USA is het heel normaal dat de woning-beherende instantie een eigen privé politie legertje heeft dat in haar complexen werkzaam is.

Ongeveer twee derde van de delicten vond in het complex plaats en één derde buiten het complex*.

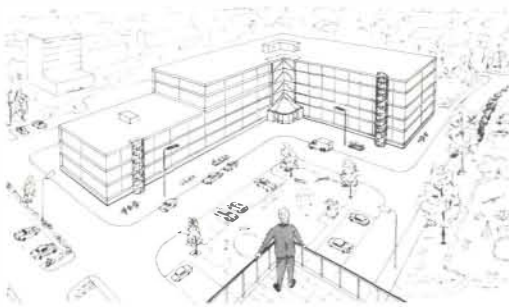
Newman merkt naar aanleiding van deze cijfers op:

‘De gegevens vormen een aanwijzing dat die ruimten, die door mensen gebruikt moeten worden om van het openbare gebied buiten naar de veiligheid van het eigen appartement te komen, in het bijzonder gevaarlijk zijn als er geen sprake is van of onbewuste (‘unconscious’) observatie of toezicht door daarvoor aangewezen personen. Zo is de lift weliswaar openbaar gebied, maar uiteraard volstrekt afgesloten van observatie van buitenaf (Newman, 1973/7)’.

Controle – toezicht – geeft dus volgens Newman de doorslag: daar waar deze ontbreekt, is het onveilig.

Na deze directe interpretatie van de cijfers, laat Newman een aantal statistische procedures op het materiaal los. Hij komt vervolgens tot de conclusie dat:

‘het resultaat van... (de statistische analyses, PvS.)... is, dat de relatie tussen fysieke ontwerpkenmerken is aangetoond’ (Newman, 1972/234).

Newman timmert echter nog een tweede bewijs onder zijn Defensible Space theorie door twee dicht bij elkaar gelegen wooncomplexen te vergelijken. Een daarvan heeft volgens Newman veel goede Defensible Space eigenschappen, de ander juist niet. Zoals te verwachten blijkt in het ‘goede’ complex de criminaliteit gering en in het ‘slechte’ complex de criminaliteit hoog. Volgens Newman kunnen deze verschillen niet weggewuifd worden door verschillen in de bewonerskenmerken van de twee complexen (NEWMAN, 1972/49).

5.2.1 De jonge Newman onder vuur genomen

Zoals gezegd leidde de lancering van Newmans Defensible Space-theorie tot een hausse van (positieve en negatieve) reacties in het wereldje van de deskundigen. Newman werd fors aangevallen op de begrippen en de onderzoeksmethoden die hij hanteerde. We bespreken hier eerst de kritiek (van anderen en van de auteurs zelf) op een aantal van Newmans begrippen; daarna gaan we in op de kritiek op zijn onderzoeksmethoden.

De twijfelachtige begrippen ‘stigmatisering’ en ‘aangrenzende gebieden’

Het begrip ‘stigmatisering’ blijft bij Newman in het vage. Newman bedoelt (waarschijnlijk) dat een bepaalde bouwwijze of architectuur *op zich* al kan leiden tot stigmatisering, dus los van de mensen die in het gebouw wonen.

Dit gaat waarschijnlijk in veel sterkere mate op voor de USA dan voor Nederland. De stigmatisering van bewoners uit een bepaald gebouw, *omdat* dat gebouw op een bepaalde manier *gebouwd* is (kazernebouw, super goedkope afwerking van de huisvesting voor de armeren), speelt in de Nederlandse situatie naar onze mening veel minder een rol**.

Ook de interpretatie van het begrip ‘aangrenzende gebieden’ levert problemen op. Het is dan ook grappig om te zien hoe diverse commentatoren elk hun eigen interpretatie geven.

Waarschijnlijk verwijst Newman met dit punt naar een hoger schaalniveau: de omringende buurt of wijk. Daarmee sluit hij dan wel aan op het werk van Jacobs: ‘Hoe krijg ik veel mensen op straat’. We zullen dit punt ook weer tegenkomen bij de bespreking van de Geografische School, met name bij Gardener. Doordat de bovengenoemde twee begrippen zo onduidelijk zijn is het niet verwonderlijk dat veel schrijvers*** Newmans theorie toespitsen op twee hoofdbegrippen: territorialiteit en zichtbaarheid.

Kritiek op Newmans onderzoeksmethoden

De voornaamste kritiek op Newman is dat hij *niet* bouwkundige variabelen negeert in zijn onderzoeken. Hij kijkt bijvoorbeeld niet naar de aanwezigheid van (potentiële) daders, terwijl uit de statistische analyse van de 133

* Er is weinig reden aan te nemen dat het schrikbarende aantal gewelddadige delicten in wooncomplexen, dat Newman vond, ook een Nederlandse realiteit is. Zowel uit slachtoffergegevens van het CBS (zie deel 2, geweldpleging en bedreiging) als uit het veldonderzoek blijkt, dat geweldpleging/bedreiging in *woongebouwen* (maar *buiten* de woning) vrij weinig voorkomt. De door bewoners gemelde gevallen van bedreiging in het gebouw, hadden grotendeels betrekking op ruzie met burens of andere medebewoners (zie De Savornin Lohman, 1986). De ‘Amerikaanse toestanden’, die Newman schetst, zijn in Nederland waarschijnlijk zeldzaam.

** Daarmee is niet gezegd dat stigmatisering van wooncomplexen niet voor zou komen in Nederland. In het veldonderzoek bleek er in tenminste drie van de tien onderzochte complexen sprake van negatieve beeldvorming rond het complex, wat – volgens de beherende instanties – bijdroeg aan een verdere toename van beheersproblemen, zoals slechte verhuurbaarheid van woningen, wanbetaling en een concentratie van ‘probleembewoners’. Deze negatieve beeldvorming hangt echter samen met (de beeldvorming over) de mensen die in het complex wonen en niet met de bouwkundige kenmerken van het complex op zich (zie De Savornin Lohman e.a., 1986/ deel II, de cases Groningen 1 en 2 en Middelburg).

*** Zie onder meer: Mawby 1977; Van Dijk en Van Soomeren 1980; Hajonides en Lodder 1985.

public housing complexen blijkt dat het percentage huishoudens dat gebruik maakt van sociale voorzieningen (welfare) nog de beste voorspeller is van het aantal berovingen binnen de complexen.

Ook worden Newmans statistische analysemethoden op puur onderzoeks-technische gronden aangevallen. Volgens Patterson (1977) en Taylor e.a. (1981/8) gebruikte Newman technieken, die op het beschikbare cijfermateriaal niet toegepast mogen worden. De kritiek kan door het volgende citaat worden samengevat:

'Newman heeft, om kort te gaan, onze aandacht op een belangrijk thema gevestigd, maar door zijn al te simpele behandeling loopt hij het risico het belang van dit thema te ondermijnen.'
(Bottoms 1974/206).

De teneur van de kritiek is, dat de invloed van de gebouwde omgeving op criminaliteit gering is, en eigenlijk ook nauwelijks te onderzoeken, omdat er zoveel sociale, culturele, economische en demografische factoren doorheen spelen.

5.3 De eerste generatie 'Defensible Spacers'

Ondanks de (voornamelijk methodologische) kritiek op Newman, werden zijn ideeën vooral in Amerika zeer populair. Newmans werk bevatte een aantal zeer concrete ideeën, die met name door beleidsmakers dankbaar werden aangegrepen. Vreemd is dat niet: men moet zich realiseren dat in die tijd in Amerika de criminaliteit in de public-housing-sector, maar ook in andere stedelijke woongebieden, dramatische vormen aannam. Deze woonomgevingen waren veelal ontworpen zonder rekening te houden met de factor veiligheid.

Zo ontstaat er – met Newman zelf aan het hoofd – een eerste generatie 'Defensible Spacers'. Daaronder vallen enerzijds onderzoekers die bekijken in hoeverre Newmans ideeën en aannames kloppen. Zij leveren in de volgende jaren een aantal nuancerings, uitwerkingen en kritieken op. Anderzijds storten zich een aantal pragmatische uitvoerders (m.n. architecten) op Newmans werk: ze gaan aan de slag om Newmans ideeën uit te voeren. In sommige gevallen worden deze probeersels geëvalueerd

en ook dat levert weer meer kennis op. Het resultaat van deze eerste generatie (1973–1979) kan als volgt samengevat worden:

'Het eerste generatie onderzoek heeft een verband aangetoond tussen Defensible Space ontwerpfactoren (in het bijzonder wat betreft de factor zichtbaarheid) en criminaliteit. Dit verband wordt echter heel vaak overschaduwd door verbanden tussen *sociale variabelen* en criminaliteit. Het merendeel van de studies is niet in staat gebleken de werking van territoriale houdingen en gedrag (essentiële factoren die de tussenliggende schijven vormen waarover het verband loopt tussen enerzijds ontwerp en anderzijds criminaliteit) te verduidelijken. De Defensible-Space-theorie kent twee grote zwaktes: verkeerde toepassingen van, en onduidelijkheid over, het begrip territorialiteit* en daarnaast een veel te zware aandacht voor het fysieke ontwerp, waardoor sociale factoren onderschat worden.' (Taylor E.A. 1981/8).

De auteurs willen hier zelf nog drie zwaktes aan toevoegen:

1. De Defensible-Space-theorie onderschat niet alleen sociale factoren, maar ook enkele vrij simpele demografische factoren. Zo bleek bijvoorbeeld uit een Engels onderzoek naar vandalisme in een groot aantal Londense woningwetcomplexen dat het percentage in een complex wonende jongeren doorslaggevend was voor het aantal vernielingen aan dat complex. Pas als dit percentage jongeren constant gehouden werd, kwam er een zwak verband boven drijven tussen slechte zichtbaarheid en veel vandalisme (Wilson, 1978).
2. Daarnaast blijkt uit bijna elk onderzoek dat je onderscheid moet maken naar de *soort* criminaliteit: per delict blijken er verschillen te bestaan in het verband met de gebouwde omgeving, in ieder geval tussen geweldsdelicten (bedreiging, mishandeling, verkrachting), vermogensdelicten (inbraak, diefstal) en tenslotte het delict vandalisme (dat vaak een wat speciale positie inneemt door zijn soms 'speelse' karakter).
3. Ook het begrip gebouwde omgeving is te globaal omschreven. Ten eerste zijn er verschillen tussen de woningwetsector en de rest van de woningsector. Zo bleek bijvoorbeeld uit een Engels onderzoek naar vandalisme aan telefoons in Londen, dat

* Taylor e.a. (1981/6) vatten de kritiek op Newmans gebruik van het begrip territorialiteit als volgt samen:

- Ten eerste definieert Newman dit begrip niet duidelijk, hij springt er nogal losjes mee om.
- Ten tweede leert recent onderzoek naar menselijke territorialiteit ons dat men dit begrip niet mag zien als een allesoverheersend en ongedifferentieerd instinct. Hoogstens gaat het om een aantal – per situatie verschillende – gedragingen en houdingen van mensen.
- Ten derde varieert territoriaal gedrag enorm tussen verschillende groepen mensen.

deze in een buurt met woningwetwoningen meer te lijden hadden van vandalisme dan cellen in een niet woningwetbuurt (Clarke E.A. 1978).

Ten tweede vond men in een Canadees onderzoek (Toronto) dat er bij eengezinswoningen wél een samenhang was tussen de factor zichtbaarheid en het aantal inbraken. Bij appartementen ging dit verband niet op: zichtbaarheid had geen invloed op het aantal inbraken in appartementen. Dit soort uitkomsten impliceert dat preventieve maatregelen moeten verschillen tussen appartementen en eengezinswoningen. (Waller en Okihiro, 1978).

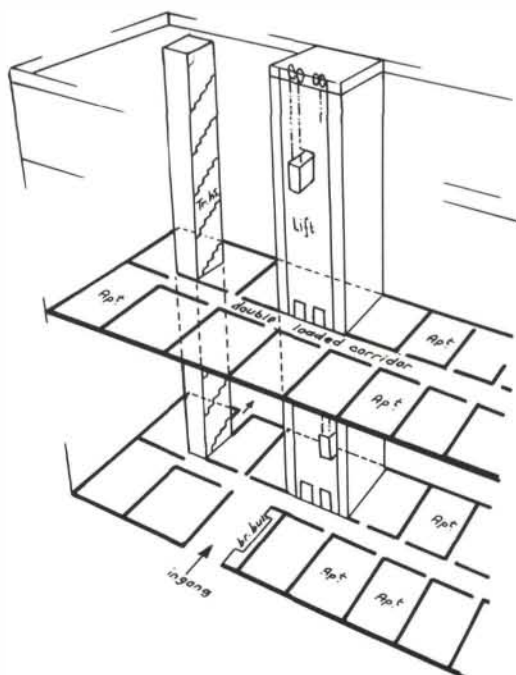
5.4 De toepasbaarheid in Nederland

Newman heeft zijn ideeën ontwikkeld op basis van de indertijd bestaande situatie in de Amerikaanse binnensteden (met veel criminaliteit) en nog specifiek in de public housing complexen in die binnensteden. Dit type complexen heeft heel specifieke eigenschappen (vergelijk onze eerdere opmerkingen hierover bij Jacobs en Wood) en bestaat veelal uit een gebouwtype dat in Nederland zeldzaam is: de double loaded corridor, rug aan rug woningen met tussen de ruggen de ontsluiting (corridor).

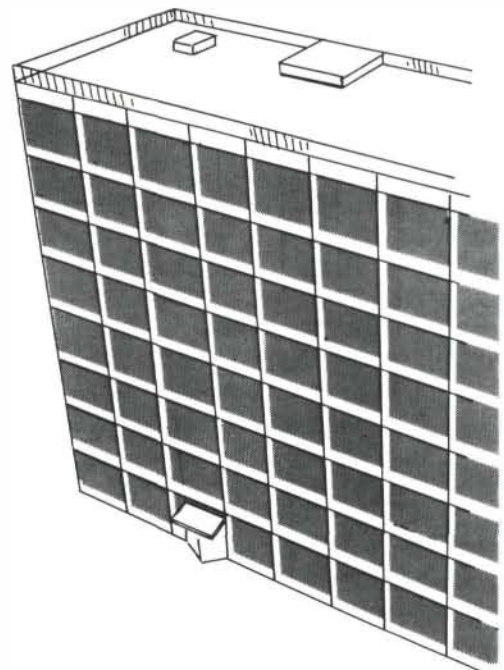
Daardoor komen we in Nederland voor de vraag te staan in hoeverre men de Defensible Space theorie eigenlijk wel mag importeren. Een opmerking die Newman hier zelf over maakt, doet ons het ergste vrezen. Naar aanleiding van een volgens Newman qua Defensible Space eigenschappen zeer goed geslaagd project dat in New York gebouwd werd, merkt Newman op:

'Dit vertegenwoordigt, wat in West-Europa mogelijk het meest gebruikelijke ontwerptype is voor de sociale woningbouw. Vooral Engeland en Nederland hebben van oudsher bijna uitsluitend dit soort bouw met een hoge dichtheid voor het huisvesten van gezinnen gehanteerd (Newman, 1973/142)'.

Newman geeft hiermee impliciet het goedkeuringsstempel van de Amerikaanse

*Double-Loaded Corridor
Apartment Building.*

bond van 'Defensible Spacers' aan het merendeel van de Nederlandse woningwet-sector*.

Gezien dit feit bevreedt het ons om te zien hoe men in Nederland Newmans ideeën of zonder meer afdoet, of deze ideeën presenteert als kant en klare recepten die zonder meer in Nederland toegepast kunnen worden. Onderzoek naar de mogelijke vertaling en toepassing van de ideeën van Newman is in Nederland nooit gepubliceerd**. Hierdoor rest ons weinig meer dan bij onze naaste ooster- en westerburen te rade te gaan.

Enkele Engelse onderzoekers kwamen we al in het voorgaande tegen en er zullen er op de volgende pagina's nog meer volgen (Situationele aanpak). De Engelse uitkomsten ondersteunen de kritiek op Newman: sociale en demografische factoren zijn overheersend, zichtbaarheid is niet onbelangrijk, maar bij de invloed van het begrip informele controle past terughoudendheid. De meeste Engelse onderzoeken betreffen echter alleen het delict vandalisme.

Ook bij een groot Duits onderzoek (gehouden in 8 gebieden in München en 4 gebieden in Regensburg) bleek men niet in staat een verband aan te tonen tussen Defensible Space eigenschappen en de – via een slachtofferenquête achterhaalde – hoeveelheid criminaliteit. Bij dit onderzoek werd voor een groot aantal variabelen gecontroleerd (o.a. interactie tussen bewoners, woonsatisfactie, angst voor criminaliteit en vermijdingsgedrag), opdat deze het gezochte verband niet zouden verstoren.

Dat er desondanks geen verband tussen Defensible-Space-factoren en criminaliteit boven kwam drijven, had twee oorzaken:

- de zeer geringe verschillen in Defensible Space eigenschappen van de onderzochte gebouwen (qua Defensible Space echt ellendige complexen waren in München en Regensburg gewoon niet te vinden);
- ook hier speelde weer het onderzoekstechnische probleem dat er eigenlijk veel te weinig criminaliteit plaatsvond in de onderzoeksgebieden.

Overigens kwam bij dit Duitse onderzoek (Rolinski, 1980, In Kube, 1982) ook naar voren dat de gepleegde delicten (al waren dat er weinig) anders dan in de USA niet in het gebouw plaatsvonden, maar meestal daarbuiten***.

Ook deze Duitse onderzoeksuitkomsten maken duidelijk dat de ideeën van Newman niet zonder meer vertaald kunnen worden naar de Nederlandse situatie:

- Qua Defensible-Space-eigenschappen slechte complexen of gebouwen komen in Europa (en zeker Nederland: zie Newmans eigen opmerkingen hierover) waarschijnlijk niet veel voor.
- Criminaliteit komt in Nederland sowieso veel minder voor dan in de gebieden die Newman bekeek, hetgeen ook tot gevolg heeft dat relaties tussen gebouwde omgeving en criminaliteit zeer moeilijk onderzoekbaar zijn. Bovendien vinden bepaalde delicten – met name geweldsdelicten waarbij dader en slachtoffer elkaar niet kennen – in West Europa (in vergelijking tot de USA) waarschijnlijk op heel andere plekken plaats (meer buiten dan in de gebouwen).

5.5 Coleman: de teloorgang van een utopie

In 1985 – beter laat dan nooit – verscheen in Engeland het boek 'Utopia on Trial' van Alice Coleman, dat bijna naadloos aansluit op de eerste generatie Defensible Space-theorieën van Newman. In Colemans boek wordt een felle aanval gedaan op de na-oorlogse flatbouw (het vermeende Utopia). Coleman doet dit in de vorm van een (uiteraard gefingeerde) rechtzaak, compleet met aanklachten, bewijsvoering, verdachten, kruisverhoor en schuldigverklaring. Ze baseert deze rechtzaak op een uitgebreid onderzoek in drie buurten in Londen (twee centrumbuurten + één buitenwijk). Ze betrof ruim 100.000 flatwoningen en meer dan 4000 eengezinswoningen in haar zeer gedetailleerde analyse.

De ontwerpen van deze flats worden vergeleken met die van de 'ongeplande' eengezinswoning van voor de oorlog en het geheel wordt afgezet tegen zes indicatoren van 'sociale malaise' ('incivilities'): vervuiling, graffiti, vandalisme, kinderen die in tehuizen geplaatst zijn (!), pies en poep. Criminaliteit heeft ze niet onderzocht. De bouwkundige kenmerken die schuldig verklaard worden lijken sterk op die van Newman en zijn voornamelijk terug te voeren op *grootschaligheid* (aantal woningen per blok, bebouwingshoogte, aantal blokken per

* Dit neemt niet weg dat er ook in Nederland enkele bouwkundige 'uitschieters' zijn, die zeker *niet* voldoen aan de Defensible Space-normen. Een alom bekend voorbeeld is de Bijlmermeer, of althans bepaalde delen daarvan. Toen Newman in 1970 Nederland bezocht werden zijn ideeën door velen weggewuifd: 'Dergelijke Amerikaanse toestanden komen hier in Nederland toch niet voor'. Nu, ruim 15 jaar later, voert men in de Bijlmer alsnog een aantal door Newman voorgestelde maatregelen uit.

** De enige – ons bekende – uitzondering hierop vormen enkele interne nota's van de Dienst Volkshuisvesting te Amsterdam. Deze nota's zijn gemaakt naar aanleiding van het nogal omstreden bezoek dat Newman indertijd aan de Bijlmermeer bracht.

*** Uitgezonderd de woninggebonden delicten zoals bijvoorbeeld inbraak, maar dat is nogal logisch.

complex) en op *toegankelijkheid* (aantal woningen per entree, aantal interne verbindingen tussen blokken, aantal zijden dat het blok toegankelijk is, etc.)*.

Hoe grootschaliger en toegankelijker: des te meer 'incivilities' is de boodschap. Coleman voegt echter nog iets toe.

Zij pareert de bekende kritiek op mensen als Jacobs en Newman, door ook een groot aantal sociale en sociaal-demografische variabelen in haar beschouwing te betrekken**.

Zij concludeert echter dat deze factoren geen of in elk geval geen *voldoende* verklaring vormen voor de 'sociale malaise'.

Hierop is één uitzondering: *kinderdichtheid* bleek wel van grote invloed op de mate van 'sociale malaise' om de onderzochte wooncomplexen. Gelukkig straft Coleman niet alleen, ze geeft ook aan welke corrigerende of preventieve maatregelen genomen kunnen worden. De kern van de heilsboodschap is 'small is beautiful': geen grootschalige gebouwen, maar kleine, niet te toegankelijke eenheden. Optimaal vindt ze de (half)vrijstaande woning (type jaren 20/30) met een voortuintje met hek en een grote tuin achter, die direct grenst aan de tuin van de achterburen. Tegenwerpen, dat een dergelijke bouwwijze teveel ruimte en geld kosten worden door Coleman afgedaan als mythes. Volgens haar is de ware reden om flats te bouwen is (naast de grote productiesnelheid) voor een groot deel te wijten aan de grillen van architecten en planners en niet aan geld- of ruimte-overwegingen.

Coleman schiet vervolgens door in een nogal idealiserend verhaal over de vooroorlogse woningmarkt, de tijd dat (volgens haar) woningen ongepland en in vrije onderhandeling tussen bouwer en consument tot stand kwamen.

Na de oorlog ontstond pas de ellende van het overheidsingrijpen, de macht van planners en ontwerpers, etc. Haar opinie is duidelijk: meer markt, minder overheid, leve de consument!

Naast het feit dat Coleman hier – ook met betrekking tot de Engelse situatie – in verregaand simplisme vervalt – moeten we ons ook afvragen hoe toepasbaar Coleman's analyse is op de Nederlandse situatie. In elk geval hebben we weinig aan haar historische analyse: in Nederland is het overheidsingrijpen vanaf het begin van deze eeuw al heel groot geweest (woningwetbouw), het 'breepunt' ligt zeker niet bij 1945.

Toch kan Coleman's boek zeker een bijdrage leveren aan het – ook in Nederland weer op gang komende – debat over de relatie tussen fysieke omgang en gedrag van mensen.

* Ook uit het veldonderzoek kwamen deze factoren als zeer centraal naar voren. De *grootschaligheid* van wooncomplexen houdt met name verband met de hoeveelheid vandalisme ter plekke. Hoe meer bewoners gebruik maken van één entree, des te meer vandalisme men in en rond zo'n entree kan verwachten. Toegankelijkheid had invloed op inbraak: in Zaandam, waar twee wijken onderzocht werden, bleek dat het aantal inbraken in flats (woningen en bergingen) vanaf een bepaalde 'onderdrempel' rechtlijnig toenam met het aantal woningen per centrale entree (zie De Savornin Lohman e.a., 1986/deel I pagina 47 en verder en deel II, case Zaandam).

** O.a. bevolkings-samenstelling, armoede, werkloosheid, concentratie van probleem-huishoudens, selectieve migratie, de aan/afwezigheid van semi-formele controleurs.

6 De gelouterde Newman

6.1 De tweede generatie

Newman liet zich niet uit het veld slaan door de kritiek die hij kreeg op zijn onderzoeken of door de niet of niet geheel geslaagde Defensible-Space-experimenten. In tegendeel, hij vatte de koe bij de horens en herformuleerde zijn originele theorie. De belangrijkste wijziging in Newmans denken is, dat hij veel meer belang gaat hechten aan *sociale factoren*. De bewoners worden in het zonnetje gezet, of – zoals Newman het zelf zegt – ze worden de sleutelfactor.

‘Defensible Space is een term die gebruikt wordt om een woonomgeving te beschrijven waarvan de fysieke eigenschappen (...) zodanig functioneren dat bewoners zelf sleutelpersonen worden voor het verzekeren van hun eigen veiligheid.’ (Newman 1975/4).

De bewoners worden als het ware ‘tussengevoegd’ in het basismodel van de Defensible Space. Dit heeft gevolgen zowel voor de *theorie* zelf als voor de *opzet en organisatie* van concrete Defensible-Space-experimenten.

Wat de *theorie* betreft, stapt Newman af van het oude idee dat er een directe lijn loopt tussen fysieke kenmerken van gebouwen en criminaliteit. Hij veronderstelt nu dat fysieke kenmerken *via* (het gedrag van) bewoners *indirect* van invloed zijn op criminaliteit. Om preciezer te zijn: fysieke kenmerken (zoals bebouwingshoogte, toegankelijkheid, zichtbaarheid, aantal woningen aangesloten op één entree) beïnvloeden de volgende bewonersgedragingen:

- Ruimtegebruik door bewoners: de intensiteit waarmee bewoners de (semi-) openbare ruimtes gebruiken.
- Sociale interactie tussen bewoners: burenccontact, e.d.*
- De mate waarin bewoners hun woonomgeving (of delen daarvan) als controleerbaar ervaren.

Een toename in deze drie bewonersfactoren leidt op zijn beurt tot een afname van de criminaliteit.

Wat de *opzet en organisatie van experimenten* betreft heeft het tussenvoegen van de bewoners in het model ook twee belangrijke

1. Sleutelen aan de gebouwde omgeving ter verhoging van de Defensible Space vereist dat bewoners dat soort veranderingen steunen en positief waarderen.

2. Het Defensible-Space-gesleutel vereist (o.a. daardoor) ook enige vorm van management, organisatie en planning. Inspraak, voorlichting aan bewoners, analyse van de bewonerswensen e.d. zijn taken die verricht moeten worden, *voordat* de timmerlieden en elektriciens aan de slag kunnen. Deze voorbereidende taken komen bijna onvermijdelijk op het bord te liggen van de instantie die de woningen beheert.

Newmans herformulering van de Defensible-Space-theorie kan gezien worden als het startpunt voor een tweede generatie onderzoeken en experimenten.

In de USA spreekt men van *Crime Prevention Through Environmental Design* projecten (*CPTED*). Er werd en wordt een groot aantal van deze projecten opgezet en uitgevoerd. Enkele daarvan werden zeer uitgebreid geëvalueerd **.

In die projecten werd *tegelijktijd* een groot aantal preventieve maatregelen uitgevoerd: andere surveillance methoden van de politie, betere sloten op de deuren, buurtpreventie-achtige activiteiten, het merken van goederen, en lest best ook een aantal Defensible-Space-maatregelen. In feite schiet men dus een schot hagel af... en de effecten zijn ernaar.

Zo leverde een project in Hartford (Fowler, 1979) onder andere de volgende resultaten op: doorgaand autoverkeer nam af (door straatafsluitingen, doodlopende straten e.d.), bewoners gingen de buurt meer als wandelgebied gebruiken, ze vonden dat het makkelijker geworden was om vreemden te herkennen, de woonomgeving werd in zijn algemeenheid positiever gewaardeerd door bewoners.

Een effect op de hoeveelheid criminaliteit was er ook: het aantal inbraken en berovingen nam af.

* In het veldonderzoek werd geen relatie gevonden tussen burenccontact en de door Newman genoemde gebouwenkenmerken (met name grootschaligheid). In grootschalig opgezette galerijflats (6 etages en circa 65 woningen per entree) in Amersfoort was het burenccontact beduidend intensiever dan in de kleinschaliger galerijflats (4 etages en circa 40 woningen per entree). In Groningen werden grote verschillen in burenccontact gevonden tussen twee complexen met hetzelfde aantal woningen per entree (portiek-woningen: 6 woningen per portiek) (zie De Savornin Lohman e.a., 1986/ deel III, bijlage 3). De intensiviteit van het burenccontact leek meer samen te hangen met de gemiddelde woonduur en de leefstijl van bewoners (jong en uithuizig versus jonge gezinnen en ouderen), dan met de schaalgrootte (bebouwingshoogte, aantal woningen per entree) van het gebouw op zich.

** In de tekst wordt het Hartford-project behandeld; zie Fowler (1979), Hollander (1980) en Fowler (1982). Zie voor een project in een overwegend commercieel gebied te Portland: Lavrakas (1978a/b).

Tabel 2 Aantal inbraken (per 100 huishoudens) en berovingen (per 100 mensen) in de projectbuurt voor en na het project in vergelijking tot de controlebuurt (naar Hollander 1980/27 en 19).

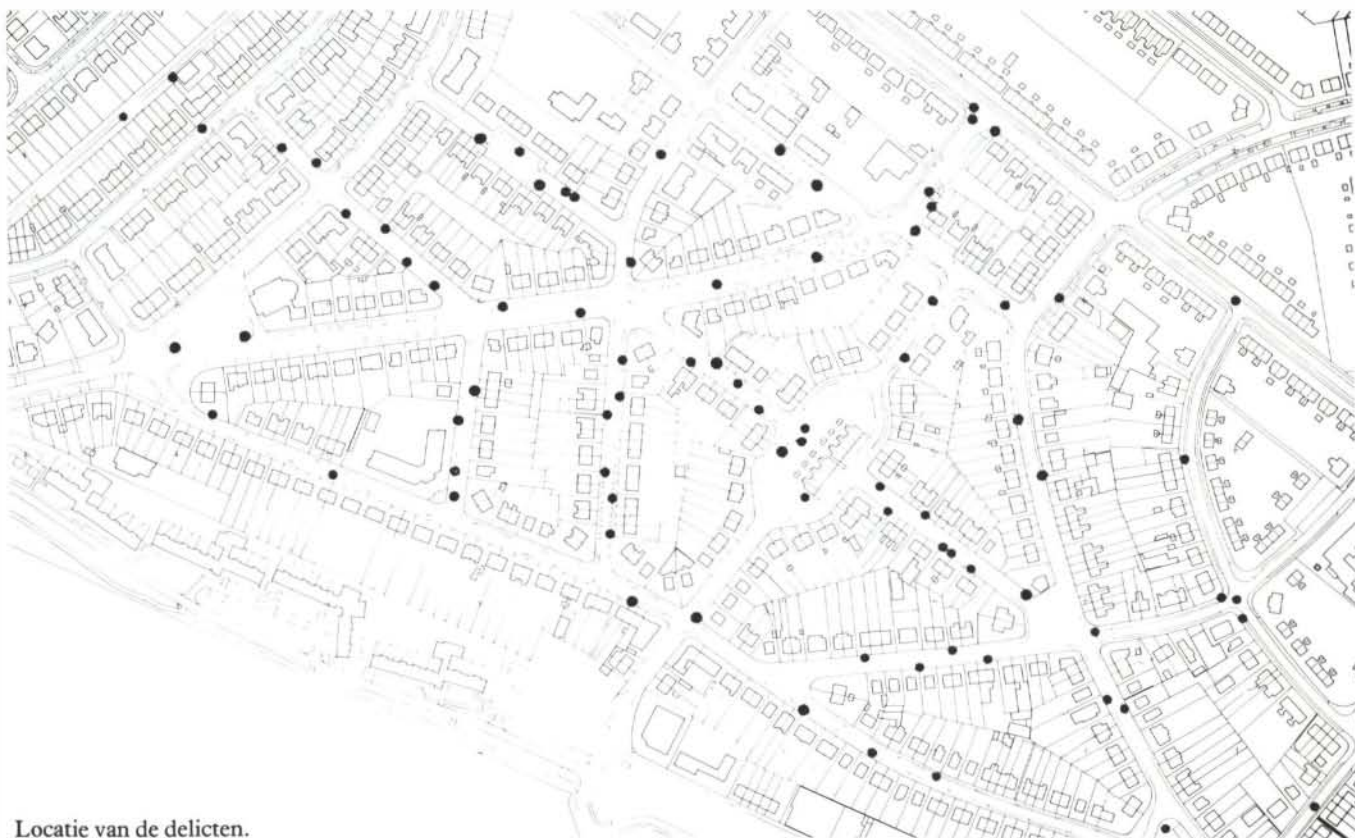
	Voor de start van het project (1976)	Na invoering van het project (1977)
Projectbuurt		
- Inbraak	18,4	10,6
- Beroving	5,1	3,7
Controlebuurt (waar geen maatregelen genomen worden)		
- Inbraak	7,8	7,7
- Beroving	3,6	7,9

Daarnaast veranderde ook het ruimtelijke spreidingspatroon van de criminaliteit: er trad een flinke verschuiving op. In de rustige – nu afgesloten of doodlopende straten – werden naar verhouding minder mensen de dupe van berovingen (inclusief tasjesdiefstal) dan op de drukke doorgaande wegen.

In de afbeeldingen (vrij naar Hollander 1980) wordt deze verschuiving naar de hoofdwegen duidelijk gemaakt.

Tabel 3 Plek waar berovingen op straat plaatsvinden (Hartford project, naar Hollander 1980/30).

	Voor de start van het project (1976)	Na invoering van het project (1977)
Projectbuurt		
- Hoofdweg	36%	58%
- Zijstraat	64%	42%
	100%	100%
Controlebuurt (waar geen maatregelen genomen worden)		
- Hoofdweg	42%	52%
- Zijstraat	58%	48%
	100%	100%

Locatie van de delicten.

Locatie delicten nadat maatregelen uitgevoerd zijn.

Een probleem met dit type 'hagelschot' project is, dat men blijft zitten met de vraag welke maatregel welk effect heeft. Het kan best zijn dat bepaalde maatregelen niets uithalen, maar daar kom je op deze manier nooit achter. Toch zijn de resultaten van veel CPTED projecten vrij indrukwekkend. Het Hartford project loopt daarbij – mede door zijn uitgebreide en uitstekende evaluatie – voorop. Met deze CPTED projecten werd aangetoond dat een pakket maatregelen iets kon opleveren bij de preventie van criminaliteit. Onder die maatregelen waren er vrij veel die betrekking hadden op de gebouwde omgeving. En juist die maatregelen (straatafsluitingen e.d.) bleken ook in hun tussenliggende effecten (mensen meer op straat, betere herkenning van vreemden) aantoonbaar succesvol. Maar ook bij het Hartfordproject zit nog een behoorlijke adder onder het gras: enkele jaren later werd het hele project wederom geëvalueerd. De verschillende vormen van criminaliteit (inbraak/beroving en tasjesdiefstal/vandalisme) bleken toen weer terug te zijn op een niveau dat normaal verwacht had kunnen worden als er geen project gehouden was (Fowler, 1982/16). Het vreemde bij dit alles was, dat het informele toezicht dat bewoners uitoefenden beduidend hoger was dan bij de eerste evaluatie. Voorts werden de straten nog steeds intensiever gebruikt als wandelgebied door bewoners (ongeveer in dezelfde mate als bij de eerste evaluatie) en men herkende (in nog sterkere mate dan bij de eerste evaluatie) vreemden*.

Deze uitkomsten relativeren de oorspronkelijke effecten behoorlijk, met name daar waar het de effecten op de werkelijk plaatsvindende criminaliteit betreft. Daarbij moet wel aangetekend worden dat de 'inhoud' van het project na al die jaren ook flink veranderd was: met name veranderingen bij het politieapparaat bleken hier een essentiële rol te spelen. De politie inzet in de projectbuurt was in de loop der jaren flink verminderd. De onderzoekers stellen dan ook dat als de politie inzet niet was verminderd, er hoogstwaarschijnlijk wel een verdere afname van de criminaliteit te zien geweest zou zijn. Bepaalde zaken – zoals bijvoorbeeld arrestaties verrichten, controle op openbare dronkenschap en het verspreiden van rondhangende groepen of bendes – kunnen nu eenmaal alleen door de politie verricht

worden, de bewoner staat daarin vrijwel machteloos (Fowler, 1982/26).

Terwijl de CPTED-experimenten werden uitgevoerd en geëvalueerd, zat Newman zelf ook niet stil. Hij onderzoekt 44 complexen met een middenklasse-bevolking en 29 public-housing-complexen in Newark, St Louis en San Francisco (Newman en Franck, 1980). Dit keer richt Newman zich dus niet uitsluitend op public housing. Hij bekeek welke fysieke, sociale en organisatorische factoren goede voorspellers waren voor criminaliteit, angst voor criminaliteit en instabiliteit (mutatiegraad) in een complex. De analyse-eenheden waren 73 complexen, waar in totaal maar liefst 2655 bewoners geïnterviewd werden. Dit keer hield Newman duidelijk wel rekening met tussenliggende bewoners-factoren.

Hij koppelt dus fysieke factoren niet direct aan criminaliteit, maar schuift daartussen zaken als 'ruimtegebruik door bewoners', 'sociale interactie tussen bewoners' en 'de mate waarin bewoners de ruimte controleerbaar achten'. Hierin is Newman zijn critici dus te slim af**. De hardste uitkomsten van het onderzoek van Newman en Franck zijn (volgens Motoyama, 1980/C128) het directe (!) verband tussen toegankelijkheid (van het gebouw/complex) en inbraak en het indirecte verband tussen de grootte van het gebouw en het aantal persoonsgerichte delicten. Vooral op het begrip *toegankelijkheid* willen we hier alvast de aandacht vestigen. Ons inziens vormt toegankelijkheid (hoe makkelijk komen potentiële daders een gebied, buurt of gebouw in) één van de sleutels tot criminaliteitspreventie. Iets dergelijks bleek ook al in het Hartford project (de straat-afsluitingen).

De conclusie die Motoyama naar aanleiding van dit Newman onderzoek trekt, luidt als volgt:

'Dit is een van de meest ambitieuze pogingen om de Defensible-Space-theorie te ondersteunen. (...). Wat betreft het directe verband tussen de gemeten criminaliteit (en angstgevoelens) en de gebouwde omgeving, is de studie aan de zwakke kant. Anderzijds laat de studie zien dat er wel degelijk relaties bestaan tussen de gebouwde omgeving en het gebruik van ruimte, het toezicht op ruimte, sociale interactie en instabiliteit, allemaal tussenliggende factoren die volgens de

* Het kunnen herkennen van vreemdelingen is afhankelijk van een tweetal factoren. Enerzijds de schaalgrootte en overzichtelijkheid van het complex zelf (hoe meer bewoners/gebruikers, des te moeilijker is het te weten wie er wel en niet 'hoort' te zijn), anderzijds de ligging van het complex in de wijk, met name de ligging ten opzichte van publieks-aantrekkende voorzieningen. Uit het veldonderzoek bleek dat complexen met veel overlast van vandalisme en (kleine gelegenheids-)inbraak meestal gekenmerkt worden door een ongunstige combinatie van deze factoren: de complexen waren zelf (door schaalgrootte en/of onoverzichtelijke inrichting) moeilijk te controleren en de complexen lagen op routes van/naar publieks-aantrekkende voorzieningen (zie De Savornin Lohman e.a., 1986/ deel I, pagina 59-65).

** Toch krijgt hij ook naar aanleiding van dit onderzoek de nodige (erg technische) kritiek: de toegepaste statistische methode (pad analyse) is te gevoelig. Een keihard verband kan door kleine afwijkingen in de ingevoerde getaltes opeens boterzacht worden (Motoyama e.a.1980). Ter ondersteuning van Newman mogen we echter opmerken dat dit soort technische kritiek op bijna elke statistische methode te geven is.

Defensible-Space-theorie een rol spelen in het verklaren van criminaliteit' (Motoyama E.A., 1980/C131).

6.2 Newmans belangengemeenschappen

Nog voorafgaand aan het hiervoor beschreven onderzoek publiceert Newman in 1979 zijn boek *Community of Interest**. In dat boek bepleit Newman een segregatie naar leeftijd en 'leefstijl': ongeveer dezelfde mensen** kunnen volgens hem het beste in plukjes (micro omgevingen) bij elkaar wonen.

Dat zou positief werken op de contacten die men onderling heeft, omdat het nu eenmaal makkelijker praat vanuit een zelfde achtergrond en belevingswereld. Er ontstaat zo een 'belangengemeenschap': een gemeenschapje met globaal dezelfde achtergronden. Zo'n belangengemeenschap (een sociaal verschijnsel!) zal de directe omgeving rond de woningen gaan gebruiken en er toezicht op houden. Het uitgangspunt van de ruimtelijke planning van de afgelopen 30 jaar om in dezelfde omgeving verschillende leeftijds- en leefstijlgroepen bijeen te brengen verwerpt Newman totaal. Hier breekt Newman dus fundamenteel met de ideeën van Jane Jacobs.

Newman zou het liefste:

'voorzien in gebieden buiten de woning die bestemd zijn voor contacten tussen buurtbewoners. Naar mijn mening kan dit het best bereikt worden door groepen in dezelfde leeftijdsklasse en met vergelijkbare levensstijlen bij elkaar te huisvesten'.

De gebieden waar Newman het over heeft zijn overigens zeer klein: enkele straten of blokken.

Opvallend is dat Newman direct al de invloed van de gebouwde omgeving op criminaliteit zeer sterk relativeert:

'Hoewel de sociaal-economische eigenschappen van de bevolking een grotere invloed hebben op het aantal misdrijven, kan een goede inrichting van de gebouwde omgeving er voor zorgen dat er in sociaal problematische omgevingen toch minder criminaliteit optreedt (...)' (Newman 1979/94).

Newman komt vervolgens op de proppen met een aantal gebouw/woningtypen die het beste passen bij drie verschillende leefstijlgroepen; zijn recept ziet er als volgt uit.

1. Gezinnen met kinderen:

Hoe minder woningen gezamenlijk een collectieve ruimte binnen of buiten het gebouw moeten gebruiken, des te beter. Liefst eengezinswoningen, maar als de bebouwingsdichtheid dit vereist eventueel portiekflats onder de liftgrens (vier etages). Meer dan 15 woningen aantakend op een centrale entree of ontsluiting moet volgens Newman afgeraden worden en meer dan vier woningen per etage is uit den boze. Galerij- en corridorflats zijn dus ongewenst.

2. Oudere leeftijdsgroepen:

Ouderen, waarvan de kinderen het huis uit zijn ziet Newman ook het liefst in eengezinswoningen. Eventueel – als de bebouwingsdichtheid dit vereist – mag het ook hoogbouw met lift zijn. Er moeten in ieder geval in het gebouw veel mogelijkheden zijn voor het leggen van contacten (bijvoorbeeld zitjes in de lobby en op de verdiepingen bij elke liftingang).

3. Een- en tweepersoonshuishoudens:

Newman schrijft jonge een- en twee-verdieners hoogbouw voor met een centrale ingang die 24 uur per dag door een conciërge bewaakt wordt. Dat laatste is nodig omdat dit volk nogal uithuizig is, met alle risico's van dien, met name voor inbraken.

Kritiek op het belangen-gemeenschappen-model

Bij deze ideeën kunnen we opmerken dat Newman in veel opzichten een erg statisch beeld schetst.

Ten eerste lijkt het wel of hij gemakshalve vergeet dat mensen ouder worden.

Waarschijnlijk moet(en) volgens Newman de ouder(s) van wie de kinderen het huis verlaten ook verhuizen. Gebeurt dat niet, dan ontstaat er immers al snel een volgens Newman ongewenste leefstijl-mix: een *Community of Desinterest*.

Ten tweede gaat Newman niet in op de mogelijkheid om de verschillende leefstijl-groepen binnen één gebouw toch te combineren en daardoor een dichtheids-winst*** te boeken. Bijvoorbeeld gezinnen met kinderen in grotere woningen op de onderste verdiepingen en kleinere één- en tweepersoonseenheden daarboven. Eventueel – Newmans territorialiteits-uitgangspunt consequent volgend – kunnen deze bovenverdiepingen apart ontsloten worden

* 'Community of Interest' is moeilijk te vertalen, omdat het Engelse woord 'interest' zowel 'belang' als 'belangstelling' kan betekenen. Overigens werden delen van het boek *Community of Interest* (met name het meest de aandacht trekkende hoofdstuk 6 over de geprivatiseerde straten van St Louis) door Newman al in 1974 en 1976 geopenbaard. Opgemerkt mag worden dat men een redelijke detective-opleiding achter de rug moet hebben wil men de publikatiedata van Newman's boeken opsporen. Dezelfde boeken verschijnen op andere plaatsen en in andere jaren, delen van latere boeken worden in eerdere werken opgenomen en veel oud werk verschijnt herbewerkt in nieuwe boeken.

** Dat wil zeggen qua leeftijd, gezinsfase, vrijetijdsgedrag e.d.; niet qua ras en inkomen.

*** Een belangrijk punt bij Newman is dat hij vaak moet woekeren met de bebouwingsdichtheid, waardoor hij – schoorvoetend overigens – een oplossing moet zoeken in hoogbouw in hoge dichtheden.

(galerij, centrale ingang, conciërge). Daarnaast is het natuurlijk zeer de vraag of de verschillende categorieën mensen wel willen wonen daar waar Newman ze hebben wil. Zeker in Amerika, waar de greep van overheden op de woningmarkt zeer beperkt is, lijkt het creëren van homogene gemeenschappen nauwelijks haalbaar.

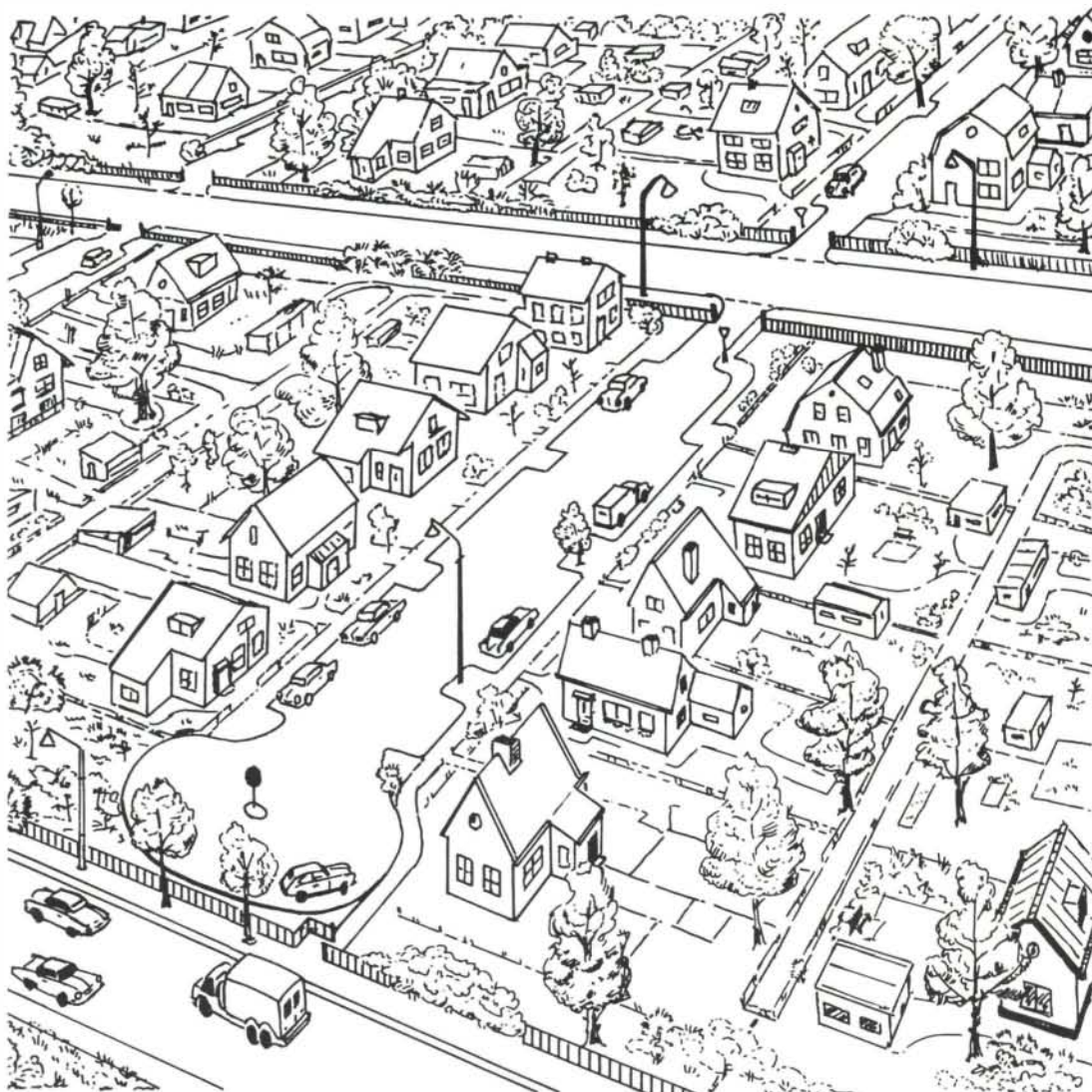
6.3. Toepasbaarheid op Nederland

De Amerikaanse (grootstedelijke) situatie dwingt Newman tot het zoeken van oplossingen in hoogbouw. De winst die hij daarmee boekt, kan hij vervolgens gebruiken in een aangrenzend gebied (met ook weer een eigen leefstijlgroep als bewoners) dat dan in lagere dichtheid of laagbouw uitgevoerd kan worden. Natuurlijk kent ook iedere Nederlandse planoloog dit probleem. Toch speelt het in Nederland veel minder sterk, waardoor vaker een volgens Newman optimale situatie ontstaat: eengezinshuizen, of hoogstens vier lagenbouw. Hiermee geven we nog slechts één voorbeeld van de vertaalproblemen waar men mee zit als men de ideeën uit *Community of Interest* in Nederland wil toepassen. Zo'n vertaalprobleem zal de lezer zeker niet onbekend voorkomen. Ook naar aanleiding van eerdere ideeën van Newman stuiten we al op dit probleem.

We willen de bruikbaarheid van het boek *Community of Interest* dan ook in een andere richting zoeken. Als voorbeeld van een *Community of Interest* voert Newman de geprivatiseerde straten van St. Louis op. Mede gezien de in Nederland op gang gekomen discussie over privatisering van delen van de woonomgeving (vooralsnog meestal beperkt tot delen van een gebouw of bijvoorbeeld de gemeenschappelijke tuinen) lijkt het nuttig om bij dit onderdeel even langer stil te staan.

Aan de rand van St. Louis werden tussen 1870 en 1910 enkele privé straten met duurdere woonhuizen gebouwd. De bewoners waren eigenaar van de straat en waren verantwoordelijk voor het onderhoud.

Na verloop van tijd werden de straten gedeprivatiseerd, maar in de vijftiger jaren begonnen de bewoners (middle class gezinnen) zich opnieuw in verenigingen van straateigenaren te organiseren. Zo'n vereniging kreeg van de gemeente (weer) het eigendom van de straat. Dat viel vrij eenvoudig te regelen, omdat in de gemeentelijke wetten en verordeningen iets dergelijks gezien de historie al opgenomen was. Met de juridische eigendomswisseling veranderde men ook het gezicht van de straat. De straten werden aan één kant geblokkeerd om doorgaand (auto)verkeer te verhinderen, terwijl bij de straat-entree een vernauwing, of soms zelfs een poortachtig iets gemaakt werd. De verenigingen van straateigenaren bestaan merendeels uit eigenaar-bewoners van vrijstaande eengezinshuizen die aan één straat zijn gelegen; er zijn echter ook verenigingen die meerdere blokken omvatten. De vereniging van straateigenaren onderhoudt de straat op eigen kosten.

De geprivatiseerde straat
en 'straatafsluiting'

Interessant is dat deze geprivatiseerde straten sinds de vijftiger jaren globaal hetzelfde type bewoners kennen: middenklasse gezinnen (wit en zwart). De ontwikkelingen in de omringende *niet*-geprivatiseerde straten gingen veelal in een geheel andere richting. Daar kreeg men te maken met het typisch Amerikaanse verschijnsel, waarbij de vroeger gegoede en aan de rand van de stad gelegen buurten als het ware sociaal, economisch en fysiek ten onder gaan door de geleidelijke invasie van groepen bewoners met een zeer lage sociaal economisch status en het vertrek naar de slaapvoorsteden van de oorspronkelijke middenklasse-bewoners. Zo'n buurt komt in een spiraal terecht van kelderende huizenprijzen, woningsplitsing, slecht imago, immigratie van bewoners met een lage sociaal economische status en emigratie van hogere status bewoners. Soms

werd zo'n spiraal zelfs met opzet door speculanten in werking gesteld door enkele lage-status-bewoners in een – tot dan toe 'goede' – buurt onder te brengen. Deze 'blockbusters' (in de jaren vijftig en zestig leidden een paar nieuwe bewoners met een wat donkere huidskleur al gegarandeerd tot succes) konden dan gevolgd worden door hordes anderen: vraag was er genoeg (zeker na woningsplitsing) en aanbod ook. Aan dit proces werd met name door de Chicagoschool aandacht besteed. In Nederland wordt dit proces waarschijnlijk grotendeels teniet gedaan door overheidsingrijpen in de volkshuisvestingssector. Overigens kan men in Nederland op gebouw- en complexniveau soms wel overeenkomstige processen waarnemen: zie bijvoorbeeld de vervaltheorie van na-oorlogse wooncomplexen zoals Prak en Priemus (1981) die schetsen. De

geprivatiseerde straten in St. Louis hadden geen last van deze vervalspiraal en blijken met name aantrekkelijk voor jonge gezinnen die in een ouder huis in een rustige buurt dicht bij het stadscentrum willen wonen. Mede door de ligging aan een geprivatiseerde straat is zo'n huis waardevast. Op deze wijze ontstaat er een homogeen buurtje: een belangen-gemeenschap van huis- (en straat-!) eigenaren... een Community of Interest. Dit verklaart volgens Newman waarom bepaalde vormen van criminaliteit en de angst voor criminaliteit minder voorkomen in deze geprivatiseerde straten. Met name typische 'straatdelicten' zoals beroving, bedreiging en autodiefstal, zijn duidelijk onder-vertegenwoordigd.

Voor inbraak zijn de verschillen minder groot, waarvoor Newman twee redenen geeft: – Door het type bewoners (middenklasse), is er in de geprivatiseerde straten meer buit te halen voor inbrekers in vergelijking tot de omringende gebieden.

– Straatafsluitingen en straat- en/of woningbezit zorgen er weliswaar voor dat bewoners oplettender zijn en dat vreemden eerder opvallen (vergelijk ook het Hartford project). Dat helpt echter weinig tegen inbrekers die er natuurlijk wel voor zorgen niet opgemerkt te worden, door bijvoorbeeld aan de achterzijde van de woningen gelegen brandgangen en stegen te benutten. Ons inziens deelt Newman zelf(!) hier tussen neus en lippen de nekslag uit aan zijn eigen basisbegrip 'zichtbaarheid' ('informele controle'), althans waar het inbraak betreft: de daders zijn zo slim om zich eraan te onttrekken (de boeven!).

Newmans geprivatiseerde straten-onderzoek kan gezien worden als een uitwerking van zijn oorspronkelijke Defensible-Space-theorie. De kritiek die Newman krijgt is vergelijkbaar: 'Een aardig stukje werk Oscar, maar je vergelijkt geprivatiseerde straten die door middenklasse-gezinnen bewoond worden, met een (controle)gebied dat qua bewoners toch anders is'. Onderzoekstechnisch is deze kritiek volkomen correct, maar er valt onmogelijk aan te ontkomen. Immers volgens Newman hebben de geprivatiseerde straten hun middenklasse-gezinsbewoning juist weten te behouden omdat ze geprivatiseerd zijn, terwijl nabijgelegen vergelijkbare straten een ander type bewoners hebben gekregen omdat ze *niet* geprivatiseerd zijn.

6.4 Een herinterpretatie van Defensible Space: toegankelijkheid als sleutelfactor

Het werk van Newman en de zijnen overziend, valt ons op dat Newman zich meer en meer is gaan concentreren op bewoners (of: potentiële slachtoffers). De daders van criminaliteit verdwijnen daardoor buiten beeld. Of zoals Taylor opmerkt:

'Eén van de allerbelangrijkste – maar tot op heden nimmer getoetste – uitgangspunten van de Defensible-Space-theorie is de vraag of – en in hoeverre – potentiële daders gevoelig zijn voor ontwerp-trekjes 'à la Defensible Space' (perception of defensible-space-features); Taylor e.a. 1981/321).

Toch blijkt uit de recente onderzoeken van Newman, maar ook bijvoorbeeld uit het Hartford-project, dat één factor een sleutelrol vervult: *toegankelijkheid (voor daders)**. Men denke aan de straatafsluitingen in Hartford en St. Louis en aan het verband tussen toegankelijkheid van een complex en het delict inbraak uit het onderzoek van Newman en Franck. Naast het begrip zichtbaarheid (de fysieke mogelijkheid om te zien wat er op een bepaalde plek gebeurt), hebben we met dit begrip toegankelijkheid een tweede essentiële gebouwde omgevings-factor te pakken. Op deze twee factoren kunnen we een tweeledige strategie bouwen voor criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving: gericht op het potentiële slachtoffer en op de potentiële dader.

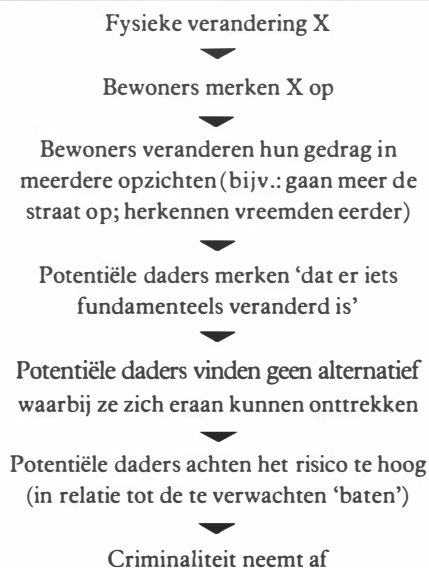
Er zijn twee redenen aan te voeren om het begrip toegankelijkheid als waardevol te zien. In de eerste plaats is de toegankelijkheid van een bepaald gebied, buurt of gebouw voor een groot deel fysiek te manipuleren. De toegankelijkheid voor daders kan via fysieke maatregelen beperkt worden, al spelen natuurlijk ook andere factoren een rol (woningdistributie bijvoorbeeld). De meest effectieve manier om de toegankelijkheid van een complex te beperken, is het zodanig aanpassen van het stratenplan, dat alleen de bewoners nog wat 'te zoeken' hebben in de straat. Door de straten waaraan woningen liggen doodlopend te maken, of door ze bijvoorbeeld een hoefijzervorm te geven, minimaliseert men het aantal 'toevallige passanten'**. Natuurlijk is dit niet altijd mogelijk, bepaalde (bestaande) bouw ligt nu eenmaal aan

* Let wel: toegankelijkheid is breder dan 'target hardening' (techno-preventieve maatregelen zoals sloten, grendels en tralies). Via target hardening probeert men het de dader op micro niveau fysiek onmogelijk te maken een delict te plegen (hij krijgt de deur niet open, er zit onbreekbaar glas in het raam, etc.).

Toegankelijkheid impliceert dat een potentiële dader om uiteenlopende redenen niet op een bepaalde plek kan of wil komen. Die redenen kunnen zijn dat hij de desbetreffende buurt, of het gebouw gewoon niet kent, of dat hij een bepaalde plek 'te link' vindt om een delict te plegen.

** Ook in het veldonderzoek bleek dat een complex (portiekwoningen in Groningen) dat aan een hoefijzervormige straat lag, bijzonder weinig last had van vandalisme en inbraak, vergeleken met een zelfde complex, dat aan een straat met veel doorgaand (jongeren-)verkeer lag (zie ook De Savornin Lohman e.a., 1986/ deel II, case Groningen I).

doorgaande routes, die ook door niet-bewoners gebruikt worden. Ook dan is het mogelijk om de toegankelijkheid van wooncomplexen te beperken, namelijk door te zorgen dat potentiële daders het 'te link' vinden om het complex of het complexterrein te betreden. Ook in deze zin biedt het begrip toegankelijkheid meer concrete perspectieven dan begrippen als territorialiteit en informele controle. Deze laatste begrippen zijn gekoppeld aan bewoners (*die* moeten immers een 'dit is van ons' gevoel hebben), terwijl de invloed van territorialiteit uiteindelijk zijn uitwerking moet hebben in de richting van de *daders*: een dader moet dat territorialiteitsgevoel van bewoners voelen, bespeuren, ruiken of zien en moet daardoor afgeschrikt worden. Bij het begrip toegankelijkheid redeneert men vanuit de dader: een dader gaat een bepaald gebied niet in, punt uit. Of dat nou komt omdat er in dat gebied objectief een hoge mate van informele controle aanwezig is of niet, is niet interessant. Het gaat erom wat de dader denkt, wat *hij* 'percipieert'. Je kan dus een dader min of meer voor de gek houden door – via fysieke maatregelen – te suggereren dat 'opereren binnen dit gebied een linke zaak is'*. Door deze draai naar daderperceptie ontstaan onderzoekstechnisch ook nieuwe perspectieven. Onderzoekers die er vanuitgaan dat bewoners *werkelijk* meer informele controle moeten uitoefenen (o.a. Jacobs en Newman dus) moeten immers de volgende keten van verschijnselen zien te bewijzen:

* Dat is ook precies wat de in de USA toegepaste borden met daarop 'Pas op, neighbourhoodwatch' aan de rand van een buurt doen.

** Een tip met name voor de politie, maar ook b.v. voor een beheerder van woningen is dan ook: pak het eerste delict in een tot dan toe 'rustige buurt' (c.q. complex) extra hard en intensief aan; tracht in ieder geval de dader te achterhalen.

*** Wat betreft de toepasbaarheid voor Nederland is er bovendien het bezwaar dat qua Defensible Space 'slechte' complexen in Nederland betrekkelijk weinig voorkomen.

Legt men de nadruk op daderperceptie dan kan de onderzoeker direct onderaan deze keten beginnen ('onder welke omstandigheden acht de dader het risico te hoog?').

In essentie is dit ook wat een aantal onderzoekers recentelijk zijn gaan doen. Deze daderperceptie invalshoek blijkt vaak tot aardige uitkomsten te leiden en we komen er dan ook nog op terug.

Toch moet men ook weer niet de fout maken om alle kaarten op de daderperceptie te zetten: potentiële daders zijn net mensen... ze kunnen leren. Zoals de snelheidsmaniak na tien keer voor een hardboard-agent op de rem te zijn gaan staan ook bij zichzelf denkt 'die kerel doet toch nooit wat', zo zal ook een potentiële dader zelf merken – of van anderen horen – dat 'opereren in die buurt bij nader inzien helemaal niet zo link is'.

Toegankelijkheid is met andere woorden primair, maar zal op langere termijn gezien toch een redelijk sterke back-up in de vorm van werkelijk uitgeoefende sociale controle (informele, semi-formele of formele controle) moeten hebben**.

6.5 Samenvatting van de Defensible-Space-theorie

De Defensible-Space-theorie richt zich vooral op de micro-omgeving (m.n. de gemeenschappelijke ruimten van flats) en ook op de meso-omgeving: de ruimtes tussen woonblokken. De centrale begrippen zijn:

- Territorialiteit: het gevoel van bewoners dat een bepaald gebied 'van hun' is, oftewel door hen controleerbaar is en feitelijk gecontroleerd wordt.

- Zichtbaarheid: controle is alleen mogelijk als de betreffende gebieden zichtbaar zijn.

De centrale stelling is enerzijds dat territorialiteit en zichtbaarheid het criminaliteitsniveau (duidelijk) beïnvloeden, anderzijds dat deze factoren door ingrepen in de gebouwde omgeving te manipuleren zijn. Het bovenstaande is de 'naïeve' versie van de theorie, zoals verwoord door de jonge Newman en zijn navolgers. De kritiek hierop was dat hiermee sociale en demografische factoren verwaarloosd werden***.

In reactie op deze kritiek verfijnde Newman zijn theorie door rekening te houden met sociale en demografische variabelen en door tussen de centrale (fysieke) Defensible-

Space-begrippen en het criminaliteitsniveau factoren te schuiven als ruimtegebruik door bewoners, sociale interactie tussen bewoners en de subjectieve ervaring van controleerbaarheid van ruimtes.

Daarmee werd het grootste gedeelte van de kritiek weggenomen, maar het veronderstelde verband tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit werd er – zoals Newman ook zelf toegaf – wel mee verzwakt.

Een aantal van de ideeën van Newman werden – niet zonder succes – in praktijk gebracht in de zgn. CPTED-projecten. Omdat in die projecten ook maatregelen van een andere soort werden toegepast kunnen ze niet als de uiteindelijke toetssteen van de Defensible-Space-theorie gezien worden. Uiteindelijk werkte Newman zijn theorie uit in het belangengemeenschappen-model, waarin hij pleit voor het creëren van qua levensstijl homogene woonomgevingen, waardoor de contactfunctie van tussenliggende gebieden op micro- en meso-niveau beter tot zijn recht kan komen. Dit concept kan voor Nederland mogelijkwerijs uitgewerkt worden in de privatisering van straten.

Tenslotte is een mogelijkheid behandeld om de Defensible-Space-theorie, die toch wel mank gaat aan een overmaat van niet geheel duidelijke begrippen, te vereenvoudigen door uit te gaan van het perspectief van de dader. Deze draad zal bij de bespreking van de Geografische School weer opgepakt worden. Afsluitend wordt in de volgende paragraaf

een auteur behandeld, die weliswaar in de Defensible-Space-traditie past, maar die door een ruimer perspectief in feite de sleutel geeft voor de Situationele aanpak, die in het volgende hoofdstuk behandeld wordt.

6.6 Ray Jeffery: Defensible Space is een van de mogelijkheden

De Amerikaan Jeffery publiceerde nog net voor Newman zijn boek 'Crime Prevention Environmental Design' (Jeffery, 1971). Zijn ideeën overlappen op tal van punten die van Newman:

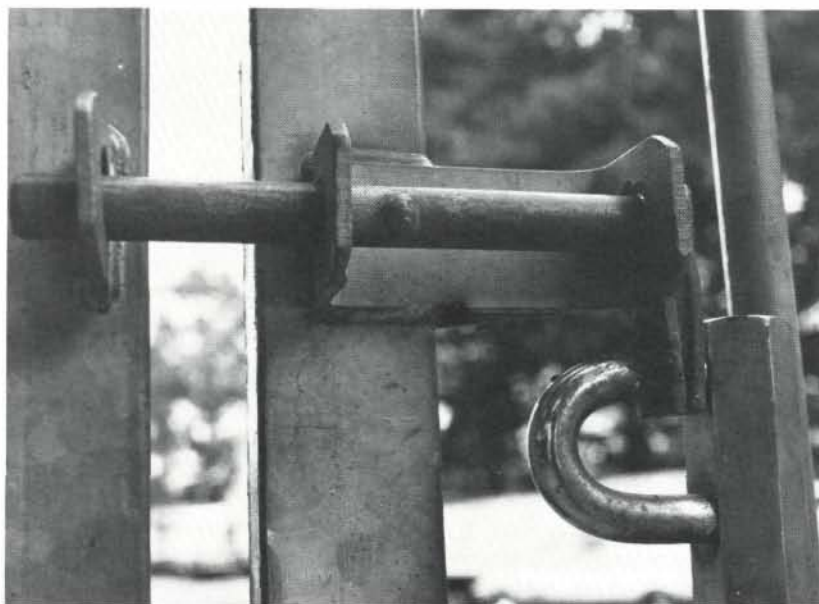
'Criminaliteit kan met stedenbouwkundige middelen in de hand worden gehouden, door met het aspect veiligheid rekening te houden bij het ontwerpen van straten, gebouwen en parken. Onze steden zijn onveilig, omdat ze gelegenheden bieden om misdaden te begaan'.

Over hoe dat dan zijn beslag moet krijgen treedt Jeffery veel minder in detail dan Newman. Toch is Jeffery's boek om twee redenen als een bruikbare aanvulling op Newman's ideeën te zien.

Ten eerste is Jeffery's perspectief veel breder dan dat van Newman. Hij onderscheidt vier criminaliteitspreventieve strategieën.

– Technopreventie.

Bouwkundige en beveiliging in de vorm van toeters, bellen, grendels en gesloten TV-systemen.

– Stedebouwkundig/planologisch en architectonisch ontwerp. Dit punt is door Newman uitgewerkt in zijn *Defensible-Space*-theorie. Jeffery's bespreking blijft veel oppervlakkiger en hij leunt zeer zwaar op de ideeën van Jane Jacobs.

– Omgeving en gedrag.

Jeffery gaat bij dit punt zeer diepgaand in op de kosten-baten afweging, die een dader volgens hem maakt, voordat hij besluit een delict te plegen: wat kost het me in termen van moeite, risico, tijd e.d. en wat levert het me op in termen van geld, spanning, status en lol.

– Burgerparticipatie.

De beste beveiligingen volgens Jeffery nog altijd mensen/buren, tenminste als het mensen zijn die kunnen zien wat er gebeurt (zichtbaarheid) en die bereid zijn te helpen. Dit laatste punt verwijst naar iets dat we al eerder noemden: *Neighbourhoodwatching* buurtpreventie.

Door deze vierdeling zijn we beter in staat om te zien dat Newman in feite vooral de tweede strategie uitwerkt, waarbij hij soms wat leent van de andere punten.

Er is echter een tweede reden om hier kort aandacht te besteden aan Jeffery. Het aardige van zijn boek is namelijk dat hij het probleem precies van de andere kant benadert dan Newman doet. Terwijl Newman zich de vraag stelt hoe de gebouwde omgeving een bijdrage kan leveren aan de preventie van criminaliteit, behandelt Jeffery de vraag hoe criminaliteit voorkomen kan worden, waarbij hij de gebouwde omgeving als een van de mogelijkheden behandelt. Eenzelfde aanpak steekt enkele jaren later in Engeland de kop op: de Situationele aanpak.

* Studies naar onder andere:

- Stuursloten op auto's (Mayhew e.a., 1976)
- Vandalisme in het openbaar vervoer (Mayhew e.a., 1976)
- Vandalisme en gebouwde omgeving (Wilson, 1978)
- Vandalisme aan telefooncellen (Clarke e.a., 1978)
- Gesloten t.v.-systeem in de Londense ondergrondse (Mayhew e.a., 1978)
- Organisatorische problemen bij het opzetten van een vandalisme preventieproject op enkele scholen (Gladstone, 1980, Hope, 1984).

** In dit boek zijn de eerder gepubliceerde studies samengebracht, voorzien van een theoretische introductie. Zeer onlangs publiceerde het Home Office een nieuwe opvolger van dit boek: *Situational Crime Prevention: From Theory into practice* (Heal en Laycock 1986).

7 De situationele aanpak

7.1 Inleiding

Vanaf het midden van de zeventiger jaren worden door het Engelse Home Office (Ministerie van Binnenlandse Zaken) meerdere studies naar criminaliteit verricht. Het betreft kortlopend, praktisch en beleidsgericht onderzoek, gericht op de vraag hoe bepaalde vormen van criminaliteit voorkomen kunnen worden.

Veel van dit onderzoek bestaat uit evaluaties van criminaliteitspreventie-projecten. Nadat een aantal van deze studies verschenen is* ontstaat er langzamerhand een soort theorie: een model voor de aanpak van criminaliteit op de plek waar die criminaliteit zich manifesteert.

Men omschrijft deze aanpak in het boek *'Designing out Crime'*** als volgt:

'Bij situationele preventie worden maatregelen toegepast die:

- gericht zijn tegen zeer specifieke vormen van criminaliteit (bijv. vandalisme aan bussen);
  - betrekking hebben op het aanbrengen van systematische en permanente veranderingen in het beheer en ontwerp van de onmiddellijke omgeving waarin deze criminaliteitsvormen plaatsvinden;
  - het doel hebben om de – door de potentiële daders gepercipieerde – mogelijkheden (de gelegenheid) voor de criminaliteitsvormen te verminderen.'
- (Clarke en Mayhew, 1980/1).

Een van de interessante aspecten van deze aanpak is dat zij een aantal valkuilen, waar de Newmanianen invielen, weet te vermijden. Heel sterk is bijvoorbeeld de inhoudelijke inperking die men zich steeds weer oplegt: men spreekt over vandalisme in bussen (niet over 'het' vandalisme), of over berovingen in de Londense ondergrondse. Een tweede sterk punt is dat men een relatie legt naar de potentiële dader (hoe percipieert hij de mogelijkheden voor het plegen van criminaliteit). Een derde voordeel is dat de uitkomsten van de studies een aantal zeer concrete maatregelen en direct bruikbare 'tips' opleveren.

7.2 Acht preventiestrategieën

Door de Situationele school worden 8 soorten maatregelen onderscheiden:

1. Target hardening (object

(object versteviging): steviger sloten, deuren en ramen tegen inbraak; steviger materialen tegen vandalisme.

2. **Objectverwijdering:** bijvoorbeeld het maandelijks loonzakje vol baar geld dat vervangen wordt door een giro-overschrijving, maar ook de te vaak vernielde telefooncel die gewoon weggehaald wordt.

3. Criminele-middelen-reductie:

bijvoorbeeld het plastic drinkbekertje in het voetbalstadion ter vervanging van de fles die je zo goed (en hard!) het veld op kon gooien, het weghalen van de losliggende stenen die rond de fraai beglaasde school liggen, of het weghalen van de ladder in de tuin (die ladder waarmee de dader zo makkelijk het balkon kan opklimmen).

4. **Batenreductie:** bijvoorbeeld het merken van waardevolle goederen met een ingegraveerde postcode + huisnummer waardoor de gestolen waar voor de dader moeilijker af te zetten wordt.

5. **Formele controle:** politie en private bewakingsdiensten.

6. **Informele controle:** de door Jacobs, Wood en Newman verregaand uitgewerkte controle die passanten en bewoners uitoefenen.

7. **Semi-formele controle:** een tussenvorm. Geen politie, geen buurtbewoner, maar een functionaris of personeelslid die met een duidelijk omschreven doel ergens aanwezig is zonder dat dit doel betrekking heeft op het voorkomen van – of optreden tegen – criminaliteit: de conciërge in een flatgebouw, winkelpersoneel, de conducteur in de tram.

8. **Ruimtelijk beheer:** de scheiding van voetbalsupporters in vakken in het stadion. Ook woningdistributie maatregelen vallen hieronder, zoals het vermijden van een te hoog percentage kinderen in een complex

(i.v.m. vandalisme). Zo vinden de Engelse onderzoekers het een voorbeeld van slecht ruimtelijk beheer dat het openbaar vervoer niet meer rijdt als de pubs sluiten:

‘waardoor sommige klanten met een glaasje teveel op stranden – een recept voor vandalisme, diefstal van fietsen en auto’s enz.’

We willen iedereen die overweegt maatregelen te nemen om een bepaalde vorm van criminaliteit te verminderen aanraden om *eerst* dit lijstje even door te lopen. Vaak zal dan blijken dat allereerst relatief simpele en goedkope maatregelen maar eens uitgeprobeerd moeten worden. De eerste vier soorten maatregelen – die allen betrekking hebben op het ‘aangevallen object’ en de wijze waarop/waarmee dat object aangevallen wordt – bieden met name voor inbraak en vandalisme goede mogelijkheden. De trap in de tuin goed opbergen, een beter slot op de deur... waarom moeilijk gedaan als het makkelijk kan?

7.3 Kanttekeningen bij het begrip ‘informele controle’

De Situationele aanpak is heel precies in het uitdiepen van het (vaak zeer vage) begrip ‘controle’. Naast de Newmaniaanse informele controle onderscheidt men de formele (politie) controle en semi-formele controle. Het interessante hierbij is dat de Engelse onderzoekers nogal wat bedenkingen hebben bij het effect van informele controle. Er moet namelijk aan erg veel voorwaarden voldaan worden, voordat er werkelijk sprake is van *effectieve* informele controle.

Ten eerste moet men *zien* dat een delict plaatsvindt. Dit betekent allereerst dat er mensen moeten zijn die de mogelijkheid hiervoor hebben (dus ramen, ’s avonds geen gesloten gordijnen, etc.). Helaas blijkt aan deze eerste voorwaarde veelal niet voldaan te worden: men ziet gewoon niet dat een delict plaatsvindt, bijvoorbeeld omdat men in gedachten verzonken, c.q. in gesprek verzeild is, omdat men inderdaad de gordijnen gesloten heeft, of simpelweg omdat men slaapt.

Ten tweede zullen de mensen die een delict *wèl* zien, moeten *begrijpen* dat hier iets crimineels gebeurt: ‘Is dat een inbreker die daar over de schutting van dat huis klautert, of is het misschien zoonlief die wat laat

thuiskomt en zijn ouders niet wil wekken?’.

Zo werd in de zestiger jaren een vrouw in New York vermoord terwijl de 38 belangstellend toekijkende getuigen dachten dat het om een ruzie tussen geliefden ging (Rosenthal, 1964). Maar laten we er even van uitgaan dat een klein groepje *ziet en begrijpt* dat er iets plaatsvindt waarbij ingrijpen noodzakelijk is.

Dan komt alsnog de domper: uit diverse onderzoeken blijkt dat verbazend weinig mensen ook werkelijk *reageren/ingrijpen*. Angst, ongemak en de vraag of het slachtoffer wel wil dat er ingegrepen wordt, noemt men meestal als belangrijkste redenen. Voor vandalisme willen we hieraan nog de factor ‘desinteresse’ toevoegen (‘dat is toch van niemand’). Nu hoeft de begripende toeschouwer natuurlijk niet altijd zelf in de grijpen. Men kan ook de politie waarschuwen. Dat vereist echter ten eerste dat er een – werkende! – telefoon bij de hand is en ten tweede dat de politie snel wil en kan reageren. Nog los van deze eisen, blijkt overigens het enthousiasme van omstanders om de politie ook inderdaad in te schakelen niet groot. Zeker niet als – desnoods vage – bekenden bij het delict betrokken lijken (vandalisme, vechtpartijen e.d.).

Mocht men naar aanleiding van deze wat trieste opsomming denken ‘ja, maar dat baseren ze allemaal op buitenlands onderzoek... de Nederlander is niet zo’, dan kan verwezen worden naar een veld-experiment dat in de regio Den Haag* ooit uitgevoerd werd.

Daarbij ging een – zeer onguur uitziende – onderzoeker op klaarlichte dag fietssloten doorknippen met een betonijzerschaar. In een aantal gevallen hadden de onderzoekers enkele tientallen meters verderop een echte politieman gepost, zodat het voor de toeschouwer een fluitje van een cent was om even de politie te waarschuwen. De uitkomst was onthullend: nog geen 3% van de voorbijgangers deed iets (zelf, of via politie).

Desgevraagd bleken bij het niet-ingrijpen van de passanten twee factoren een rol te spelen. Een aantal mensen interpreteerde het niet als een diefstal: het werd dus niet begrepen! Anderen interpreteerden het wel als diefstal, maar voelden zich niet verantwoordelijk voor de situatie (Roell, 1981).

Gezien het voorgaande is het eigenlijk vreemd

* In het centrum van Den Haag, de dorpskern van Leiderdorp en 7 kleinere dorpjes in de regio. Het ging steeds om *relatief drukke plekken* (Roell e.a., 1982/24).

dat kleine risico niet willen nemen om gezien te worden door die enkele idioot die *ook* iets zal doen.

Samenvattend blijkt volgens de Engelse onderzoekers dat informele controle langs een directe weg (ingrijpen van burgers) nauwelijks werkt. Alleen omdat de dader zo vriendelijk is zelf rekening te houden met de mogelijkheid dat hij wordt gezien, werkt informele controle nog redelijk effectief.

7.4. Controle als preventiestrategie

Toch is het niet zo, dat men aan de factor 'controle' geen waarde hecht in de situationele aanpak. Men ziet twee mogelijkheden voor preventie door het verbeteren van de controle.

In de eerste plaats kan men trachten de feitelijk uitgeoefende controle te verbeteren. De Engelse onderzoekers – en in hun voetspoor in Nederland de Commissie Kleine Criminaliteit (Roethof, 1984 en 1986) – gokken daarbij vooral op de *semi-formele* controle: de conducteur of een spiksplinter-nieuwe VIC* terug op de bus en tram, de bewaker (met camera's) in de ondergrondse, de conciërge in het flatgebouw, meer winkelpersoneel, etc.

Men gaat er daarbij van uit dat deze functionarissen wel zullen zien en begrijpen dat er een delict plaatsvindt en dat ze vervolgens ook in staat zijn om op te treden. Deze aanname lijkt ons in veel gevallen terecht, maar is dat zeker niet altijd (bijv. bij winkelpersoneel). In ieder geval neemt men hiermee impliciet wel een extra functionele eis op in de taakomschrijving van elke semi-formele controleur, die daarop dus ook getraind zal moeten worden: '...de functionaris is in staat om te zien en begrijpen dat een delict plaatsvindt of dreigt plaats te vinden en is bereid om dienovereenkomstig naar bevind van zaken te handelen...'.^{*}

Een tweede weg kan echter ook, eventueel tegelijkertijd, gevolgd worden: het verhogen van de door de dader *gepercipieerde* controle. Op dit punt zijn we al eerder ingegaan. Men suggereert controle door bij afwezigheid het licht te laten branden (of een cassette bandje met 'huisgeluiden' op te zetten), door een bord op te hangen dat er in een winkel camera's zijn aangebracht enz. enz. Daarnaast

heeft de Situationele aanpak ook een aantal concrete tips met een (stede)bouwkundig karakter opgeleverd. Het zeer concrete boek van Barry Poyner (1983) vormt hiervan een voorbeeld. Hij komt bijvoorbeeld met de volgende zes tips voor scholen, ter voorkoming van inbraak en vandalisme** :

1. Netjes/goed onderhouden
2. Dichtbij druk gebied
3. Goed zichtbaar vanaf de straat of vanuit omringende huizen
4. Compact
5. Onbeklimbaar dak
6. Voor conciërge goed te overzien.

Toch zit er een niet onbelangrijk nadeel aan de Engelse situationele studies. Het is namelijk nog een open vraag in hoeverre de uitkomsten van deze zeer situatie-specifieke studies algemeen toepasbaar zijn. Iemand als Poyner loopt te makkelijk over deze vraag heen als hij zijn tips presenteert als wetenschappelijk bewezen en (dus) altijd en overal geldig. Let wel: hiermee willen we per se niet suggereren dat dit soort onderzoeken dus maar terzijde geschoven moet worden. Met name van de Engelsen kunnen we leren dat relatief kleine brokjes onderzoek en misschien enigszins 'in den blinde' uitgevoerde experimenten (die echter goed geëvalueerd worden) tenminste enig houvast kunnen geven.

Naast de in het voorgaande genoemde winstpunten die de Engelsen in de afgelopen jaren via hun Situationele studies gescoord hebben, mag hier niet onvermeld gelaten worden, dat de situationele onderzoeken duidelijk maken dat Amerikaanse situaties en ideeën niet zonder meer overzetbaar zijn naar Europa. Er zal energie gestoken moeten worden in evaluaties van – en studies naar – de te nemen maatregelen. De Engelse wijze van onderzoek (specifiek per delict, kortlopend en praktisch) is hier o.i. een lichtend voorbeeld.

* In uniform gestoken functionarissen van het openbaar vervoerbedrijf die als functie hebben te zorgen voor Veiligheid, Informatie en Controle.

** Poyner baseert zich daarbij op Pabiant en Baxter (1975) en Hope (1982). Interessant is dat uit Amsterdams onderzoek naar brandstichting in scholen ook de punten 3 en 4 als belangrijk naar voren kwamen (de Savornin Lohman en van Dijk, 1985).

Aandacht voor de organisatorische kant van de zaak.

Een nog niet besproken aspect dat uit de Engelse onderzoeken van de afgelopen jaren steeds sterker naar voren komt is: de te doorlopen procedures. Zo schetst Hope (1984) hoe het afliep met een door het Home Office geïnitieerd anti-vandalisme project rond 11 scholen. In 1980 geeft Gladstone nog een vrij enthousiaste beschrijving van de plannen voor dit project.

Enkele jaren later toont Tim Hope ons de modder waarin het project is vastgelopen: trage ambtelijke molens, die in hun onderlinge belangenstrijd slechts in staat bleken om enkele leuke krenten uit de pap van voorgestelde maatregelen te pikken en vervolgens de zaak dan ook nog bijzonder stompzinnig uit te voeren. Een verhaal van onkunde, maar vooral een verhaal van onwil en vrolijk langs elkaar heen werken. Oplossingen voor dit essentiële probleem kunnen ten eerste gezocht worden in technisch-organisatorische richting (stroomlijning van de procedures, project-organisatie), maar daarnaast zal ook overleg en met name onderhandelen tussen de betrokken partijen nodig zijn. Tim Hope zoekt met name in deze richtingen naar oplossingen.

Een probleem daarbij zal altijd zijn dat criminaliteitspreventie minder zwaar zal wegen dan andere belangen (bijv. brandpreventie, lage huren, wooncomfort, etc.). En daarbij komt dan nog iets dat de Engelse onderzoekers meestal gemakshalve even over het hoofd zien: de verschillende ruimtelijke schaalniveaus. Zo kunnen bijvoorbeeld alle mooie en slimme criminaliteitspreventieve maatregelen die een architect in zijn – in een woonbuurt geplande – gebouw verwerkt heeft, waardeloos worden omdat voor het stedelijk niveau besloten wordt een voetbalstadion vlak naast dit gebouw neer te zetten.

Het grappige is dat beide beslissingen, zelfs uit criminaliteitspreventief oogpunt, elk op hun eigen niveau zeer rationeel kunnen zijn. Het hogere schaalniveau (gemeente) gooit hier echter de glazen in van het lagere schaalniveau (het gebouw/de architect).

Bij het voorkomen van criminaliteit zullen dus altijd meerdere 'kokers' betrokken moeten worden: in ieder geval de

'bouwkoker', van rijksniveau tot en met de aannemer, en de politie als criminaliteits-specialist. Elke koker bestaat weer uit aparte onderdelen en partijen. Daarbij komt dan nog het gegeven dat criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving zich bijna altijd afspeelt op meerdere *schaalniveaus* (onderdelen van een gebouw/het gebouw/de buurt/de stad/het land). Al met al een stevige kluif voor degene die zijn tanden in de preventie van criminaliteit wil zetten.

We hebben – met de Home Office onderzoekers – de indruk dat het hier waarschijnlijk om het *meest* essentiële probleem gaat bij het uitvoeren van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving. Waarschijnlijk is het *verzin*nen van preventieve maatregelen die in de Nederlandse gebouwde omgeving toegepast zouden kunnen worden, nog een peuleschil vergeleken met de *feitelijke* uitvoering van die maatregelen*. Een Nederlands proefexperiment zou *ook* in dit procedurele opzicht (naast de inhoudelijke kennisvermeerdering die zo'n experiment zou geven) zeer nuttig zijn.

7.5 Samenvatting: de bijdrage van de Situationele aanpak

De Situationele aanpak heeft laten zien dat met beperkt opgezette projecten, die gericht zijn op specifieke delicten, resultaten kunnen worden geboekt. Belangrijk is daarbij het daderperspectief: om te beoordelen of bepaalde maatregelen een preventief effect zullen hebben, kruipt men in de huid van de dader. Handig is het in de tweede paragraaf van dit hoofdstuk opgenomen lijstje van soorten maatregelen. Het is aan te bevelen dit lijstje in de praktijk even na te lopen, al was het maar om de meest voor de hand liggende maatregelen niet te vergeten. De Situationele aanpak heeft enige helderheid gebracht in het begrip controle; daarbij twijfelt men aan de waarde van informele controle en vertrouwt men meer op semi-formele controle. Daarnaast heeft de Situationele aanpak de aandacht gevestigd op het zeer belangrijke procedurele aspect. Hoeveel projecten zijn er bij gebrek aan organisatie en onderlinge afstemming niet in goede bedoelingen blijven steken!

* Vergelijk voor de organisatie en planning van criminaliteitspreventie op gemeentelijk niveau: Van Dijk en Van Soomerem (1986).

8 De Geografische School

8.1 Inleiding

In de jaren zeventig kwam in Amerika, naast de Defensible-Space-School, nog een andere lijn van theorievorming en onderzoek op gang. De onderzoekers van de Geografische School geven een antwoord op de kritiek en felle discussies die de Chicagoschool in en na de Tweede Wereldoorlog had doen oplaaien. Evenals de onderzoekers van de Chicagoschool houden de exponenten van de Geografische School zich bezig met de ruimtelijke spreiding van criminaliteit. Men verlegde echter de aandacht van de *woonplaats* van daders (Chicago School) naar de *pleegplaats* van delicten.

De essentie van de vraag waar deze geografen mee worstelen is in één zin samen te vatten: 'Waar vindt iets plaats?'.

Bij het stellen en beantwoorden van deze vraag moet men verschillende schaalniveaus onderscheiden: landen, regio's/provincies, steden, buurten, straten, complexen (de micro-omgevingen waar de Pragmatische school mee werkt). Is zo'n onderverdeling eenmaal gemaakt, dan spelen geografen verder een thuiswedstrijd: op elk van deze niveaus kunnen ze nu de spreiding van een bepaald verschijnsel (in dit geval criminaliteit) bekijken en trachten te verklaren. Het werk van de Geografische school speelt op een ander, meer macro-niveau dan dat van de Pragmatische school en de Defensible-Space-school. Je zou kunnen zeggen dat de Pragmatische school en de Defensible-Space-benadering met name relevant zijn voor architecten, terwijl de Geografische school relevant is voor planologen en stedenbouwkundigen. Hiermee is zeker niet gezegd dat de onderzoeks-uitkomsten van de Geografische school onbelangrijk zijn voor architecten.

Integendeel: het zijn nog altijd de planologen die bepalen waar de architect mag bouwen; het is met andere woorden de Geografische school die zou kunnen bepalen waar een architect veel en waar hij weinig rekening met criminaliteitspreventief bouwen heeft te houden.

8.2 De Brantinghams: de schiltheorie

Centraal in de Geografische school staat het werk van Patricia en Paul Brantingham*.

Geheel volgens de regels der geografen onderzochten zij de spreiding van het verschijnsel inbraak op de verschillende schaalniveaus: het hele land, de staat Florida, de stad Tallahassee, buurten binnen die stad en lest best de spreiding van de inbraken binnen hele kleine buurtjes (enkele blokken) (Brantingham en Brantingham, 1975).

De Brantinghams deden een paar belangrijke vondsten. Ten eerste toonden ze duidelijk aan dat gemiddelde cijfers over grotere gebieden, zoals een regio of een stad, soms meer verhullen dan onthullen. Binnen de stad die de Brantinghams onderzochten (Tallahassee) bleken er namelijk aanmerkelijke verschillen te bestaan tussen buurten wat betreft het aantal inbraken, maar – en dat is misschien nog interessanter – ook *binnen die buurten* bleken er weer spreidingsverschillen te zijn. In de laatste trap van hun onderzoek hebben de Brantinghams allereerst een groot aantal homogene buurtjes binnen de stad afgebakend**. Vervolgens bekeken ze *waar* binnen die buurtjes inbraken plaatsvinden. Daarbij brachten ze een onderscheid aan tussen de woonblokken die aan de randen van elk homogeen buurtje liggen en de woonblokken die meer naar binnen liggen. Het blijkt dan dat de grensblokken (de 'schil' van een buurtje) relatief meer last van inbraak hebben dan de achter die schil gelegen binnenblokken. De verklaring voor dit gegeven zoeken de Brantinghams in het zoekgedrag van de dader. Hij zal het binnenste gebied van een buurt niet ingaan, omdat het vreemd gebied is. Hij valt meer op, met name omdat de bewoners middenin de buurt zich meer bewust zijn van het feit wie wel en wie niet in de buurt thuishoort***.

De implicaties van deze onderzoeks-uitkomsten zijn direct praktisch bruikbaar. Zo geven de Brantinghams zelf al aan dat de stedenbouwkundige lay-out van een buurtje kennelijk consequenties heeft voor aantal en verdeling van de in dat buurtje gepleegde inbraken (Brantingham en Brantingham, 1975/1980). Men kan immers de verhouding schil/binnenkant van een buurtje beïnvloeden door de stedenbouwkundige lay-out. Zo heeft een smalle, langgerekte buurt

* We beperken ons – zeker in de eerste paragrafen van dit hoofdstuk – tot het werk van het echtpaar Brantingham. Daarbij moet echter aangetekend worden dat in de traditie van de Geografische school veel meer onderzoekers een bijdrage geleverd hebben. Zo mag hier zeker het werk van Carter en Hill (*The criminal's image of the city* 1979) niet ongenoemd blijven.

** Deze buurtafbakening baseren ze op *per bouwblok* verzamelde gegevens over huur of koopprijs van de woningen, percentage een-/meergezinshuizen (waarbij het laatste type nog verder opgedeeld wordt naar grootte) en ras van de bewoners. Op elkaar lijkende blokken vormen in hun onderzoek vervolgens een homogeen buurt(je). Binnen zo'n buurtje onderscheiden de Brantinghams dan grensblokken en binnenblokken.

*** Veronderstellenderwijs willen we naast deze verklaring die de Brantinghams geven voor de gevonden verschillen tussen grens- en binnenblokken nog aantekenen dat de Brantinghams vergeten op te merken dat daders *niet* hun eigen buurtje als werkterrein kiezen (te grote kans op herkenning). Een dader gaat dus zijn eigen buurtje uit en pakt dan (zie de Brantingham verklaring) de grensblokken van het aangrenzende buurtje.

relatief veel meer schil (en dus een hoger inbraakrisico) dan een compact (bijvoorbeeld vierkant) buurtje.

Een punt dat de Brantinghams naar aanleiding van deze onderzoeksuitkomsten niet aanroeren, is ons inziens minstens even relevant. Als je weet dat een grensblok van een buurtje (de schil) een verhoogd inbraakrisico heeft, kan je daar natuurlijk rekening mee houden.

Men kan de woningen die de rand van een buurtje vormen extra beveiligen met betere sloten e.d.; als je dus technopreventie gaat toepassen doe het dan eerst en vooral daar! Men kan ook de 'middeleeuwse' strategie toepassen: je bouwt een extra schil om het buurtje heen, bijvoorbeeld in de vorm van een gracht of singel. Het doorgaande verkeer gaat dan aan de andere kant voorbij (rustig en veilig voor de bewoners).

* Dit is waarschijnlijk ook de reden voor het feit dat de Geografische School verreweg de meeste aandacht richt op instrumentele delicten (en met name inbraak). Dit type delicten is voor de onderzoekers van de Geografische school gewoon veel interessanter, omdat het hierbij om een (in vergelijking tot geweldsmisdrijven) rationeel en vrij langdurig zoekproces van de dader gaat. Jammer is wel dat hierdoor delicten als (sexueel) geweld onderbelicht blijven. De ideeën van de Geografische school lijken voor deze delicten vooralsnog minder toepasbaar.

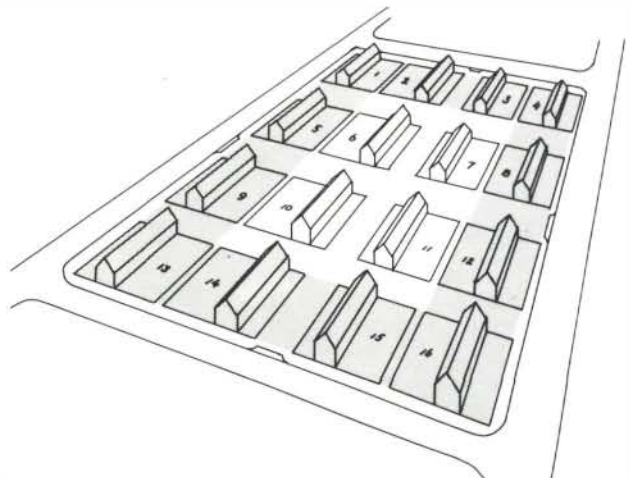
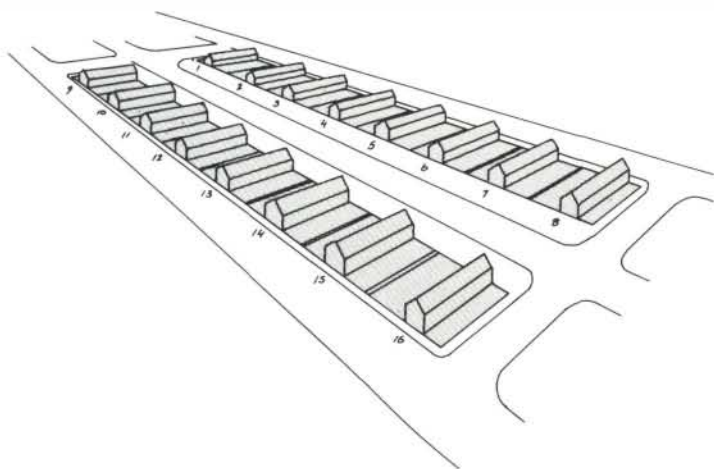
8.3 Het zoekgedrag van daders

Op basis van hun onderzoeksuitkomsten bouwen de Brantinghams ook een meer-omvattende theorie op.

Daarbij gaan ze er ten eerste vanuit dat achter een delict verschillende motieven bij de dader kunnen schuilgaan. Het belangrijkste onderscheid is dat tussen emotionele/impulsieve delicten (vandalisme, bedreiging, bepaalde vormen van seksueel geweld) en instrumentele, op geldelijk gewin gerichte delicten (zoals inbraak en beroving).

Ten tweede nemen de Brantinghams aan dat – gegeven de motivatie van de dader – het feitelijke delict het eindresultaat is van een ingewikkeld keuzeprocess waarbij de dader het voor hem beste slachtoffer zoekt. Bij emotionele/impulsieve delicten zal dit zoekproces over het algemeen beperkter zijn dan bij de meer geplande instrumentele delicten*.

Vervolgens duiken de Brantinghams dieper in dit zoekproces. Ze gaan er daarbij vanuit dat daders als het ware tekenen (signalen) oppikken uit de omgeving: dit is een goed doel, dat is een slecht doel.

Dat brengt de Brantinghams op twee vragen:

- welke omgevingen kent de dader (binnen welk gebied opereert de dader)?
- op welke tekenen (signalen) let de dader tijdens zijn zoekproces?

8.4 Welke omgevingen kent de dader?

Onderzoek naar deze vraag kent een vrij lange traditie, waarbij men zich met name gericht heeft op enerzijds de woonplaats van de dader en anderzijds de plaats waar hij zijn delict pleegt (pleegplaats). Dit woonplaats-pleegplaats-verschil kwam vooral door de Chicago-school-onderzoeken opeens in het midden van de belangstelling te staan. Over de afstand woonplaats-pleegplaats kan allereerst heel algemeen het volgende opgemerkt worden:

– De kans dat een dader zijn directe burens in het eigen woonblok pakt, is geringer dan de kans dat hij iets verderop zijn slag slaat.

Immers: de kans op herkenning is erg groot als een dader te dichtbij zijn eigen honk opereert. Er is dus sprake van een zone van verminderde activiteit rond de thuisbasis, iets dat Turner (1969) inderdaad aantoonde in zijn studie onder delinquenten in Philadelphia.

– De kans dat een dader ergens zijn slag slaat wordt minder naarmate de afstand tot de thuisbasis groter wordt.

Immers: afstand afleggen kost tijd, geld en moeite; bovendien (en dat is waarschijnlijk nog belangrijker) wordt met het toenemen van de afstand de kans steeds groter dat de dader in voor hem onbekende gebieden terecht komt.

Beide principes worden in de figuur gecombineerd samengevat.

Deze figuur is vanzelfsprekend een versimpeling die naar verschillende kanten verijnd kan en moet worden.

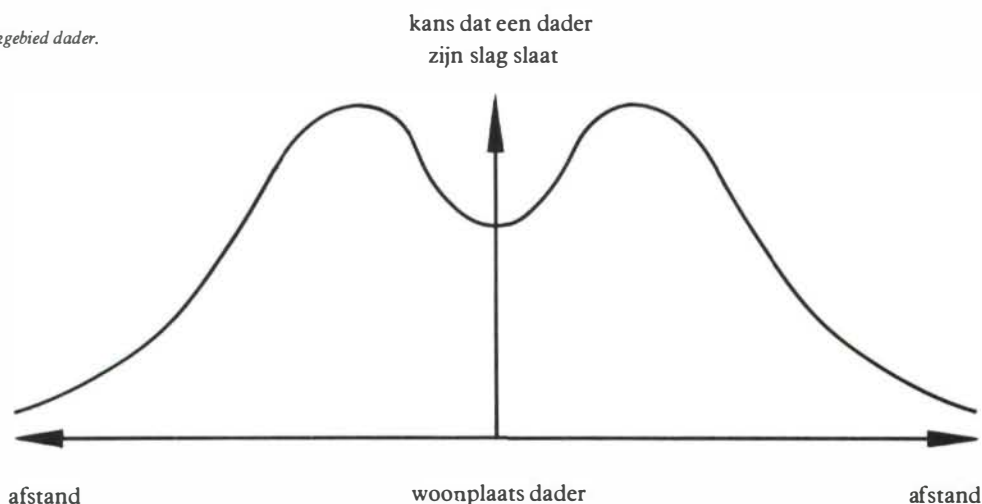
Een eerste verfijning ligt in het uitzoeken van de woonplaats-pleegplaats afstand *per delict*, daarbij rekening houdend met de leeftijd van de dader. Uit de literatuur blijkt dat daders van meer geplande delicten verder van huis opereren. Jongeren, die zich meer met 'impulsieve' delicten bezig houden, zoeken het niet ver van huis. Hiervoor bestaan aanwijzingen vanuit Amerikaans, Nederlands en Duits onderzoek.

Zo vond Turner (1969) bijvoorbeeld dat 75% van alle door jongeren gepleegde delicten (geweldpleging, diefstal/inbraak, vernieling) plaatsvindt binnen 1,6 kilometer van de woonplaats van de daders. Voor vandalisme vond Turner een nog hoger percentage. Uitkomsten van een Amsterdams onderzoek laten voor vandalisme vergelijkbare uitkomsten zien. Op basis van politiegegevens komt men tot de conclusie dat 65% van de lichtere vormen van vandalisme binnen een straal van één kilometer van huis plaatsvinden. Voor de zwaardere gevallen lag dit percentage veel lager (30%), omdat veel hiervan zich in de binnenstad afspeelde (Van Dijk en Van Soomeren 1980/137).

In Rhodes en Conly (1981/179) wordt van 2000 gepakte daders voor verschillende delicten nagegaan hoe groot de afstand tussen woon- en pleegplaats was. De daders van het delict *beroving* zijn het meest reislustig: de gemiddelde afstand woonplaats-pleegplaats is 3,4 km. De *inbreker* blijft iets dichterbij huis,

* Dit is waarschijnlijk ook de reden voor het feit dat de Geografische School verreweg de meeste aandacht richt op instrumentele delicten (en met name inbraak). Dit type delicten is voor de onderzoekers van de Geografische school gewoon veel interessanter, omdat het hierbij om een (in vergelijking tot geweldsmisdrijven) rationeel en vrij langdurig zoekproces van de dader gaat. Jammer is wel dat hierdoor delicten als (sexueel) geweld onderbelicht blijven. De ideeën van de Geografische school lijken voor deze delicten vooralsnog minder toepasbaar.

Zoekgebied dader.

gemiddeld 2,6 km. De *verkrachter* doet het bijna op zijn eigen stoep: gemiddeld komt hij niet verder dan 1,8 km van huis. De helft (50%) van de verkrachtingen vond op minder dan 800 meter van het huis van de dader plaats.

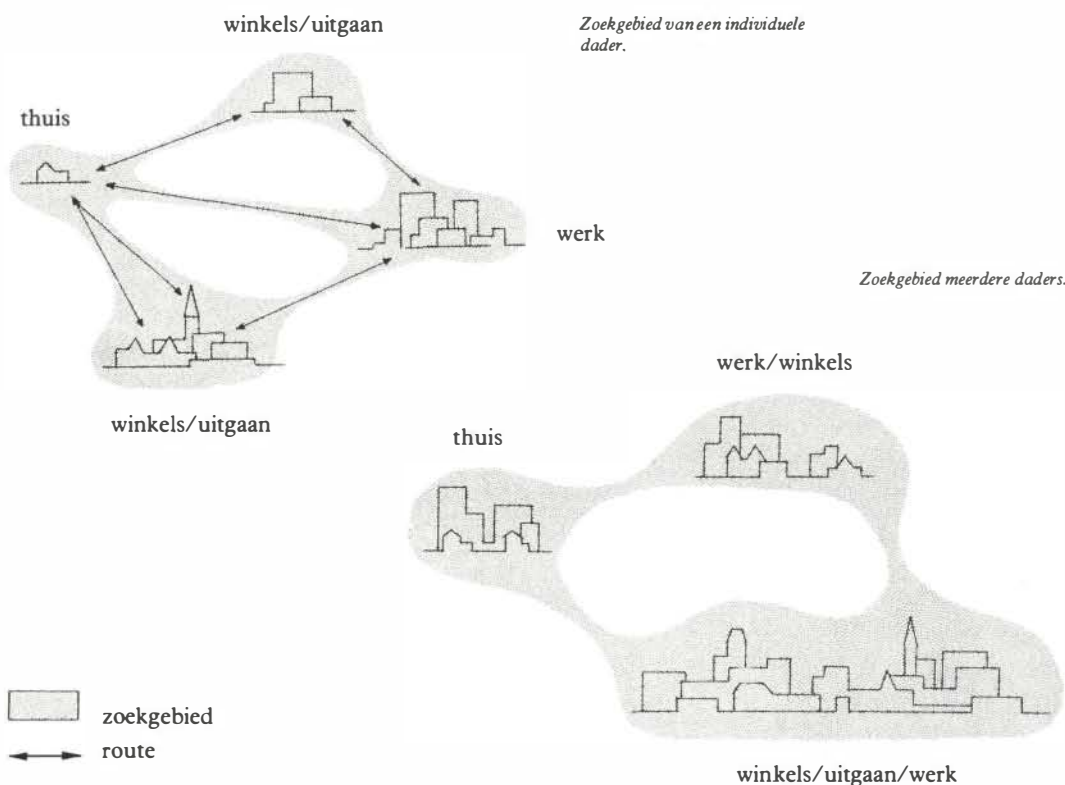
Een vergelijkbaar verschil tussen enerzijds de verderweg plaatsvindende meer geplande delicten (beroving/inbraak) en anderzijds de impulsievere delicten (waar men in de literatuur meestal verkrachting en ook vandalisme toe rekent), die dichterbij de daderwoning plaatsvinden, komt naar voren uit een Duits onderzoek van Kube (1982/54).

Afrondend kunnen we stellen dat daders door de bank genomen niet ver van huis opereren, waarbij daders van geplande delicten nog de grootste afstanden naar de pleegplaats afleggen.

Nu is het nogal naïef om alleen van de thuisbasis van een dader uit te gaan. Een dader wil ook wel eens de deur uitgaan, bijvoorbeeld naar zijn werk (school), of naar zijn recreatieplek. Hij weet ook daar wat er te halen valt en

welke mogelijkheden en onmogelijkheden er ter plekke bestaan. De Brantinghams werken in deze richting een aantal theoretische modellen uit; een vereenvoudigde weergave van enkele van deze modellen vindt men op de kaartjes.

Op zich zijn dit soort kaartjes niet veel meer dan 'gewoon even logisch doordenken' over de vraag waar daders in een bepaald gebied regelmatig komen. Die gebieden kennen dus een verhoogd risico: de woon-, werk- en recreatieplaats van de dader en de diverse verbindingen daartussen. Uit verschillende onderzoeken komt inderdaad naar voren dat bij uitstek openbare gebieden als winkelcentra, uitgaanscentra, verbindingswegen e.d. een criminaliteits 'uitstralend' effect hebben (Brantingham en Brantingham, 1981/36).^{*} Met andere woorden: *een dader heeft wat weg van een mus* die dichtbij zijn huis blijft, vliegt hij echter uit dan beperkt hij zich tot de drukke openbare gebieden van de stad.

8.5 Op welke tekenen let de dader?

Na de vraag 'welke omgevingen kent de dader', concentreren wij ons nu op de vraag: Wat zijn de tekenen en signalen die voor een dader van belang zijn voor de keuze tussen wegwezen of doorgaan?

Brown en Altman (1981/65) presenteren een viertraps(keuze)model.

Een inbreker* staat vier keer voor een keuze:

1. Zal ik deze buurt ingaan?
2. Zal ik deze straat ingaan?
3. Zal ik dit complex, terrein, portiek ingaan?
4. Zal ik dit huis ingaan?

Overigens stelt een inbreker zich volgens Brown en Altman ook tegelijkertijd de vraag die Oliver Hardy en Olivier B. Bommel zich altijd te laat stellen: 'Als ik er inga, hoe kom ik er dan weer uit?'**.

Dit schema heeft zo zijn sterke en zwakke kanten.

De zwakke kant is dat er wel een hoop criteria in de hokjes staan, maar dat vooralsnog niet duidelijk is wat de dader meer of minder belangrijk vindt. Het is een weegschaal zonder gewichten. Dit probleem is slechts ten dele oplosbaar: slechts op sommige onderdelen (met name het 'huisniveau') is bekend waar een dader op let. We komen hier direct nog op terug. De sterke kant is dat we nu een 'trechter-theorie' ontwikkeld hebben, die veel verder gaat dan de directe omgeving van een gebouw. De trechtermond wordt gevormd door de buuringangen, dan volgen de straat-ingangen, etc. Van belang hierbij is – en daarom spreken we van een trechter – dat als de inlaatopening meer geblokkeerd wordt, dit ook voor de volgende (lagere) schaalniveaus gevolgen heeft. Natuurlijk zijn we ons ervan

Kwetsbaarheidfactoren (naar Brown en Altman (1981/65))

<i>Factor</i>	<i>Buurt</i>	<i>Straat</i>	<i>Terrein om huizen</i>	<i>Huis</i>
Betrappingskans	Zie Straat	Kronkelend of recht Afstand huizen-sstraat Straatverlichting Posities deuren/ ramen t.o.v. straat	Struikgewas, bomen, muren Inkijk in huis: positie deuren/ramen, gordijnen	Zichtbaarheid deuren, ramen voor buren/vanaf straat Aanwezigheid 'uitkijkraam' i.v.m. terugkerende bewoners
Werkelijke barrières	Gracht	Gesloten poorten, schuttingen, bewakers	Gesloten poorten, schuttingen, bewakers Kunnen goederen weggesleept van terrein?	Sloten op ramen, deuren Alarmsysteem Kunnen goederen weggesleept uit huis?
Tekenen van aanwezigheid	Zie straat	Geparkeerde auto's Post, kranten in post- boxen of op straat	Tekenen van onderbroken activiteit: grasmaaiers e.d. Verlichting rondom huis Melk- flessen e.d. op stoep Werkende gras- sproeiers	Geluid van TV, radio, stemmen, telefoon Verlichting binnenshuis Kookgeuren
Sociaal klimaat	Neighbourhood watchborden Zie Straat	Reacties voorbijgangers: Ondervragen, aankijken, negeren	Zie Straat	Zie Straat

* De hier gepresenteerde ideeën zullen waarschijnlijk vooral opgaan voor instrumentele delicten zoals beroving en inbraak. Misschien enigszins voor vandalisme en seksueel geweld. Niet-seksueel geweld past o.i. niet in deze ideeën. Verder kan nog gesteld worden dat dit viertraps-model voor sommige daders (gelegenheidsdaders) eerder een drie- of misschien zelfs tweetrapsmodel zou moeten zijn: dit type daders bevindt zich immers al in de buurt (interne dader). Voor de professional geldt ook een relativering: hij zal de diverse keuzen waarschijnlijk al dagen te voren maken (verregaande planning van de inbraak). Tenslotte moet opgemerkt worden dat men hier praat over buurten die overwegend een woonbestemming hebben.

** Oliver Hardy: 'This is another fine mess you've gotten me in Stan.' Olivier B. Bommel: 'Jonge vriend, verzin toch een list.'

bewust dat hier de zaken iets simpeler voorgesteld worden dan ze feitelijk zijn. Zo gesteld gaat de trechter-theorie immers alleen op als *alle* daders extern zijn. Bij een buurt met veel interne daders kan je de buurtgrens zo 'hard' maken als je wilt, maar dat zal niets veranderen om de eenvoudige reden dat de daders al binnen de buurt zijn. Dit geldt met name voor binnensteden* (ten eerste zijn deze niet afsluitbaar, ten tweede zijn de daders hier thuis en dus intern) en saneringsbuurten* (daders zijn hier thuis). Derhalve lijkt het *afsluiten* van *buurtingangen* eigenlijk alleen een effectieve strategie bij buurten met merendeels externe daders: middenklassebuurten en goudkusten*. *Straat-afsluitingen*** lijken een goede strategie voor wederom middenklassebuurten en goudkusten, maar ook voor saneringsbuurten, omdat daders – zoals we eerder zagen – zelden in hun eigen directe omgeving opereren. Terrein- en *gebouwafsluiting* lijken zowel in middenklasse-buurten/goudkusten als in saneringsbuurten en binnensteden een zinvolle strategie.

Empirisch onderzoek

De trechtertheorie is nog maar heel weinig met onderzoek ingevuld. Welbeschouwd is dat vreemd, want in feite vormt deze trechtertheorie ook het fundament onder de ideeën van Newman en zijn volgers. De oorzaak van deze omissie is waarschijnlijk gelegen in het feit dat Newman c.s. de dader enigzins over het hoofd zien in hun theorie. Gelukkig is er wel wat onderzoek gedaan dat indirect enig licht werpt op deze materie. Reppetto (1974) en Waller en Okihiro (1978) gingen als onderdeel van hun inbraakonderzoeken te rade bij een (overigens gering) aantal gepakte en veroordeelde daders. De Engelsen Bennett en Wright (1984) komt echter de eer toe dit type daderperceptie-onderzoek, met een

aantal zeer originele onderzoekstechnieken, echt diepgaand uitgevoerd te hebben.

Hoe origineel ook, toch zijn al deze daderperceptie onderzoeken in twee richtingen nogal beperkt:

– Men richt zich alleen op het delict inbraak en wel in het bijzonder de inbraken die gepleegd werden door de wat oudere professionele inbreker. Meer onderzoek naar andere typen daders en andere delicten is hier dan ook zeer gewenst.

– Men richt zich alleen op de tuit (laagste schaalniveau) van de trechter. Men vraagt de dader eigenlijk niet veel meer dan: 'Staande voor dit (of dat) huis, breek je hier in of niet... en waarom?' Het besluit om een bepaalde buurt wel of niet in te gaan (als de dader buiten zijn eigen buurt opereert) en het besluit om een bepaalde straat wel of niet in te gaan, blijven buiten beschouwing.

Desondanks zijn de onderzoeksuitkomsten dermate interessant dat we ze kort memoreren. We beperken ons daarbij tot het meest recente onderzoek, dat van Bennett en Wright (1984). Zij ondervroegen 128 (gepakte en veroordeelde) inbrekers met behulp van meerdere technieken: gestructureerde en open interviews, video- en foto-opnames. Globaal gesproken vonden zij drie hoofdfactoren die volgens hun respondenten belangrijk waren bij de beslissing om ergens wel – of niet! – in te breken. We hebben deze hoofdfactoren in het onderstaande schema samengevat.

Risico, oftewel de kans om betrappt te worden, bleek dus verreweg de belangrijkste factor te zijn. Deze hoofdfactor bleek in verschillende onderdelen uiteen te vallen. De belangrijkste onder de factor risico vallende redenen om ergens *wel* in te breken waren:

Volgens inbrekers belangrijke redenen om in een bepaald huis wel of niet in te breken (naar Bennett en Wright 1983)

Ja, want hier is:		Zou ik hier inbreken?	
			Nee, want hier is*:
Risico gering	50%	Risico hoog	62%
Opbrengst (buit) hoog	25%	Opbrengst laag	20%
Gemak (sloten/ramen e.d.) groot	25%	Gemak gering	6%

* Deze kolom met redenen om ergens niet in te breken telt niet op tot 100% omdat 12% andere redenen genoemd werden (c.q. onbekend).

* Bij de hier gegeven driedeling 'binnenstad', 'saneringsbuurt' en 'middenklassebuurten'/'goudkust' gaat het om een ideaaltypisch onderscheid van drie typen buurten met een verhoogd inbraak risico. Dit hogere risico ontstaat door enerzijds de hoeveelheid buit die in een buurt te halen valt (veel in een goudkust) en anderzijds door het aantal aanwezige daders (veel in saneringsbuurten en binnensteden). Zie ook het delictplaatje 'inbraak' in het tweede deel van dit boek.

** Vergelijk Newmans St. Louisstraten en het Hartfordproject. Overigens mogen we bij grote flatgebouwen ons inziens de galerij/corridor zien als een straat, al zal een galerij/corridorafsluiting vanzelfsprekend een puur fysieke zaak zijn (slot op de galerijdeur en dergelijke; zie hiervoor verder het derde deel van dit boek).

* De hier genoemde risico-factoren bleken ook in het veldonderzoek een grote rol te spelen bij de verklaring van de omvang en ruimtelijke spreiding van het delict inbraak. Met name *zicht* vanuit woningen op andere woningen bleek een sterke factor te zijn. Voorts bleek er ten aanzien van *vluchtroutes* sprake van een drempel: de inbreker kiest woningen met minimaal *twee* aanloop- en vluchtroutes. Woningen die slechts via één weg te benaderen en te verlaten zijn worden over het algemeen vermeden. Een derde belangrijke factor bleek de aanwezigheid van *openbaar groen* (een park, een recreatiegebied). Woningen die dichtbij een dergelijk gebied liggen hebben een hoger inbraakrisico (zie ook De Savornin Lohman e.a., 1986/ deel I, pagina 52-55 en pagina 66-70)

** Geheel in lijn hiermee zijn ook de uitkomsten van enkele Engelse slachtofferonderzoeken:
– Onderzoek in suburbane gebieden (bijvoorbeeld Winchester en Jackson 1982) duidt erop dat de huizen die niet goed zichtbaar zijn vanaf de weg, waarvan de achterzijde makkelijk bereikbaar is en/of die met de achterzijde aan een park of ander openbaar gebied grenzen, een hoger inbraakrisico kennen.
– De nationale Britse slachtoffer-enquête toonde aan dat hoekhuizen een hoger inbraakrisico hebben (Hough 1983).

*** Met de meeste nadruk willen we hier opmerken dat bij de vraag of een voorziening *wel of niet* gecreëerd moet worden het aspect criminaliteit beleidsmatig nimmer enig gewicht in de schaal mag leggen ('geen jongerencentrum, want dat doet de criminaliteit stijgen'). Zo'n interpretatie is immers onzin: het gaat om de daders, niet om een gebouw. Wel relevant is de *plaats* waar men een voorziening projecteert. Midden in een rustige woonbuurt is – alleen uit criminaliteits-preventief oogpunt – ongelukkiger dan aan de rand van een buurt aan een doorgaande weg.

- er is bescherming/dekking, bijvoorbeeld in de vorm van bosjes, schuurtjes e.d.;
- de achterzijde van het huis is bereikbaar. Als belangrijkste redenen om ergens niet in te breken werden opgegeven:
- er is onvoldoende bescherming/dekking;
- er zijn bewoners thuis (auto voor de deur, of er brandt licht), of er zijn burens dichtbij die me zouden kunnen zien.

Tenslotte waren er nog drie andere – onder de hoofdfactor risico vallende – redenen die meespeelden:

- afstand tot de straat;
- zichtbaarheid vanaf de overzijde (zowel aan voor- als achterzijde);
- vluchtroutes.*

Deze onderzoeksuitkomsten passen in het model dat Brown en Altman aandroegen en ze verfijnen het model, in de zin dat *risico*-factoren (met name gezien/ontdekt kunnen worden door bewoners, burens of passanten) doorslaggevend blijken te zijn**.

8.6. Een voorbeeld

Terwijl de Brantinghams zich met name richtten op inbraak in woonbuurten, ontwikkelde Gardener, een model over het effect van publieksaantrekkende *voorzieningen* op (de ruimtelijke spreiding van) criminaliteit (Gardener, 1978). Aan de hand van de door Gardener aangedragen ideeën en voorbeelden kunnen we de hiervoor geschetste trechtertheorie concreet uitwerken.

Gardener spreekt over 'criminaliteits-generatoren': publieksaantrekkende voorzieningen zoals scholen, ziekenhuizen, bioscopen, jongerencentra e.d. Deze voorzieningen trekken publiek aan en dus ook daders. Als men nu deze voorzieningen enigszins ongelukkig projecteert***, kan dat ellende geven. We geven ter verduidelijking een (ten dele op Gardener geïnspireerd) voorbeeld.

Voorbeeld: de vandalisme/inbraak-probleebuurt.

De probleebuurt ligt ingeklemd tussen drie drukke doorgaande wegen en een gracht. Het betreft een woonwijk (middenklasse, rijtjeswoningen) met enkele winkels. De problemen in deze buurt bestaan uit veel vandalisme en veel inbraken.

Kijken we alleen naar deze buurt zelf dan zijn de criminaliteitsproblemen onverklaarbaar.

Dat wordt anders als we weten dat:

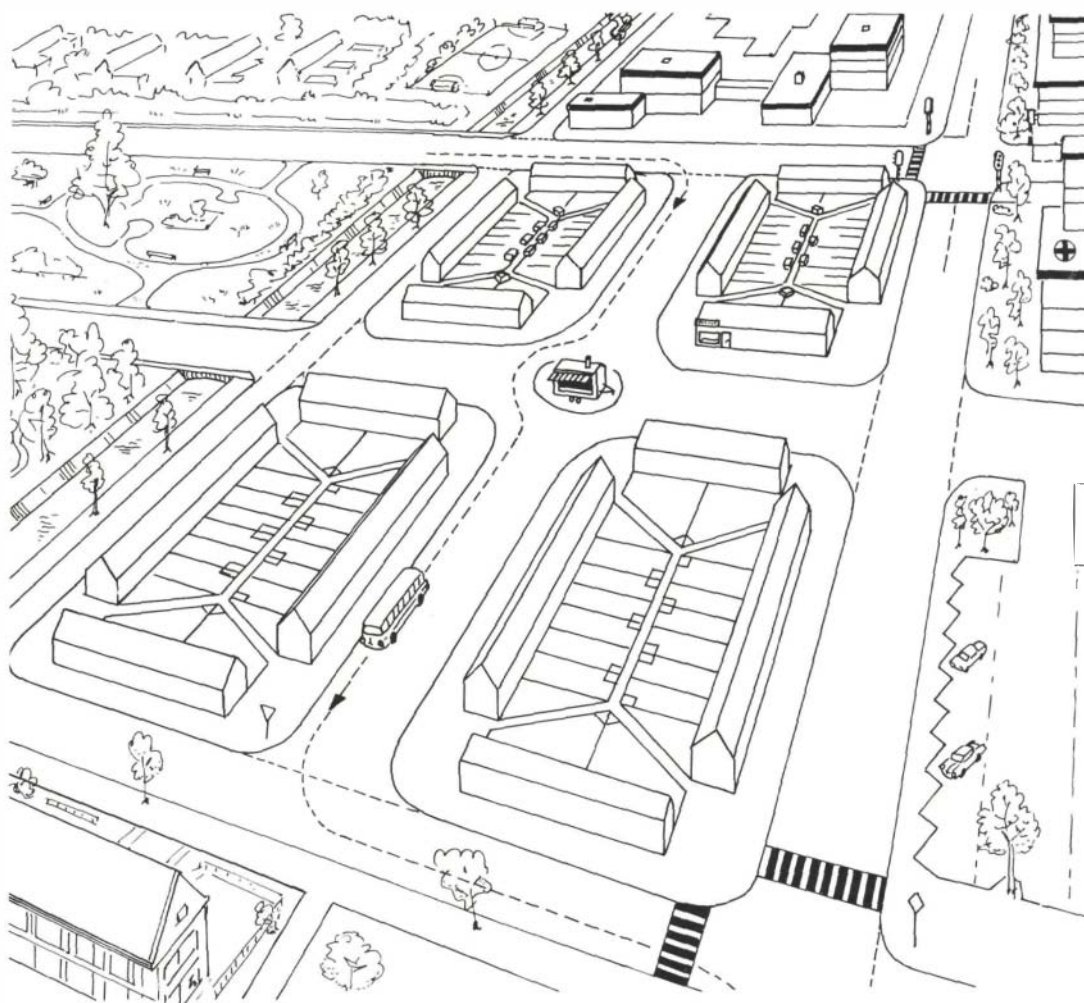
- De scholengemeenschap 'Noord' vooral jongeren uit de buurt ten zuiden van de probleebuurt aantrekt.
- Er daardoor twee keer per dag een stroom jongeren door de buurt trekt.
- 's Middags in de lunchpauze de snackkar op het middenin de buurt gelegen plein, alsmede de aanpalende coffeeshop (ja, ja) scholieren aantrekt (ook na schooltijd overigens).
- De buurt als afsnijroute gebruikt wordt door automobilisten die het stoplicht op de hoek van de Noordstraat/Ooststraat willen

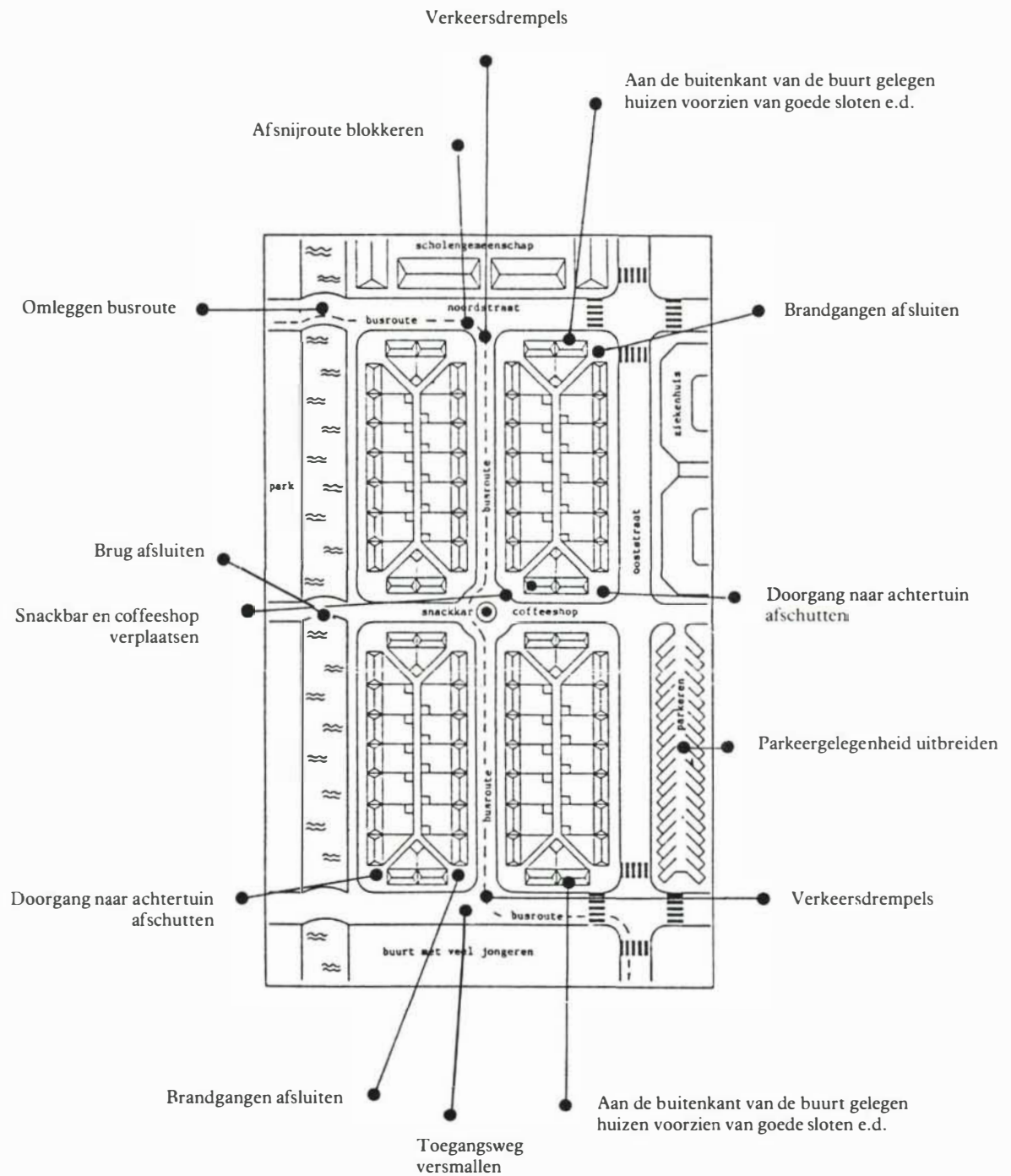
ontlopen (deze afsnijroute is overigens tevens een busroute).

- Het ziekenhuis Oost door gebrek aan parkeerruimte in een deel van de probleebuurt parkeeroverlast bezorgt.
- De brandgangen tussen de rijtjeswoningen gebruikt worden door jongere scholieren om in te spelen.

Kortom deze buurt wordt ongeveer platgelopen (en gereden) door mensen die er slechts op doorreis zijn*. Zou men nu Oscar Newman met Elisabeth Wood deze buurt insturen om een advies uit te brengen dan zouden we aan hun tips waarschijnlijk weinig hebben, omdat beiden een te sterke micro-bril op hebben.

* Ook in het veldonderzoek bleek dat de omvang en ruimtelijke spreiding van de delicten *vandalisme* en *'kleine inbraak'* (in boxen, garages en dergelijke) alleen verklaard kon worden aan de hand van de hier genoemde *macro*-factoren. Complexen die op de route van jongeren lagen (bijvoorbeeld tussen een woonwijk en een grote scholengemeenschap in) hadden veel overlast van vandalisme en kleine inbraak. Hetzelfde gold voor meergezinswoningen (flats) die in een buurt lagen met verder alleen eengezinswoningen. Met name als andere speelvoorzieningen in de buurt ontbreken, gaan de (semi-)openbare ruimtes in de flats functioneren als jongeren verzamel plek (zie ook De Savornin Lohman e.a., 1986/ deel I pagina 62-65).

Een beter advies zou er zo uit kunnen zien:

- omleggen busroute
- afsnijroute blokkeren, of iets positiever: verkeersdoorstroming voor verkeer dat uit de Noordstraat de Ooststraat inslaat, verbeteren
- snackkar en coffeeshop verplaatsen ten westen van de gracht
- parkeergelegenheid direct bij het ziekenhuis uitbreiden
- toegangswegen bij buurtentree versmallen (drempels?)
- sommige wegen dood laten lopen
- de Westbrug afsluiten voor doorgaand verkeer
- brandgangen (zeker die aan de buitenkant van de buurt) afsluiten
- de aan de buitenkant van de buurt gelegen huizen voorzien van goede sloten e.d., de doorgang naar achtertuin met name bij deze huizen afschermen.

De meeste van deze aanbevelingen zitten op een stedenbouwkundig niveau. Newman-achtige verbeteringen (zeker van de jonge Newman) zouden hier weggegooid geld zijn: de problemen ontstaan immers op een hoger schaalniveau dan de micro-omgeving en zullen dus ook *daaraan*gepakt moeten worden.

Een duidelijk praktisch nadeel van het preventief werken op macro-niveau is, dat de zaak organisatorisch gezien uiterst complex wordt. Om bij dit voorbeeld te blijven: voor de busroute moet het gemeentelijk (en/of streek-) vervoerbedrijf ingeschakeld worden, voor de straatafsluitingen de dienst openbare werken (afdeling straten), voor een eventuele afsluiting van de brug moet men bij de afdeling bruggen zijn, een verkeerscirculatieplan blijkt al snel nodig, de vergunning van de snackkar en de coffeeshop valt direct onder burgemeester en wethouders (of heeft men dat misschien toch aan de korpschef der gemeentepolitie gedelegeerd) en dan hebben we het nog niet eens gehad over het afsluiten van brandgangen, parkeren bij het ziekenhuis, etc. enfin, dat kost wel enkele jaren vergaderen.

Als een bepaalde maatregel bovendien alleen een criminaliteitspreventief doel dient, zal de kans op uitvoering uiterst gering zijn in verband met de kosten en de tegengestelde belangen (van de brandweer, de middenstand, de verkeersdoorstromers, etc.). Maatregelen die ook op grond van andere overwegingen zinvol lijken (verkeers- en

parkeeroverlast bijvoorbeeld) zullen altijd meer kans van slagen hebben.

8.7 Recente ontwikkelingen

Vanaf het midden van de jaren tachtig doet de interessante ontwikkeling zich voor dat de ideeën van de situationele aanpak en de ideeën van de Geografische school steeds sterker in elkaar geschoven worden.

Zo merkte Patricia Brantingham bij een conferentie over criminaliteitspreventie die in oktober 1984 in Engeland werd gehouden, bijvoorbeeld op dat 'er vanaf 1980 een beweging is gekomen in de richting van situationele antwoorden op criminaliteitsproblemen' (Brantingham 1984/115). Zeker sinds de grote voorman van de situationele aanpak (Ron Clarke) het Engelse Home Office recentelijk verruilde voor een professoraat in de USA zien we dat de Geografische school en de situationele aanpak in feite geheel in elkaar geschoven worden (Zie Clarke en Cornish 1985). Daarbij tracht men (volgens de situationelen) op basis van beperkte, op een onderdeel toegesneden theorieën, praktisch bruikbare ideeën te ontwikkelen waarbij men er vanuit gaat dat:

- Er een dynamische *wisselwerking* is tussen fysieke situaties (gelegenheidsstructuren) en gedrag van daders (delicten);
- Verreweg de meeste daders in principe 'gewone mensen' zijn, die redelijk denken en
- ook als zij een delict plegen - bewuste keuzes maken;
- 'Criminaliteit' niet een eenduidig geheel is: bij verschillende delicten (bijvoorbeeld: vandalisme, diefstal, inbraak) horen verschillende typen daders, verschillende motieven en verschillende gelegenheidsstructuren.

- 'Criminaliteit' in haar totaliteit daarom nooit met een alomvattende theorie verklaard kan worden. Een 'good enough'(deel-)theorie, die werkbare handvatten geeft voor onderzoekers en beleidsmakers, voldoet. In een optimistische bui zouden we op grond hiervan kunnen zeggen dat deze ontwikkeling een goede belofte voor de toekomst inhoudt.

* Gelegenheid hier gedefinieerd als: een situatie met voor de dader veel baten (geld, spanning, lol) en weinig kosten (risico, ongemak).

8.8. Samenvatting

Hoewel lang niet alle veronderstellingen van de Geografische school al empirisch onderbouwd zijn, kunnen we de volgende (voorlopige) conclusies verbinden aan het werk van de geografen:

- Het feit dat daders binnen een ruimtelijk beperkt gebied hun werk doen is van belang. Het geeft een theoretische onderbouwing van een begrip dat we al eerder (bij Newman) als doorslaggevend naar voren schoven: toegankelijkheid. Praktisch houdt dit in dat op buurt-, straat-, terrein- en huisniveau fysieke of psychologische barrières opgeworpen kunnen worden.

- De aandacht die de Geografische school schenkt aan het zoekproces van de dader (en de keuzes die hij daarbij maakt) zet het begrip 'gelegenheid' in een wat ander licht. Zeker in Nederlandse publikaties wordt dit begrip vaak te simpel ingevuld. 'De gelegenheid maakt de dief...' roept men dan. Maar zo passief zijn niet alle dieven: de gelegenheid maakt niet alleen de dief, de dief *zoekt* ook de gelegenheid* en heeft hij die gevonden dan maakt hij er gebruik van. Daarbij geldt dat de meer geroutineerde dief stelselmatig op zoek gaat naar de beste gelegenheid, terwijl een niet geroutineerde dief slechts een beperkt zoekproces doorloopt. Die onervaren dief zou dan ook wellicht via het verkleinen van de gelegenheid van stelen worden afgehouden.

- De ruimtelijke ordening van dader-aantrekkende voorzieningen (Gardeners 'Criminaliteitsgeneratoren') biedt perspectieven die pragmatici en Newmanvolgers laten liggen. Criminaliteitsproblemen kunnen buiten de buurt (op een hoger schaalniveau) hun oorsprong vinden en zullen *daar* dan ook aangepakt moeten worden. Dit impliceert dat men bijvoorbeeld op bestemmingsplanniveau voorzichtig moet omspringen met de projectering van publieke voorzieningen, zeker waar het voorzieningen betreft die veel mannen in de leeftijdsgroep van 10-25 jaar aantrekken. Hierbij dienen ook de aan- en afvoerroutes die een voorziening bedienen in de beschouwing betrokken te worden.*

Een en ander heeft natuurlijk de nodige procedurele consequenties, zoals we in het voorbeeld van Gardener al aangaven. Verwaarlozing van het hogere schaalniveau kan echter betekenen dat micro-oplossingen

weggegooid geld zijn.

Tot slot mag nog gewezen worden op de recente ontwikkeling dat de ideeën van de Geografische school en die van de situationele aanpak (zie het vorige hoofdstuk) geleidelijk in elkaar geschoven worden. Dit is een praktische belofte voor de toekomst.

* Overigens geldt dit met name voor *grote* voorzieningen (bijvoorbeeld winkels, school en buurthuis op een plek). Uit het veldonderzoek bleek dat de aanwezigheid van kleine, gespreid in de buurt liggende voorzieningen (winkels, scholen, buurthuizen) niet aanwijsbaar leidde tot meer overlast van vandalisme en/of kleine inbraak in de omringende woonbebouwing (zie ook De Savornin Lohman e.a., 1986 deel I pagina 50-51 en deel II Case Zaandam).

9 De keiharde school

9.1 Inleiding

De ideeën van één school zijn in het voorgaande slechts zijdelings aan de orde gekomen. En dat terwijl deze school verreweg de langste geschiedenis heeft. Het betreft hier de Keiharde school. De theorie van deze school is redelijk simpel, recht voor zijn raap en vaak zeer effectief: ik zorg door het nemen van fysieke beveiligingsmaatregelen dat daders niet aan mijn lijf en goed kunnen komen. De Engelse term 'target hardening' (versteviging/beveiliging van het doel waar de dader het op heeft voorzien) wordt in Nederland ook wel gebruikt; een ander veel gebruikt begrip is technopreventie. Nu weten de aanhangers van deze school ook wel dat tenslotte alles te slopen, open te breken, in elkaar te slaan, of af te dwingen is. Al wat de dader immers moet doen is net iets meer kracht of middelen bij de aanval inzetten dan er in de verdediging gestoken is. De thermische lans contra de kluisdeur, de bulldozer contra de vandalismeproof gemaakte betonnen abri, het pistool tegen de gevolgde karatecursus. Het verweer van de Keiharde school tegen deze kritiek is, dat de mate van beveiliging gelijke tred moet houden met de opbrengst voor de dader. De kosten (moeite, risico) moeten voor de dader dus altijd net iets hoger zijn dan de opbrengst. Daarmee wordt het dus voor de dader een simpele kosten-baten afweging. Daarbij merken de beveiligers nog op dat er altijd sprake is van de essentiële factor tijd. Voor een dader kost het overwinnen van een zware beveiliging gewoon meer tijd dan het overwinnen van een lichte beveiliging. Meer tijd betekent meer kans op ontdekking en een reactie uit de omgeving. Waar de kans op ontdekking gering is, moet dat dan ook opgevangen worden door elektronische ontdekking (signaleringsystemen) en een elektronische reactie (alarm) of een menselijke reactie.

9.2 Is technopreventie effectief?

Vreemd genoeg zijn er heel weinig studies verricht naar de effectiviteit van technopreventie. De meeste maatregelen zijn zo logisch dat ze wel effectief *moeten* zijn.

Mayhew (1984) geeft een overzicht van de onderzoeken naar de effectiviteit van technopreventie van inbraak. Twee belangrijke conclusies van Mayhew zijn:

1. Op individueel niveau (de woning) is technopreventie zeker effectief: door goede beveiliging van de woning kan men het inbraakrisico verlagen. Er treden echter verschuivingseffecten op: de inbreker pakt gewoon het minder goed beveiligde huis verderop in de straat. Op het niveau van de buurt of de wijk bezien, leidt technopreventie in individuele woningen dus niet vanzelf tot een afname van het aantal inbraken in die buurt/wijk.

2. Een tweede, en meer hoopgevend, effect van technopreventie is echter, dat de inbraak vaker beperkt blijft tot een *poging*. In een goed beveiligd complex ziet men relatief vaak, dat inbraken voortijdig afgebroken worden.* Natuurlijk zijn er ook andere zaken die van invloed zijn op het afbreken van een inbraak (bewoners blijken toch thuis, burens gaan gillen, etc.), toch lijkt ons dat we met Mayhew mogen stellen dat 'het plausibel lijkt dat het in veel gevallen de technische beveiliging was die de inbraak in de knop smoorde' (Mayhew, 1984/35).

Met name dit tweede effect van technopreventie is de moeite van het (verder) onderzoeken waard. In Nederland is hierover nog niets bekend.

Uit een artikel van Hough en Mo (1986) komt naar voren dat met de recente toename van de inbraakbeveiliging aan woningen, het relatieve aandeel van de inbraakpogingen (in het totaal aantal inbraken) ook aan het toenemen is. Met andere woorden: inbraak neemt nog steeds toe in omvang, maar het komt steeds vaker voor dat de inbraak voortijdig afgebroken wordt.

Nu hoeft – zoals ook Mayhew al stelde – dit voortijdig afbreken niet altijd te maken te hebben met de technopreventieve beveiliging van woningen: het kan ook zijn dat de inbreker betrapd werd terwijl hij bezig was de woning binnen te komen**. Hough en Mo hebben dit laatste nagetrokken aan de hand van gegevens uit de nationale Engelse slachtoffer-enquête. Hieruit bleek dat in 95% van de gevallen waarin de dader *niet* voortijdig betrapd werd, de inbraak werd afgebroken omdat de inbreker er *niet in slaagde* om een raam of deur te forceren. Een sterk argument pro technopreventie. Wat betreft vandalisme wijzen we op de

* De Britse nationale slachtoffer-enquête laat zien dat in 1981 2,2% van de Britse huishoudens het slachtoffer werd van een echte inbraak en dat 1,4% van de huishoudens slechts een poging tot inbraak te verwerken kreeg (Hough 1983/22). Landelijke Nederlandse cijfers over het aantal pogingen zijn niet bekend.

** Dit laatste staat echter ook niet los van technopreventie: hoe beter beveiligd de woning is, des te langer is de inbreker bezig binnen te komen en des te groter is de kans dat hij betrapd wordt.

evaluatie van een technopreventief anti-vandalisme experiment dat in het kader van een Amsterdams actie-onderzoek naar jeugd-vandalisme werd uitgevoerd. Het betrof hier de plaatsing van steviger lantaarnpalen op een plek waar lantaarnpalen over het algemeen geen lang leven beschoren was. De steviger lantaarnpalen bleken bij de evaluatie van het experiment nog steeds niet vernield (Walop e.a., 1984). * Er is dus een aantal duidelijke indicaties dat technopreventie helpt.

9.3 Kritiek op de Keiharde School

De kritiek op de Keiharde School is over het algemeen zeer 'abstract' of 'theoretisch' van aard:

– 'Technopreventie is lelijk'.

Onzes inziens is dit een onzin argument.

Technopreventie kan lelijk zijn, maar dat hoeft niet. Met enige inventiviteit kan technopreventie vaak 'weggewerkt' worden. Rolliuken voor winkels kan men bijvoorbeeld aan de gevel ophangen, waardoor na sluitings-tijd het IJzeren Gordijn opeens in de plaatselijke winkelstraat blijkt te liggen.

De Haarlemse stadsarchitect kreeg het echter in vele gevallen voor elkaar dat rolluiken achter de winkeletalage werden

geprojecteerd. ** Voor menig welstands-commissielid ligt hier een actieterrein braak!

– 'Technopreventie werkt fnuikend op het gevoel voor collectiviteit, het werkt individualisering in de hand; iedereen sluit zich op in zijn eigen vesting'.

Wie zal het zeggen... We vermoeden dat hier een relatie tussen een bepaald gedrag/proces (individualisering) en technopreventie iets te direct gelegd wordt; of bent u ook niet meer in uw burens geïnteresseerd sinds u een tweede slot hebt aangeschaft?

– 'Technopreventie helpt niet echt, een gemotiveerde dader kan tenslotte elke barrière overwinnen... als hij dat wil'.

Ook dit lijkt ons geen sterk argument. Het centrale punt is immers dat een dader het op een gegeven moment niet meer zal *willen*, omdat de moeite en/of het risico te hoog worden.

– 'Okee, technopreventie mag misschien best helpen, maar er zal een verschuivingseffect optreden, waardoor over het geheel genomen de criminaliteit niet afneemt. In dat opzicht helpt technopreventie dus niets'.

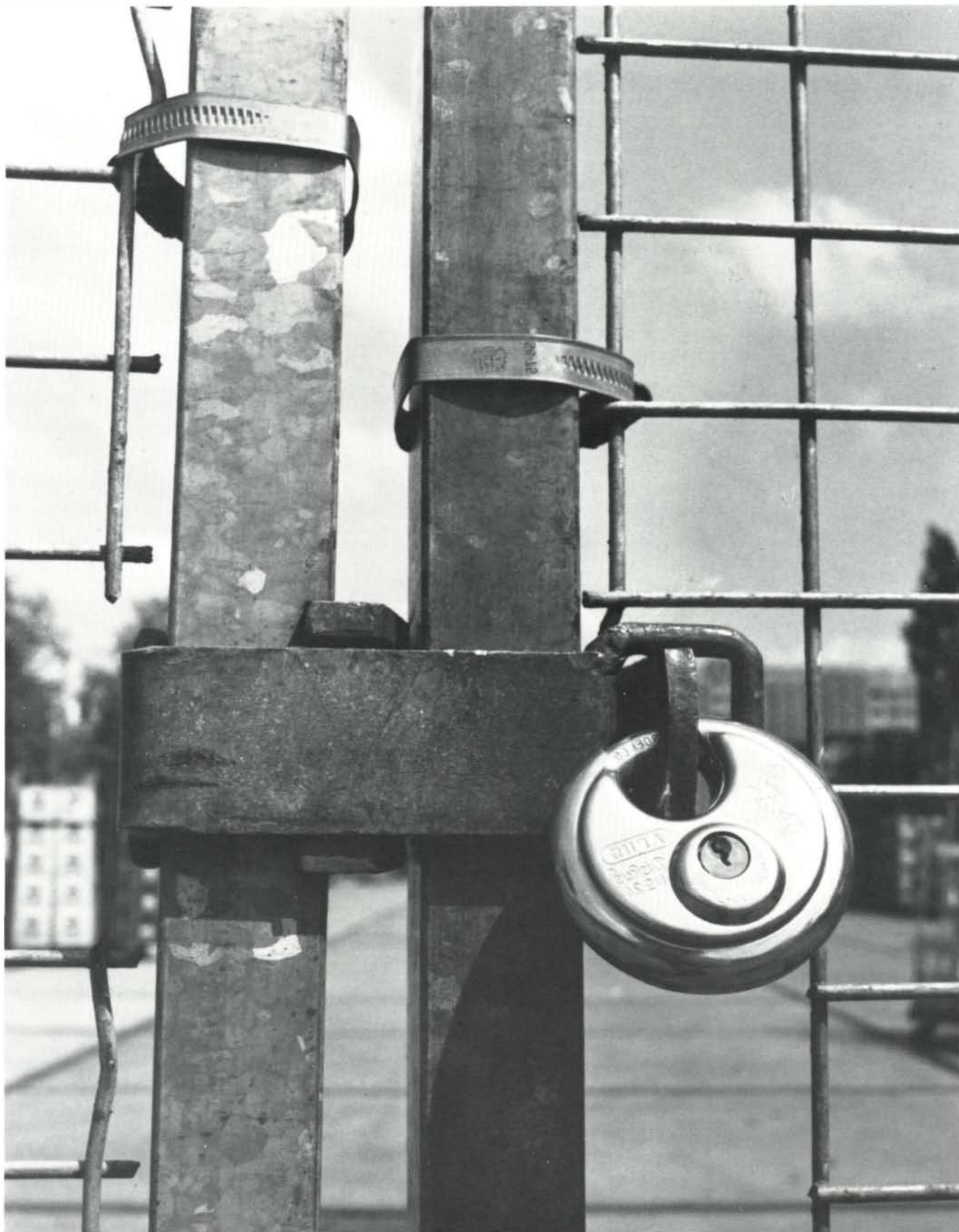
Deze tegenwerping is enigszins vergelijkbaar met de voorgaande.

Op beide laatstgenoemde punten willen we nader ingaan. Ze zijn namelijk concreet en essentieel genoeg in het debat over technopreventie.

Ten eerste kan opgemerkt worden dat achter de laatste twee argumenten een enigszins verouderd beeld van daders schuil lijkt te gaan. Bij een dader is er psychisch, sociaal of economisch een soort kortsluiting ontstaan, hij *moet* delicten plegen (bijvoorbeeld omdat

* Cliff van Dijk trekt naar aanleiding van zijn onderzoek naar 'Vandalisme in de woonomgeving' bij de bespreking van een case waar talloze anti-vandalisme maatregelen werden toegepast ook de conclusie dat in dat geval (een studentenflat te Amsterdam) eigenlijk alleen technopreventieve maatregelen effectief waren (o.a. het afsluiten van de centrale ingang) (Van Dijk, 1984).

** Ook de verzekerings-maatschappij(en) stemde(n) hiermee in. Zie van Soomeren (in voorbereiding).

hij 'gek' is, of omdat hij moet eten). Lukt het plegen van een delict ergens niet dan moet hij dus wel op een andere tijd, op een andere plaats of op een andere manier – tot het plegen van een ander delict toe – zijn geluk beproeven.

Nu valt niet te ontkennen dat dergelijke daders bestaan (bijvoorbeeld drugs-verslaafden), maar het is onzinnig om alle daders over deze kam te scheren. Ten tweede kan opgemerkt worden dat het onterecht is om deze laatste twee argumenten alleen tegen de Keiharde school in de strijd te werpen. Vaak ziet men dat degene die op grond van dit soort argumenten eerst technopreventie platwalst, vervolgens sociale controle als tovermiddel uit de doos trekt. Dat is natuurlijk te gek: als technopreventie tot verschuiving van criminaliteit leidt, omdat daders nu eenmaal moeten scoren, dan zal zo'n verschuivingseffect ook voor sociale controle gelden. Niettemin is het spijtig, dat verschuivingseffecten maar zelden onderwerp van studie geweest zijn. Er is een studie van Patricia Allatt (1984) waarin ze de mogelijke verschuivingseffecten bekijkt die ontstaan naar aanleiding van een aantal bouwkundige

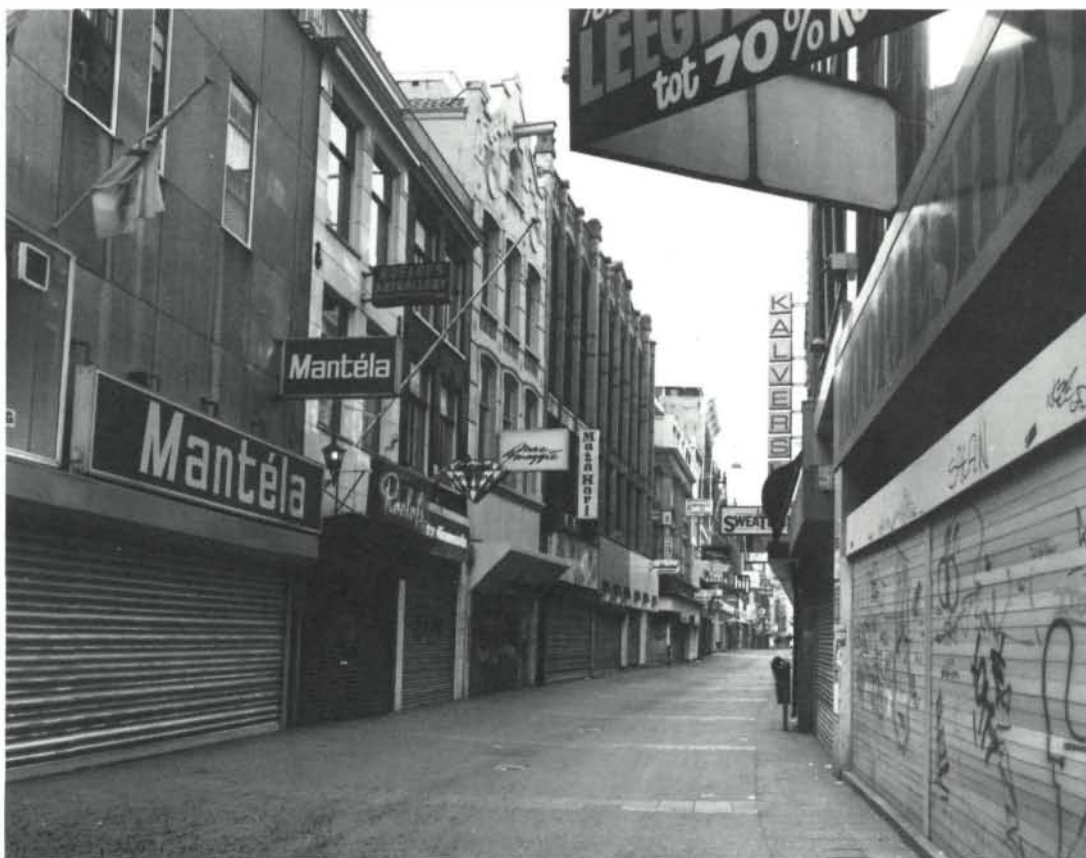
technopreventieve maatregelen (om het aantal inbraken te verminderen) die genomen werden in een probleemcomplex.* Het aantal inbraken in het doelgebied steeg na deze maatregelen niet meer, maar wel concludeerde zij (heel voorzichtig in verband met onderzoekstechnische problemen) dat een verschuivingseffect naar autodiefstal optrad (Allatt, 1984/110).

Ondanks dit verschuivingseffect achtte Allatt het netto-resultaat van de technopreventieve maatregelen positief.

Kennelijk was er dus ook een deel van de criminaliteit verminderd, zonder dat er een verschuivingseffect optrad.

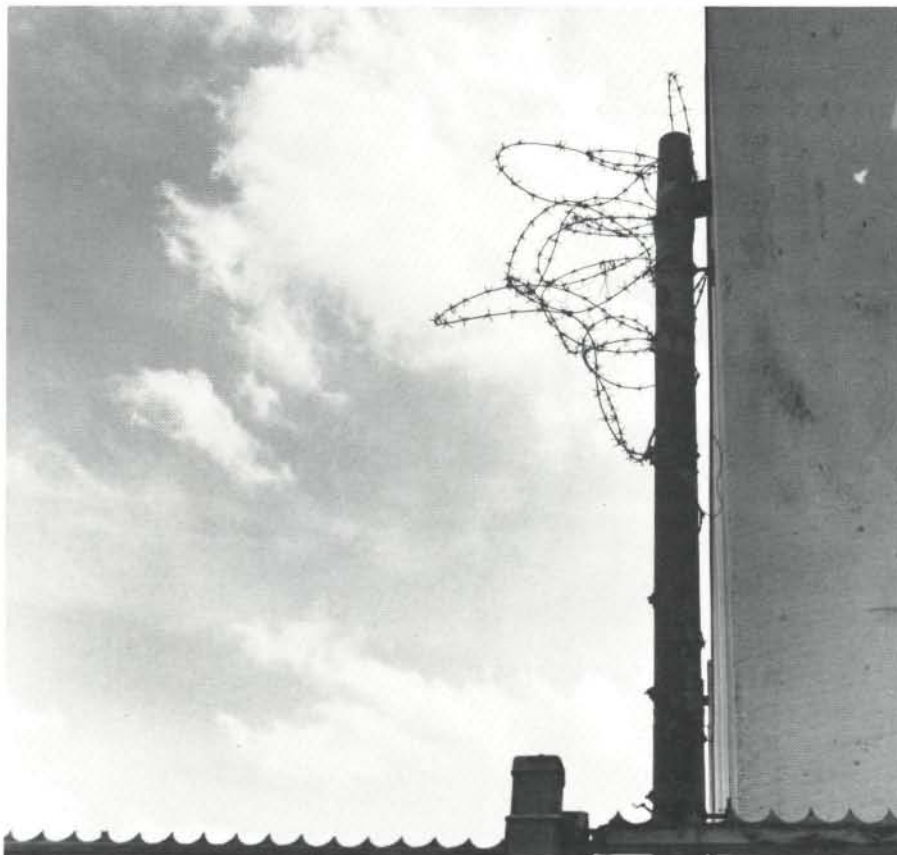
Hough en Mo (1986) leiden uit een dader-onderzoek onder inbrekers (Bennett en Wright, 1984) af, dat technopreventie er in ieder geval toe kan leiden dat inbrekers *minder vaak* een (geslaagde) inbraak plegen. Het bleek namelijk, dat ruim de helft van de ondervraagde inbrekers na een inbraak-poging de hele zaak uitstelden tot later: ze probeerden niet om op dezelfde dag ergens anders in te breken.

* De uitvoering van de maatregelen vergde nogal wat moeite. Sommige maatregelen werden pas na veel gezeur (en voor het onderzoek ten dele te laat) uitgevoerd, het onderhoud van de beveiligingsmiddelen (bijvoorbeeld deur/raamsloten; met name toegepast op maaiveldniveau) door de woningbouwvereniging liet soms te wensen over. Allatt (1984) wijst dan ook op het belang van het onderhoud van de getroffen technopreventieve voorzieningen.

9.4 Samenvatting

Als we het voorgaande overzien, mogen we voorzichtig stellen dat de strategie van de Keiharde school werkt. Dat geldt zeker voor het individuele niveau. De vraag blijft in welke mate er nu precies sprake is van een afwenteling van de ellende op anderen. Het lijkt erop dat deze afwentelingseffecten inderdaad plaatsvinden, maar dat er toch ook sprake is van een totale vermindering van de criminaliteit, omdat bepaalde daders het gewoon allemaal te moeilijk en gevaarlijk gaan vinden om op de oude voet voort te gaan. Als overigens ergens het obligate pleidooi voor verder onderzoek op zijn plaats is, is het wel hier bij de Keiharde school.

10 Lessen

10.1 Inleiding

Het is vanzelfsprekend onmogelijk om een korte samenvatting te geven van de meer dan 10.000 pagina's merendeels buitenlandse literatuur die in het voorgaande besproken en aangehaald zijn. Gelukkig hoeft dat ook niet. We hebben immers slechts een overzicht willen geven van de ideeën, onderzoeken, vondsten en vraagtekens die te destileren zijn uit de literatuur over het brede onderwerp 'Criminaliteit en Gebouwde Omgeving'. Daarmee valt de Nederlandse kennisachterstand op dit terrein wellicht enigszins in te halen.

Als we de literatuur overzien, kunnen we stellen dat door tegenspraak, verwarring en onduidelijkheid heen, toch het gegeven schemert dat een bepaalde gebouwde omgeving invloed kan hebben op de aldaar plaatsvindende vormen van criminaliteit. *Het lijkt dus mogelijk om criminaliteit (mede) via de gebouwde omgeving te voorkomen.*

Op het moment dat men vervolgens de logische en terechte vraag stelt 'maar hoe moet dan dan', wordt het verhaal alras vager en soms wordt het zelfs verwarrend en/of tegenstrijdig.

In de buitenlandse ervaringen, theorieën en modellen kwamen we – enkele malen – de ontwikkeling tegen die ging van een enthousiast naïef aanvangssimplisme naar een gelouterd doch ingewikkeld bouwwerk bestaande uit een samenstel van radertjes dat heel wat minder simpel in elkaar bleek te steken.

Als 'beginners' op dit terrein is dat een les die men zich in Nederland ter harte mag nemen. Met het onderwerp 'Criminaliteit en Gebouwde Omgeving' betreden we kennelijk een terrein waarop zich nogal wat valkuilen bevinden en er zou al veel gewonnen zijn als we die valkuilen enigszins in kaart brengen op basis van de in het voorgaande behandelde literatuur.

De bekende historicus Hipkens (1931) heeft echter ooit eens opgemerkt dat 'Alles wat we uit de geschiedenis leren, is dat we niets uit de geschiedenis leren'. Onderzoek kan keihard laten zien wat er allemaal fout ging, wat zeker niet werkt en dat de zaken niet zo simpel in

elkaar zitten... dat helpt weinig. Dezelfde fouten, blunders en geldwegsmijterijen worden elders en/of later vrolijk herhaald. In een wanhoopspoging om in Nederland aan deze wet van de reproductie van ellende te ontsnappen, willen we een aantal valkuilen en problemen behandelen die uit de literatuur naar voren komen.

Allereerst komen drie problemen aan de orde die om de hoek komen kijken als men zelf een *onderzoek(je)* naar de plaatselijke criminaliteit doet, of als men onderzoek van anderen beoordeelt op kwaliteit en beleidsmatige relevantie.

Vervolgens bespreken we twee valkuilen die betrekking hebben op wat we zouden kunnen noemen '*te hoge verwachtingen*'.

Lest best stellen we nog twee problemen aan de orde die spelen rond de *uitvoering* van preventie in de gebouwde omgeving.

We willen dit hoofdstuk niet problematisch gekreukeld in een valkuil liggend besluiten. Daarom presenteren we in de slotparagraaf een preventologisch model dat een leidraad vormt voor degene die overweegt om criminaliteitspreventieve maatregelen in een bepaalde gebouwde omgeving te ontwikkelen en uit te voeren. In dat model leggen we de zes meest essentiële vragen voor die de preventoloog in spé zich stap voor stap moet stellen.

10.2 Onderzoekproblemen

Na lezing van de literatuur staat voor ons in ieder geval een ding vast: criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving kent geen standaardoplossingen. De Amerikaanse ervaringen in de afgelopen decennia overziend, stelt Patricia Brantingham in 1984:

'Vergelijkbare programma's kunnen slagen in de ene gemeenschap, terwijl ze mislukken in andere; het is mogelijk dat ze effectief zijn tegen één type criminaliteit, maar niet tegen andere(...). Gebieden in steden verschillen. De manier waarop bewoners tegen de problemen aankijken verschilt. Het vermogen van lokale gebieden om criminaliteit te bestrijden verschilt. Reacties op criminaliteit variëren (...). *Standaardoplossingen werken niet*. In de VS groeit het bewustzijn dat criminaliteitspreventieve inspanningen flexibel en aanpasbaar moeten zijn, gebaseerd op inschatting van de

criminaliteitsproblemen op lokaal niveau en uitgaand van het vermogen van de betreffende gemeenschap om op criminaliteitsproblemen te reageren.

Situationele criminaliteitspreventie is de benadering van de toekomst aan het worden. Criminaliteitspreventie is situationeel aan het worden, zowel wat betreft de analyse van criminaliteitsproblemen als wat betreft de analyse van reacties op criminaliteit' (Brantingham (1984/113).

Dit ervaringsfeit stelt de uitvoerder van preventieve maatregelen voor de opgave om zelf – voordat de hand aan de ploeg wordt geslagen – een analyse of onderzoekje te (laten) doen naar criminaliteit in de lokale gebouwde omgeving.

Bij een dergelijke analyse bestaat het gevaar dat de onderzoeker* over drie veel voorkomende problemen struikelt.

Pleegplaats versus woonplaats.

Het maakt nogal wat uit of we praten over de vraag waar criminaliteit plaatsvindt (pleegplaats) of over de vraag waar daders van criminaliteit wonen (woonplaats). Zoals we gezien hebben richtten de onderzoekers zich voor 1960 vooral op de daders en hun woonplaats. Pas met Jane Jacobs vindt een complete ommekeer plaats: de Pragmatische school richt zich op de pleegplaats en de dader verdwijnt naar de achtergrond.

Woon- en pleegplaats zijn, zeker voor de delicten waarop wij ons hier richten, zelden identiek. Op dit punt ontstaat in de praktijk dan ook een bijna Babylonische spraakverwarring, zowel bij mensen, die onderzoeksverslagen lezen en er iets mee trachten te doen, als bij onderzoekers. Tot op de dag van vandaag komt het voor dat woon- en pleegplaats door elkaar worden gehaald. Er worden harde conclusies getrokken en verstrekkende beleidslijnen uitgezet op basis van boterzachte verbanden. Pleegplaats-onderzoek laat namelijk slechts héél voorzichtige uitspraken toe over daders (en hun motivatie), terwijl daderonderzoek slechts héél voorzichtige conclusies toelaat over pleegplaatsen. Gelukkig bleek uit de literatuur dat woon- en pleegplaats vaak niet zo ver uit elkaar liggen, met name voor (jonge) niet-professionele daders. We ontdekten echter ook het 'mus-model': de meeste daders blijven dicht bij huis, maar als

* Zo'n 'onderzoeker' kan in feite iedereen zijn: iemand van een woningbouwvereniging, de politie, de gemeente, of een extern in te huren kracht, een architect of stedenbouwkundige die 'eens een dagje goed gaat rondneuzen'. Het begrip onderzoek beperken we zeker niet tot omvangrijk wetenschappelijk onderzoek.

ze uitvliegen bewegen ze zich naar gebieden waar openbare voorzieningen en -gelegenheden geconcentreerd zijn.

Full-profs passen echter weer niet helemaal in dit model: die opereren in goed uitgekozen buurten (voor inbrekers bijvoorbeeld de 'goudkusten') ver van de eigen woonplaats.

Concreet kunnen we van dit woonplaats/pleegplaats-probleem in ieder geval leren dat iedereen die preventieve maatregelen in de gebouwde omgeving overweegt ten minste antwoord moet kunnen geven op de vraag: 'wonen de daders van de criminaliteit die ik wil voorkomen binnen het gebied (buurt/gebouw), waar ik mijn maatregelen wil treffen, of komen ze van buiten dat gebied?' Met andere woorden: hebben we met interne of externe daders te maken?

Stel bijvoorbeeld dat een woningbouwvereniging, die in één van haar flatgebouwen last heeft van baldadige jongeren, besluit de ingangen van het gebouw goed af te sluiten met een steviger deur, beter slot, intercom e.d.

De reële kans bestaat dat deze maatregelen niets opleveren, omdat de daders in het gebouw wonen. In een bijna identiek flatgebouw kunnen de gekozen maatregelen *wèl* heel slim zijn, bijvoorbeeld als de daders van het naast gelegen jongerencentrum komen. Vergelijkbare verhalen zijn te geven voor andere delicten, maar ook voor andere schaalniveaus (zie het door Gardener geïnspireerde buurt-voorbeeld).

Een gebied: appels, peren en nog veel meer in één pot.

Als men zich bij criminologisch onderzoek richt op een bepaald gebied (bijvoorbeeld een buurt of een bepaald aantal km², of zelfs een gebouw) dan is het meteen oppassen geblazen. Er doen zich namelijk twee problemen voor.

Maar al te snel neemt men aan dat de in dat gebied wonende daders (of de aldaar plaatsvindende criminaliteit) evenredig over dat hele gebied zijn uitgesmeerd.

In de behandelde literatuur zijn we al enkele keren gestoten op bewijzen van het tegendeel (zie onder andere de Geografische school) en in het tweede deel van dit boek zullen we zien dat ook in Nederland zo'n evenredige spreiding bij geen enkele vorm van criminaliteit bestaat. Als men dus uitgaat van een evenredige (homogene) spreiding dan ontbreekt zeer relevante informatie.

Het is immers uit preventie-oogpunt nu juist zeer interessant om bijvoorbeeld te weten dat alle inbraken in dat ene flatgebouw aan de rand van de buurt voorkomen.

Daarnaast maakt men ook vaak de 'ecologische fout'. Bijvoorbeeld: buurt A herbergt veel criminelen en buurt A heeft ook veel krotten en werklozen. Het trekken van de conclusie dat criminelen 'dus' in krotten wonen en werkloos zijn, is hiermee erg verleidelijk geworden. Maar zo'n conclusie kan natuurlijk gevaarlijke onzin zijn.

Misschien wonen alle criminelen immers wel in die ene mooie nieuwe flat, en hebben ze – in tegenstelling tot al hun buurtgenoten – wèl werk. Met andere woorden: trek in dit soort gevallen niet meteen 'harde' conclusies, formuleer hoogstens een hypothese die met andere gegevens onderbouwd moet worden. Het gevaar van 'stigmatisering', het ten onrechte in een bepaalde hoek plaatsen van een hele groep, ligt altijd op de loer.

Officiële cijfers over daders

Bij heel wat onderzoek maakt men gebruik van de officiële politie- of justitiegegevens over gepakte en/of veroordeelde daders. Dat is een gevaarlijke zaak, omdat er voor de meeste delicten erg weinig daders gepakt en vervolgens officieel 'geboekt' worden. Als een onderzoek gebaseerd wordt op gegevens over gepakte daders, zal het altijd de vraag blijven of die gepakte daders representatief zijn voor alle daders. Misschien zijn ze wel dommer of minder ervaren (anders waren ze niet gepakt), opvallender, plegen ze vaker delicten (waardoor een grotere pakkans ontstaat) wie zal het zeggen?

Er zijn maar twee zekerheden:

- Het percentage gepakte daders verschilt per delict (voor moord is de pakkans vele malen groter dan voor vandalisme bijvoorbeeld).
- Het aantal daders dat voor een bepaald delict gepakt wordt is, zeker voor delicten als inbraak, vandalisme en geweld, slechts een fractie van het werkelijke aantal daders.

Uitgaande van het gegeven dat de meeste gevallen van criminaliteit ook een slachtoffer kennen, kan men natuurlijk de dader laten voor wat hij is. Als alle slachtoffers maar netjes bij de politie zouden opgeven hoe vaak ze slachtoffer geworden zijn van een bepaalde vorm van criminaliteit, zou er weinig aan de hand zijn. Maar, zoals ook in het tweede deel van dit boek nog uitgebreid aan de orde zal

komen, loopt deze aangiftestroom minder goed dan men zou denken: voor veel delicten krijgt de politie via aangiften namelijk niet veel meer dan het topje van de ijsberg onder ogen. Mensen doen geen aangifte bij de politie ('te onbelangrijk', 'hebben we al onderling geregeld', 'toch niets aan te doen'), of – als er wel aangifte wordt gedaan – blijkt dat de politie zo'n aangifte soms niet registreert, meestal ook met het argument 'te onbelangrijk'.

Tussen werkelijk plaatsvindende criminaliteit en de officieel door de politie geregistreerde criminaliteit gaapt dus vaak een flink zwart gat. Bij sommige delicten is dit gat erg groot. Zo komt van het vandalisme nog minder dan 10% in de officiële statistieken terecht en blijven seksuele delicten in de officiële statistieken eveneens zwaar onderbelicht. Voor andere delicten (inbraak, autodiefstal) komen de politiestatistieken echter wel heel redelijk overeen met de werkelijk plaatsvindende criminaliteit*. Vaak omdat de verzekering niet uitbetaalt als er geen aangifte is gedaan.

Officiële criminaliteitscijfers zijn dus soms wel en soms niet bruikbaar. Het hangt er maar net vanaf over welk delict het gaat. In ieder geval is het oppassen geblazen met officiële statistieken dus ook met onderzoeken die zich op de officiële cijfers baseren.

Concreet betekent dit dat iemand die meer informatie wil hebben over een bepaald delict, ter voorbereiding en onderbouwing van de te treffen preventieve maatregelen, soms vrijwel niets heeft aan politiegegevens. Zo kan men zich bij vandalisme bijvoorbeeld beter baseren op de vernielingen- (of reparatie-)registratie van de woningbouwvereniging of gemeentelijke dienst dan op politiegegevens. Alternatieven zijn bijvoorbeeld: een lokale slachtoffer-enquête, gegevens van slachtofferhulp instellingen, verzekeringsgegevens of eventueel medische gegevens (bij geweld; probleem: anonimiteit).

De voorgaande drie problemen zijn om twee redenen van groot belang.

– Ten eerste zal de lezer onze beschrijving als achtergrondinformatie kunnen gebruiken bij het lezen en bekijken van andere literatuur of onderzoeken: zijn de conclusies die men trekt echt wel zo hard als men doet voorkomen?

– Ten tweede blijken niet alleen wetenschappelijke onderzoekers in deze valkuilen te vallen. Ook interpretaties,

gemaakt op basis van lokale gegevens, kunnen fout zijn: op wat voor gegevens baseert bijvoorbeeld een woningbouwvereniging haar beleid? Is er bij die gegevens misschien spraken van een gat tussen wat geregistreerd wordt en wat er in werkelijkheid plaatsvindt? Maakt men niet een ecologische fout door de onderzoeksuitkomsten 'veel vandalisme in complex A' en 'veel wanbetalers in complex A' direct aan elkaar koppelen en de conclusie te trekken dat 'vandalen dus wanbetalers zijn'? Vandaar ook dat de voorgaande behandeling van een drietal essentiële onderzoeksproblemen zeker geen spelerei van wetenschappers is. Ook beleids mensen en pragmatische uitvoerders, kunnen hierdoor dingen doen (preventieve maatregelen uitvoeren) die op niets, of op drijfzand, gebaseerd blijven.

10.3 Te hoge verwachtingen

Naast onderzoeksproblemen waar de uitvoerder van preventieve maatregelen misschien voor komt te staan, is er ook nog de volgende valkuil: men verwacht bijna altijd te snel en veel te veel resultaat van de genomen maatregelen... een snelle en spectaculaire afname van criminaliteit. Dat lukt zelden omdat hier twee problemen spelen, namelijk fysisch determinisme en verschillende schaalniveaus.

Fysisch determinisme

Gebouwen plegen geen criminaliteit: criminaliteit is mensenwerk.

Dit lijkt misschien op het eerste gezicht een flauwe doodoener. De achtergrond is wel degelijk serieus: dat criminaliteit mensenwerk is, houdt in dat de rol van de gebouwde omgeving per definitie secundair is. Er bestaat binnen vakken als de planologie, sociale geografie, stedenbouw- en architectuurwetenschappen een zeer ver in de tijd teruggaande discussie over de vraag in hoeverre de gebouwde omgeving het gedrag van mensen beïnvloedt. In vorige eeuwen werd dit verband nog heel direct gelegd.

Utopisten bouwden ideale dorpen en steden in de zekerheid dat dit tot ideale mensen en ideale samenlevingen zou leiden (ook de Bijlmer is als lustoord ontworpen...). De meeste mensen, die tegenwoordig in en aan de gebouwde omgeving bouwen en sleutelen, glimlachen meewarig bij dit soort ideeën en ze

* Dit mag voor Nederland misschien waar zijn, in andere landen blijken deze delicten vaak ook weinig bij de politie aangegeven te worden (Skogan, 1984). Ook hier zien we dus weer dat het oppassen geblazen is met het baseren van beleid op buitenlandse gegevens.

spreken dan enigszins neerbuigend over fysisch determinisme: de theorie die er van uitgaat dat de fysieke omgeving het menselijk handelen geheel bepaalt (determineert). Door de wol der praktijk geverfd, zijn architecten, stedenbouwkundigen en planologen er wel van overtuigd geraakt dat de invloed van de gebouwde omgeving op het menselijk gedrag gering is. Desgevraagd zullen ze dit ook allen zeer stellig beamen... maar toch... als een ontwerper van de gebouwde omgeving zichzelf diep in de ziel kijkt, is daar toch altijd het idee dat de gebouwde omgeving (of in ieder geval zijn/haar gebouwde omgeving) een substantiële en positieve invloed heeft op het menselijk handelen.

Ware dat niet het geval dan zou een ontwerper bouwen *om* het bouwen in plaats van te bouwen voor bewoners en gebruikers. De moraal van de voorgaande gedachten is simpel: de ontwerpers van een gebouwde omgeving (of dat nu architecten, stedenbouwkundigen, planologen, of op de gebouwde omgeving gespecialiseerde onderzoekers zijn) hebben toch altijd de neiging om de invloed van de gebouwde omgeving op het menselijke gedrag te overschatten. Zoals bijna elk mens overigens

het belang en de invloed van zijn/haar eigen vak overschat. Dit gegeven is dan ook bij bijna alle auteurs die we in de voorgaande hoofdstukken tegenkwamen te bespeuren. De Chicago-school bevindt zich al op het randje van fysisch deterministische verklaringen. Veel van haar latere volgers blijken zelfs over het randje heengeduikeld te zijn.

Ook de Pragmatische school en de Defensible Space theorie leggen vaak een veel te direct en sterk verband tussen de gebouwde omgeving

en menselijk gedrag. Het gevolg is dat men de mogelijkheden voor criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving schromelijk overdrijft en in enkele gevallen zelfs wasmiddel-achtige reclamepraat uitstoot.

Concreet leidt dit punt tot twee stellingen:

- Elke ontwerper of beleidsmaker die zegt of denkt dat een bepaalde ingreep in de gebouwde omgeving leidt tot een afname van - een bepaalde vorm van - criminaliteit met $x\%$, kan het beste dit getal x direct maar halveren. De kans dat te hoge verwachtingen gewekt worden, wordt daarmee in ieder geval minder.
- Criminaliteitspreventief sleutelen aan de gebouwde omgeving vereist dat er ook ruim aandacht besteed wordt aan de in de desbetreffende gebouwde omgeving bestaande sociale omgeving. Zo is het voor een woningbouwvereniging misschien verleidelijk om alleen fysieke criminaliteitspreventieve maatregelen te treffen: een beter slot op raam of deur, steviger materiaal gebruiken, etc; en daarmee af. Deze aanpak lijkt ons echter niet effectief: het zijn immers de bewoners die de sloten moeten (willen) *gebruiken* ('lastig dat nieuwe slot, laten we maar een stuk hout tussen de deur leggen.');
- het zijn de bewoners die een seintje moeten geven als het slot niet (meer) werkt; het is op de lange termijn het onderhoudsbeleid van de woningbouwvereniging dat de genomen preventieve maatregelen in werking moet houden; het zijn de daders van vandalisme die tenslotte ontmoedigd hun gedrag moeten veranderen (steviger materialen zijn hierbij hoogstens een hulpmiddel); het zijn steeds weer *mensen* waar het op aankomt (gelukkig).

Verschillende schaalniveaus

Bij onze vogelvlucht door de literatuur zijn we enkele keren gestruikeld over het probleem dat de preventie van criminaliteit zich op verschillende schaalniveaus moet afspelen: land, stad, stadsdeel (bijv. het centrum), buurt, straat, gebouw, gebouw-onderdeel (bijv. ontsluiting) en detail (de wel of niet weggewerkte hemelwaterafvoer, het slot). Het is bijna verbijsterend om te zien hoe weinig aandacht men in de literatuur aan dit probleem besteedt.

Het heeft er veel van weg dat elke discipline met haar eigen oogkleppen op er tegenaan gaat: zo produceren architecten bijvoorbeeld lijsten met tips voor preventieve maatregelen,

die in en aan een gebouw genomen kunnen worden, en richten geografen en planologen zich met evenveel ijver op de buurt of de stad. Maar oog hebben voor - of rekening houden met - elkaars werk is kennelijk te veel gevraagd.

Goede en goedkope criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving zal zo nooit goed van de grond komen. Het mag dan misschien lastig zijn, maar als men ooit wil komen tot effectieve en (uit kosten/baten oogpunt bezien) efficiënte criminaliteitspreventieve maatregelen, dan zal men bereid moeten zijn meerdere schaalniveaus in de beschouwing te betrekken. Of zoals Davidson (1984/62) voor het delict inbraak stelt:

'Wat duidelijk lijkt, is dat noch het type woning, noch het type gebied *op zichzelf* voldoende zijn om het inbraakrisico te verklaren. Het is veel zinvoller om deze twee aspecten van kwetsbaarheid in combinatie te beschouwen.'

Concreet betekent dit punt bijvoorbeeld dat men, kijkend naar een met vandalisme kampend flatgebouw, zijn blik niet alleen op dat flatgebouw moet richten. Misschien ligt dat flatgebouw namelijk precies tussen een school aan de ene kant en een patattent aan de andere kant en ontstaan de problemen dus doordat de tussen lesstof en patatzak pendelende jongeren letterlijk 'en passant' vernielingen in en aan het flatgebouw plegen. Een andere lokatie van de patattent zou hier dus waarschijnlijk effectiever en goedkoper zijn.

Zelden zullen echter de zaken zo simpel liggen als in het voorgaande voorbeeld. Dat betekent dat we altijd rekening moeten houden met het feit dat een hoger schaalniveau onze mooie plannetjes en maatregelen verstoort. Hoge verwachtingen van het effect van de op een bepaald schaalniveau genomen preventieve maatregelen zullen dan ook bijna altijd onder zware druk komen te staan van problemen of maatregelen die op andere schaalniveaus spelen.

Al met al zijn de valkuil van het fysisch determinisme en het probleem van de verschillende schaalniveaus, dus voldoende reden om de verwachtingen van het effect van criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving niet al te hoog te stellen. Enigszins met het voorgaande verband houdend, willen we tot slot ook nog twee

uitvoeringsproblemen aansnijden, die naar aanleiding van het literatuuronderzoek naar voren kwamen.

10.4 De moeilijke uitvoering van preventieve maatregelen

Iedereen, die met de voorbereiding en uitvoering van criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving aan de slag gaat, moet rekening houden met twee aspecten:

Preventie is een proces.

Uit de buitenlandse literatuur blijkt dat men aanvankelijk dacht dat criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving een soort wondermiddel was. Men maakte fraaie programma's waarin op de baksteen nauwkeurig vermeld stond wat er moest gebeuren opdat delict X met Y procent zou afnemen. Checklisten waren de hit. (dit geldt met name voor de USA in de jaren 1970-1980). Thans heeft men in het buitenland geleerd dat dit naïef was. Patricia Brantingham merkt, terugblikkend op de Amerikaanse ervaringen, bijvoorbeeld op:

'Vanaf 1980 is het besef gegroeid dat criminaliteit een ingewikkeld verschijnsel is (...) er is een beweging gekomen in de richting van situationele antwoorden op criminaliteitsproblemen. Het begint er op te lijken, dat criminaliteitspreventie betekent dat enerzijds gedetailleerde analyses worden gemaakt van het specifieke criminaliteitsprobleem, van de sociale en fysieke omgeving waarin de criminaliteit optreedt, en dat anderzijds het vermogen van officiële instanties, bewonersgroepen en individuele personen wordt ingeschat om te reageren.

Criminaliteitspreventie is een proces aan het worden, niet een reeks programma's.' (Brantingham (1984/115)).

De uitvoering van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving is er na deze – op zich vrij logische – ontdekking voor de uitvoerder lastiger op geworden: het simpel overnemen van een maatregel uit een checklist, of het kopiëren van een ander preventieproject is er niet meer bij. Zoals we bij de bespreking van de onderzoeksproblemen al zagen, moet de uitvoerder van preventieve maatregelen eerst zelf een analyse maken van de eigen lokale situatie en de

mogelijkheden en onmogelijkheden die deze situatie kent. Een extra probleem dat hier nu nog bovenop blijkt te komen, is dat er eigenlijk nooit sprake is van een rustig nulpunt van waaruit gestart kan worden. De uitvoerder van preventieve maatregelen zal dus als het ware moeten trachten op een rijdende trein te springen. Een trein van bestaande belangen, veranderende situaties, wisselende deelnemers/bewoners, etc.

Concreet leidt dit punt tot de aanbeveling: Bereken uw sprong nauwkeurig; weet waar en wanneer u op die trein moet springen. Doet u dat niet dan loopt u het risico op de rails terecht te komen...

Het volgende en laatste punt hangt hier nauw mee samen.

Het procedurele aspect.

In ons literatuuroverzicht hebben we op een gegeven moment verzucht dat het verzinnen van criminaliteitspreventieve maatregelen die in de gebouwde omgeving uitgevoerd zouden *kunnen* worden, waarschijnlijk nog een peuleschil is vergeleken met de daadwerkelijke uitvoering van die maatregelen. De achtergrond van deze verzuchting is tweeledig.

– De uitvoerder van preventieve maatregelen heeft (zoals we al zagen) rekening te houden met meerdere schaalniveaus en dwars daar doorheen lopen dan weer talloze kokers (de 'bouwkolom' van planoloog tot aannemer, de politie, de gemeentelijke diensten, etc.). Elke koker is weer opgesplitst in afdelingen, diensten en onderdelen. Daarbij heeft elk onderdeelje op elk schaalniveau zo zijn eigen taken *en* belangen.

Hiermee ontstaat dus een gigantisch coördinatie- en afstemmingsprobleem rond de uitvoering van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving. Nu is *dit* probleem misschien nog wel organisatie-technisch oplosbaar, bijvoorbeeld door middel van projectorganisatie. Er is echter nog van een tweede achtergrond sprake bij onze verzuchting dat de uitvoering van preventieve maatregelen zeer moeilijk zal zijn. – Criminaliteitspreventie is als 'issue' een voetveeg vergeleken bij belangen als brandpreventie, huurhoogte, wooncomfort, economische belangen, verkeerscirculatie, etc.

Als we deze punten **concreet** – maar heel negatief – interpreteren, betekent het dat er in

de gebouwde omgeving nimmer een criminaliteitspreventieve maatregel uitgevoerd zal worden als deze maatregel normaliter (zonder criminaliteitspreventie als argument) toch al niet van de grond gekomen was.

Criminaliteitspreventie legt gewoon te weinig gewicht in de schaal en de uitvoering is veelal erg lastig. De uitvoerder van preventieve maatregelen willen we dan ook de tip meegeven om een reële kijk op het totaalplaatje te houden en de andere betrokken partijen niet te overvragen.

Men moet met andere woorden uitgaan van het feit dat criminaliteitspreventie slechts een klein gewichtje in de schaal legt en men zal dus vooral moeten zoeken naar die momenten en punten waarop dat kleine gewicht net de *doorslag* geeft*. Zo'n aanpak lijkt ons reëler – en beter voor het hart – dan het verspillen van veel moeite aan het nastreven van de uitvoering van – uit criminaliteitspreventief oogpunt fraaie, doch in de werkelijkheid van de botsende belangen onhaalbare – utopieën.

10.5 Een model

Het voorgaande deel van dit hoofdstuk gaf door zijn invalshoek – een verkenning van de valkuilen/problemen – een vrij negatieve schets van de mogelijkheden die bestaan voor criminaliteitspreventie via de gebouwde omgeving.

We zullen dit hoofdstuk echter niet in mineur besluiten. Daarom geven we in deze laatste paragraaf een schets van een preventologisch model. Het betreft in feite een vragenlijst, die in de gegeven (logische) volgorde moet worden afgelopen bij het ontwerpen van criminaliteitspreventieve maatregelen in de gebouwde omgeving.

De beantwoording van de vragen leidt als vanzelf tot het 'opborrelen' van mogelijk te nemen maatregelen: voorbeelden zullen bij de vragen worden aangegeven. De logica is, dat eerst bij vraag 3 opborrelende maatregelen moeten worden bekeken, dan die bij vraag 4 etc. etc. Het al of niet treffen van de maatregelen is dan iedere keer weer een vraag van financiën, bewonersbetrokkenheid en organisatie/coördinatie.

Vraag 1:

Om welke delict(en) gaat het?

In navolging van de Situationele aanpak

(delictspecificatie) bevelen wij aan om het criminaliteitsprobleem zo exact mogelijk af te bakenen en daarbij, vooral niet teveel hooi op de vork te laden.

Vraag 2:

Met wat voor type (potentiële) dader hebben we te maken?

Het gaat hier vooral om de vraag of het (de) delict(en) als gepland (bijvoorbeeld inbraak) of 'spontaan' gepleegd (bijvoorbeeld vandalisme) gekarakteriseerd moet worden**. Zeer algemeen gesteld: het voorkomen van geplande delicten stelt de hoogste eisen.

Vraag 3:

Hoe zit het met de aanwezigheid van groep(en) daders in en rond het complex: wonen zij er (interne daders) of passeren zij het complex (extern)?

Hierbij spelen begrippen als: routes en criminaliteitsgeneratoren een rol. De analyse spitst zich toe op de toegankelijkheid op macro- en meso-niveau, waarbij het onderkennen van fysieke en symbolische barrières centraal staat. Dit alles uitgaand van de trechtertheorie, waarin daderperceptie centraal staat. Al deze zaken zijn met name door de Geografische school nader uitgewerkt (zie aldaar).

Voorbeelden van maatregelen:

- verandering van het stratenplan
- verplaatsing van daderaantrekkende voorzieningen (criminaliteitsgeneratoren)
- verandering van het woning-toewijzingssysteem (interne daders)

Vraag 4:

Hoe zit het met de fysieke mogelijkheden voor bewoners en andere regelmatig aanwezigen *** om:

- a) buitenstaanders te herkennen
- b) het plegen van delicten waar te nemen?

In feite is dit een zeer concrete definitie van informele en semi-formele sociale controle. Het gaat daarbij om ruimtegebruik, levensstijl van bewoners, territorialiteit, zichtbaarheid. Het is vooral Newman geweest die op deze begrippen nader is ingegaan (zie aldaar).

Voorbeelden van maatregelen:

- compartimenteren van galerijen, boxengangen e.d.
- verhoging van de overzichtelijkheid van (semi-)openbare ruimtes
- vergroten van zicht uit woningen op (semi-)openbare ruimtes

* Zo kan men zich bijvoorbeeld heel veel moeite getroosten om criminaliteitspreventieve bouwtechnische maatregelen in een gebouw uitgevoerd te krijgen. Misschien is het echter handiger om een of twee jaar te wachten om dan zonder al te veel problemen de hele zaak rond te krijgen in het kader van de grote onderhoudsbeurt.

** Verwar dit niet met gelegenheids- versus professionele daders! Immers voor de Gebouwde Omgeving-preventoloog is de invalshoek in de eerste plaats het delict, niet de dader: het is best mogelijk dat niet-professionele daders een gepland delict plegen.

*** Bijvoorbeeld postbodes, leveranciers etc. etc. (semi-formele controle).

Vraag 5:

Hoe zit het in het gebouw zelf met fysieke (en symbolische) barrières tussen het 'startpunt' van de dader en zijn einddoel (en vice versa: de mogelijke vluchtwegen)? *

Hierbij is van belang of de daders intern of extern zijn (zie Vraag 3). Ook hier geldt: kruip in de huid van de dader, bezie vanuit zijn standpunt de toegankelijkheid van het complex en individuele objecten daarin.

Voorbeelden van maatregelen:

- afsluiten van centrale entrees, galerijen, boxengangen e.d.
- gebouw-inwaarts verplaatsen van objecten als brievenbussen
- onderbreking van vluchtroutes (bijvoorbeeld brandgangen)

Vraag 6:

Hoe zit het met de stevigheid van de te vernielen/kraken individuele objecten?

We zitten hier op het micro-niveau: daar, waar technopreventieve maatregelen overwogen worden. Deze maatregelen uit de doos van de Keiharde school, zullen in deel 3 van dit boek nog uitgebreid aan de orde komen.

Voorbeelden van maatregelen:

- verbetering hang- en sluitwerk woningen en bergingen
- het aanwenden van vandalisme-bestendige materialen voor verlichting, brievenbussen e.d.

Het kan niet genoeg herhaald worden:

Het hanteren van een dergelijk model heeft alleen zin als de vragenlijst *vanaf vraag 1* wordt doorlopen.

Beginnen bij vraag 1 betekent dat eerst de schijnwerper wordt gericht op structurele oplossingen, daarna pas op detailmaatregelen. Dat wil niet zeggen dat altijd éérst hogere orde maatregelen uitgevoerd moeten of zullen worden.

Soms kan dat gewoon niet (omdat er bijvoorbeeld geen geld is, omdat bepaalde zaken vastliggen, etc. etc.). In dat geval moet men genoeg nemen met een (uit criminaliteitspreventief oogpunt!) suboptimale oplossing.

* We willen hiermee niet zeggen dat de 'barrières' alléén de aantrekkelijkheid van het einddoel bepalen: bij een delict als inbraak is ook de zgn. intrinsieke aantrekkelijkheid van het einddoel van belang (mogelijke buit, afwezigheid bewoners etc.). De intrinsieke aantrekkelijkheid is echter niet via de gebouwde omgeving te beïnvloeden en daarom blijft die hier buiten beschouwing.

Deel 2 Onveiligheidsgevoelens Criminaliteit in Nederland

2

Inleiding

In dit tweede deel zullen we ons allereerst buigen over een onderwerp dat we tot nu toe met opzet links hebben laten liggen: onveiligheidsgevoelens in relatie tot de gebouwde omgeving.

Dit onderwerp heeft duidelijke relaties met het hoofdonderwerp van dit boek *criminaliteit* en gebouwde omgeving. Toch moet men erg oppassen beide onderwerpen op één hoop te vegen. Aanvankelijk maakten onveiligheidsgevoelens dan ook geen onderdeel uit van het literatuur- en veldonderzoek. Later is besloten om alsnog middels een literatuuronderzoek aandacht aan onveiligheidsgevoelens te besteden. De resultaten daarvan treft men in het eerste hoofdstuk aan.

Na de behandeling van onveiligheidsgevoelens keren we weer terug naar de feitelijke plaatsvindende criminaliteit. We beperken ons daarbij tot vier delicten: vandalisme, inbraak, geweldpleging en seksueel geweld.

Eerst gaan we in op enkele algemene gegevens over deze delicten (omvang en ruimtelijke spreiding). Vervolgens lopen we per hoofdstuk de vier delicten diepgaander door. Daarmee ontstaan vier 'delictplaatjes' waarbij per delict gekeken wordt naar:

- de omschrijving van het delict;
- de daders;
- de plaatsen waar het delict zich afspeelt;
- de preventiemogelijkheden via planologische- en bouwkundige maatregelen.

1 Onveiligheidsgevoelens

1.1 Inleiding

Criminaliteit heeft niet alleen gevolgen voor de directe slachtoffers ervan: ook niet-slachtoffers kunnen zich bedreigd voelen. Verhalen van anderen, artikelen in de krant, de berichtgeving op radio en televisie, zichtbare tekenen dat ergens criminaliteit plaatsvindt, attenderen het publiek er op dat de omgeving – soms – niet veilig is. Deze (ervaren) onveiligheid van de omgeving, ook wel aangeduid als sociale onveiligheid, is een thema dat zich de laatste jaren in een toenemende belangstelling kan verheugen. In Nederland hebben met name vrouwen-groepen er op gewezen, dat de inrichting van de ruimtelijke omgeving aanleiding kan geven tot gevoelens van onveiligheid*.

Onveiligheidsgevoelens kunnen mensen beperken in hun bewegingsvrijheid: uit angst om slachtoffer te worden van criminaliteit blijft men thuis of mijdt men bepaalde plaatsen in de stad.

Vanuit een ietwat andere invalshoek besteden het Wetenschappelijk Onderzoeks en Documentatie Centrum (WODC) van het Ministerie van Justitie en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de laatste tien jaar regelmatig aandacht aan onveiligheidsgevoelens onder de Nederlandse bevolking. De invalshoek van het WODC/CBS is anders dan die van de vrouwengroepen, in die zin dat het WODC/CBS-onderzoek vooral gericht is op het achterhalen van persoonskenmerken die samenhangen met onveiligheidsgevoelens. Bijvoorbeeld: zijn jonge mensen banger dan oude, vrouwen banger dan mannen?

Vrouwengroepen kijken niet naar personen, maar naar situaties: welke plekken zijn 'eng' en wat valt daar aan te doen? In het kader van dit boek is uiteraard vooral kennis over dit laatste interessant: welke plekken worden door het publiek als onveilig ervaren en wat kan men daar aan veranderen?

Voordat we op binnen- en buitenlandse onderzoek ingaan, zullen we eerst stilstaan bij de vraag wat we precies onder het begrip 'onveiligheidsgevoelens' moeten verstaan.

Vervolgens zal kort aandacht besteed worden aan de relatie tussen onveiligheidsgevoelens en persoonskenmerken: hoewel het een door bouwkundigen niet direct te beïnvloeden gegeven is, is het toch zinnig om enig inzicht

te geven in de kenmerken en achtergronden van relatief 'angstige' groepen. In de daarop volgende paragrafen besteden we aandacht aan onderzoek uit het buitenland en in Nederland naar de relatie tussen onveiligheidsgevoelens en de gebouwde omgeving. Tenslotte worden in de laatste paragraaf enkele conclusies en aanbevelingen geformuleerd.

Angst en verontrusting

Hoewel iedereen zich wel wat voor kan stellen bij het begrip 'onveiligheidsgevoelens', zijn er – met name onder onderzoekers – nogal wat meningsverschillen over wat men nu precies onder dit begrip moet verstaan. In onderzoeksland bestaat er dan ook een complete warwinkel aan benamingen, definities en metingen van (aspecten van) onveiligheidsgevoelens. Steinmetz en van Andel (1985/27) spreken terecht van een 'Babylonische spraakverwarring' op dit gebied. Het is dus zinnig om eerst het begrip nader te omschrijven en af te bakenen, zodat het duidelijk is waar we het over hebben.

Daartoe moeten we in ieder geval een onderscheid maken tussen:

- de *angst om persoonlijk slachtoffer te worden* van bepaalde vormen van criminaliteit (hierna genoemd: angstgevoelens);
- de meer afstandelijke *verontrusting* of *zorg* over de (toenemende) *criminaliteit als maatschappelijk probleem* (hierna genoemd: verontrusting).

In Nederlands en buitenlands onderzoek is uitgebreid aangetoond dat angstgevoelens en verontrusting eigenlijk niets met elkaar te maken hebben. Angst komt uit andere bronnen voort dan verontrusting en mensen met sterke gevoelens van verontrusting zijn meestal bepaald niet degenen met sterke angstgevoelens (Cozijn en Van Dijk, 1976; Fiselier, 1978). Verontrusting over criminaliteit heeft te maken met iemands politieke, ideologische en 'cognitieve' opstelling. Angstgevoelens zijn veel meer emotioneel getint en hebben niets te maken met politieke kleur en dergelijke.

Het zal de lezer duidelijk zijn dat de relatie tussen de ruimtelijke omgeving en *verontrusting* over criminaliteit ver te zoeken is: dergelijke opinies verander je niet (direct) door de inrichting en vormgeving van de ruimtelijke omgeving. Daarom gaan we niet

* De relatie tussen de ruimtelijke omgeving en (gevoelens van) onveiligheid krijgt inmiddels aandacht vanuit een veel bredere kring (overheid, planologen, bouwkundigen) dan alleen de 'vrouwengroep'. Genoemde vrouwengroepen zijn echter wel de belangrijkste motor achter deze ontwikkeling geweest.

verder in op verontrusting over criminaliteit, we beperken ons tot angstgevoelens. De termen 'angstgevoelens' en 'onveiligheidsgevoelens' worden door elkaar heen gebruikt: we beschouwen ze als min of meer identiek.

1.2 Angstgevoelens in verband met criminaliteit

Zeer weinig auteurs hebben zich tot nu toe gewaagd aan een duidelijke definitie van angstgevoelens. Daarom zullen we moeten kijken naar de manier waarop in onderzoek angstgevoelens worden gemeten. Meestal gebeurt dat met behulp van zogenaamde 'bang-alleen' vragen. Men vraagt aan respondenten hoe bang ze zijn als ze in hun eentje in bepaalde situaties zijn, zoals: overdag/'s avonds, thuis/op straat, in de buurt/buiten de buurt en in de nabijheid van bepaalde personen (dronken man, jongeren) op straat.

Soms (o.a. door het WODC/CBS) worden nog twee andere factoren in de vragen betrokken, namelijk:

1. Denken aan slachtofferschap (risicobeleving). Hierbij stelt men vragen als: denkt u er wel eens aan dat u slachtoffer zou kunnen worden van een delict? hoe vaak denkt u daaraan? aan welke delicten denkt u dan? etc.

2. Mening over slachtofferkans (risicowaarneming). Hierbij vraagt men hoe groot men de kans acht dat men slachtoffer zal worden en naar de toe/afname van deze kans in de laatste jaren, eventueel uitgesplitst naar delict. Deze mening wordt ook wel de 'subjectieve slachtofferkans' genoemd.

Hoewel verondersteld wordt dat alle drie factoren (bang alleen, risicobeleving en risicowaarneming) tot angstgevoelens behoren of bijdragen, blijkt in de praktijk de samenhang tussen de drie factoren nogal zwak te zijn (Cozijn en Van Dijk, 1976; CBS, 1985/6). Met andere woorden: mensen die regelmatig denken aan de mogelijkheid dat ze (bijvoorbeeld) bestolen of aangevallen kunnen worden, hoeven niet echt bang te zijn op straat of in huis. En mensen die wel regelmatig last hebben van angstgevoelens hoeven niet per se te denken dat zij persoonlijk veel gevaar lopen om slachtoffer

te worden van een misdrijf. De menselijke geest is complexer dan onderzoekers vaak denken. Vrij veel Nederlandse onderzoekers hebben daarom de gewoonte opgevat om iedere factor als een apart iets op te vatten en niet meer te zoeken naar de onderlinge samenhang van de diverse factoren (zie bijvoorbeeld Steinmetz en Van Andel, 1985; Van der Heyden en Israëls, 1985).

Angstgevoelens in verband met criminaliteit werden lange tijd gezien als persoonlijke, sterk emotioneel getinte ervaringen die in hoge mate 'irrationeel' of 'overdreven' zijn. Dit omdat juist groepen met een relatief lage slachtofferkans* (vrouwen en bejaarden) de meeste angst vertonen. Gelukkig wordt de laatste tijd wel wat genuanceerder gedacht over de vermeende 'onredelijkheid' van angstgevoelens: relatief angstige groepen hebben vaak wel degelijk gegronde redenen om bang te zijn. In de volgende paragraaf komen we hierop terug.

1.3 Mensen en angstgevoelens

Het WODC en de CBS hebben de laatste jaren regelmatig onderzoek verricht naar angstgevoelens in verband met criminaliteit onder de Nederlandse bevolking. Het WODC/CBS-onderzoek is vooral gericht op het inventariseren van de omvang en 'inhoud' van angstgevoelens onder de bevolking. Daarnaast is er (in binnen- en buitenland) nader onderzoek gedaan naar de kenmerken van relatief angstige groepen: wie zijn er vooral bang en waarom? Op beide typen onderzoek gaan we hieronder kort in.

1.3.1 Omvang en inhoud van angstgevoelens**

In 1976 publiceerden Cozijn en Van Dijk het eerste Nederlandse (WODC-)onderzoek naar onveiligheidsgevoelens. Vanaf 1982 is er door het CBS via de slachtoffer-enquêtes jaarlijks cijfermateriaal verzameld over onveiligheidsgevoelens. In tabel 4 hebben we de CBS-gegevens over angstgevoelens op een rijtje gezet. Volledigheidshalve staan ook de gegevens van Cozijn en Van Dijk vermeld. Hoewel de door hen gebruikte vragen- en antwoordcategorieën niet identiek zijn aan die van het CBS, kan met enig kunst- en

* Slachtofferkans is de kans dat iemand, gegeven bepaalde kenmerken (sexe, leeftijd, urbanisatiegraad van de woonplaats) in een bepaald jaar het slachtoffer wordt van een bepaald delict. Deze kans wordt berekend aan de hand van slachtoffer-enquêtes.

** Hier worden alleen onderzoeken besproken die representatief (beogen te) zijn voor de gehele Nederlandse bevolking.

vliegwerk wel een vergelijking worden gemaakt tussen de uitkomsten van de verschillende onderzoeken.

Uit de tabel valt af te lezen, dat het op het eerste gezicht in Nederland wel meevalt met de angstgevoelens onder de bevolking, in elk geval wat betreft de meest direct ervaren angsten (bang alleen). Slechts een minderheid van de Nederlandse bevolking is soms of regelmatig bang in huis. Een wat grotere groep mijdt wel bepaalde plekken in en buiten de buurt.

Toch meent ruim de helft van de bevolking dat men meer kans loopt (dan vier jaar eerder) om slachtoffer te worden van een delict.

Een ongeveer even grote proportie denkt ook wel eens aan mogelijk slachtofferschap.

Slechts een minderheid (1985: 15) doet dat regelmatig of vaak. Men denkt daarbij vooral aan gewelddadige delicten, vermogensdelicten spelen een kleinere rol. In 1985 is er echter sprake van een merkwaardige omslag (zie tabel 4): inbraak is een veel prominentere rol gaan spelen in het denken van mensen, terwijl bedreiging en met name beroving naar de achtergrond zijn verschoven.

Tabel 4 Angstgevoelens in Nederland

	<i>Cozijn & v. Dijk</i> 1975	<i>CBS</i> 1982	<i>CBS</i> 1983	<i>CBS</i> 1984 ¹	<i>CBS</i> 1985
<i>Bang alleen</i>					
's Avonds thuis (ja) ²	15%	13%	14%	–	16%
Bij onverwacht aanbellen 's avonds (ja) ³	41%	39%	42%	–	41%
Mijden van enge plekken in eigen buurt (ja)	33%	30%	30%	25%	29%
Mijden van enge plekken rest van de stad (ja)	–	39%	41%	39%	–
's Avonds alleen in stille buitenwijk (ja)	–	39%	42%	–	–
Op straat (ja)	5%	–	–	–	–
<i>Risicobeleving</i>					
Slachtofferkans toegenomen (ja)	40%	55%	56%	–	54%
<i>Risicowaarneming</i>					
Denken aan mogelijk ⁴ 34% slachtofferschap	(43%) ⁵	29%	32%	–	–
<i>Per delict⁶</i>					
Beroving op straat	20%	30%	29%	–	15%
Mishandeling/bedreiging	23%	23%	23%	–	19%
Aanranding/handtastelijkheden	28%	17%	18%	–	20%
Inbraak	–	13%	15%	–	24%
Overige vermogensmisdriven	–	10%	8%	–	6%
Vernieling	–	2%	2%	–	3%
Overig	–	4%	4%	–	12%

¹ In 1984 is minder uitgebreid gevraagd naar angstgevoelens.

² De antwoorden 'bijna altijd' 'meestal' 'soms' zijn opgeteld.

³ 'niet opendoen' 'alleen als...' '(onder bepaalde voorwaarden).

⁴ 'vaak' 'regelmatig' 'soms'.

⁵ Het in 1975 gevonden percentage is niet vergelijkbaar met de cijfers van het CBS (andere antwoord-categorieën). Daarom staat het percentage tussen haakjes.

⁶ Het eerste delict waaraan men denkt.

Kijkend naar de ontwikkelingen in de laatste jaren, valt vooral op dat in de periode 1975-1985 het aantal mensen dat soms of vaak echt *bang* is in bepaalde situaties (bang-alleen) vrijwel constant is gebleven. Dit terwijl de *feitelijke* criminaliteit in dezelfde periode wel behoorlijk is toegenomen.

We zien echter wel een toename van het aantal mensen dat zich (in gedachten) *bezighoudt* met criminaliteit. Er zijn meer mensen die denken dat ze meer kans lopen (dan vier jaar eerder) om slachtoffer te worden van een delict (risicobeleving). Bovendien wordt er door meer mensen regelmatig aan mogelijk slachtofferschap van criminaliteit gedacht (risicowaarneming).

Op basis van deze gegevens zou men kunnen concluderen dat een vrij grote groep Nederlanders verontrust is over de meer 'afstandelijke' onderwerpen als de ontwikkeling van de criminaliteit in het algemeen en de ontwikkeling van de persoonlijke slachtofferkansen, maar dat de directe angst voor de persoonlijke veiligheid (bang alleen) slechts sterk gevoeld wordt door een relatief klein aantal Nederlanders. Er schuilt echter een addertje onder het gras: onder *bepaalde* groepen van de bevolking is het aantal angstige mensen namelijk wél zeer hoog.

1.3.2 Kenmerken van angstige groepen

Twee persoonskenmerken blijken vrij sterk samen te hangen met angstgevoelens. In de eerste plaats is dat de *sexe* van personen, in de tweede plaats – en in mindere mate – de leeftijd van personen.

Sexe

De meest consistente uitkomst van Nederlands en buitenlands onderzoek is dat vrouwen beduidend meer angst voor criminaliteit vertonen dan mannen*. De in tabel 4 gegeven cijfers zijn in die zin ook zeer versluisend: als men de percentages voor mannen en vrouwen apart bekijkt, dan blijkt dat in diverse situaties een zeer behoorlijk percentage vrouwen angstig is. In tabel 5 staan daarom enkele gegevens uit tabel 4 nogmaals weergegeven, maar nu onderscheiden naar mannen en vrouwen (gemiddelden over de jaren 1982 t/m 1984).

Tabel 5 *Angstgevoelens van mannen en vrouwen (CBS, 1984/11)***

	Gemiddeld 1982-1984	
	mannen	vrouwen
Bang 's avonds thuis	3%	24%
Mijden plekken buurt	11%	44%
Mijden plekken stad	26%	54%

De grotere angst onder vrouwen wordt vaak 'paradoxaal' genoemd. De redenering daarachter is: uit misdaadstatistieken blijkt dat vrouwen geen hogere slachtofferkansen hebben dan mannen, zeker waar het geweld-dadige criminaliteit betreft***. Bovendien komen de delicten die vrouwen het meeste vrezen (mishandeling en seksueel geweld) relatief gezien weinig voor (in de misdaadstatistieken). Vrouwen hebben dus geen gegronde reden om bang te zijn, zéker niet om banger te zijn dan mannen. Op de vraag of deze redenering terecht is, komen we later in deze paragraaf terug.

Leeftijd

Het verband tussen leeftijd en angstgevoelens is minder duidelijk dan dat tussen *sexe* en angst. In veel buitenlands onderzoek**** werd een positief verband gevonden tussen leeftijd en angst: hoe ouder, des te banger. In Nederland vond men meer complexe verbanden, bijvoorbeeld: jongeren en ouderen zijn angstiger dan de tussenliggende leeftijdsgroep (CBS, 1985) en: bij vrouwen hangt angst wel met leeftijd samen, maar bij mannen niet (Cozijn en Van Dijk, 1976). Leeftijdsgroepen die in Nederlands onderzoek naar voren komen als relatief angstig zijn:

- jonge vrouwen, met name in grotere steden (Cozijn en Van Dijk, 1976);
- oudere mensen: met name onder oudere vrouwen, maar ook bij oudere mannen leven vrij sterke angstgevoelens (CBS, 1985).

Overige persoonskenmerken

Naast *sexe* en leeftijd is er nog een aantal kenmerken waarvan wordt aangenomen, dat ze samenhangen met angstgevoelens. Deze samenhang is echter minder sterk dan bij *sexe* en leeftijd het geval is en/of de onderzoeks-uitkomsten zijn tegenstrijdig. Kortweg gaat het om de volgende kenmerken:

* Met name bij de 'bang-alleen'-vragen treedt een sterk verschil op tussen mannen en vrouwen, dit verschil werd ook in het buitenland gevonden (o.a. Stephan, 1976; Peyrefitte, 1977; Hindelang, 1974).

** Merkwaardig genoeg is in de publikatie van de cijfers van 1985 (CBS 1985/11) geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen.

*** Voor geweld-pleging/bedreiging is de slachtofferkansen van vrouwen lager dan die van mannen, bij vermogensdelicten zijn de slachtofferkansen ongeveer gelijk, alleen voor seksuele delicten ligt de slachtofferkansen van vrouwen beduidend hoger.

**** Goldsmith en Goldsmith, 1976; Garofalo, 1977; Clemente en Kleinman, 1977; Hindelang e.a., 1978.

● **Sociaal-economische status, beroeps- en opleidingsniveau.** In Amerika werd meer-malen gevonden dat een lagere opleidings- en beroepsstatus en een lager inkomensniveau samengaan met hogere angstniveaus*. In Nederland lijkt dit verband niet (Cozijn en Van Dijk, 1976) of slechts voor bepaalde aspecten van angst-gevoelens (CBS, 1985) op te gaan.

● **De krant die men leest.** Eind zeventiger jaren werd in Nederland een grote en kwalijke rol toebedeeld aan de media in het ontstaan van verontrusting en angst omtrent de criminaliteit (o.a. Cozijn en Van Dijk, 1976; Coenen en Van Dijk, 1976; Van Dijk en Coenen, 1978). De laatste jaren wordt de veronderstelde invloed van de media wat gerelativeerd (zie onder andere Steinmetz en Van Andel, 1985).

De boodschap is nu: de media zijn wel van invloed op de kennis over criminaliteit (bijvoorbeeld kennis omtrent de omvang: de frequentie van zware criminaliteit wordt overschat als gevolg van een selectieve nadruk op deze vormen van criminaliteit in de media), maar de media lijken weinig invloed te hebben op de angstgevoelens en het gedrag van het publiek.

● **Eigen ervaringen met criminaliteit.** De voor de hand liggende aanname dat mensen die (recent) het slachtoffer zijn geweest van een misdrijf angstiger zullen zijn dan niet-slachtoffers, wordt in de meeste onderzoeken niet bevestigd. Men vindt hooguit een zwakke relatie tussen recent slachtofferschap en angstgevoelens (McIntyre, 1967; Block en Long, 1973, Cozijn en Van Dijk, 1976). Soms vond men zelfs het omgekeerde: recente slachtoffers waren minder angstig dan vergelijkbare anderen (Winkel, 1985)**.

● **Indirecte ervaringen met criminaliteit** (praten over ervaringen met criminaliteit met mensen uit de directe omgeving) blijken wel van invloed op angstgevoelens. Mensen die regelmatig met burens, kennissen of familie praten over criminaliteit in de directe omgeving denken zelf vaker aan mogelijk slachtofferschap (Steinmetz en van Andel, 1985). Volgens Winkel (1985) hebben deze gesprekken alleen een angstaanjagend effect als de luisteraar reden heeft de informatie op zichzelf te betrekken, als er dus een gelijkenis

is tussen het slachtoffer uit het verhaal en de luisteraar zelf.

● **Slachtofferkansen.** Teleurgesteld door het zwakke verband tussen slachtofferschap en angst verlegde men de aandacht naar het verband tussen de slachtofferkansen en angstgevoelens. Ook dit verband bleek echter zwak (Conklin, 1975; Garofalo en Laub, 1978) of zelfs tegengesteld aan de verwachtingen. Men stuitte op de al eerder genoemde paradox: groepen met een lage slachtofferkansen (vrouwen en bejaarden) zijn het angstigst, terwijl de groep die de meeste risico's loopt (jonge mannen in grote steden) zeer weinig angst vertoont.

Zoals gezegd wordt de angst onder vrouwen en bejaarden vaak afgedaan als 'irrationeel', 'merkwaardig' of 'overdreven' (zie Winkel, 1981/ 290). Merkwaardig genoeg gebeurt het omgekeerde nauwelijks. Het gebrek aan angst onder jonge mannen zou men ook als 'irrationeel' of als 'dom' of 'overmoedig' kunnen bestempelen.

De laatste jaren is er door diverse auteurs een vraagteken gezet bij de toch wel aanmatigende uitspraken over de onterechtheid van angstgevoelens onder vrouwen en bejaarden. De kritiek komt kortweg hier op neer:

1. Ten eerste moet men rekening houden met het feit dat de *werkelijke* criminaliteit bij bepaalde delicten veel hoger ligt dan men op basis van politiestatistiek en slachtoffer-enquêtes zou vermoeden. Het is algemeen bekend dat geweldsdelicten en seksuele delicten een zeer hoog 'dark number' (aantal niet geregistreerde delicten) kennen. Met name over de hoogte van het dark number van seksuele delicten doen allerlei wilde gissingen de ronde (zie Ensink en Albach, 1983).
2. 'Gewone mensen' houden – in tegenstelling tot de meeste onderzoekers – niet alleen rekening met de *frequentie* van delicten (de slachtofferkansen), maar ook met de *ernst* van een delict. Het is niet zonder meer 'irrationeel' als men veel angst voelt voor een delict dat relatief weinig voorkomt maar dat wel zeer ernstige gevolgen heeft voor het slachtoffer (Winkel, 1981; Ensink en Albach, 1983). Zo roept het idee dat je verkracht kunt worden uiteraard veel meer en

* Riger, Gordon en LeBailly, 1978; Furstenberg, 1972; Hindelang, Gottfredson en Garofalo, 1978.

** Dit betekent niet dat slachtofferschap géén emotionele gevolgen heeft: uit recent onderzoek (CBS, 1985/5; Ensink en Albach, 1983) valt af te leiden dat gevoelens van machteloosheid, woede en vernedering waarschijnlijk een grotere rol spelen dan angstgevoelens.

sterkere angstgevoelens op dan het idee dat je tuinhekje gemold kan worden. Daar is niets irrationeels aan.

3. Een nog niet getoetste (en moeilijk te toetsen) hypothese is dat angstgevoelens, via vermijdingsgedrag ('s avonds thuis blijven, mijden van bepaalde buurten) *leiden* tot een lagere slachtoffer-kans. Angst is in deze optie gebaseerd op een terechte inschatting van gevaar: als men geen vermijdingsgedrag zou vertonen dan zou de slachtofferkans stijgen en zou de angst gerechtvaardigd blijken te zijn (Riger, Gordon en Lebailly, 1978).

4. De slachtofferkans van verschillende groepen mensen wordt veel te globaal gemeten (bijvoorbeeld op basis van cijfers voor de gehele stad of zelfs het gehele land). Een meer specifieke meting die rekening houdt met de *concrete omstandigheden* waaronder die mensen leven (buurt) levert een sterkere relatie op tussen angstgevoelens en slachtofferkansen (McPherson, 1978; Maxfield, 1984 (A); Skogan, 1984; Jaycox, 1978).

5. De formele, strafrechtelijke *definitie* van criminaliteit sluit een aantal gebeurtenissen en ervaringen uit, die door sommige mensen wel degelijk als zeer angstaanjagend en 'crimineel' worden *ervaren*. Lastigvallerij, rommel op straat en het gedrag van bepaalde (groepen) mensen op straat komen niet in de criminele statistieken voor, maar deze zaken hebben wel een symboolwerking: mensen leiden er – vaak niet ten onrechte – uit af hoe 'gevaarlijk' een bepaalde buurt of straat is. (Riger, 1980; Skogan, 1984 (A); Ensink en Albach, 1983).

Met name in de laatste twee argumenten wordt deels verwezen naar de ruimtelijke omgeving: in feite wordt beweerd dat angstgevoelens vaak wel degelijk terecht blijken te zijn, als men de concrete omgeving waarin mensen wonen, winkelen, werken, etc. in de beschouwing betreft.

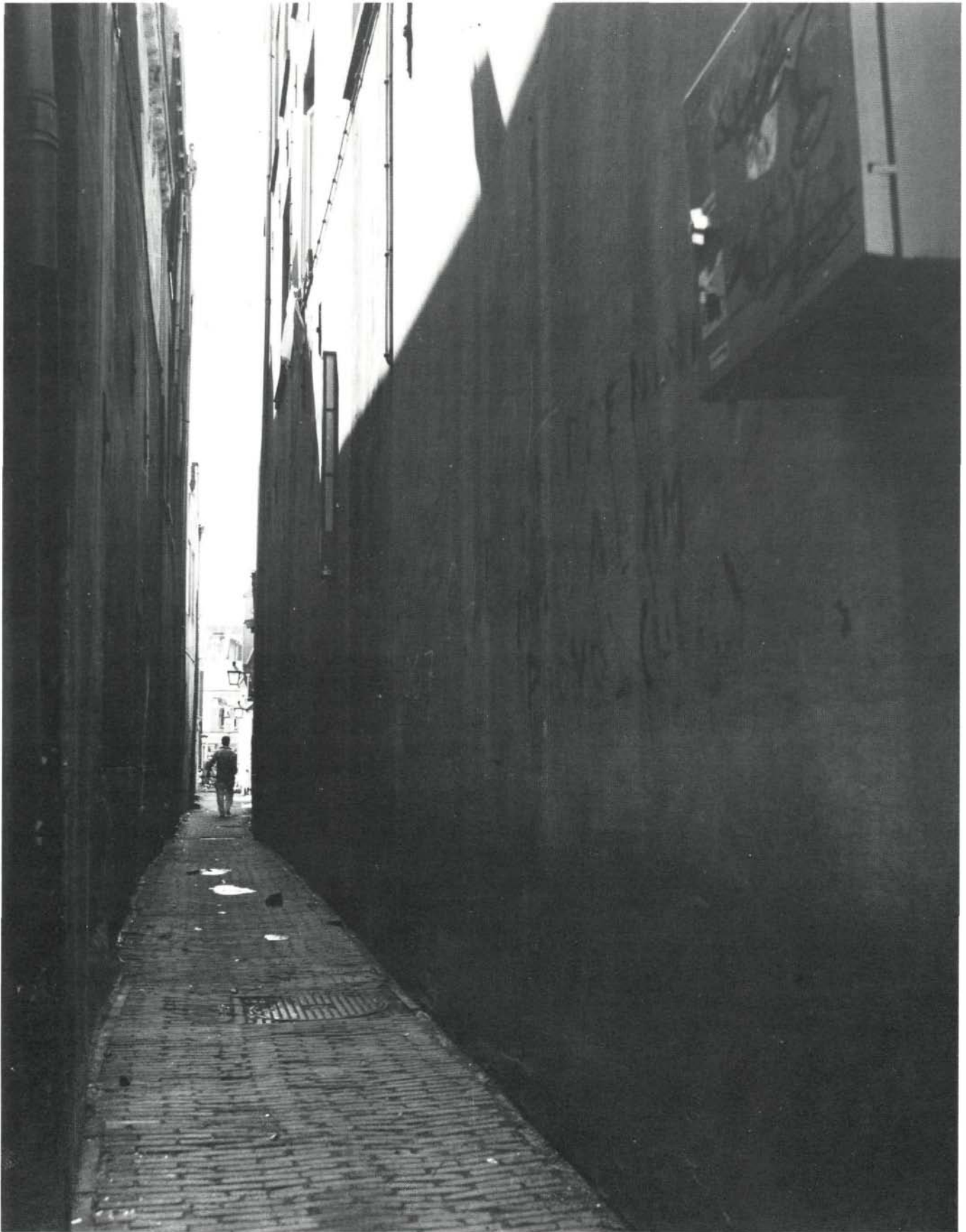
1.3.3 Samenvatting

Onderzoek naar angstgevoelens in Nederland heeft uitgewezen dat slechts een klein percentage Nederlanders last heeft van sterke persoonlijke angstgevoelens in verband met criminaliteit. Deze groep bestaat voor het overgrote deel uit vrouwen. Het criminaliteitsprobleem leeft echter wel vrij sterk: men is nogal pessimistisch over de ontwikkeling van de criminaliteit en vrij veel mensen denken soms of regelmatig aan mogelijk slachtofferschap.

Vrouwen en ouderen komen uit het meeste onderzoek naar voren als relatief angstige groepen. Het verband tussen angst en andere persoonskenmerken (o.a. sociaal-economische status, de krant die men leest, feitelijk slachtofferschap en de slachtofferkans) is vrij onduidelijk: diverse onderzoeken spreken elkaar vaak tegen.

Over de vermeende 'irrationaliteit' van angstgevoelens is het laatste woord nog niet gesproken. Onderzoeksmethoden die nauwer aansluiten bij de dagelijkse realiteit van mensen (wat onder meer betekent: uitgaan van wat zij als crimineel en gevaarlijk ervaren en kijken naar de concrete omgeving waarin mensen leven) schetsen een beeld van angstgevoelens als vrij redelijke reacties, gebaseerd op kennis van de plaatselijke (criminaliteits-) situatie en de eigen (on)mogelijkheden.

Angstgevoelens hangen dus in belangrijke mate samen met persoonskenmerken. Daarnaast blijkt echter ook de situatie ter plekke (de ruimtelijke omgeving waarin men woont/werkt of anderszins verkeert) van invloed op de angstgevoelens die mensen koesteren. Dat biedt perspectieven voor planologen, stedenbouwkundigen en architecten: middels ingrepen in de ruimtelijke omgeving kunnen angstgevoelens mogelijk beïnvloed worden.

1.4 De ruimtelijke omgeving en angstgevoelens: buitenlands onderzoek

Uit de voorgaande paragraaf bleek dat angstgevoelens met betrekking tot criminaliteit vrij sterk samenhangen met persoonskenmerken, met name met sexe en leeftijd. Dit neemt niet weg dat fysieke situaties ook sterk kunnen verschillen in de mate waarin zij angstgevoelens 'opwekken'. We vatten het begrip 'fysieke situatie' daarbij ruim op: niet alleen de gebouwde omgeving, maar ook de **onbebouwde ruimte** betrekken we in de beschouwing.

Als we spreken over de relatie tussen de ruimtelijke omgeving en angst, dan kunnen we in deze relatie twee aspecten onderscheiden:

1. de invloed die stedelijke en buurtkenmerken via het *feitelijke criminaliteitspeil* uitoefenen op angstgevoelens;
2. de invloed van de fysieke en sociale kenmerken van de ruimtelijke omgeving *zelf* op angstgevoelens (bijv. donkere, onoverzichtelijke, verlaten plekken; grafitty en rommel op straat).

Ad 1

Uit recent onderzoek blijkt dat angstgevoelens wel degelijk gebaseerd zijn op een redelijk accurate inschatting van de gevaren in de eigen omgeving. Zo is gebleken dat mensen weliswaar een overtrokken en te pessimistisch beeld hebben van de (zwarte) criminaliteit op landelijk niveau, maar dat zij een vrij reëel beeld hebben van de aard en de omvang van de criminaliteit in hun eigen buurt (McPherson, 1978).

Ad 2

Daarnaast kan de ruimtelijke omgeving – los van de feitelijk plaatsvindende criminaliteit – door haar inrichting en vormgeving als (on)veilig ervaren worden. We doelen dan met name op zaken als: de overzichtelijkheid van de ruimte, het verlichtingsniveau, het aantal 'ramen' op de straat (woonkamers uitkijkend op straat), het aantal en type gebruikers van de ruimte. Voorts kan de ruimtelijke omgeving bepaalde 'signalen' uitzenden, die mensen attenderen op mogelijk gevaar. Met name rommel op straat, grafitty, leegstaande, slecht onderhouden en/of vervallen gebouwen, maar ook rondhangende groepen jongeren

kunnen passanten het gevoel geven dat de omgeving niet veilig is.

In Nederland is nog bijzonder weinig *systematisch* aandacht besteed aan de wijze waarop de sociale en fysieke kenmerken van de gebouwde omgeving inwerken op angstgevoelens*.

In het buitenland en met name in Amerika is wel het een en ander bedacht en onderzocht over de relatie tussen de gebouwde omgeving en angstgevoelens. De belangrijkste auteurs op dit terrein zijn – naast Jane Jacobs en Oscar Newman – Skogan, Maxfield en Lewis. Hun ideeën zullen we in deze paragraaf bespreken. Vervolgens komen enkele resultaten van onderzoeken en experimenten in het buitenland aan de orde.

1.4.1 Theorieën

Twee belangrijke (Amerikaanse) 'scholen' hebben zich beziggehouden met theorievorming over en onderzoek naar de relatie tussen angstgevoelens en de ruimtelijke omgeving. Dat zijn:

1. de Defensible-Space-theorie (Newman) en de Pragmatische School (Jacobs);
2. de 'Quality of Life' school (Skogan, Lewis, Maxfield e.a.).

De Defensible-Space-theorie en de Pragmatische School

De theoretische uitgangspunten van Jacobs (1961) en Newman (1972, 1980) zijn al uitgebreid onderwerp van bespreking geweest. Hoewel Jacobs en Newman zich in de eerste plaats bezighouden met de *feitelijk* plaatsvindende criminaliteit (en minder met de angst daarvoor), nemen beide auteurs wel aan dat er een indirect verband bestaat tussen de objectieve veiligheid (criminaliteitspeil) en de subjectieve veiligheid (angstgevoelens). Globaal gesproken is de redenering van Newman, Jacobs en aanverwanten, dat angstgevoelens *niet* worden *veroorzaakt* door de *feitelijke* criminaliteit, maar dat *beiden* (criminaliteit en angstgevoelens) wel worden veroorzaakt door dezelfde gebouwde omgevingsfactoren. Centrale begrippen als 'territorialiteit' en 'zichtbaarheid' verklaren waarom sommige plekken objectief en subjectief onveilig zijn. Met name bij Newman is het begrip angstgevoelens van belang. Zeker in zijn latere

* Zoals al werd gemeld is er wel vrij veel pragmatisch Nederlands onderzoek van diverse vrouwengroepen en -organisaties naar de plekken die door vrouwen 'eng' worden gevonden. Ook vanuit de overheid is er de laatste jaren enige aandacht besteed aan de mogelijkheden om de (ervaren) veiligheid op straat te beïnvloeden. Aan deze Nederlandse inzichten zal later in dit hoofdstuk aandacht worden besteed.

werk hecht hij groot belang aan de betrokkenheid en inzet van bewonersgroepen bij de preventie van criminaliteit. Het organiseren van bewoners kan volgens Newman ernstig bemoeilijkt worden door de angst voor criminaliteit onder die bewoners. Newman is in een tweetal onderzoeken dan ook expliciet ingegaan op de vraag of en hoe Defensible-Space-eigenschappen van invloed zijn op angstgevoelens onder bewoners (op deze onderzoeken komen we later terug).

De Quality of Life School

In de Quality of Life benadering worden angstgevoelens ingebed in een breder welzijnsmodel. Dit model vat angstgevoelens op als een apart fenomeen, min of meer los van de feitelijk plaatsvindende criminaliteit. Onderzoekers uit deze traditie (Skogan en Maxfield, 1981; Lewis en Maxfield, 1980) deden onderzoek in buurten van (grote) steden en beschouwen op basis daarvan angst voor criminaliteit als een onderdeel van de zogenaamde 'urban unease'*; het verloren gegane gemeenschapsgevoel en het daarmee gepaard gaande gevoel (perceptie) van 'sociale wanorde'. Kortom: mensen maken zich zorgen over de

verminderde kwaliteit van het bestaan in de eigen woonbuurt, deze verontrusting uit zich ondermeer in angst voor en zorg over de toenemende criminaliteit in de buurt.

De onderzoekers onderbouwen deze (relativerende) interpretatie van angstgevoelens door te verwijzen naar de zwakke relatie tussen angstgevoelens enerzijds en de feitelijk plaatsvindende criminaliteit anderzijds. Hun conclusie is, dat de angst voor criminaliteit niet de angst voor de criminaliteit is, maar zorg over het uiteenvallen van de plaatselijke gemeenschap.

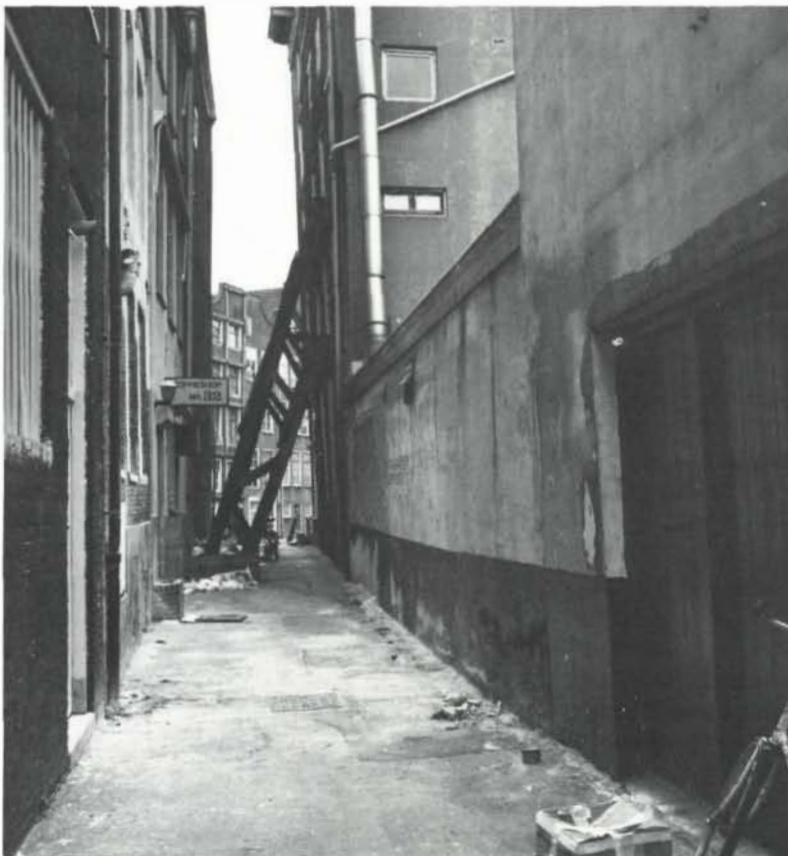
Recentelijk is echter vrij overtuigend aangetoond dat het verband tussen angst en werkelijk plaatsvindende criminaliteit sterker is dan men aanvankelijk dacht, mits men meer let op de concrete risico's in een buurt en op wat 'gewone mensen' als criminaliteit zien. Daarmee wordt het uitgangspunt van het Quality of Life model deels ondergraven. Een positieve bijdrage van deze benadering blijft echter dat men wijst op de functie van de gebouwde omgeving als een **informatiebron** met betrekking tot criminaliteit. Mensen leiden – bij gebrek aan beter – uit tekenen (signalen) in de fysieke omgeving af hoe (on)veilig een bepaalde plek of buurt is. Deze tekenen worden 'incivilities' genoemd. De belangrijkste zijn; rommel op straat, leegstand, rondhangende groepen jongeren, dronken mensen op straat, vandalisme en graffiti. Uit dergelijke tekenen leidt de passant af dat de formele en informele controlesystemen ter plekke blijkbaar niet goed werken.

In Nederland is kritiek uitgeoefend op deze benadering door Winkel (1981, 1985). Deze is van mening dat men op basis van de door Skogan en Maxfield (1981) en Lewis en Maxfield (1980) verzamelde gegevens niet kan concluderen dat angst voor criminaliteit en bezorgdheid over het welzijn van de plaatselijke gemeenschap identiek aan elkaar zijn.

Resumerend kunnen we stellen, dat ook in het buitenland de theorievorming over de relatie tussen de ruimtelijke omgeving en angstgevoelens (nog) niet erg sterk ontwikkeld is**. Gelukkig is er – naast de wat magere theoretische modellen – wel het een en ander bekend uit empirisch onderzoek en uit praktische (preventie-)experimenten.

* Vertaling van deze term is lastig: 'stedelijk ongemak' is letterlijk, maar niet fraai.

** Overigens willen we hier de lezer attenderen op het al eerder besproken onderzoek van Coleman (1985). In dit onderzoek wordt niet expliciet ingegaan op angstgevoelens, maar Coleman legt wel de relatie tussen 'incivilities' (volgens de Quality of Life school de voornaamste veroorzaker van angstgevoelens) en de bouwkundige kenmerken die Newman c.s. als de veroorzakers van angstgevoelens zien (bebouwingshoogte, aantal woningen per entree, etc.). De bouwkundige kenmerken die volgens Newman verantwoordelijk zijn voor subjectieve (en objectieve) onveiligheid zijn volgens Coleman ook verantwoordelijk voor 'incivilities'. Daarmee is de cirkel dus rond.

1.4.2 Empirische gegevens

Drie soorten (voornamelijk Amerikaans) onderzoek werpen enig licht op het verband tussen de ruimtelijke omgeving en onveiligheidsgevoelens:

- ten eerste is er onderzoek waarin de angstgevoelens van bewoners van twee of meer verschillende buurten worden vergeleken: welke buurtkenmerken zijn van invloed op angst?
  - ten tweede is er onderzoek naar het effect van meer specifieke (vormgevings)aspecten op de werkelijke en de ervaren veiligheid in de woonomgeving.
  - tenslotte is er onderzoek naar de effecten van een aantal concrete criminaliteitspreventie projecten: welke maatregelen leiden tot angstvermindering?
- Hieronder volgt, per soort onderzoek, een samenvatting van de uitkomsten van een aantal onderzoeken.

Onderzoek naar angstgevoelens in buurten

Jaycox (1978) onderzocht het effect van de buurt als 'environmental entity' op angstgevoelens onder ouderen. Daartoe vergeleek hij de sterkte van angstgevoelens van twee groepen ouderen in twee verschillende wijken. Deze groepen waren vergelijkbaar wat betreft andere sociaal-demografische variabelen zoals ras, inkomensniveau, sociale klasse en dergelijke. Toch verschilden de groepen sterk in de mate van angst die zij vertoonden.

Volgens Jaycox worden de verschillen in angst veroorzaakt door *buurtverschillen*: de angstige groep woonde in een (raciaal) onstabiele buurt met grote woonblokken en een menging van woon- en commerciële functies. Bovendien bleek de kans op slachtofferschap voor ouderen in de buurt het viervoudige van die in de andere (veilige) buurt.

De ouderen in de veilige buurt woonden grotendeels in vrijstaande of twee-onder-één-kap koopwoningen en de winkels en andere voorzieningen lagen buiten de woonstraten, langs de rand van het buurtje.

Jaycox' conclusie is, dat de angst onder ouderen een gerechtvaardigde reactie is op hun objectieve omstandigheden.

Jammer genoeg blijft het door de gehanteerde onderzoekszet vrij duister 'wat nu wat doet': heeft de grotere angst in de ene buurt

nu te maken met de grotere risico's (slachtofferkans) van het wonen daar, of hebben buurtkenmerken als bevolkings-samenstelling, bouwwijze en functiemenging óók een eigen, onafhankelijke invloed op angstgevoelens?

De Quality of Life boys Skogan en Maxfield (1981) onderzochten de relatie tussen buurtcondities en angstgevoelens in drie grote steden.

Hun voornaamste conclusie is, dat er een sterke relatie is tussen de mate waarin men criminaliteit als een *buurtprobleem* ziet en de angst voor criminaliteit (dat wil zeggen de angst om zelf slachtoffer te worden), maar dat zorg over 'sociale wanorde' in de buurt een bijna even grote invloed heeft op die angst. Met 'sociale wanorde' bedoelen zij: de mate waarin men teenagers, vandalisme, leegstand en drugsgebruik in de buurt ziet als grote problemen. Er wordt geen relatie tussen deze 'buurtzorgen' en persoonskenmerken (sexe, ras, leeftijd etc.) gevonden, waaruit de auteurs concluderen dat de fysieke omgeving een **onafhankelijke invloed** heeft op angstgevoelens. Angstgevoelens worden dus bepaald door de fysieke omgeving waarin men leeft en door een meer algemene bezorgdheid over het welzijn van de buurt.

Maxfield (1984 (b)) heeft drie buurten binnen één stad (San Francisco) vergeleken, waarbij hij – net als Jaycox – een interactie tussen buurt en leeftijd vond: in gebieden met veel criminaliteit zijn ouderen niet bangere mensen die jonger zijn.

De voornaamste conclusie uit het onderzoek is, dat er geen eenduidige relatie is tussen angstgevoelens en de verschillende indicatoren van angstgevoelens (de kwetsbaarheid van individuele personen, de perceptie van criminaliteit als een buurtprobleem en de perceptie van sociale wanorde).

Mensen in verschillende buurten hebben blijkbaar verschillende **redenen** om bang te zijn: in buurten met veel criminaliteit hangt de angst om slachtoffer te worden samen met de perceptie dat criminaliteit een buurtprobleem is, in objectief veilige buurten heeft angst meer te maken met persoonskenmerken (sexe, leeftijd en dergelijke).

Het is niet makkelijk duidelijke conclusies te destilleren uit de hier besproken buurt-

onderzoeken. In ieder geval lijkt de boodschap te zijn dat in sociaal onsamenhangende buurten (met veel criminaliteit) de angst voor criminaliteit wijdverbreid is (niet alleen een tic van vrouwen en oudjes) en dat deze angst samen gaat met een meer algemene bezorgdheid over het welzijn van de buurt. In de 'betere' (veiliger) buurten is de angst voor criminaliteit wel een tic van vrouwen, oudjes etc. Je zou op basis hiervan een soort plateau-theorie kunnen ontwikkelen: feitelijke criminaliteit leidt pas tot angstgevoelens zodra deze een bepaald niveau (het plateau) overschrijdt. Beneden dat niveau zijn angstgevoelens bepaald door persoonsgebonden factoren zoals sexe, leeftijd, etc.

Het buurtonderzoek dat met name door onderzoekers uit de Quality of Life school is gedaan, sluit vrij nauw aan bij de onderzoeks-traditie van de Chicago-school (die in deel I van dit boek besproken werd), die er immers ook van uitgaat dat de sociale (des)organisatie in een buurt van doorslaggevende betekenis is voor de (objectieve) veiligheid in een buurt. De bovenbehandelde onderzoekers hebben deze gedachte in feite doorgetrokken naar de subjectieve kant van veiligheid: sociale desorganisatie heeft ook invloed op de onveiligheidsbeleving van buurtbewoners.

Onderzoek naar specifieke vormgevingsaspecten

Hier duiken enkele van de ook in deel I besproken onderzoeken van Newman weer op.

In een vergelijkend onderzoek van 63 woonprojecten in drie grote steden zijn Newman en Franck (1980) vrij minitieuus nagegaan wat de effecten zijn van diverse bouwkundige en beheerskenmerken op *criminaliteit* (inbraak en persoonsgerichte misdrijven), *instabiliteit* (verloop, leegstand en verhuishwens) en *angstgevoelens*.

Daarbij gingen zij uit van een zeer complex model over hoe fysieke en sociale factoren inspelen op de criminaliteit, instabiliteit en angst. De voornaamste uitkomst was dat vier factoren (variabelen) van doorslaggevende invloed zijn op de feitelijke criminaliteit, instabiliteit en angstgevoelens. Het ging daarbij om twee **fysieke variabelen**, te weten:

- de *grootte* van het gebouw* en
- de *toegankelijkheid* van het gebouw

en twee **sociale variabelen**, namelijk:

- het *inkomen van de bewoners* en
- de *getalsmatige verhouding volwassenen/tieners*.

Kortweg: hoe groter en toegankelijker het gebouw en hoe lager het inkomen van de bewoners en hoe hoger het percentage tieners, des te meer feitelijke criminaliteit, instabiliteit en angstgevoelens onder bewoners van het gebouw.

Het effect van gebouw*grootte* op criminaliteit en angst is indirect: gebouw*grootte* beïnvloedt het *gevoel van controle* over de directe omgeving en het *gebruik van de (semi-)openbare ruimte*. Deze twee (controle en gebruik) beïnvloeden op hun beurt angstgevoelens en criminaliteit.

Een eerder onderzoek van Newman (1972; zie ook het eerste deel van dit boek) betrof een vergelijking van zeven woonprojecten in New York City. Ook hierbij is Newman vrij minitieuus nagegaan op welke plekken mensen zich onveilig voelen. Zo werd gevraagd op welke (semi-openbare) plekken in het gebouw men zich onveilig voelde en welke routes men gewoonlijk volgde op weg van huis naar werk, winkels of kennissen in de buurt. Factoren die het onveiligheidsgevoel 'binnenshuis' (maar buiten de eigen woning) bleken te beïnvloeden waren:

- bebouwingshoogte: bewoners van hoogbouw voelen zich minder veilig in het gebouw;
- contact met burenen: meer contact geeft een veiliger gevoel.

Contact wordt weer beïnvloed door de bebouwingshoogte: hoe hoger het gebouw des te minder burenencontact;

- de afstand tussen het gebouw (entree) en de straat: hoe dichter bij de openbare weg des te minder angst. Bewoners van woningen die via paden over het terrein bereikt moeten worden bleken beduidend angstiger dan bewoners van woningen aan de straatkant.

De analyse van de kaarten waarop bewoners aan konden geven welke routes ze gewoonlijk volgen op weg van huis naar werk, winkels of kennissen en welke plekken ze eng vinden, leidt in Newmans onderzoek tot een aanstekelijk maar niet goed gefundeerd verhaal over het verloren gevoel van 'territorialiteit'. Het ontbreken van dit gevoel zou leiden tot: angst voor vreemden, het verdwijnen van 'natuurlijke' sociale controle

* Gebouwgrootte is de optelling van een score voor het type woning (van rijtjes-huis (1) tot hoogbouw (4)) met een score voor het aantal wooneenheden per entree. Toegankelijkheid werd gescoord op basis van het aantal, de ligging en de zichtbaarheid van toegangen tot het gebouw.

en de spreiding van angst over gebieden (men kan gebieden waar-het-wel-gebeurt niet meer goed onderscheiden van gebieden-waar-het-niet-gebeurt).

Hoewel er nogal wat kritiek is uitgeoefend op de door Newman gehanteerde statistische methoden (zie o.a. Motoyama e.a., 1980), is het zeker een verdienste van Newman dat hij een aantal heel concrete gebouwde omgevingsfactoren in verband brengt met (angst-)belevingen van bewoners.

De effecten van criminaliteitspreventie-projecten

Een aantal preventie-projecten in Amerika heeft een **fysieke** (vormgevings)component opgenomen in het programma, naast de traditionele sociale maatregelen ('community-building') en maatregelen van de politie (intensievere surveillance).

Het hoofddoel van dergelijke programma's is het terugdringen van de feitelijke criminaliteit in het projectgebied. Meestal worden de effecten op angstgevoelens gemakshalve even meegenomen in de effectmeting.

Hieronder volgt een korte opsomming van de belangrijkste projecten.

- Het **Gabrini-Green High-Impact Program** behelsde de uitvoering van vijf aparte preventieve programma's, waaronder een fysiek programma (bouwkundige aanpassingen). Men constateerde een afname van de (gelegenheids)criminaliteit en van de angstgevoelens onder de bewoners. Het is echter niet duidelijk welke delen van het programma tot die afname hebben geleid.

- In het **Hartford Neighborhood Crime Prevention Program** (zie ook het eerste deel van dit boek) veronderstelde men een direct verband tussen de inrichting en het functioneren van de woonomgeving en gelegenheidscriminaliteit gepleegd door mensen die niet in de buurt woonden. Vermindering van de gelegenheid zou moeten leiden tot een afname van de criminaliteit en van de angst voor criminaliteit.

De **fysieke ingrepen** bestonden hier uit:

- het veranderen van verkeersroutes (afsluiten en omleggen van doorgaande wegen, vernauwen van de toegang tot straten, eenrichtingsverkeer realiseren);
- het beter definiëren van openbare gebieden (strategic landscaping) door het aanleggen

van duidelijke ingangen, grenzen e.d.*

Al deze inspanningen resulteerden in een afname van het aantal inbraken en berovingen. De **angst** voor inbraak en beroving stabiliseerde zich, terwijl in de rest van de stad de angstgevoelens wel een stijgende lijn vertoonden.

Een zeer boeiend gegeven is dat het *gebruik* van straten en parken (blijkens objectieve tellingen) toenam, maar dat de gerapporteerde gevoelens van onveiligheid op die plekken **niet** zwakker werden.

Mensen veranderden dus wel hun gebruik van de ruimte, dit leidde echter niet (zoals vaak wordt aangenomen) tot een vermindering van de angstgevoelens ter plekke!

Inmiddels is het Hartfordprogramma voor de tweede keer geëvalueerd (twee jaar na de eerste evaluatie, zie Fowler en Mangione, 1982). Uit de tweede evaluatie bleek dat de *feitelijke* criminaliteit weer terug was op het oude niveau. Het aantal 'incivilities' (dronken mensen op straat, rommel, vernielingen etc.) was zelfs toegenomen. **Sociale** factoren als de tevredenheid met en vertrouwen in de buurt, het contact met burens en de informele controle waren echter beduidend verbeterd. De bezorgdheid over de criminaliteit in de buurt en de angst voor inbraak en beroving waren gestabiliseerd op een niveau dat lager lag dan dat in de rest van de stad.

Tenslotte was ook het gebruik van de ruimte (straten en parken) nog steeds hoger dan vóór het programma het geval was. De onderzoekers zien deze resultaten als een bevestiging van de ideeën van Maxfield en consorten (Quality of Life): angst en zorg omtrent criminaliteit hebben te maken met het sociale systeem in de buurt. Als mensen vertrouwen hebben in dat sociale systeem dan zijn criminaliteit en incivilities minder een probleem voor de bewoners, ook al neemt het aantal delicten en incivilities objectief niet af (Fowler en Mangione, 1982).

- Het **Minneapolis Community Crime Prevention Demonstration Program** is vooral gericht op preventie door ingrepen in de *sociale* organisatie van buurten. Men plande echter ook enkele fysieke veranderingen: herindelings van verkeersroutes, het aanleggen van trottoirs en betere straatverlichting. Deze zijn echter deels niet gerealiseerd. De effecten van het programma op angstgevoelens bleken wat verwarrend:

* Daarnaast werd de politie-organisatie aangepast (decentralisering, wijk-teams) en werden buurt-organisaties versterkt.

angstgevoelens waren ook in de controlebuurten afgenomen. Men kan de vermindering in angstgevoelens dus niet met goed fatsoen toeschrijven aan het programma.

– Bij het **Cincinatti Housing Authority Builds Safety into Project** werd een huizenblok gerenoveerd op basis van Defensible-Space-ideeën. Saaie bunkerachtige woningen werden veranderd in meer esthetisch ogende, geïndividualiseerde huizen. Bovendien verbeterde men de verlichting en creëerde men strategische zitgebieden, speelplekken en individuele binnenplaatsen. Vergeleken met een identiek maar niet gerenoveerd huizenblok bleken de criminaliteit en de angst ervoor na verloop van tijd afgenomen.

Resumerend kan men stellen dat uit de experimenten blijkt dat planologische (routes), bouwkundige en architectonische ingrepen bij kunnen dragen aan het terugdringen van de feitelijke criminaliteit en de angst voor criminaliteit. Jammer genoeg moeten we aan deze conclusie meteen drie kanttekeningen toevoegen.

Ten eerste is er nog zeer weinig bekend over de lange termijn effecten van dergelijke preventieprogramma's. De ervaringen met het Hartford-project zijn in ieder geval niet onverdeeld positief wat de effecten na enkele jaren betreft.

Ten tweede gaat het bij alle programma's om een *geïntegreerde* aanpak. Door de combinatie van fysieke, sociale en politiematregelen kunnen we hooguit concluderen dat fysieke ingrepen 'iets bijdragen', het blijft echter duister wat of hoeveel de fysieke ingrepen *op zich* uithalen.

De derde en laatste kanttekening is, dat de experimentele programma's meestal gericht waren op wooncomplexen die noch in bouwkundig opzicht (o.a. schaalgrootte), noch wat betreft de aard en omvang van de criminaliteit ter plekke erg goed te vergelijken zijn met de 'doorsnee' Nederlandse woon-situatie.

1.4.3 Samenvatting

Het verband tussen persoonskenmerken (sexe, leeftijd, etc.) en angstgevoelens wordt wat gerelativeerd door het vergelijkende buurt-onderzoek: de dagelijkse (fysieke en

sociale) leefomstandigheden van mensen blijken wel degelijk van invloed op hun angstgevoelens.

Hoewel deze constatering op het eerste gezicht een waarheid als een koe lijkt, verdient zij zeker vermelding. Vrij veel onderzoekers hebben klakkeloos aangenomen dat angst een soort persoonlijke afwijking is. Een conclusie die te wijten is aan een te criminologische kijk op wat de begrippen criminaliteit en veiligheid voor 'gewone mensen' eigenlijk betekenen.

Het buurtonderzoek geeft echter geen antwoord op de vraag **welke** specifieke kenmerken van de woonomgeving van invloed zijn op angst. De factoren die genoemd worden zijn erg algemeen: (raciale) instabiliteit, de grootte van de woonblokken en de aanwezigheid van commerciële functies in woonbuurten.

Dit laatste is overigens iets om over na te denken. In Nederland wordt – in navolging van de ideeën van Jane Jacobs – deze menging van woon- en commerciële functies (functiemenging) door bepaalde groeperingen juist enthousiast bepleit.

Ook bij de evaluatie van een aantal criminaliteitspreventieprogramma's is het moeilijk vast te stellen welke kenmerken van de fysieke omgeving nu eigenlijk invloed hebben op angstgevoelens. De meeste programma's bestonden uit een combinatie van fysieke, sociale en politie ingrepen. Dat maakt het moeilijk – zo niet onmogelijk – om vast te stellen welk effect waaraan te danken is.

Een vrij algemene uitkomst is dat een afname van de criminaliteit vaak samengaat met een (gedeeltelijke) afname van de angst voor criminaliteit.

Dit is een tweede bevestiging van de veronderstelling dat mensen vrij goed weten hoe gevaarlijk hun eigen omgeving is en daar hun meningen en gevoelens op afstemmen. Een leuke nadenker is, dat uit de eerste Hartford-evaluatie naar voren kwam dat het *gebruik* van de openbare ruimte (straten, parken) toenam, terwijl de gerapporteerde *angst* op die plekken niet afnam. Dit suggereert een minder directe relatie tussen angst op straat en gebruik van de straat dan vaak wordt aangenomen.

In het onderzoek van Newman en consorten worden meer specifieke kenmerken van de

gebouwde omgeving onderzocht. Dat levert een rij van hele praktische inrichtings- en vormgevingselementen op, die volgens hem van invloed zijn op angstgevoelens. Dit zijn ondermeer: de ligging en vormgeving (duidelijkheid) van toegangen en wandelwegen, de ligging van gebouwen ten opzichte van de straat, de mogelijkheid om delen van grotere projecten van elkaar te kunnen onderscheiden, etc.

Een verdienste van Newman is zeker wél dat hij geen simplistische oorzaak-gevolg relatie veronderstelt tussen de gebouwde omgeving en angstgevoelens (immers, niet elke donkere plek is eng).

Daarmee heeft hij een streepje voor op een aantal collega's.

Tot besluit van deze paragraaf over buitenlandse kennis willen we nogmaals benadrukken, dat men voorzichtig moet zijn met het plompverloren overnemen van buitenlandse onderzoeksresultaten en de daaruit voortvloeiende aanbevelingen.

De Nederlandse situatie vertoont dermate veel fysieke (planologisch, bouwkundig, architectonisch), criminologische (aard en omvang van de criminaliteit) en sociale verschillen met de Amerikaanse, dat zeer veel voorzichtigheid geboden is bij het trekken van conclusies uit Amerikaans materiaal.

1.5 De ruimtelijke omgeving en angstgevoelens: Nederlands onderzoek

In Nederland zijn twee soorten onderzoeksgegevens bekend:

1. In het (WODC/CBS) onderzoek naar angstgevoelens is ook gekeken naar de relatie tussen angstgevoelens en de urbanisatiegraad van de plaats waarin de respondent woont. Bovendien is vanaf 1984 gevraagd naar de reden waarom men bepaalde plekken in de buurt of in de stad mijdt.
2. Vanuit de 'vrouwenhoek' is in verschillende Nederlandse steden een inventarisatie gemaakt van de plekken die door vrouwen als 'eng' worden ervaren. Aan de meeste inventarisaties zit een lijst met een praktische aanbevelingen voor (stede)bouwkundige veranderingen vastgeplakt.

Aan de uitkomsten van beide typen onderzoek besteden we hier aandacht.

1.5.1 Onderzoek naar angstgevoelens (WODC/CBS)

Uit de onderzoeken van het WODC/CBS komt naar voren, dat er een duidelijke relatie is tussen angstgevoelens en de urbanisatiegraad van steden/gemeenten*. Hoe meer verstedelijkt een plaats is, des te banger zijn de inwoners. Een niet erg revolutionaire uitkomst die verklaard kan worden uit het hogere criminaliteitspeil in de grotere steden.

In een recente publikatie van het CBS (1985) komt een wat interessanter aspect naar voren. Men heeft bij de vragen naar enge plekken** ook gevraagd naar de *reden* om bepaalde plekken te mijden.

De belangrijkste reden om plekken in de eigen buurt te mijden (genoemd door 50% van de respondenten die zeiden plekken te mijden) bleek te liggen in **kenmerken van de situatie zelf** (stil, afgelegen, donker), 20% noemde de aanwezigheid van bepaalde (groepen) mensen, slechts 10% verwees naar concrete delicten als (sexueel) geweld of diefstal. Voor het mijden van plekken buiten de eigen buurt waren de antwoordpercentages respectievelijk 25, 33 en 13. Bovendien bleek dat vrouwen beduidend vaker dan mannen de situatie als reden noemden.

De conclusie van de auteurs is, dat niet alleen angst voor slachtofferschap maar ook *andere angsten* (angst voor het donker, de stilte, het onbekende, angst voor vreemden) vrouwen ervan weerhouden 's avonds alleen op bepaalde plekken te komen.

Volgens ons kan men echter met evenveel recht een andere conclusie formuleren, namelijk niet alleen angst voor slachtofferschap maar ook het bestaan van bepaalde (fysieke) **situaties** weerhoudt vrouwen ervan zich 's avonds alleen op straat te begeven.

Zo wordt de fysieke situatie centraal gesteld in plaats van allerlei bizarre, individuele angsten.

Hoe dan ook, deze resultaten bevestigden het vermoeden dat *de situatie op zich* een min of meer onafhankelijke invloed uitoefent op angstgevoelens. Deze invloed is sterker bij vrouwen maar zeker ook aanwezig bij mannen. Dit laatste is vreemd genoeg iets waar in de literatuur tot nu toe totaal geen aandacht aan is besteed: men doet het

voorkomen alsof angstgevoelens puur een 'vrouwenprobleem' zijn.

De bevindingen van het CBS sluiten aan bij de ideeën van de Quality of Life school, namelijk dat bepaalde tekenen in de fysieke omgeving aanleiding geven tot angstgevoelens en tot vermijdingsgedrag. Hierbij zij wel opgemerkt dat de door Maxfield c.s. genoemde situationele variabelen (leegstand, rommel op straat, grafitty) niet geheel overeenkomen met de in het Nederlands onderzoek genoemde situatiekenmerken (stilte, afgelegenheid, donkerte, etc.).

1.5.2 Onderzoek naar enge plekken

Ook het meeste onderzoek uit de emancipatiehoek gaat ervan uit dat bepaalde situaties *op zich* gevoelens van onveiligheid oproepen, in elk geval bij vrouwen. Meestal worden daarbij deze onveiligheidsgevoelens gelijkgesteld met 'de angst voor seksueel geweld' of 'de dreiging van seksueel geweld'. Het in dergelijk onderzoek gehanteerde uitgangspunt is, dat met name plekken waarop 'sociale controle ontbreekt' als onveilig worden ervaren. Vervolgens wordt gekeken welke sociale en fysieke aspecten van de ruimtelijke omgeving samenhangen met de aan- of afwezigheid van sociale controle. Hieronder staat een overzichtje van de factoren die door de meeste onderzoeksters genoemd worden***.

1. De aan/afwezigheid van **mensen** in het gebied (passanten, gebruikers of bewoners).
2. De **status** (of: functie) van het gebied, die bepalend is voor de betrokkenheid van de aanwezige mensen. Bijvoorbeeld: is het een openbare ruimte of een afgebakende gemeenschappelijke ruimte.
3. **Zichtbaarheid**: kunnen bewoners en passanten zien wat er gebeurt in de (semi)-openbare ruimte?
4. **Overzichtelijkheid**: kan de gebruiker zelf de ruimte goed overzien (verlichting, obstakels, onverwachte hoeken en gaten) en kan men zich goed oriënteren in de ruimte?
5. **Beheer en onderhoud**: een slecht onderhouden, verpauperde omgeving is een teken dat niemand zich verantwoordelijk voelt voor (wat er gebeurt in) het gebied.

* Ook andere Nederlandse onderzoekers van angstgevoelens hebben een relatie gelegd tussen de sterkte van deze angst en de urbanisatiegraad van de woonplaats. Een uitzondering daargelaten (nl. Fiselier, 1978) vond men stevast een positief verband tussen urbanisatiegraad en angst.

** 'Zijn er in/buiten uw wijk of buurt plekken of straten waar u 's avonds liever niet alleen zou komen?'

*** Deze opsomming is ontleend aan de nota 'Ruimtelijke ordening en emancipatie van de vrouw' (Dienst R.O. Amsterdam, 1985), deze is min of meer representatief voor de in ander onderzoek genoemde kenmerken.

6. De **mate van functiescheiding/-menging**. Grote monofunctionele gebieden (industrieterreinen, sportcomplexen, kantoorcomplexen) liggen er grote delen van de dag/nacht verlaten bij: geen sociale controle. Ook op afgelegen langzaamverkeerroutes ontbreekt het toezicht.

Van Selm e.a. (1985) komen in een Utrechts onderzoek naar de plekken die vrouwen eng vinden tot gelijklopende conclusies. Plekken die vrouwen aanwezen als onveilig waren volgens hen typisch de plekken waar sociale controle ontbreekt. Om precies te zijn gaat het om:

- plekken waar slechts sporadisch mensen komen,
- plekken waar geen of slechts enkele woonhuizen staan,
- plekken die weinig gebruikt worden en/of die een onduidelijke status of functie hebben. (Niet alle kenmerken hoeven gelijktijdig op te gaan.)

Voorts bleek dat de door hen ondervraagde vrouwen (slechts 36 overigens) *zelf* ook grote waarde hechtten aan sociale controle. Men bleek niet te verwachten dat omstanders

zullen ingrijpen, maar wel dat ze – door hun aanwezigheid – zullen voorkómen dat er iets gebeurt.

Daarnaast bleek echter dat vrouwen ook bepaalde plekken mijden door de aanwezigheid van bepaalde mensen daar. Op sommige plaatsen komen 'enge mensen' (bijvoorbeeld druggebruikers) of de plek heeft een 'enge functie' (tippelgebied, uitgaanscentrum).

Dit laatste relateert de zo bejubelde heilzame werking van de aanwezigheid van mensen als garantie voor sociale veiligheid.

Van Selm e.a. hebben ook gekeken naar de *terechtheid* van de percepties van de vrouwen: zijn de door hen aangewezen enge plekken ook inderdaad de plekken waar enge dingen gebeuren? Op basis van een vergelijking van hun enquêtegegevens met politiegegevens over de plaatsen waar zedendelicten plaatsvonden (1982) en met onderzoeksgegevens uit Kassel (Gensch en Zimmer, 1980) komen ze tot de conclusie dat het **soort** plaatsen dat vrouwen aanwezen als eng overeenkomt met het soort plaatsen waar vrij veel verkrachtingen en aanrandingen gepleegd worden*.

* Let wel: volgens dit Kasselse onderzoek vond slechts 30% van de verkrachtingen buitenshuis plaats, terwijl bekend is dat vrij veel (42%) verkrachtingen worden gepleegd door bekenden (Metz en Rijpkema, 1979). Deze gegevens geven aanleiding tot de gedachte dat vrouwen beter bang kunnen zijn voor bekenden thuis, dan voor onbekenden op straat.

Foto: Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam

De werkgroep 'Onbezorgd op straat' (1984), die in Den Haag de kenmerken van plekken die door vrouwen als eng worden ervaren onderzocht, noemt dezelfde kenmerken (onoverzichtelijkheid, geen sociale controle, donker en tippelroutes) als van Selm e.a. in Utrecht vonden.

Al met al is er een grote eenstemmigheid in de conclusies van de Amsterdamse, Utrechtse en Haagse onderzoeken**.

Dit soort concreet en plaatselijk onderzoek is nuttig als een eerste aanzet tot een meer systematische beschrijving van enge plekken. Dat neemt niet weg dat een aantal kritische kanttekeningen ook op z'n plaats is.

Ten eerste: sociale controle wordt door de onderzoeksters meestal in negatieve zin gedefinieerd. Men omschrijft onder welke condities en in wat voor vorm sociale controle **wel** aanwezig is. Een nadeel van zo'n aanpak is dat men snel geneigd is aan te nemen dat het wegnemen van de condities waaronder sociale controle ontbreekt als het ware *vanzelf* leidt tot de *aanwezigheid* van die controle. Dat de zaken niet zo simpel liggen blijkt wel uit de beschreven preventieprojecten.

Ten tweede: hoewel lipdienst wordt bewezen aan het feit dat sociale veiligheid niet alléén een kwestie is van ruimtelijke vormgeving, gaat geen enkel onderzoek in op de vraag hoe we het verband moeten zien tussen de ruimtelijke omgeving en andere beïnvloeders van de (objectieve en subjectieve) veiligheid. Dit leidt nogal eens tot oversimplificaties, zoals de aanname dat door enkele ruimtelijke ingrepen de 'neerwaartse spiraal van objectieve en subjectieve onveiligheid' omgebogen kan worden in een opwaartse.

Door de aanleg van veilige fietsroutes en de bouw van woningen met zicht op de straat gaan mensen zich veiliger voelen, **dus** gaan ze meer de straat op, **dus** daalt het criminaliteitspeil, **dus** gaan de mensen zich nog veiliger voelen, dus... etc. (zie bijv. van Selm e.a., 1985/132).

Een dergelijke optimistische opvatting van de oorzaken en werking van subjectieve en objectieve (on)veiligheid is roerend, maar houdt geen enkele rekening met tal van andere factoren die de objectieve en subjectieve onveiligheid ter plekke bepalen.

De 'spiraal van objectieve en subjectieve onveiligheid': te simplistisch.

* Het gaat hier echter in bijna alle gevallen om plekken die vrouwen als eng ervaren. Alleen in het Utrechtse onderzoek zijn deze bevindingen vergeleken met (politie)-gegevens over plekken waar aangegeven (zeden)delicten feitelijk plaatsvinden.

Ten derde is er reden aan te nemen dat het effect van enge plekken niet is dat men er **niet** komt (dit is vaak ook niet te doen: men moet nou eenmaal van bepaalde plekken of routes gebruik maken), maar dat men er met knikkende knieën komt, of bijvoorbeeld niet lopend maar wel op de fiets*.

Verbetering van de sociale veiligheid- (sbeleving) door ruimtelijke ingrepen leidt dan niet logischerwijs tot een toename van het **aantal** mensen op straat (het aantal mensen dat echt thuisblijft uit angst voor criminaliteit is erg klein, zie de WODC/CBS gegevens), hooguit tot een afname van het aantal zweetdruppels dat het verblijf op straat sommige mensen kost.

Dat is uiteraard een goede zaak, het punt is hier echter dat de simpele redenering 'minder enge plekken dus meer mensen op straat dus meer echte veiligheid' niet zomaar opgaat.

Een vierde en laatste kritiekpunt geldt eigenlijk voor vrijwel alle ideeën over beïnvloeding van de objectieve (on)veiligheid via de gebouwde omgeving. De door de onderzoeksters aangedragen oplossingen (in de sfeer van het vergroten van de sociale controle op straat) zijn wellicht effectief voor

het terugdringen van de gelegenheids-criminaliteit, de effecten op misdrijven met voorbedachten rade (gewelds- en zwaardere seksuele delicten) zullen nihil zijn. Juist deze laatste soort delicten zijn zeer angstaanjagend.

Dit laatste probleem wordt trouwens door sommige onderzoeksters onderkend. Zo zijn van Selm e.a. van mening dat de afwezigheid van sociale controle geen *aanleiding* is voor het lastigvallen van vrouwen, maar wel een *voorwaarde* ervoor. Bovendien blijken de lichte vormen van seksueel geweld (ongewenste initiatieven, handtastelijkheden) niet gevoelig voor sociale controle: vrouwen worden ook in drukke straten lastig gevallen door vreemde 'heren'.

Het is de vraag welke vormen van seksueel geweld dan eigenlijk wel gevoelig zijn voor sociale controle, het ene onttrekt zich vrijwel altijd aan het oog van de passant, het andere hoeft blijkbaar niet aan het oog onttrokken te kunnen worden.

Hiermee is niet gezegd dat de angstgevoelens die vrouwen (en mannen, niet te vergeten) ervaren als zij op straat zijn, niet bestreden kunnen of hoeven te worden. Het is een

Niet lopen maar op de fiets...

* Hindelang e.a. (1978) komen ook tot de conclusie dat mensen, uit angst voor criminaliteit, niet zozeer veranderen *wat* ze doen, maar *hoe* ze het doen. Het gaat om subtiele aanpassingen in het gedrag en niet om belangrijke verschuivingen in de gedragslijn.

trieste zaak als mensen zich niet veilig voelen in hun eigen stad of buurt (of zelfs thuis). Het punt is hier, dat de verbanden tussen (on)veiligheidsgevoelens, sociale controle en feitelijke criminaliteit nogal ingewikkeld en in veel gevallen (nog) onduidelijk zijn. Er bestaan geen simpele relaties tussen deze drie grootheden.

Aanbevelingen vanuit de vrouwenhoek

Net zoals de resultaten van de verschillende onderzoeken uit de vrouwenhoek een grote overeenstemming vertonen, is er een grote overeenkomst in de voorgestelde maatregelen ter verbetering van de sociale veiligheid via de gebouwde omgeving.

Een samenvatting van de meest genoemde aanbevelingen:*

Aanbevelingen uit de vrouwenhoek ter verbetering van de sociale veiligheid

1. Op het niveau van het woongebouw/woonblok

Entree's:

- openbare entree's in het zicht van woningen plaatsen,
- beperken van het aantal gebruikers per entree,
- trappenhuizen, liften, galerijen en portieken moeten overzichtelijk en goed verlicht zijn.

Verkavelingsvorm:

- liever een gesloten bouwblok dan een open verkavelingsvorm,
- bij een open verkavelingsvorm extra aandacht voor het achterterrein: of privé (d.w.z. gecontroleerd door bewoners) of openbaar (d.w.z. regelmatig gebruikt door passanten) maken, geen (onduidelijke mengvorm).

Parkeergarages;

- goede verlichting en goede overzichtelijkheid (geen nissen, pilaren, hoeken etc.)
- alleen bestemd voor parkeren (geen fietsenstalling, bergingen, etc.), bij voorkeur beperkt aantal gebruikers (20 à 30),
- alleen toegankelijk voor gebruikers, met makkelijk (snel) te hanteren toegangsdeuren,
- goed verlichte in- en uitgangen, afgescheiden van trappenhuizen.

Bergingen;

- geen concentratie van bergingen in het woongebouw, opdelen in kleinere eenheden (meer overzicht en sociale controle).

2. De directe woonomgeving

- zoveel mogelijk woningen op de begane grond en op straat oriënteren,
- de (woon)bebouwing aaneengesloten maken: geen open plekken,
- geen (hoog) groen tussen trottoir en de rijbaan/fietspad,
- vermijden van lange blinde gevels: geen concentratie van bergingen op de begane grond aan de straatzijde.

* Ook dit overzicht is gebaseerd op het rapport Ruimtelijke ordening en emancipatie van de vrouw (Dienst R.O. Amsterdam, 1985, deel 1), die min of meer representatief is voor de aanbevelingen die we in andere rapporten aantreffen.

3. Verkeer en vervoer

Routes voor langzaam verkeer:

- korte verbindingsroutes tussen wijken onderling,
- geen verlaten fietspaden als enige verbinding: alternatieve routes (langs routes voor andere verkeerssoorten of langs woonbebouwing) aanleggen,
- routes door groenvoorzieningen moeten kort en direct zijn, met goed zicht op het wegverloop en goede verlichting. Lage begroeiing of hoog op stam.

Openbaar vervoer:

- zicht vanuit woningen op haltes,
- goede verlichting van haltes.

Tunnels en viaducten:

- alleen op intensief gebruikte routes,
- zicht vanuit woningen op entree's van tunnels en op viaducten,
- goed zicht in de tunnel: geen bochten of obstakels brede tunnelingangen en goede verlichting.

4. Stedebouwkundige opzet

Realiseren van functiemenging, met aandacht voor de verhouding wonen-werken: geen klein eilandje woningen tussen bijv. kantoorbebouwing. Daarnaast aandacht voor vervoer van mensen langs en door grote monofunctionele gebieden (zie punt 3: routes en openbaar vervoer).

5 Planrealisatie

Bij renovatie- en stadsvernieuwingsprojecten: voorkomen dat grotere delen van de buurt langere tijd leegstaan. Dit leidt tot sociale desintegratie en het verhoogt (tijdelijk) het gevoel van onveiligheid bij buurtbewoners.

Een eerste kritische opmerking bij de bovenstaande aanbevelingen, is dat de meeste aanbevelingen weliswaar 'intuïtief aantrekkelijk' zijn, maar dat ze vrijwel niet gebaseerd zijn op enige systematische kennis. Het gaat in bijna alle gevallen om pure veronderstellingen, die ofwel in het geheel niet getoetst, zijn ofwel gebaseerd zijn op zeer beperkte onderzoeksresultaten (bijv. gesprekken met enkele tientallen vrouwen). Bovendien wordt vaak impliciet aangenomen dat de aanbevolen maatregelen ervoor zorgen

Fietspad afgescheiden van autoweg, geen zicht, geen woningen.

*Foto rechter pagina:
Alle verkeerssoorten bij elkaar,
onbelemmerd zicht,
ook vanuit de woningen.*

dat èn onveiligheidsgevoelens èn de feitelijk plaatsvindende criminaliteit worden teruggedrongen. Dat laatste is een veronderstelling, waar je absoluut niet van uit kan gaan.

Ondanks deze (behoorlijk ernstige) tekortkomingen verdienen deze aanbevelingen wel enige serieuze aandacht: men heeft in ieder geval een poging ondernomen om de vaak wat vage ideeën over de heilzame invloed van sociale controle en functiemenging meer concreet handen en voeten te geven.

De aanbevelingen zijn over het algemeen vrij simpel en concreet van aard. Kernthema's zijn:

- het verbeteren van de *overzichtelijkheid* van de openbare en semi-openbare ruimtes: goede verlichting, geen obstakels, bosjes, bochten in tunnels e.d.
- het vergroten van de *zichtbaarheid* van bepaalde 'enge' plekken, met name door het realiseren van zicht uit woningen op bijv. entree's van gebouwen, haltes van het openbaar vervoer, uitgangen van tunnels en de straat in het algemeen.
- het vermijden van *loop- en fietsroutes* door eenzame gebieden.

Eén aanbeveling, die ook stevast opduikt en die wat abstracter van aard is, is de aan Jacobs ontleende 'functiemenging'.

Door menging van woon-, recreatieve en werkfuncties plus een evenredige spreiding van de verkeersstroom over gebieden zou een levendige, drukke straat ontstaan, de garantie voor veiligheid. Jammer genoeg wordt vrijwel niet uitgewerkt wat de verwachte kosten en baten van een dergelijke menging zullen zijn*.

Men kan zich afvragen of de meeste bewoners van woonbuurten het leuk vinden om sporthallen, café's of bedrijven naast de deur te hebben (overlast). Bovendien trekt een levendige straat niet alléén rechtschapen en oppassende burgers aan (zie ook de kritiek op Jacobs in deel I van dit boek).

Tenslotte lijken de eisen van functiemenging en die van het creëren van duidelijk **afgebakende** gebieden met een duidelijke **functie** nogal tegenstrijdig. Door het mengen van functies op buurtniveau ontstaat er in feite een veelheid van kleine overgangsgedrejes (tussen woon- en andere functies) in plaats van de vrij grote (maar minder

frequente) overgangsgebieden die er nu zijn. Juist van dergelijke 'vage' overgangsgebieden wordt beweerd dat ze objectief en subjectief onveilig zijn.

Hiermee is niet gezegd dat beperkte vormen van functiemenging (met name het plannen van buurtwinkels en andere voorzieningen op buurtniveau) niet nuttig zijn. In het belang van het buurtwelzijn en ook vanuit emancipatorisch perspectief hebben bepaalde vormen van functiemenging zeker nut. Het punt is hier echter, dat het verband tussen functiemenging en objectieve en subjectieve (on)veiligheid complex en mogelijk zwak is.

Ter afsluiting een opmerking die eigenlijk niet gericht is aan het adres van de hier besproken onderzoeksters.

Het is jammer dat het onderzoek naar de relatie tussen angstgevoelens en gebouwde omgeving zich tot nu toe beperkt heeft tot angstgevoelens onder vrouwen en dan nog met name tot de angst voor seksueel geweld.

Het is waar dat mannen minder bang zijn (c.q. minder mannen bang zijn) dan vrouwen, dit betekent niet dat zij géén last hebben van angstgevoelens. Ook over de wijze waarop bejaarde mensen (ook een 'bange groep') reageren op de fysieke omgeving is bijna niets bekend (m.u.v. een artikel van Nelissen (1985)).

Het zou zeker zinnig zijn het onderzoek in Nederland uit te breiden naar andere groepen en (angst voor) andere delicten dan alleen seksueel geweld**.

Bovendien zou een meer systematische aanpak van het onderzoek ook niet misplaatst zijn. Bijvoorbeeld een vergelijking van angstgevoelens in verschillende buurten/woonblokken waarbij relevante sociaal-demografische variabelen en het feitelijke criminaliteitspeil onder controle worden gehouden.

Pas dan kan men het netto-effect van kenmerken van de gebouwde omgeving op angstgevoelens werkelijk in het vizier krijgen.

* In de nota 'Ruimte, beperkend of bevrijdend?' (Provincie Zuid-Holland, 1984) worden ook vraagtekens gezet bij de praktische en planmatige haalbaarheid van functiemenging. Zie voor een verdere uitwerking van het functiemengingsdebat in relatie tot criminaliteitspreventie ook de eindrapportage van de Rijksplanologische Dienst/-Bureau Criminaliteitspreventie (Van Soomer, in voorbereiding).

** Overigens is het zeer de vraag of angstgevoelens wel zo sterk samenhangen met de angst voor bepaalde delicten. De 'vrouwengroepen' nemen vaak gemakshalve aan dat de ervaren onveiligheid in de ruimtelijke omgeving samenvalt met de angst voor seksueel geweld. Zoals we al eerder zagen is uit ander onderzoek (o.a. CBS 1985) duidelijk gebleken dat situaties zelf ook onveiligheidsgevoelens kunnen oproepen: slechts een klein percentage van de (bange) respondenten dacht aan de dreiging van een concreet delict.

1.6 Conclusies en aanbevelingen

Wat kunnen we nu concluderen, als we het onderzoek naar onveiligheidsgevoelens in relatie tot de ruimtelijke omgeving overzien? In de eerste plaats moeten we dan opmerken dat er – zeker in Nederland – veel te weinig *systematische* kennis over dit onderwerp voorhanden is. Op het Nederlandse onderzoek valt het nodige aan te merken: het gaat voornamelijk om zeer beperkte (plaatselijke) inventarisaties van de plekken die door een beperkte groep mensen (meestal enkele tientallen vrouwen) als 'eng' worden betiteld. De uitkomsten van buitenlandse onderzoek zijn – gezien de sociale, bouwkundige en criminologische verschillen tussen Nederland en (bijvoorbeeld) Amerika – ook niet zomaar toe te passen op de Nederlandse situatie. Dit betekent, dat we onze conclusies met zeer veel voorzichtigheid moeten formuleren en dat we een beetje in algemeenheden blijven steken. Er is domweg niet genoeg bekend om meer specifiek en/of met meer zekerheid dingen te zeggen over de onveiligheid van plekken.

Met deze waarschuwingen in het achterhoofd kunnen we aan de bestaande literatuur drie hoofdtypen van 'onveilige plekken' ontfutselen. Dit zijn:

1. plekken met een 'enge functie';
2. plekken die stil/donker/onoverzichtelijk zijn;
3. plekken die rommelig/slecht onderhouden/verwaarloosd zijn.

Ieder type plek lijkt een eigen soort van 'engheid' te hebben, met daaraan gekoppeld eigen (mogelijke) manieren om iets aan de ervaren onveiligheid ter plekke te doen. We zullen de drie typen daarom stuk voor stuk kort bespreken, waarbij we ook – enigszins vooruitlopend op de volgende hoofdstukken – kort aandacht zullen besteden aan de *feitelijke* onveiligheid (criminaliteit) op dergelijke plekken.

1.6.1 Plekken met een enge functie

We denken dan met name aan straten en/of grotere gebieden waarin veel café's en andere vermaakgelegenheden zijn gelokaliseerd, aan plekken die (officieel of officieus) tot een tippelgebied behoren, en dergelijke.

De dreiging die van dergelijke plekken uitgaat heeft waarschijnlijk vrij veel te maken met de angst (bij met name vrouwen) om lastig gevallen, beroofd of aangerand te worden en/of de angst om bedreigd of overvallen te worden (mannen). De angstgevoelens op dergelijke plekken zijn op zich niet onterecht: voor zover bekend komen dergelijke persoonsgerichte delicten inderdaad meer voor in uitgaansgebieden*. De angst is waarschijnlijk het sterkst als men zich alleen, 's avonds en te voet of fietsend in een dergelijk gebied bevindt.

Aangezien de onveiligheidsbeleving op dergelijke plekken waarschijnlijk vrij sterk samenhangt met werkelijke gevaren ter plekke moet men voorzichtig zijn met maatregelen die alleen die **beleving** beïnvloeden: men zou een illusie van veiligheid creëren die onterecht is.

Het is onmogelijk en, gezien de uiteenlopende functies die een stad heeft, ongewenst om alle 'enge functies' uit een stad weg te 'saneren'. Oplossingen moeten dan gezocht worden in een goede *ruimtelijke ordening* van 'enge' functies. En dan zo, dat:

1. de hoeveelheid (oppervlakte) 'onveilig terrein' tot een minimum beperkt wordt, en
2. dit 'onveilige terrein' duidelijk herkenbaar en goed vermijdbaar is.

Voor een verdere uitwerking van dit idee verwijzen wij de lezer naar het delict-hoofdstuk over geweld, waar uitgebreid wordt stilgestaan bij de mogelijkheden om 'enge functies' ruimtelijk te ordenen.

1.6.2 Plekken die stil/donker/-onoverzichtelijk zijn

Het gaat hier om plekken die op zich geen enge functie hebben, maar die door hun ligging en/of functie er stil en verlaten bij liggen. Vaak gaat het om plekken die op bepaalde **delen** van de dag of nacht erg stil zijn, meestal omdat zij uitsluitend overdag een functie vervullen. Te denken valt aan: industrieterreinen, grote kantoorcomplexen, stations van het openbaar vervoer, winkelcentra, stadsparken, etc.

Het zijn plekken waar men 's avonds en 's nachts niets te zoeken heeft, maar die men wel moet passeren op weg van of naar huis. Met name als de gebieden vrij groot zijn, dan kan het (moeten) passeren of doorkruisen van

* Of vrouwen in tippelgebieden vaker worden lastiggevallen of aangerand is overigens niet bekend.

zo'n gebied een angstige ervaring zijn. Hetzelfde geldt voor bepaalde routes: met name weinig gebruikte langzaamverkeersroutes, die bijvoorbeeld een woonwijk met de stad of twee woonwijken onderling verbinden, kunnen eng zijn.

Ze zijn dat vooral als zicht vanuit woningen en/of zicht vanaf autowegen op de routes ontbreekt: bijvoorbeeld fietspaden door grote groengebieden.

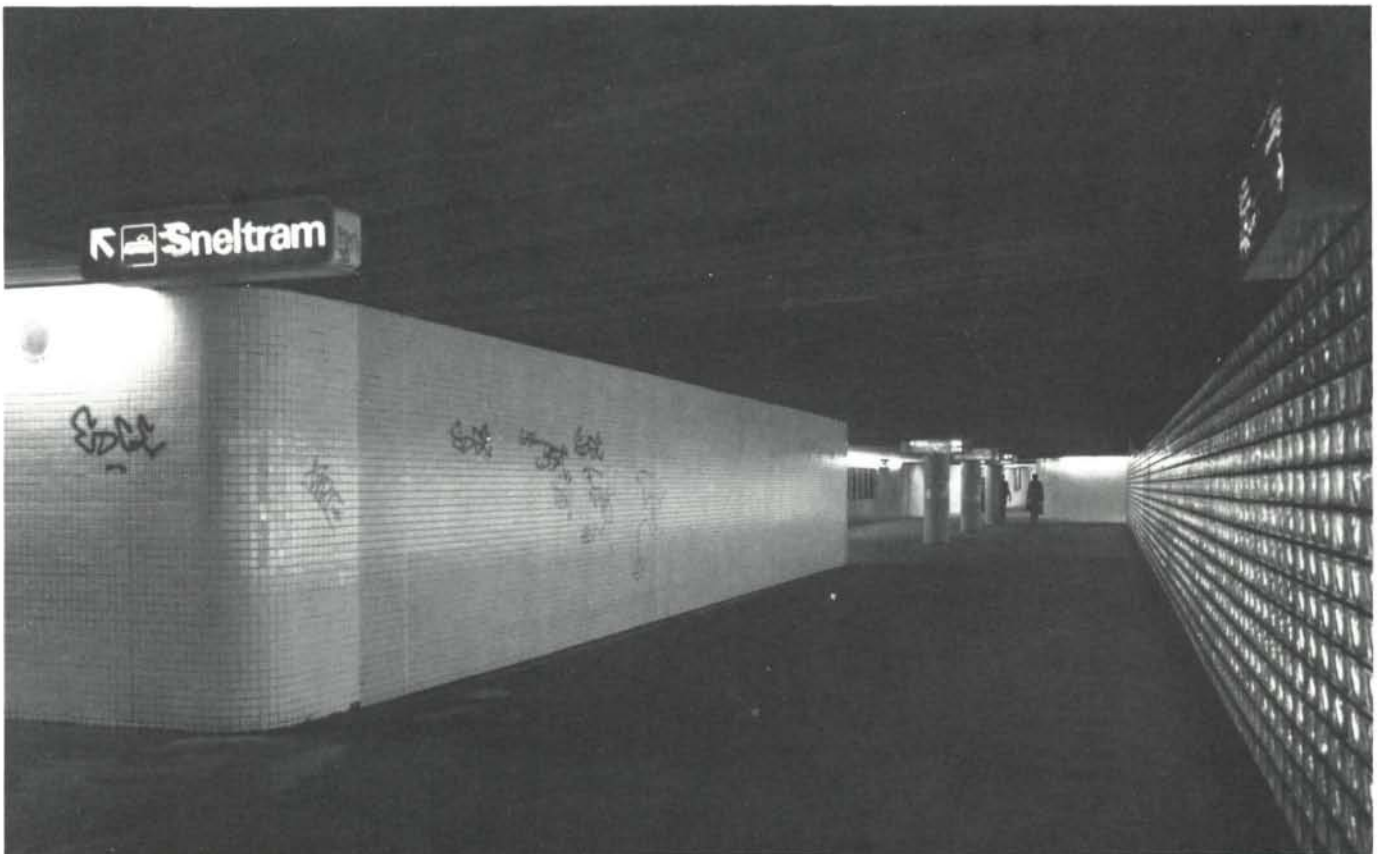
Op een wat lager schaalniveau kunnen ook bepaalde plekken op straat of delen van een gebouw om dezelfde redenen eng zijn: het is er – op bepaalde delen van de dag/nacht – erg stil en er is geen zicht vanuit woningen op de plek. Denk bijvoorbeeld aan afgelegen bushaltes en telefooncellen, aan parkeergarages, aan fietstunnels, etc. Ook op het niveau van het gebouw zijn er enge plekken aan te wijzen: het gaat dan met name om semi-openbare ruimtes in (flats) zoals de gangen van bergingsruimten, inpandige corridors, trappenhuisen, de lift, etc. Dergelijke plekken zijn met name eng als het bovendien moeilijk is om te zien wat er gebeurt (of gaat gebeuren) op zo'n plek: als er weinig verlichting is en/of als er veel visuele obstakels zijn (zijgangen, nissen, pilaren).

Met andere woorden: als de zichtbaarheid en de overzichtelijkheid te wensen over laten, worden de mogelijkheden om te anticiperen aangetast.

Nòg enger wordt het, als de situatie 'dwingend' is: als men er wel door of langs moet gaan (op weg naar huis, om de bus te pakken, om de auto te parkeren, om te telefoneren) en/of als er geen mogelijkheden zijn om je snel uit de voeten te maken als er iets bedreigends voorvalt (bijvoorbeeld in een fietstunnel, een parkeergarage). Dwingende situaties tasten dus de keuzevrijheid en de reactiemogelijkheden van mensen aan.

De angstgevoelens die men in dergelijke situaties kan voelen zijn waarschijnlijk te herleiden tot twee factoren:

- Angst voor bepaalde delicten: met name angst voor zwaardere vormen van seksueel geweld (aanranding/verkrachting) onder vrouwen. Het feit dat deze plekken erg stil zijn (geen informele controle door passanten) speelt hierin uiteraard een cruciale rol.
- De oncontroleerbaarheid van de *situatie zelf*. Ook al denkt men niet direct aan de dreiging van een bepaald delict, dan nog

kunnen donkere, onoverzichtelijke en/of 'dwingende' situaties angstaanjagend zijn, omdat men weinig controle heeft over de situatie. De meeste mensen hebben een 'ingebouwde behoefte' om een zekere controle te hebben over hun reilen en zeilen. Als de mogelijkheden tot het uitoefenen van deze (individuele) controle door de ruimtelijke situatie sterk wordt ingeperkt, kan een gevoel van angst/onveiligheid ontstaan. Men hoeft daarbij niet te denken aan een specifiek delict: oncontroleerbaarheid is op zich angstaanjagend.

Wat valt er nu te veranderen aan de ervaren onveiligheid op dit type plekken? De meeste hierboven beschreven plekken zouden ophouden eng te zijn als ze dag en nacht werden bevolkt/gebruikt door betrouwbaar ogende* lieden. Dat is uiteraard geen haalbare kaart: mensen slapen nu eenmaal (meestal 's nachts) en bepaalde plekken (stadsdelen, straten, maar ook delen van een gebouw) zullen er dus altijd min of meer verlaten bij liggen 's avonds en 's nachts.

Ook de vanuit de vrouwenhoek bepleite 'functiemenging' biedt wat dit betreft geen uitkomst: de meeste door hen gewenste buurtavond/nacht functie (uitgaan) trekken een type publiek aan dat de buurt zeker niet veiliger zal maken: de feitelijke criminaliteit en de ervaren onveiligheid zullen alleen maar toenemen.

Als we afstappen van het idee dat we stille plekken veiliger kunnen maken door de voortdurende aanwezigheid van mensen te garanderen, dan resten ons de volgende mogelijke maatregelen**.

Afsluiting

● Sluit stille gebieden, die op delen van de dag/nacht niet gebruikt worden domweg af. Te denken valt aan het 's avonds afsluiten van stadsparken***, stations van het openbaar vervoer, winkelcentra, etc. Ook kan men (delen van) routes die 's avonds erg stil zijn afsluiten (bijv. loop/fietstunnels) en omleiden.

● Maak 'enge' semi-openbare ruimtes (kelders, fietsenstallingen, parkeergarages, bergingsruimtes) in en bij wooncomplexen liefst ook afsluitbaar.

Overzichtelijkheid en duidelijkheid

● Vermijd al te grote en onoverzichtelijke ruimtes: compartimenteer bergingsruimtes, parkeergarages en dergelijke.

● Vermijd onduidelijke, onbestemde 'restplekken' in woongebouwen (donkere hoeken en gaten onder de trap, in entreehallen, bergingsruimten, etc.). Deze plekken zijn eng omdat het niet duidelijk is waar ze toe dienen en 'van wie' ze zijn: ze worden vaak ervaren als verstoppplaatsen voor potentiële aanvallers.

Zichtbaarheid

● Realiseer zoveel mogelijk zicht vanuit woningen op belangrijke doorgaande langzaamverkeersroutes. De aanwezigheid van woonhuizen met de ramen op de openbare ruimte georiënteerd blijkt een sterk geruststellend effect te hebben op de meest onderzochte mensen (vrouwen). Men verwacht in elk geval dat potentiële aanvallers zich af laten schrikken door de aanwezigheid van huizen vlakbij.

● Plaats zaken als bushaltes, telefooncellen en andere voorzieningen die 's avonds regelmatig gebruikt worden eveneens zoveel mogelijk in het zicht van woningen.

● Realiseer zoveel mogelijk zicht uit woningen op entreehallen van flats: maak ze uitspringend en gebruik veel doorzichtig materiaal. Zorg ook dat bewoners/bezoekers bij nadering van het gebouw het interieur van de entree (hallen/portieken) kunnen (over)zien; dus 's avonds goed verlichten.

Reactiemogelijkheden

● Zorg zo nodig voor alternatieve routes (langzaamverkeer) zodat men niet gedwongen is om een stille route te nemen op weg naar huis/werk/school etc.

● Vermijd 'dwingende' situaties. Als het niet anders kan, zorg dan dat de 'dwang' minimaal blijft (kort duurt): korte rechte routes door verlaten gebied, korte rechte tunnels, etc.

* Zoals al eerder werd betoogd zijn druk bezochte plekken zeker niet de veiligste, als men het totaalplaatje van de feitelijk gepleegde criminaliteit bekijkt. Met name de kleine criminaliteit (vandalisme, zakkenrollerij, fietsendiefstal, etc.) tiert welig op dergelijke plaatsen. De delicten die mensen (met name jonge vrouwen) het meest vrezen (ernstiger persoonsgerichte delicten) komen inderdaad relatief weinig voor op dergelijke plaatsen.

** Aangezien nogal veel van de (door vrouwengroepen) beschreven enge plekken zich in de openbare ruimte (straat, routes) bevinden, zijn de aanbevelingen vaak meer planologisch dan bouwkundig van aard. Over de ervaren engheid van semi-openbare ruimtes binnen gebouwen is in Nederland nog niet veel bekend.

*** Dit is uiteraard alleen mogelijk als er geen belangrijke doorgaande routes door het gebied lopen.

Ook hier geldt overigens weer, dat men bij het overwegen van concrete maatregelen zal moeten bezien wat het effect van deze maatregelen is op de directe omgeving (verplaatsing van onveiligheid) en op andere belangrijke kwaliteiten van de ruimtelijke omgeving.

Met name bij het realiseren van zicht uit woonhuizen op eenzame routes/gebieden zal men rekening moeten houden met het feit dat voor de *bewoners* van die woningen een onveilige woonsituatie kan ontstaan (met name als een gering aantal woningen in een verder stil gebied ligt).

Voorts moet opgemerkt worden, dat het – zeker in de grotere steden – onvermijdelijk is dat er grotere gebieden zijn die op delen van de dag vrij stil zijn. Bepaalde functies vragen nu eenmaal veel ruimte (bijv. industrie-gebieden, sportterreinen, groen-voorzieningen, ziekenhuizen, kantoor-complexen), daar is weinig aan te veranderen.

1.6.3 Rommelige/slecht onderhouden/verwaarloosde plekken

De derde en laatste categorie van 'enge plekken' zijn de plekken die met name door hun staat van onderhoud een 'enge' indruk kunnen maken.

Op een hoger schaalniveau kan het zijn dat een hele wijk of buurt eng is omdat het er een 'rotzooitje' is: het vuilnis wappert over de straat, de huizen zijn er oud, staan leeg, de verf is afgebladderd etc.

Op een wat lager niveau kan een gebouw, een wooncomplex of een straat in hun geheel een onveilige (want verwaarloosde) indruk maken. Tenslotte kunnen ook bepaalde specifieke plekken (bijv. het speelveldje om de hoek, het steegje verderop, semi-openbare ruimtes in wooncomplexen) om dezelfde reden eng zijn*.

We zitten daarmee op het spoor van de Quality of Life school, die beweert dat mensen uit bepaalde tekenen in de fysieke omgeving afleiden hoe sterk of zwak het 'sociale systeem' is in een bepaalde wijk, buurt, straat of wooncomplex. Rommel op straat, een slechte staat van onderhoud, leegstand e.d. zijn – naast de aanwezigheid

* Aan de 'engheid' van dit soort plekken is in Nederland tot nu toe vrijwel geen (onderzoeks-)aandacht besteed. Het hier samengevatte onderzoek heeft dus vrijwel uitsluitend betrekking op buitenlandse (Amerikaanse en Engelse) bevindingen.

van 'enge figuren' als dronkaards, baldadige jongeren – in deze optie signalen dat de buurt 'sociaal gedesorganiseerd' is. Zowel door bewoners als door passanten wordt hieruit afgeleid dat de desbetreffende plek (wijk/buurt/straat/etc.) niet onder controle staat van bewoners, wat een aanleiding kan zijn tot onveiligheidsgevoelens. Of men daarbij specifiek aan de dreiging van bepaalde delicten denkt, is niet bekend.

Maatregelen gericht op het verminderen van de ervaren onveiligheid van dit type gebieden/plekken zouden kunnen bestaan uit:

- Beheersmaatregelen: het plegen van groot en klein onderhoud, renovatie en/of stadsvernieuwing. Algemeen gesteld: zorg dat de woonomgeving goed onderhouden is en blijft. Zo nodig dienen onderhoudsmaatregelen aangevuld te worden met sociale maatregelen: het stimuleren van de betrokkenheid van bewoners bij hun directe woonomgeving. Bijvoorbeeld door beheer/onderhoud deels in handen te geven van bewoners, door het realiseren van bewonersinspraak/participatie, e.d.
- Bouwkundige maatregelen: mogelijk gaat slechte controle op de openbare (straat) en semi-openbare ruimte ook samen met een ongelukkige planologische en bouwkundige opzet. Fysiek gezien zijn bepaalde buurten/straten/complexen ook minder goed controleerbaar dan andere, omdat bewoners domweg niet kunnen zien wat zich in (semi-) openbare ruimtes afspeelt. Denk bijvoorbeeld aan een wijk met hoogbouw, zonder woningen op de begane grond, met een lage bebouwingsdichtheid. In een dergelijke wijk zijn zeer veel plekken zeer slecht controleerbaar door bewoners. Bouwkundige maatregelen die de fysieke controleerbaarheid van de woonomgeving kunnen verbeteren zijn meestal nogal ingrijpend van aard: het realiseren van woningen op de begane grond, het bouwen van laagbouw tussen de hoogbouw, en dergelijke. Bovendien moet opgemerkt worden dat het veronderstelde effect van dergelijke bouwkundige maatregelen op onveiligheidsgevoelens nog al indirect is. De redenering is in feite: meer fysieke controle-mogelijkheden vermindert het aantal 'incivilities' in de (semi-)openbare ruimte, dit vermindert op haar beurt de onveiligheidsgevoelens bij passanten en bewoners.

1.6.4 Samenvatting

We kunnen drie typen 'enge plekken' onderscheiden, die om nogal uiteenlopende redenen als onveilig (kunnen) worden ervaren door (bepaalde groepen) mensen.

- Plekken met een enge functie;
- Plekken die stil/donker/onoverzichtelijk zijn;
- Rommelige/slecht onderhouden/verwaarloosde plekken.

Doordat de aanleiding tot de onveiligheidsgevoelens per type plek verschilt, lopen de aanbevolen maatregelen (ter verhoging van de ervaren veiligheid ter plekke) ook nogal sterk uiteen.

Men dient hierbij niet te vergeten dat de hier gepresenteerde aanbevelingen zeer hypothetisch van aard zijn: gefundeerd en systematisch onderzoek naar de effecten van dergelijke maatregelen ontbreekt – zeker in Nederland – nog vrijwel volledig.

Het gebrek aan onderzoeksmatige kennis over onveiligheidsbeleving wordt echter enigszins gecompenseerd door het feit dat op dit terrein elke ontwerper, beheerder en bewoner in principe een 'ervaringsdeskundige' is of kan zijn.

De meeste door de diverse onderzoekers genoemde kenmerken van 'enge plekken' spreken vrij direct tot de verbeelding: het is er stil, donker en/of rommelig, er hangen 'enge figuren' rond, men kan niet zien wat er gebeurt of gebeuren gaat, men kan geen kant op als er iets gebeurt, etc.

Men kan als het ware met een 'bange bril' kijken naar een bouwkundig ontwerp of naar een bestaande situatie en zichzelf een beeld vormen welke plekken een onveilige indruk (zullen) maken op (toekomstige) bewoners en/of gebruikers. Bovendien kan men natuurlijk altijd te rade gaan bij (toekomstige) bewoners/gebruikers en aan hen voorleggen welke delen van een bestaand gebouw of van een ontwerp door hen als angstaanjagend worden ervaren.

Bij het beoordelen van een ontwerp dat nog in het tekentafel-stadium is kan men ook overwegen om bewoners/gebruikers van bestaande bouw met een vergelijkbaar ontwerp te raadplegen (bijv.: hoe wordt een semi-openbaar binnenterrein ervaren, een lange galerij, inpandige corridors, open versus afsluitbare entree's, etc.).

Met andere woorden: maak – zeker zolang er nog zo weinig systematische feitenkennis is –

gebruik van de 'ervaringsdeskundigheid' die voor het oprapen ligt.

Wat het raadplegen van bewoners/gebruikers betreft is speciale aandacht voor de ideeën en wensen van met name vrouwen(groepen) en ouderen zeker gewenst: dit zijn niet alleen degenen die het sterkst met onveiligheidsgevoelens kampen, maar ook degenen die (over het algemeen) het meest thuis zijn en dus het meest intensief *gebruik maken* van de woonomgeving.

Naast het inventariseren/aanwijzen van 'enge plekken' zal men zoveel mogelijk moeten nagaan welke factoren ten grondslag liggen aan de ervaren onveiligheid. Bijvoorbeeld: ligt het met name aan een objectieve dreiging (veel criminaliteit ter plekke/enge functies vlakbij), aan een gebrek aan individuele controlemogelijkheden op bepaalde cruciale plaatsen, aan de sociale atmosfeer in het gebouw/de straat/de buurt (fysieke controle-mogelijkheden) of aan een combinatie van deze factoren? Uiteraard is deze vraag niet altijd simpel te beantwoorden: vaak zullen verschillende redenen tegelijk een rol spelen. Toch verdient het aanbeveling zich in ieder geval een schetsmatig beeld te vormen van de achtergronden van de ervaren onveiligheid. Anders loopt men het risico dat men geld en energie verspeelt aan maatregelen die de oorzaak van de ervaren onveiligheid niet raken.

Een voorbeeld: het afsluitbaar maken van de toegangsdeuren tot de bergingsruimten onder in een flatgebouw heeft weinig zin als men zich in feite bedreigt voelt door het idee dat bepaalde bewoners in die ruimte (bijvoorbeeld) vrouwelijke bewoners lastig vallen. Compartimenteren, korte rechte gangen maken, ramen in de toegangsdeuren tot de boxgang en goede verlichting zouden in dit geval veel effectiever zijn.

Om de zaak nog verder te compliceren: maatregelen moeten niet alleen gericht zijn op de (veronderstelde) oorzaken van de onveiligheidsgevoelens, men moet zich ook afvragen wat het effect van de te nemen maatregelen is op:

- de *feitelijke criminaliteit* ter plekke: wordt de situatie ook objectief veiliger, of creëer ik alleen een illusie van veiligheid?;
- de directe omgeving: ben ik onveiligheid niet aan het verplaatsen naar een andere plek/een andere groep?;

- andere relevante kwaliteiten van de ruimtelijke omgeving (tast ik niet de verkeersveiligheid/privacy/etc. aan?)

Uiteraard is het niet altijd van tevoren te overzien, wat alle mogelijke effecten en ongewenste bij-effecten van bepaalde maatregelen zijn. Gezien het grote gebrek aan kennis over deze materie, zal een periode van 'gestructureerd aanrommelen', waarbij bepaalde maatregelen op beperkte schaal worden uitgeprobeerd en na verloop van tijd *goed worden geëvalueerd* onontkoombaar zijn.

2 Criminaliteit in Nederland: Vier delicten

2.1 Inleiding

In het vervolg van dit deel gaan we in op Nederlandse gegevens over criminaliteit. We richten ons daarbij op een viertal delicten, die door hun omvang, toename en/of ernst kunnen worden gezien als de vier voornaamste delicten waarover iedereen die met (stede)bouwkundige preventie van criminaliteit bezig is, iets moet weten. Het betreft de volgende vier delicten:

1. vandalisme
2. inbraak
3. geweldpleging
4. seksueel geweld

In dit inleidende hoofdstuk zullen we de vier delicten in algemene zin beschrijven. We gaan daarbij in op de omvang, toename en landelijke spreiding van de vier delicten. In de vier volgende hoofdstukken zullen we per delict dieper ingaan op de ruimtelijke aspecten van de delicten en op de mogelijkheden voor preventie via ruimtelijke maatregelen. De nadruk zal daarbij liggen op Nederlandse gegevens: buitenlands onderzoek zal alleen 'in geval van nood' (als er geen Nederlands materiaal voor handen is) in de beschouwing betrokken worden. Buitenlandse gegevens en inzichten hoeven namelijk niet vanzelf te gelden voor Nederland: nationale verschillen in criminaliteit, maar ook bijv. het bouwbeleid, het ruimtelijke orderings- en/of volkshuisvestingsbeleid kunnen ervoor zorgen dat buitenlandse onderzoeks- of experimenteer-resultaten niet van toepassing zijn op Nederland.

2.2 Omvang

Statistische gegevens over de omvang van een bepaald delict in Nederland kunnen ontleend worden aan twee verschillende bronnen, namelijk:

1. de politieregistratie
2. de nationale slachtofferenquêtes die het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) sinds 1980 jaarlijks heeft gehouden. Beide bronnen geven een bepaald – beperkt en vaak vertekend – beeld van de omvang van de criminaliteit in ons land.

Ad 1: politiekegevens

De politie houdt uiteraard een registratie bij van de delicten, die aan hen gemeld worden. De politie (gemeente/rijkspolitie) geeft deze registratiegegevens door aan het CBS, die voor het gehele land maandelijks een overzicht maakt van de aantallen gemelde delicten*.

Eens per jaar publiceert het CBS een jaaroverzicht van alle in dat jaar aan de politie gemelde delicten. Dat ziet er allemaal erg degelijk en betrouwbaar uit, zal de lezer denken. Er schuilt echter een forse adder onder het gras.

Het is namelijk zo dat lang niet alle *feitelijk* gepleegde delicten bij de politie worden aangegeven. Slachtoffers geven een delict soms niet aan, bijvoorbeeld omdat ze het gebeurde te onbelangrijk vinden ** (een afgebroken autospiegel), omdat ze denken dat de politie toch niets doet of kan doen (fietsendiefstal), omdat ze bang zijn dat de dader represailles zal nemen als ze aangifte doen (de boze buurman) of omdat ze zich schamen voor het gebeurde (een aanranding).

Dat gedeelte van de *feitelijk* plaatsvindende criminaliteit, dat *wel* wordt aangegeven bij de politie, wordt het *aangiftepercentage* genoemd. Voor alle delicten tesamen genomen ligt het aangiftepercentage momenteel rond de 30%. Het percentage is de laatste jaren fors gedaald: in 1975 bedroeg het aangiftepercentage nog 55%.

Om het allemaal nog lastiger te maken: van sommige delicten (bijv. woninginbraken) weet de politie wel het fijne af (het aangiftepercentage van woninginbraken ligt op ongeveer 90%). Andere delicten dringen echter nauwelijks tot de politie – en vervolgens tot de CBS politiestatistiek – door. Zo is van alle vernielingen nog minder dan 10% in de politiestatistiek te vinden, voor seksueel geweld ligt dit percentage volgens sommige onderzoekers zelfs nog veel lager (1%).

Al met al blijkt de politieregistratie niet erg betrouwbaar, als we een beeld willen krijgen van de *omvang* van (de meeste) delicten.

Daarom is het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum (WODC) van het Ministerie van Justitie in de jaren zeventig begonnen met het op vrij grootscheepse wijze interviewen van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder***. We spreken hier van slachtoffer-enquêtes: de tweede bron, waaruit

* De zgn. Maandstatistiek Politie, Justitie en Brandweer, sinds januari 1986 omgedoopt in 'Maandstatistiek Rechtsbescherming en veiligheid'.

** Ook als er wel aangifte wordt gedaan van een delict, bestaat er nog een goede kans dat de politie zelf de zaak te onbelangrijk vindt en niet registreert. Zo worden vernielingen en vermogensmisdrijven (diefstal, inbraak) met weinig schade (bijv. 50 gulden) vaak niet geregistreerd.

*** In 1980 heeft het CBS deze enquête-taak overgenomen van het WODC. Doordat de aanpak van het CBS wat anders is dan die van het WODC, zijn de cijfers van vóór 1980 (1975 t/m 1979) niet goed vergelijkbaar met die van na 1980. Hier zullen we verder alleen de cijfers vanaf 1980 gebruiken.

we kunnen putten als we willen weten hoe vaak bepaalde delicten plaatsvinden.

Ad 2: slachtoffer-enquêtes

In de jaarlijkse slachtoffer-enquêtes wordt aan een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder gevraagd: 'Bent u in het afgelopen jaar slachtoffer geworden van delict 1, 2, 3...n?'. De uitkomst is een slachtofferpercentage per delict dat aangeeft hoeveel procent van de Nederlandse bevolking (ouder dan 15 jaar) het slachtoffer wordt van het desbetreffende delict.

Maar ook aan de slachtoffergegevens kleven een aantal problemen. Die hebben vooral te maken met de *interpretatie* van de gemelde delicten. Het CBS hanteert in haar enquêtes namelijk andere omschrijvingen van delicten dan de (formeel strafrechtelijke) begrippen die de politie gebruikt.

Dit betekent dat de slachtoffergegevens lang niet altijd vergelijkbaar zijn met politie-

gegevens. Een tweede probleem met de slachtoffergegevens is, dat in de slachtoffer-enquête alleen naar *bepaalde* delicten wordt gevraagd. Het gaat met name om delicten in de sfeer van de 'kleine criminaliteit' (tasjesroof, fietsendiefstal, e.d.). Naar meer ernstige delicten, zoals bijv. aanranding of verkrachting, wordt in de slachtoffer-enquête niet gevraagd.

Ondanks deze beperkingen zullen we het - wat de omvang van de criminaliteit betreft - toch moeten stellen met deze twee informatiebronnen. De lezer is nu echter gewaarschuwd: politiegegevens en slachtoffergegevens geven geen van beiden een volledig beeld van de werkelijkheid, bovendien zijn ze onderling niet goed te vergelijken.

Hieronder geven we een overzicht van de totale criminaliteit in de laatste jaren, zoals die uit politiegegevens (tabel 7) en uit de slachtoffer-enquêtes (tabel 8) naar voren komt.

Tabel 7 *Ter kennis van politie gekomen misdrijven (WvS)*

	1970	1975	1980	1985
Totaal aantal delicten	224.054	395.674	610.680	990.332
Waarvan:				
Diefstal dmv braak	43.373	100.193	171.777	345.380
Fietsendiefstal	31.911	84.803	117.511	185.331
Vernieling	10.334	25.322	69.779	98.799
Winkeldiefstal	11.562	17.468	31.206	54.024
Mishandeling	8.602	9.591	13.409	17.231
Sexuele misdrijven	8.263	6.868	8.096	9.331

Tabel 8 *Slachtofferpercentages (CBS-slachtofferenquêtes)*

	1980	1981	1982	1983	1984	Geschat aantal delicten in 1984
Beschadiging van auto	9.0	9.1	9.8	9.2	9.3	934.000
Overige vernielingen	6.7	7.0	6.2	6.5	6.0	1.000.000
Inbraak	1.6	1.8	1.2	2.5	2.4	168.000
Fietsdiefstal	4.9	5.1	5.5	6.4	5.7	823.000
Bedreiging buiten*	3.4	3.2	3.1	3.0	3.6	530.000
Bedreiging binnen	1.6	1.9	2.7	2.4	2.6	494.000
Handtastelijkheden buiten	1.0	0.9	0.8	0.8	1.1	154.000
Handtastelijkheden binnen	0.9	1.1	1.5	1.1	1.9	403.000
Exhibitionisme	1.3	1.6	1.7	1.9	1.8	296.000
Totaal (alle delicten)	32.8	34.0	35.5	35.2	36.2	6.928.000

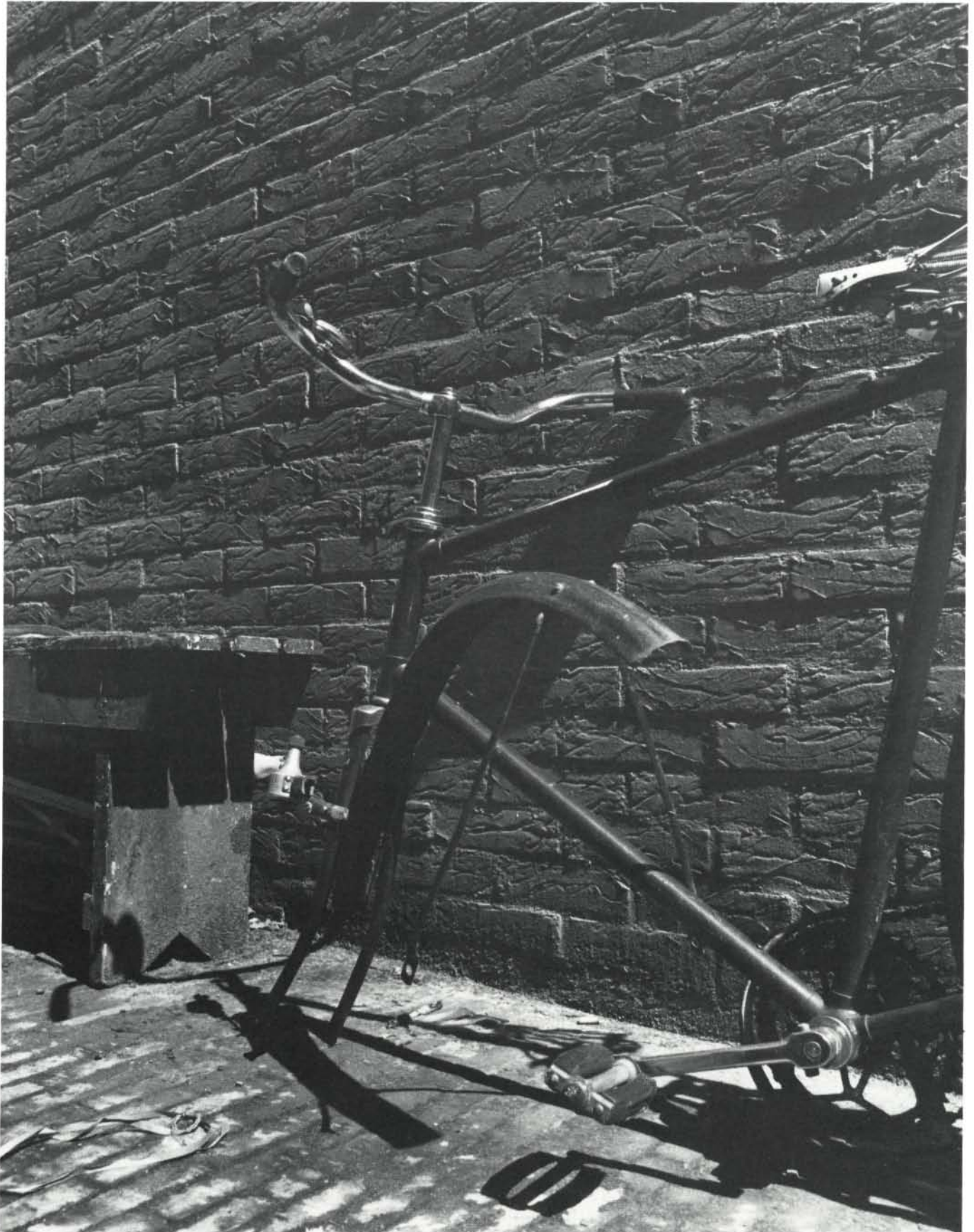
Tabel 7 laat zien dat de omvang en toename* van het totaal aantal misdrijven niet gering is.

Voor sommige delicten is de stijging zelfs explosief te noemen, terwijl dat voor andere minder geldt.

Duidelijke 'toppers' - wat betreft omvang en toename - zijn diefstal dmv braak, vernieling en fietsendiefstal.

* Deze toename wordt niet weggepoetst als we corrigeren voor zaken als bevolkingstoename, of de toename van het aantal politiemensen. Gemakshalve laten we deze exercities dan ook maar achterwege.

** Met 'bedreiging' wordt - naast verbale bedreiging - ook een daadwerkelijk fysieke aanval bedoeld.

Uit tabel 8 blijkt dat ruim een derde van de Nederlandse bevolking (boven de 15 jaar) in een jaar tijd slachtoffer wordt van een delict. 'Toppers' zijn met name vernieling (beschadiging van auto en overige vernielingen), fietsdiefstal en bedreiging*. Inbraak neemt – in tegenstelling tot wat uit de politiecijfers naar voren komt – een beduidend minder prominente plaats in. Andersom geldt, dat bedreiging en seksuele delicten veel vaker voor blijken te komen dan de politiecijfers doen vermoeden.

Hoe het ook zij, de delicten die we nog zullen beschrijven (vandalisme, inbraak, geweld en seksueel geweld) maken een fors – en deels snel toenemend – deel uit van de totale criminaliteit in Nederland.

2.3 Ruimtelijke spreiding

De vormen van criminaliteit waar we ons hier toe beperken blijken niet gelijkmatig gespreid te zijn over het land, de stad en/of de buurt: er zijn gebieden en plekken met veel criminaliteit en gebieden en plekken met weinig criminaliteit. In Nederland is de interesse in de ruimtelijke spreiding van criminaliteit en in de mogelijkheden om (kleine) criminaliteit via ruimtelijke maatregelen te beïnvloeden pas de laatste jaren op gang gekomen.

Een gevolg van deze late start van Nederland is, dat er tot nu toe weinig Nederlands onderzoek is naar de relatie tussen criminaliteit en de ruimtelijke omgeving. Bij de beschrijving van de ruimtelijke aspecten van de vier delicten zullen we dus regelmatig moeten terugvallen op buitenlandse kennis en inzichten.

Hier staan we kort stil bij de spreiding van de delicten vandalisme, inbraak, geweld en seksueel geweld op hogere schaalniveaus: de spreiding over het land (provincies) en de spreiding over steden en gemeenten, ingedeeld naar urbanisatiegraad.

In de hoofdstukken die volgen, wordt dieper ingegaan op de spreiding van de delicten op lagere schaalniveaus: de spreiding over steden, wijken en gebouwen.

In tabel 9 staan de CBS-slachtofferpercentages per provincie weergegeven.**

Het percentage is het gemiddelde over de jaren 1981 tot en met 1984.

In tabel 9 zijn de drie 'hoogst scorende' provincies steeds gearceerd weergegeven.

Het beeld dat uit deze tabel naar voren komt is heel sprekend: de provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland zijn voor alle delicten de toppers. Met een kleine uitzondering bij overige vernielingen: daar scoort Groningen hoger dan Zuid-Holland.

* Het delict bedreiging is opgesplitst in twee categorieën (bedreigingen binnenshuis en buitenshuis). De slachtofferpercentages per categorie zijn derhalve lager, dan als men de hele zaak samenneemt. Dit geldt ook voor seksueel geweld: door de opsplitsing in drie categorieën (handtastelijkheden binnen en buiten 3S1 exhibitionisme) zijn de slachtofferpercentages laag, tesamen genomen gaat het om een veel groter percentage slachtoffers.

** In dit geval zijn de politiecijfers weggelaten: er zijn wel gegevens over de landelijke spreiding van aan-gegeven delicten, de cijfers zijn echter ingedeeld naar politie-regio en niet naar provincies. Vergelijking met CBS-slachtoffercijfers wordt daardoor totaal onmogelijk.

Tabel 9 Verdeling van slachtofferpercentages over de provincies (Gemiddelde percentages 1981-1984)

	<i>Frl</i>	<i>Grn</i>	<i>Drt</i>	<i>Ovl</i>	<i>Gld</i>	<i>Utr</i>	<i>N-H</i>	<i>Z-H</i>	<i>Zld</i>	<i>N-Br</i>	<i>Lmb</i>	<i>Land</i>
• Beschadiging auto	7.1	8.4	5.8	8.1	8.4	10.8	11.5	10.1	8.0	9.0	8.0	9.4
• Overige vernielingen	6.4	7.7	4.2	5.9	5.9	7.9	7.2	6.3	4.6	6.1	6.8	6.4
• Inbraak woning	1.0	2.2	0.6	0.8	1.9	3.1	4.0	2.3	1.2	1.8	1.8	2.2
• Bedreiging buitenshuis	2.4	3.5	1.7	2.7	2.2	4.2	4.1	3.9	2.6	2.4	3.2	3.2
• Handtastel. buitenshuis	0.2	0.4	0.5	0.9	0.9	1.2	1.3	1.1	0.8	0.8	0.6	0.9
• Exhibition.	1.3	0.9	0.7	1.5	1.6	2.1	2.5	1.8	0.9	1.6	1.7	1.8

Gebruikte afkortingen: *Frl* = Friesland, *Grn* = Groningen, *Drt* = Drenthe, *Ovl* = Overijssel, *Gld* = Gelderland, *Utr* = Utrecht, *N-H* = Noord-Holland, *Z-H* = Zuid-Holland, *Zld* = Zeeland, *N-Br* = Noord-Brabant, *Lmb* = Limburg, *Land* = landelijk gemiddelde.

Zoals we uit de tabellen 10 en 11 kunnen aflezen, hangt de concentratie van de delicten in deze drie provincies samen met het feit dat deze provincies veel grote steden, waaronder de 'grote vier' (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag) herbergen.

In tabel 10 staan de slachtofferpercentages van het CBS nogmaals weergegeven, maar dan gerangschikt naar de urbanisatiegraad* van steden/gemeenten.

We zien dat de meeste delicten toenemen met de verstedelijkingsgraad van de gemeente: hoe meer verstedelijkt een gemeente is, des te meer criminaliteit kan men verwachten. Forenzengemeenten (categorie B3) nemen bij bepaalde delicten een uitzonderingspositie in: met name beschadiging van auto's en bedreiging buitenshuis komen redelijk veel voor in deze gemeenten.

In tabel 11 tenslotte, worden de de slachtofferpercentages voor de vier grote steden apart gegeven. We zien dat de meeste delicten ongeveer evenveel voorkomen in de vier grote steden. Het meest opvallende gegeven uit tabel 11 is, dat inbraak veel meer voorkomt in Amsterdam dan in de overige grote steden. Voor dit fenomeen hebben we geen goede verklaring.

Tabel 10 *Verdeling van slachtofferpercentages over gemeentes, ingedeeld naar urbanisatiegraad (Gemiddelde percentages 1981-1984)*

	A1-A4	B1-B2	B3	C1-C2	C3-C4	Landel. C5 gemidd.
• Beschadiging auto	6.2	7.2	10.1	8.9	10.3	11.6
• Overige vernielingen	4.4	5.9	6.8	6.5	6.9	7.2
• Inbraak woning	1.1	1.5	1.6	1.8	1.9	4.0
• Bedreiging buitenshuis	2.2	2.4	3.1	2.7	3.2	4.7
• Handtastel. buitenshuis	0.3	0.3	0.8	0.8	1.7	1.6
• Exhibition.	0.7	1.4	1.9	1.1	1.7	2.7

Tabel 11 *Verdeling van slachtofferkansen over de vier grote steden (Gemiddelde percentages 1981-1984)*

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Landel. gemidd.
• Beschadiging auto	12.8	11.5	11.4	11.0	9.4
• Overige vernielingen	7.1	7.4	6.7	8.1	6.4
• Inbraak woning	7.1	3.0	3.2	4.8	2.2
• Bedreiging buitenshuis	5.4	5.0	5.5	4.9	3.2
• Handtastel. buitenshuis	2.2	1.7	1.8	1.8	0.9
• Exhibition.	3.5	2.5	3.1	3.2	1.8

* Met de urbanisatiegraad wordt de mate van 'verstedelijking' van een gemeente uitgedrukt. Het CBS hanteert daarbij de volgende indeling: A1-A4 = plattelandsgemeenten, B1-B2 = verstedelijkte plattelandsgemeenten, B3 = forenzengemeenten, C1-C2 = plattelandsstadjes en kleine steden (minder dan 30.000 inwoners), C3-C4 = middelgrote steden (30.000-100.000 inwoners), C5 = grote steden (meer dan 100.000 inwoners).

3 Vandalisme

3.1 Omschrijving van het begrip

Hoewel iedereen wel ongeveer weet waarover we het hebben als we over vandalisme spreken, is het toch nodig om een definitie van het begrip zwart op wit te zetten. Vandalisme is namelijk geen strafrechtelijk begrip: in het Wetboek van Strafrecht zal men er tevergeefs naar zoeken. In het strafrecht wordt vandalisme in feite gedekt door twee andere begrippen, namelijk de overtreding 'straatschenderij' (baldadigheid) en het misdrijf 'vernieling'. Daarnaast kunnen ook in plaatselijke verordeningen bepalingen zijn opgenomen die bepaalde vormen van vernieling strafbaar stellen. De definitie die we in de rest van dit verhaal zullen gebruiken is:

Vandalisme is het opzettelijk en wederrechtelijk vernielen, beschadigen of onbruikbaar maken van objecten, zonder dat dit de vernieler materieel voordeel oplevert.

Vandalisme is een verzamelbegrip voor vernielingen die van zeer uiteenlopende aard en ernst kunnen zijn. Zowel het afbreken van een autospiegel als het platbranden van een schoolgebouw vallen onder het begrip vandalisme. Om een goede indruk te krijgen van de omvang van het delict is het dus nodig om naast gegevens over de frequentie (hoe vaak komt het voor) ook naar schade-cijfers te kijken (hoe ernstig zijn de vernielingen). Een probleem hierbij is, dat de beschikbare gegevens verre van compleet zijn. Bovendien zijn gegevens uit verschillende bronnen vaak niet goed met elkaar te vergelijken. Toch zullen we het moeten stellen met deze incomplete informatie. De getrokken conclusies over de omvang van vandalisme zijn daardoor – noodzakelijkerwijs – nogal speculatief van aard.

3.2 Omvangsgegevens nader bekeken

Uit het in het voorgaande overzicht van het aantal *bij de politie geregistreerde vernielingen* (zie tabel 7) kunnen we opmaken dat het aantal vernielingen in 1985 bijna het

tienvoudige bedraagt van het aantal geregistreerde vernielingen in 1970. In dezelfde periode verviervoudigde het totaal aantal misdrijven: het delict vernieling is dus veel sneller gestegen dan de meeste andere delicten. Politiecijfers geven echter nauwelijks een beeld van de werkelijke *omvang* van vernielingen: naar schatting wordt slechts zo'n 10 van de gepleegde vernielingen aangegeven bij de politie. Zo blijkt uit de gegevens van de CBS-slachtoffer-enquêtes (zie tabel 8) dat in 1984 naar schatting 934.000 gevallen van 'beschadiging van auto' en 1.000.000 gevallen van 'overige vernielingen' (alleen privé-bezit!) hebben plaatsgevonden.

Het aantal *bij de politie geregistreerde* vernielingen bedroeg in 1983 ruim 85.000. Dat is circa 4% van het aantal door het CBS berekende vernielingen. Hieruit blijkt overduidelijk dat het werkelijk aantal vernielingen veel hoger is dan wat uit de politieregistratie naar voren komt. Op basis van gegevens uit de slachtoffer-enquête komen we tot de volgende schattingen van *schade* door vernieling aan privébezit: in 1984 werd voor f 318.000.000,- aan auto's beschadigd en voor f 160.000.000,- aan overig privébezit.*

In de slachtoffer-enquêtes wordt alleen gevraagd naar vernieling van privébezit. (*Semi-openbaar bezit* is echter ook een zeer geliefd doelwit van vandalen. Een vrij recent rapport van de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG, 1984) biedt enig inzicht in deze verder vrij duistere materie**.

In 23 Nederlandse gemeenten (kleinere en middelgrote gemeenten, geen van de vier grote steden) werd gedurende een jaar een registratie bijgehouden van de omvang van en schade door vandalisme aan gemeente bezit. Op basis van de aldus verzamelde cijfers komt het VNG – overigens ook met zeer veel voorbehoud – tot de volgende schatting voor geheel Nederland: jaarlijks worden er 200.000 vernielingen gepleegd aan gemeentelijk eigendom, met een totale schade van 60 miljoen gulden. Betreft men de vier grote steden ook in de berekening (deze waren niet vertegenwoordigd in het VNG-onderzoek) dan komt men op en schade van circa 100 miljoen per jaar. De Nationale Woningraad (Van Wees en Lammertink, 1984) tenslotte, heeft – middels

* De gemiddelde schade aan auto's bedroeg (nog steeds volgens de CBS-gegevens) f 340,-. De schade door overige vernielingen bedroeg gemiddeld f 160,-.

** Het is zeer moeilijk om tot een schatting te komen van de omvang van en schade door vernieling aan (semi-)openbaar bezit. Overheidsinstanties hebben over het algemeen geen aparte vandalisme-registratie, waardoor het onmogelijk is te achterhalen hoeveel schade jaarlijks wordt aangericht door vandalisme aan openbaar vervoer, telefooncellen, straatmeubilair, openbare gebouwen, etc.

een enquête onder 95 grote woningcorporaties en gemeentelijke woningbedrijven – de schade door vandalisme aan corporatie en gemeente-woningen onderzocht*. Men schat deze schade op ruim 33 miljoen gulden per jaar.

Samenvattend

Het aantal vernielingen is – zo blijkt uit de politiestatistiek – in de loop van de jaren zeventig enorm toegenomen. De laatste jaren lijkt er, in elk geval wat de vernieling van privébezit betreft, een stabilisatie ingetreden te zijn (zie tabel 8). Gegevens over de omvang van en de schade door vernieling aan privé en openbaar bezit zijn echter uiterst incompleet. Door diverse schattingen te combineren komen van Dijk en Van Soomeren (1985) tot de volgende voorzichtige raming van een ondergrens: minimaal anderhalf miljoen vernielingen per jaar aan privébezit, gemeente- en corporatiewoningen en (semi-) openbaar bezit tesamen. Deze vernielingen leveren een *totale schade* op van *minimaal 470 miljoen gulden per jaar*.

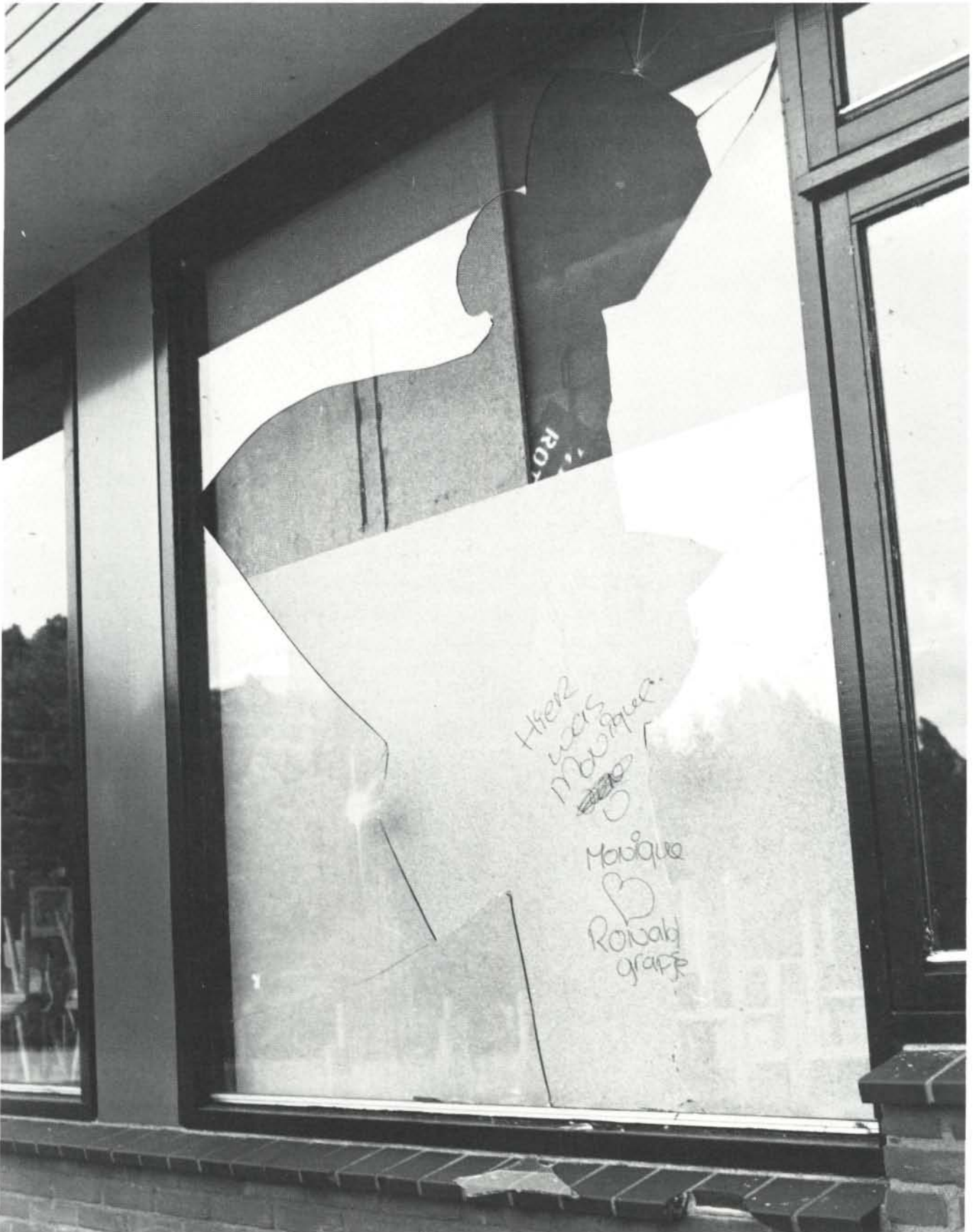
3.3 De daders van vandalisme

Uit binnen- en buitenlands onderzoek blijkt dat het overgrote deel van de daders van vandalisme in de leeftijdsgroep van circa 8 tot circa 18 jaar valt. Pubers (12-17 jaar) plegen over het algemeen zwaardere vernielingen dan jongere kinderen (8-12 jaar). Tenslotte is er een kleine groep jong-volwassenen (vanaf 18 jaar) die meestal vrij ernstige vernielingen pleegt. Jongens plegen meer vandalisme dan meisjes. In Amsterdam heeft 2 van de 3 jongens wel eens een vernieling gepleegd, maar een vrij grote groep meisjes – één op de drie – maakt zich ook schuldig aan vandalisme (zie Van Dijk e.a. 1982). Vandalisme is overigens sterk groepsgebonden: jongeren plegen vrijwel alleen vandalisme als ze in een groep zijn.

Uit het bovenstaande blijkt, dat het plegen van vernielingen niet in de schoenen geschoven kan worden van een kleine groep 'slecht aangepaste' of 'kansarme' jongeren. In tegendeel: het plegen van vandalisme maakt een integraal onderdeel uit van (delen van) de huidige jeugd- en jongerencultuur. Een tweede vaak gehoorde misvatting is, dat vandalisme 'ongemotiveerd' of 'zinloos' gedrag is. Onderzoek onder jongeren wijst uit dat er wel degelijk duidelijke gronden of motieven zijn voor vandalisme.

De motieven die ten grondslag liggen aan vandalisme verschillen per leeftijdsgroep. Bij kinderen spelen met name het (speels) verkennen van de fysieke en sociale grenzen ('Kan ik dat?', 'Mag ik dat?') en soms woede of wraak een rol. Pubers plegen vandalisme om uit te testen hoe sterk ze staan tegenover volwassen autoriteitsfiguren (ouders, burens, leerkrachten, politie) en om aanzien in de eigen groep te winnen. Het durven overtreden van regels is – zeker voor jongens – immers 'stoer'. Hoe paradoxaal het ook mag klinken: onder pubers heeft het plegen van vandalisme in belangrijke mate een *sociale* functie. Bij jong-volwassenen spelen meer individuele motieven: vandalistisch gedrag van deze jongeren is meestal een uiting van onvrede, veroorzaakt door bijvoorbeeld moeilijkheden op school, werkloosheid, ruzie thuis en dergelijke. Daarnaast kunnen bij deze groep ook het verwerven van aanzien onder leeftijdsgenoten, alsmede het tonen van fysieke kracht een rol spelen.

* De corporatie- en gemeentewoningen maken overigens slechts 40% van de totale Nederlandse woningvoorraad uit.

Het feit dat aan vandalisme wel degelijk motieven ten grondslag liggen, betekent echter niet dat de (potentiële) vandaal domweg aan het vernielen slaat als hij/zij zich daartoe gemotiveerd voelt: een potentiële vandaal kan weerhouden worden van het plegen van vandalisme door *drempels* die in hemzelf en/of de situatie liggen.

Interne drempels die de dader kunnen doen afzien van zijn daad zijn met name:

- De maatschappelijke norm dat het vernielen van andermans spullen 'niet hoort'. Deze norm vervaagt meestal als jongeren zich in een groep bevinden: dingen die het kind in z'n eentje nooit zou (durven) doen lijken minder 'erg' of 'eng' als hij samen met z'n vriendjes is.

- Betrokkenheid bij het object: vandalen vernielen hun eigen bezit en dat van vriendjes niet. Ook zullen voorzieningen waar ze zelf positief tegenover staan (bijv. het eigen jeugdhonk) gespaard worden. Dit laatste lijkt met name het geval als jongeren zelf wat in de melk te brokkelen hebben in een dergelijke voorziening (actieve betrokkenheid).

Een meer in de situatie gelegen, **externe drempel** is met name:

- De angst om gezien, herkend en/of gepakt te worden. Naarmate het kind ouder wordt verlegt deze angst zich waarschijnlijk meer in de richting van formele autoriteitsfiguren (politie). Jonge kinderen zijn vaak nog bang voor ouders, burens etc. Tieners zijn dat niet of minder, zij zijn echter banger voor de politie.

Als we de laatstgenoemde drempel vanaf de andere kant (dus niet vanuit de dader) benaderen, dan hebben we het over is de mate waarin in een gegeven situatie formele of informele controle *uitgeoefend* wordt of kan worden. Met name plekken die aan het zicht vanuit woningen onttrokken en daarmee oncontroleerbaar zijn, zijn over het algemeen vandalismegevoelig. Bij de beschrijving van de kenmerken van vandalismegevoelige plekken komen we hierop terug.

3.4 De plaatsen waarop vandalisme gepleegd wordt

Uit de landelijke spreidingstabellen blijkt, dat vandalisme eigenlijk overal veel voorkomt, maar nog het meest in drie provincies: Noord- en Zuid-Holland en Utrecht. Dit laatste geldt met name voor het delict

'beschadiging van de auto', een delict dat zo'n 40% van de totale schade aan privébezit uitmaakt. Voor de overige vernielingen is het beeld wat diffuser. Dat in Noord- en Zuid-Holland en in Utrecht relatief meer vernieling van privébezit voorkomt, is op zich niet zo vreemd. Deze provincies herbergen immers ook de belangrijkste grote steden, waar veel meer vandalisme voorkomt dan in kleinere steden en gemeenten.

In deze paragraaf bekijken we de ruimtelijke spreiding van vandalisme op lagere schaalniveau's:

1. De ruimtelijke spreiding van vernielingen over de stad of gemeente: hebben bepaalde buurten meer last van vandalisme dan andere?
2. De spreiding binnen een een buurt, een straat of een gebouw: op welke specifieke plekken concentreert vandalisme zich?

3.4.1 De spreiding van vandalisme over de stad/gemeente

Over de ruimtelijke spreiding van vandalisme over buurten of stadsdelen is in Nederland nog weinig informatie verzameld. Een Nederlands onderzoek waarin deze spreiding wel vrij precies in kaart is gebracht is een Amsterdams vandalisme-onderzoek* (Van Dijk en Van Soomeren, 1980).

Naast het stadscentrum bleken twee aan de stadsrand gelegen buurten (nl. Amsterdam-Noord en Amsterdam Nieuw-West) zeer veel last van vandalisme te hebben. Deze twee laatst genoemde wijken zijn vrij excentrisch gelegen wijken met voornamelijk een woonfunctie.

Het grote aantal vernielingen in het stadscentrum werd gezien als een bijproduct van de uitgaansfunctie van dit centrum: onder invloed van alcohol plegen jongeren nogal wat vernielingen.

Voorts bleek dat in gebieden met veel groen, weinig woonbebouwing en verkeer het aantal vernielingen bepaald niet hoog te noemen was. Het merendeel van de vernielingen wordt gepleegd in vrij *drukke* gebieden: het stadscentrum en de woonwijken.

De onderzoekers concluderen het volgende.

- Veel controlemogelijkheden (zicht uit woningen, mensen op straat) *hoeft* niet altijd te betekenen dat er weinig vandalisme wordt

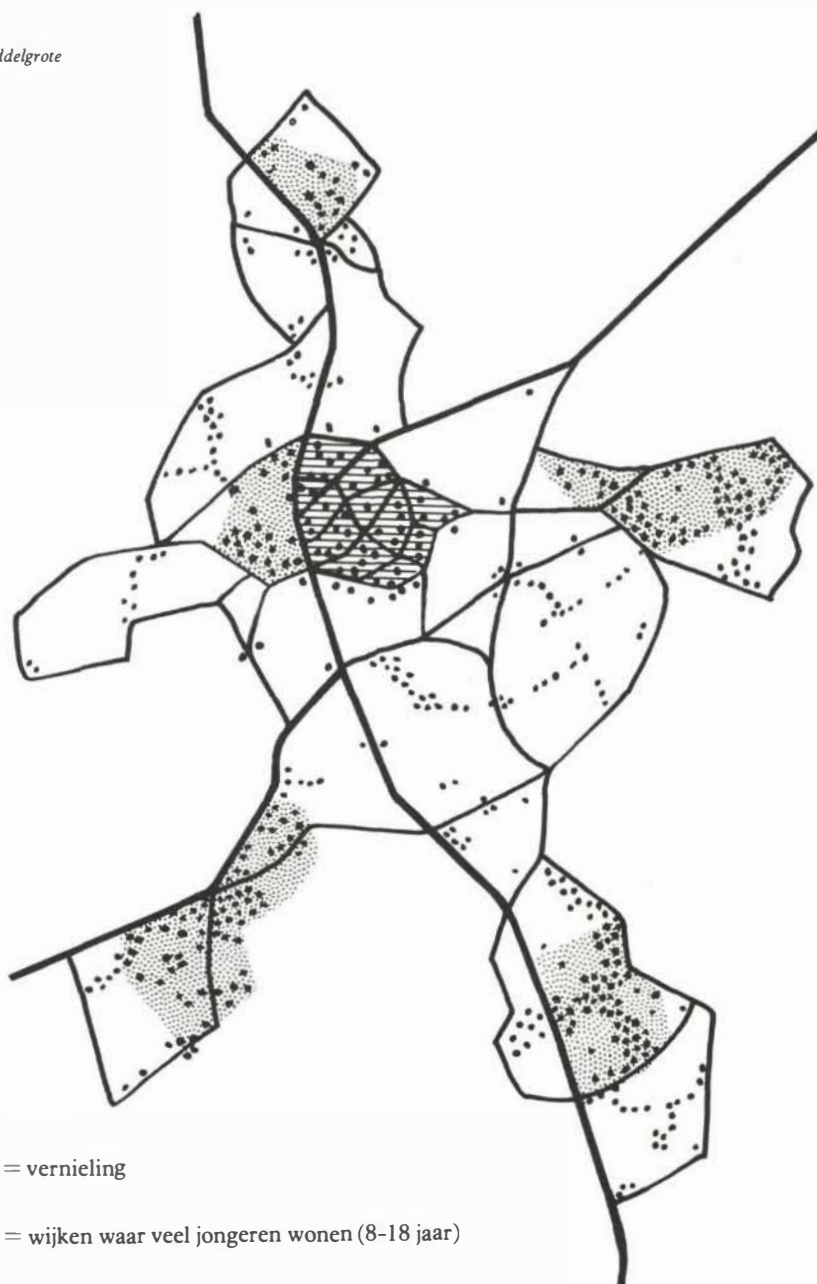
* Dit onderzoek beperkte zich tot vernielingen aan bepaalde openbare objecten: halteborden, lantaarnpalen en bomen. Over de ruimtelijke spreiding van andersoortige vernielingen (gebouwen, auto's) is in Nederland (nog) zeer weinig bekend.

gepleegd. Andere factoren kunnen dit 'doorkruisen': voor het centrum is dit de typische uitgaansfunctie die deze wijk heeft.

• Weinig controlemogelijkheden (landelijk gebied en hoogbouwgebieden met een lage bebouwingsdichtheid en veel openbaar groen) hoeft niet altijd te leiden tot veel vernielingen: weinig mensen in een gebied betekent ook weinig (potentiële) daders en dus weinig vernielingen.* De vernielingen die plaatsvinden zijn echter wel ernstiger: de dader kan ongestoord zijn gang gaan.

De onderzoekers hebben de hoeveelheid vandalisme per stadsdeel ook in verband gebracht met een aantal sociaal-demografische kenmerken van dat stadsdeel**, kenmerken die volgens diverse buitenlandse theorieën samenhangen met vandalisme. Ze vonden een verband tussen de hoeveelheid vandalisme en slechts één wijkkenmerk, namelijk het percentage jongeren (10-19 jaar) dat in die wijk woont. Als we de uitkomsten projecteren op een middelgrote Nederlandse stad krijgen we het volgende (ideaaltypische) beeld.

Vandalisme in middelgrote stad.

* Uit een onderzoek naar vandalisme in parken (de Paepe, 1981) blijkt eveneens dat vandalisme in deze relatief stille gebieden niet veel voorkomt.

** Te weten: sociale status buurtbewoners, % buitenlanders c.q. rijksgenoten, gemiddelde woningbezetting, verhuisfrequentie, bevolkingsafname c.q. toename, % stemonthouding, aantal scholen en aantal leerlingen, % jongeren van 10-19 jaar.

- = vernieling
- = wijken waar veel jongeren wonen (8-18 jaar)
- = stadscentrum

Op een wat grovere manier heeft ook het VNG gekeken naar de spreiding van vernielingen aan gemeentebestemmingen binnen de gemeenten. Men vond hier geen concentratie van vernielingen in het centrum. Hoewel het beeld per gemeente sterk verschilde, leek er sprake van een groter aantal vernielingen in *niet* centraal gelegen wijken, die voornamelijk een woonfunctie hebben. Het VNG verklaart dit uit het feit dat de meeste vandalisme-gevoelige gemeentebestemmingen (met name scholen en openbare groen- en sportvoorzieningen) juist in deze woonwijken gesitueerd zijn.

Een andere mogelijke verklaring zou zijn, dat juist in deze wijken relatief veel jongeren wonen. Hoe het ook zij, de bevindingen van het VNG zijn in grote lijnen in overeenstemming met die van het Amsterdamse onderzoek: excentrisch gelegen wijken met een woonfunctie kunnen veel last hebben van vandalisme.

Niet alle woonwijken hebben echter in even sterke mate last van vandalisme. Deels zal dit samenhangen met het percentage jongeren dat in zo'n wijk woont. Voor een ander deel zal het te maken hebben met de 'hoeveelheid gelegenheid' die een bepaalde wijk biedt. Planologische en bouwkundige kenmerken van een wijk en het voorzieningenniveau ter plekke hebben allen een invloed op de omvang en het type vandalisme dat men in een specifieke wijk of buurt kan verwachten. Daarmee zijn we aangeland bij het laagste niveau van de ruimtelijke spreiding van vandalisme: het niveau van het buurtje, de straat en het gebouw.

3.4.2 Kenmerken van vandalismegevoelige plekken

Binnen een gegeven wijk kan het ene buurtje, de ene straat en het ene gebouw meer last hebben van vandalisme dan het andere. Dankzij de inspanningen van diverse onderzoekers en instanties is inmiddels wel het een en ander bekend over de specifieke kenmerken van vandalismegevoelige plekken.

Uit het Amsterdamse onderzoek (Van Dijk en Van Soomeren, 1980) kwam naar voren dat 56% van de vernielingen in woonwijken was gepleegd op *slecht controleerbare* plekken: plekken uit het zicht van woningen en/of

passanten. Bovendien bleek dat vernielingen op deze plekken vaak ernstiger waren dan vernielingen op minder stille plekken. Dat laatste hangt uiteraard samen met het feit dat de vandaal op stille plekken ongestoord zijn gang kan gaan.

De auteurs concluderen:

'In stadsdelen waar de controle-mogelijkheden gemiddeld genomen goed zijn (woonwijken) concentreren vernielingen zich op die plekken die relatief slecht te controleren zijn. Dat wil zeggen plekken waarop geen zicht is vanuit woningen en/of vanaf de openbare weg.'

De onderzoekers zijn in een vervolgonderzoek (Van Dijk e.a., 1982) dieper ingegaan op het vandalisme in twee woonbuurten in Amsterdam. Naast vernielingen aan halteborden, lantaarnpalen en bomen werden ook vernielingen aan ander straatmeubilair (afvalbakken, glasbakken, banken, monumenten, verkeersborden en telefooncellen), aan speeltuinen en scholen in de beschouwing betrokken.

* De onderzoekers hebben de uitkomsten gecorrigeerd voor buurtverschillen wat betreft het aantal jongeren en het aantal vernielbare objecten.

De ene onderzoeksbuurt (Berlage, 1930) wordt gekenmerkt door:

- een hoge bebouwingdichtheid van middel-hoogbouw (vier bouwlagen),
- woningen op maaiveld, bergingen op zolder,
- een gespreid winkelarsenaal,
- een afwisselend straatbeeld zowel architectonisch (veel erkers/balkons) als stedenbouwkundig (haaks op elkaar staande gevelwanden/bochtig stratenpatroon)
- veel mensen op straat.

De andere buurt (1960) wordt gekenmerkt door:

- een lage bebouwingdichtheid,
- veel flats zonder woningen op de begane grond,
- een concentratie van winkels in enkele winkelcentra,
- een weinig afwisselend straatbeeld bestaande uit de typische jaren zestig 'snijkoecken' stijl: rechte bouwblokken zonder 'toeters en bellen' in de vorm van erkers en uitspringende balkons aan de gevelwand
- weinig mensen op straat.

De laatstgenoemde buurt had beduidend meer last van vandalisme aan straatmeubilair dan de eerstgenoemde*.

De onderzoekers constateren, dat in de wijk met meer vandalisme de *controleerbaarheid* van de woonomgeving veel geringer is dan in de wijk met weinig vandalisme. De bouwkundige opzet van de wijk met meer vernielingen (aan straatmeubilair) is zodanig, dat de bewoners eenvoudigweg niet *kunnen* zien wat zich op een groot aantal plaatsen afspeelt.

Foto: Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam

Een op het eerste gezicht tegenstrijdig gegeven was, dat in de – goed controleerbare – buurt met weinig vernielingen aan straatmeubilair wel zeer veel vernielingen aan scholen voorkwamen (2 x zoveel als in de slecht controleerbare buurt). Volgens de onderzoekers is de verklaring hiervoor dat deze, dicht bebouwde, buurt zeer weinig (*speel*)voorzieningen (speelplaatsjes, speeltuinen, buurthuizen, jongerencentra) voor kinderen en jongeren kent. Het gevolg is dat kinderen en jongeren plekken in beslag gaan nemen die daar niet voor bestemd zijn: in dit geval schoolpleinen.

We stuiten hier op een interessant dilemma:

- Bij een *lage bebouwingsdichtheid* is er voor jongeren relatief veel (speel)ruimte in de buurt, maar zijn de controlemogelijkheden van bewoners zeer beperkt. De kans op veel vernielingen (gespreid over de gehele buurt) en op zware vernielingen (veel oncontroleerbare plekken) neemt daardoor toe.
- Bij een *hoge bebouwingsdichtheid* zijn de controlemogelijkheden van bewoners op de meeste plaatsen groot. Doordat de speelmogelijkheden beperkt zijn, zullen vernielingen zich concentreren op plaatsen die niet als speelplek bedoeld zijn, maar die wel als zodanig worden gebruikt.

De veelgehoorde aanname dat vernielingen zich concentreren *rond* voorzieningen die regelmatig door jongeren bezocht worden, kon door de Amsterdamse onderzoekers overigens niet bevestigd worden.

In Amsterdam (gehele stad) was geen sprake van een concentratie van vernielingen rond speeltuinen en jongerencentra. Wel hadden bepaalde sportparken veel last van vandalisme, dit ging samen met veel kleine inbraken in kleedkamers, kantines, e.d.

Uit het veldonderzoek (De Savornin Lohman e.a., 1986) bleek dat er in Zaandam geen sprake was van een concentratie van vandalisme in en rond buurtvoorzieningen (winkels, buurthuizen) zolang deze voorzieningen kleinschalig waren en gespreid tussen de woonbebouwing lagen. Een *concentratie* van voorzieningen (school, winkels en wijkcentrum rond één plein) ging wel gepaard met meer vandalisme aan (en kleine inbraken in) de voorzieningen zelf en de omliggende woonbebouwing. Voorts concentreerde vandalisme zich ook hier rond

scholen. Het maakte daarbij weinig uit of die scholen wel of niet op stille plekken – uit het zicht van woningen – lagen.

Of (jongeren)voorzieningen al dan niet veel vandalisme ‘aantrekken’, heeft dus te maken met ten minste twee factoren:

1. Het aantal *alternatieve speelmogelijkheden* in de buurt (zie het Amsterdamse onderzoek);
2. De *schaalgrootte* van de voorziening(en): grote voorzieningen en een concentratie van voorzieningen hebben wel het effect dat er meer vernielingen gepleegd worden aan de voorzieningen zelf en aan de omliggende woonbebouwing (zie het Zaanse onderzoek). Over de specifieke vandalismegevoelige plekken in en aan *woonbebouwing* is inmiddels vrij veel bekend. De uitkomsten van verschillende onderzoeken (o.a. NWR, 1984; De Savornin Lohman e.a., 1986; Van Dijk, 1984) vertonen onderling grote overeenstemming en zijn als volgt samen te vatten.

- Meergezinswoningen hebben beduidend meer te lijden van vandalisme dan (rijtjes) eengezinswoningen en vrijstaande woningen.
  - Binnen deze meergezinswoningen concentreert het vandalisme zich in semi-openbare ruimtes: entreehallen, liften, trappenhuisen, galerijen, corridors, onderbergingen en kelderboxen.
  - De meest vernielde objecten zijn: ruiten in ramen en deuren, de deuren zelf, schilderwerk, brievenbussen, bedieningspanelen in de lift en verlichtingsarmaturen. Daarnaast komt op alle plaatsen grafitty voor.
  - Binnen een complex concentreert vandalisme zich in die semi-openbare ruimten die uit het zicht van woningen liggen. Jammer genoeg geldt dit laatste overigens voor bijna alle genoemde semi-openbare ruimten, met uitzondering van galerijen.
  - Slecht onderhouden, vervuilde of anderszins verwaarloosde ruimtes en objecten zijn vandalismegevoeliger dan goed onderhouden ruimtes en objecten. Regelmatig onderhoud en direct herstel van aangerichte schade hebben een preventieve uitwerking op vernieling.
- De verklaring voor het feit dat vandalisme aan woonbebouwing zich juist in semi-openbare ruimtes concentreert wordt door de meeste auteurs gezocht in twee factoren:
1. Doordat semi-openbare ruimtes noch duidelijk openbaar, noch echt privé zijn, voelt niemand zich *verantwoordelijk* voor deze

ruimtes. Jongeren kunnen er dus vrij ongestoord hun gang gaan. De betrokkenheid van bewoners bij dergelijke ruimtes is dermate gering (en hun angst voor represailles is soms dermate groot), dat ze meestal niet in zullen grijpen. Buitenlands onderzoek (o.a. Newman, 1973) heeft uitgewezen dat er een vrij directe relatie is tussen het *aantal* gebruikers van semi-openbare ruimtes en de hoeveelheid vandalisme (en inbraak) ter plekke. Hoe meer gebruikers, des te meer delicten. In Nederland is deze relatie nog niet systematisch onderzocht.

2. De meeste semi-openbare ruimtes zijn *onttrokken aan het zicht* vanuit woningen en/of vanaf de openbare weg. Met name naoorlogse meergezinswoningen zijn zo gebouwd (bergingen op maaiveldniveau met inpandige gangen, corridors etc.) dat het voor bewoners niet mogelijk is om te zien wat er op de begane grond (maaiveld, entree's) en in het gebouw zelf (bergingen, trappenhuisen, lift-hallen) gebeurt.

De combinatie van geringe betrokkenheid bij en slechte controleerbaarheid van semi-openbare ruimtes vormt een ideale voedingsbodem voor vandalisme op deze plekken.

3.4.3 Samenvattend over de pleegplaatsen van vandalisme

Vandalisme komt overal voor, maar is niet gelijkmatig gespreid over *land, stad of gemeente*:

- Hoe meer verstedelijkt een gemeente is, des te meer vandalisme aan openbaar eigendom en aan privébezit. Met name in de vier grote steden komt vandalisme – in al haar verschijningsvormen – relatief veel voor.

Ook binnen de stad of de gemeente is vandalisme niet gelijkmatig gespreid over de *stadsdelen of buurten*:

- In het stadscentrum (in elk geval van Amsterdam) komt veel vandalisme voor, naar men aanneemt gepleegd door jongeren die daar uitgaan. Alcoholgebruik speelt daarbij een rol.
- In stille gebieden (groengebieden, industrieterreinen) komt relatief weinig vandalisme voor. Vernielingen in deze gebieden zijn echter wel ernstiger.
- In woongebieden hangt de hoeveelheid vandalisme (aan openbaar bezit) direct samen

met het percentage jongeren dat in dat gebied woont.

In *woonbuurten* speelt, naast het aantal jongeren dat daar woont, ook nog een aantal planologische en bouwkundige factoren een rol:

- Binnen woongebieden zijn niet of slecht *controleerbare* plekken (onttrokken aan het zicht van weg en woningen) vandalisme-gevoeliger dan goed controleerbare plekken.
- *Dichtbebouwde* woonbuurten zijn in principe goed controleerbaar, maar bieden vaak weinig speelmogelijkheden voor de jeugd. Een concentratie van vandalisme op plekken die onbedoeld als speelplek gaan functioneren (bijv. schoolpleinen) kan daarvan het gevolg zijn.
- Een woonbuurt met een *lage bebouwingsdichtheid* is slecht controleerbaar voor bewoners. Dit kan leiden tot veel vernielingen aan straatmeubilair. De vernielingen zijn vaak ernstiger, doordat de vandaal ongestoord zijn gang kan gaan.

Niet alle *bouwtypen* in een woonbuurt zijn even vandalismegevoelig:

- Meergezinswoningen hebben beduidend meer last van vandalisme dan eengezinswoningen.
- Vandalisme in/aan meergezinswoningen concentreert zich in semi-openbare ruimtes, waarvoor niemand zich echt verantwoordelijk voelt.

Semi-openbare ruimtes zijn vooral vandalismegevoelig als zicht vanuit woningen op die ruimtes ontbreekt. Jammer genoeg geldt dit laatste voor zeer veel semi-openbare ruimtes in de naoorlogse woningbouw.

- De staat van onderhoud van deze ruimtes en de objecten daarin heeft invloed op vandalisme: door regelmatig onderhoud en snel herstel van schade kan (verdere) vernieling voorkomen worden.
- Mogelijk heeft ook schaalgrootte invloed: in het buitenland bleek het aantal delicten toe te nemen met het aantal gebruikers van semi-openbare ruimtes. Dit verband lijkt zeer aannemelijk, maar is in Nederland nog niet systematisch getoetst.

Wellicht ten overvloede moet opgemerkt worden dat de hiervoor geformuleerde conclusies vrijwel allen gebaseerd zijn op incomplete informatie. Ten eerste is meestal een beperkt aantal vernielingsobjecten in de beschouwing betrokken (CBS: alleen privé-bezit, Amsterdams vandalisme-onderzoek: alleen straatmeubilair, VNG: alleen gemeentebezit, NWR: alleen woningbezit van corporaties en gemeenten, etc.). Ten tweede zijn de meeste onderzoeken, met name onderzoeken waarin de samenhang tussen planologische/bouwkundige factoren en de aard en omvang van vandalisme wordt bekeken, gebaseerd op een beperkt aantal gevallen (een stad, een buurt, een blok woningen). Deze 'gevallen' hoeven natuurlijk niet representatief te zijn voor de Nederlandse situatie.

3.5 Preventie door planologische en bouwkundige maatregelen

Het plegen van vernielingen maakt – nu en in het verleden – deel uit van de jeugdcultuur. Het zal derhalve nooit geheel uit de wereld geholpen kunnen worden. Men kan zich overigens ook afvragen of men vandalisme tot nul moet reduceren. Zoals al eerder werd gesteld heeft vandalisme ook bepaalde ‘nuttige’ of gewoon ‘leuke’ functies: spelend ontdekken, het verkennen van de fysieke en sociale omgeving, het uittesten van je eigen kracht, etc.

Dit neemt niet weg dat men maatregelen kan nemen die ervoor zorgen dat de overlast of schade die de gemeenschap lijdt door dit stukje jeugdcultuur tot een minimum beperkt blijft. We gaan dan in de richting van de *ruimtelijke ordening* van vandalisme: richt de gebouwde omgeving en de onbebouwde ruimte zo in, dat overlast en schade door vandalisme tot een minimum beperkt blijven. Dit betekent dat men in gebieden en op plekken, waar vandalisme veel overlast veroorzaakt (woongebieden, woongebouwen), maximale controlemogelijkheden realiseert. Daarnaast dient men echter plekken te creëren waar de jeugd, en met name de wat oudere jongeren (12-18 jaar), ongestoord en onttrokken aan het toezicht van volwassenen kunnen rondhangen, ravotten en keten. We noemen deze aanpak het *veiligheidsventiel-principe*: een goed controleerbare buurt met als veiligheidsventiel een aantal *slecht* controleerbare speelplekken voor jongeren.

3.5.1 Controlemogelijkheden

Het in een buurt inbouwen van goede controlemogelijkheden verdient uit vandalisme preventief oogpunt zeker aanbeveling. Met name uit het Amsterdamse vandalismeonderzoeken (Van Dijk en van Soomen, 1980; Van Dijk e.a., 1982) kwam naar voren dat puur *fysieke* controlemogelijkheden (bijvoorbeeld het aantal ramen) op zich een niet onbelangrijke invloed hebben, omdat *daders (jongeren) er kennelijk rekening mee houden*. Ze houden er niet alleen in ‘absolute’ zin rekening mee (door niet te vernielen), maar tevens door hun vernielgedrag te verplaatsen naar minder goed controleerbare plekken.

Deze resultaten impliceren, dat de gebouwde omgeving *op zichzelf* – los van de vraag of bewoners inderdaad controle uitoefenen – een preventief effect kan hebben ten aanzien van vandalisme.

Op grond van de twee eerder genoemde Amsterdamse vandalisme-onderzoeken kunnen we de volgende aanbevelingen formuleren, gericht op het maximaliseren van de fysieke controlemogelijkheden in een woonbuurt.

- Situeer zoveel mogelijk woningen op maaiveld-niveau.

- Zorg voor zicht vanuit woongebouwen op andere gebouwen en de tussenliggende ruimte. Hier is stedenbouwkundig iets aan te doen door het haaks op elkaar plaatsen van gebouwen (3 in een U geplaatste blokken is al beter dan 3 evenwijdig aan elkaar geplaatste), verspringingen in het stratenpatroon, het vermijden van omvangrijke stroken of plukken zichtbelemmerend groen.

Ook het architectonisch ontwerp van de gevelwand speelt hier een belangrijke rol: erkers, uitspringende balkons, ramen in de kop van het gebouw, schuingeprojecteerde ramen op hoeken (ook bijvoorbeeld bij de ingangspartij). Kortom... een pleidooi voor de ‘toeters en bellen’ die tegenwoordig door de harde rekenmeesters veelal argwanend bekeken worden.

- Aparte aandacht verdient de situering van *winkels*. Een gespreid winkelarsenaal levert tevens een ‘kris-kras-looppatroon’ van buurtbewoners op waardoor de kans dat vanuit een bepaalde plek een passant/informele controleur te zien is groter wordt.

Bovendien zijn winkeliers zelf waarschijnlijk zeer effectieve controleurs: het is in hun directe belang dat de omgeving van de winkel er ‘netjes’ uitziet.

- Straatmeubilair en ander openbaar eigendom, dwz. zaken die over het algemeen zeer vernielingsgevoelig zijn, dienen zo geplaatst te worden dat zij maximaal in het zicht van woningen staan.

Tallose verdere tips zijn hier mogelijk. Belangwekkender is echter het basisprincipe: op zoveel mogelijk plekken in een woonbuurt, moeten – voor iemand die daar staat – zoveel mogelijk ramen zichtbaar zijn. Onlosmakelijk verbonden met het realiseren van goede controlemogelijkheden is het veiligheidsventiel-principe.

3.5.2 Het veiligheidsventiel

De voornaamste algemene aanbeveling ten aanzien van het inbouwen van een veiligheidsventiel in woonbuurten is: In – of direct aangrenzend aan – een buurt dienen voldoende *spel- en verzamel-gelegenheden* voor jongeren te zijn. Een essentieel kenmerk van deze plekken (met name die voor de wat meer zelfstandig opererende oudere jeugd) is nu juist dat ze *slecht* controleerbaar moeten zijn (door volwassenen!). Op die plekken zullen jongeren zich concentreren en op die plekken zal dus ook vernield worden. Zorg daarom dat de schade aldaar beperkt kan blijven: beperk het aantal potentieel vernielbare objecten, gebruik stevige materialen en/of laat 'beherende' jongeren zelf materialen kiezen, zorgen voor het onderhoud e.d.

Het veiligheidsventiel-principe wordt vreemd genoeg bij vandalismpreventie nooit genoemd òf te makkelijk afgedaan met de kreet dat dit absoluut gezien (qua totaal aantal vernielingen in een buurt of stad) niets helpt. Dit laatste is ons inziens onjuist: uit het Amsterdamse onderzoek bleek immers dat

het aantal vernielingen ook in absolute zin werd beïnvloed door de inrichting van de buurt.

Met planologische en bouwkundige en architectonische maatregelen in een gebouwde omgeving valt uit vandalismpreventief oogpunt dus winst te boeken. In absolute zin (reductie van het aantal vernielingen) en/of door zaken te gaan verplaatsen.

Toch moeten we niet al te hard van stapel lopen.

De gebouwde omgeving is niet de enige factor die de omvang en spreiding van vandalisme beïnvloedt. Zo blijkt er bijvoorbeeld ook een zeer directe relatie te bestaan tussen het aantal jongeren in een bepaalde buurt en de hoeveelheid vandalisme in zo'n buurt. Dè (enige) oplossing is het dus zeker niet. Het is dus niet mogelijk om heel exact te omschrijven 'hoe er maximaal vandalismpreventief gebouwd moet worden'. Hoogstens kunnen evidente blunders vermeden worden.

Verder lijkt ons hier de strategie van het 'gestructureerd aanrommelen' nog het beste: goed kijken waar het fout gaat, op

grond daarvan wijzigingen in de ter plekke bestaande gebouwde omgeving aanbrengen (of eventueel in vergelijkbare nieuwe ontwerpen), kijken wat dat uithaalt, etc. We pleiten dus eerder voor het opnemen van het onderwerp vandalismpreventie in het praktische buurtgerichte planproces rond het stedelijk beheer, dan dat we hier een pleidooi houden voor het 'alles omvattende draaiboek – met checklist! – voor vandalisme preventie bij planologisch, stedenbouwkundig en architectonisch ontwerp'. Gericht buurt-onderzoek, zoals dat in Amsterdam gedaan is, kan een belangrijke rol kunnen spelen bij dit 'gestructureerd aanrommelen'.

* Eenvoudige diefstal is bijvoorbeeld: fietsdiefstal, winkeldiefstal en andere vormen van diefstal waaraan geen braak en geen geweld te pas komt.

** Uit de CBS-slachtoffer-enquêtes (1982/1983) komt naar voren dat mensen die angstgevoelens koesteren over criminaliteit in de eerste plaats denken aan agressieve delicten tegen hun persoon (beroving, mishandeling en aanranding) en vervolgens aan inbraak. Inbraak is van de niet-agressieve delicten dus het eerste delict waaraan mensen denken. Ook uit de nationale slachtoffer-enquête in Engeland blijkt dat velen zich zorgen maken over inbraak in de woning: 23% van de ondervraagden zei 'zeer bezorgd' te zijn over mogelijke inbraak.

4 Inbraak

4.1 Omschrijving van het begrip

Inbraak staat in het Wetboek van Strafrecht omschreven als 'diefstal door middel van braak'. Deze delictsomschrijving omvat niet alleen inbraak in woningen, maar ook inbraak in openbare gebouwen, bedrijven en scholen, voertuigen en vaartuigen.

Na 'eenvoudige diefstal'* is diefstal door middel van braak het vaakst bij de politie gemelde misdrijf. Dit laatste betekent niet noodzakelijkerwijs dat het ook één van de meest *gepleegde* delicten is: het aangiftepercentage van inbraak ligt veel hoger dan dat van veel andere misdrijven, wat dus een overtrokken beeld van de omvang van het delict inbraak oplevert. Daarmee is zeker niet gezegd dat inbraak ook minder serieus genomen moet worden: de materiele en immateriele schade die door inbraak wordt aangericht is vaak zeer groot. Met name inbraak in woningen kan sterke angstgevoelens opwekken bij (potentiele) slachtoffers.**

Het idee dat een inbreker in je woning rondscharrelt en je spullen doorzoekt (wellicht terwijl je zelf ligt te slapen) kan een geweldige bedreiging van het gevoel van privacy en veiligheid in de eigen woning zijn. Bovendien leeft bij velen de angst voor een gewelddadige confrontatie met een eventuele inbreker of de angst dat de inbreker later nog eens terug zal komen. Een inbraak in de woning kan zelfs een reden voor mensen zijn om te verhuizen.

Al met al lijkt inbraak in de woning zowel getalsmatig als wat betreft de immateriele gevolgen een delict dat speciale aandacht verdient.

Onze definitie van het delict inbraak luidt:

Inbraak is diefstal door middel van braak of insluiping/ inklimming in woonhuizen.

In dit hoofdstuk zullen we eerst weer nader ingaan op de omvang van inbraak, om vervolgens via de daders bij de ruimtelijke aspecten van inbraak te belanden. Tot besluit komen suggesties voor preventie aan de orde.

4.2 Omvangsgegevens nader bekeken

Politiegegevens leveren ons twee – niet geheel vergelijkbare – soorten gegevens.

Ten eerste is dat het totale aantal inbraken in alle mogelijke objecten: huizen, bedrijven, boten, etc.

Ten tweede het aantal diefstallen uit woningen, waaronder ook diefstal zonder braak valt: insluiping/inklimming, het gebruik van een valse sleutel, etc.

In tabel 12 staan beide soorten diefstal weergegeven. De absolute aantallen zijn ook geïndexeerd weergegeven, zodat men zich een beeld kan vormen van de toename van deze delicten in de laatste 5 jaar. In de meest rechtse kolom staat de index van het totaal aantal bij de politie gemelde misdrijven.

Uit tabel 12 blijkt dat zowel diefstal door middel van braak als diefstal uit woonhuizen sneller zijn toegenomen dan het totaal aantal misdrijven. Zo maakte in 1983 diefstal door middel van braak 31% van het totaal aantal misdrijven uit, in 1984 was dit gestegen tot ruim 34%.

De toename van inbraak in woningen komt ook sterk naar voren uit de jaarlijkse slachtoffer-enquêtes van het CBS (zie ook tabel 8). Hoewel het percentage slachtoffers van inbraak in woningen niet hoog te noemen is, gaat het – omgerekend naar de gehele Nederlandse bevolking – nog altijd om een dikke 150.000 inbraken* per jaar in de periode 1982-1984.

Het CBS heeft ook gevraagd naar de *waarde* van de bij de inbraak gestolen goederen: bij de helft van het aantal inbraken bedraagt de schade minder dan f 500,-. Hieruit kunnen we opmaken dat veel inbraken in de categorie 'amateurwerk' of 'kruimelwerk' vallen.

Samenvattend kan gezegd worden dat inbraak en delict is dat 'in de lift' zit. Terwijl een aantal andere delicten zich de laatste jaren gestabiliseerd heeft neemt inbraak nog steeds gestaag in omvang toe.

Volgens Roell (1984) hangt de toename van het aantal inbraken in woonhuizen onder meer samen met de volgende vier factoren:

1. Toename van het aantal woonhuizen. Tussen 1960 en 1982 is de woningvoorraad met ruim 60% toegenomen: er zijn dus veel meer potentiële inbraakobjecten.
2. Toename van het aantal aantrekkelijke (kostbare) goederen in woonhuizen: door de economische vooruitgang bezit de 'gemiddelde burger' meer dure spulletjes dan vroeger het geval was.
3. Verandering in leefpatronen: er zijn meer één- en tweepersoons-huishoudens en er werken meer vrouwen buitenshuis. Hierdoor staan meer woningen gedurende grote delen van de dag leeg.
4. Banken, winkels, pakhuizen en andere bedrijven worden steeds beter beveiligd tegen inbraak. Hierdoor treedt er een verschuiving van inbraken op naar woningen, die over het algemeen niet of beperkt beveiligd zijn.

Deze opsomming van factoren doet vermoeden dat het inbraakrisico in de komende jaren verder toe zal nemen. Inbraak in woningen staat op de criminaliteits-tipparade.

Tabel 12 *Diefstal door middel van braak en diefstal uit woonhuizen: aantal ter kennis van de politie gekomen delicten*

	<i>Diefst. dmv. braak</i>		<i>Diefstal uit woonhuizen</i>		<i>Misdr. Totaal</i>
	<i>Absoluut</i>	<i>Index</i>	<i>Absoluut</i>	<i>Index</i>	<i>Index</i>
1980	171.777	100	53.065	100	100
1981	214.903	125	67.688	128	115
1982	250.574	146	81.981	155	130
1983	280.250	163	85.782	162	140
1984	335.206	195	98.405	186	154
1985	345.380	201	101.671	192	155

* Het aangiftepercentage van inbraak in woningen is hoog: het schommelt rond de 80%. Hetzelfde komt naar voren uit de slachtoffer-enquête zelf: 86% van de inbraakslachtoffers (gemiddeld over 1980-1984) heeft de inbraak aangeggeven. Het aangiftepercentage van inbraak is waarschijnlijk zo hoog, omdat verzekeringsmaatschappijen de geleden schade (door braak en/of diefstal) alleen vergoeden als de verzekeringnemer aangifte heeft gedaan van de inbraak.

4.3 De daders

Informatie over de daders van inbraken kan uiteraard alleen gebaseerd zijn op de daders die door de politie opgepakt zijn. Slechts 10% van alle inbraken wordt echter opgelost. Uitspraken over kenmerken van daders moeten dus altijd met het nodige voorbehoud gedaan worden. Toch valt er, op basis van Nederlands en buitenlands onderzoek, wel het één en ander te zeggen over de daders van inbraak.

In de eerste plaats moeten we vaststellen dat men niet van 'de' inbreker kan spreken. Inbrekers zijn er in alle soorten en maten: jong en oud, ervaren en onervaren, zij die regelmatig inbreken en zij die het slechts één keer doen.

Uit buitenlands onderzoek komt vrij eenstemmig naar voren, dat het overgrote deel van de inbrekers zelf woonachtig is in sociaal en economisch achtergestelde stadsdelen. Het is de vraag of dit in Nederland ook het geval is. In elk geval mag niet domweg worden aangenomen dat deze buitenlandse bevindingen ook van toepassing zijn op Nederland.

Voorts wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen de 'professionele inbreker' en de 'gelegenheidsinbreker'. De professionele inbreker zou geavanceerd gereedschap gebruiken, zijn doelen na zorgvuldige planning uitkiezen en een hoge buit binnenhalen, terwijl gelegenheidsinbrekers maar wat aan zouden rommelen.

* Daarvoor bestaan verschillende aanwijzingen:
- volgens buitenlands onderzoek wordt bij 85% van de inbraken van niet meer dan een schroeven-draaier of breekijzer gebruik gemaakt;
- in Nederland is bijna de helft van alle veroordeelden wegens inbraak jonger dan 17 jaar;
- de schade cijfers van de slachtoffer-enquête laten zien dat er bij heel wat inbraken niet of nauwelijks financiële schade optreedt, terwijl bij een zeer gering aantal inbraken de gestolen waarde juist heel groot is (= professionele inbraken).

** Naast financiële motieven spelen ook de hang naar spanning, de behoefte om aandacht te trekken, indruk op vriendjes te maken, etc. een rol.

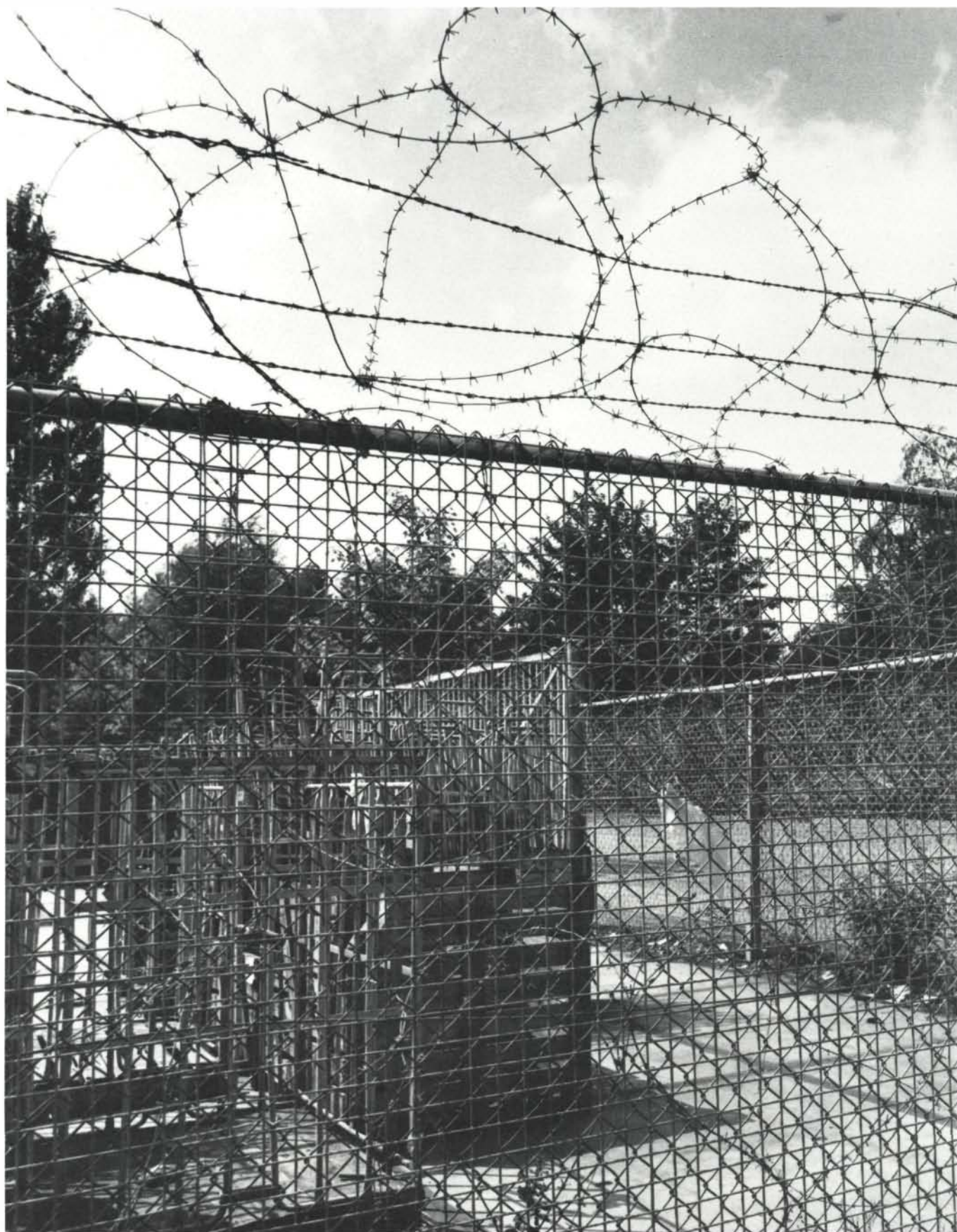
*** We verstaan hieronder de kraakbaarheid: de bouwkundige kwaliteit van deuren en ramen en de kwaliteit van het hang- en sluitwerk. Een onderwerp dat in het derde deel van dit boek nog uitgebreid aan de orde zal komen.

In werkelijkheid bevindt het overgrote deel van de inbrekers zich ergens tussen deze twee polen. Echt professionele inbraken maken waarschijnlijk niet meer dan circa 10% van het totaal uit.* Een indeling van daders naar *leeftijd* biedt meer inzicht dan een indeling naar 'professionaliteit'. Volgens Repetto (1974) plegen jongeren (tot 18 jaar) in hun eigen buurt zonder veel planning inbraken, terwijl 18- tot 25-jarigen deels in en deels buiten hun buurt opereren. Inbrekers boven de 25 jaar bereiden hun inbraken meestal zorgvuldig voor en opereren buiten hun eigen buurt. Ook de *motivatie* tot inbreken verschilt per leeftijdsgroep. Bij jongere daders speelt de 'kick' van het inbreken vaak ook een rol, naarmate daders ouder worden wordt geldelijk gewin een belangrijker motief. Door deze verschillende motieven is er ook verschil in de factoren waarop de inbreker let bij de keuze van een inbraakobject: terwijl bij jongeren de toegankelijkheid van woningen (het gemak waarmee men in kan breken) voorop staat, staat bij de oudere inbreker de verwachte buit voorop. In het schema wordt leeftijd in verband gebracht met een aantal andere kenmerken van daders (vrij naar Repetto, 1974).

Overigens zijn de buitenlandse dader-onderzoeken niet eenstemmig over de doelkeuze van inbrekers. Zo vonden Bennet en Wright (1984) in een onderzoek onder gepakte inbrekers, dat deze zich primair lieten leiden door de factor 'risico': de kans om tijdens of vlak na het plegen van het delict gezien of herkend te worden.

Daderkenmerken Inbraak

	<i>jonger dan 18 jaar</i>	<i>18-25 jaar</i>	<i>25 jaar en ouder</i>
<i>Planning</i>	Minimaal	Routineus	Zeer zorgvuldig
<i>Motieven</i>	Gemengd**	Financieel	Financieel
<i>Operatieterrein</i>	Eigen buurt	Gemengd	Buiten de buurt
<i>Instrumentarium</i>	Geen of beperkt	Beperkt	Uitgebreid
<i>Doelkeuze</i>	1) Kraakbaarheid*** 2) Pakkans 3) Buit	Idem als bij jongeren	1) Buit 2) Pakkans 3) Kraakbaarheid

Deze 'pakkans' bleek in hun onderzoek dus een meer doorslaggevende factor dan de factoren 'buit' en 'kraakbaarheid' (Bennet en Wright spraken hier over 'gemak'). Hoe het ook zij: de onderzoekers zijn het er over eens dat de factoren 'kraakbaarheid' en 'risico' (pakkans) wel degelijk een prominente rol spelen bij alle typen inbrekers. Juist deze factoren zijn door middel van de gebouwde omgeving te beïnvloeden.

4.4 De werkwijze van de inbreker: tijdstip en modus operandi

De meeste inbraken (55%) worden in de uren van de avond (27%) en de nacht (28%) gepleegd, maar nog altijd vindt 30% van de inbraken overdag (tussen 6.00 en 18.00 uur) plaats, terwijl van 15% het tijdstip onbekend is. Het is niet bekend hoe inbraken over werkdagen en het weekeinde verdeeld zijn. Men denkt wel eens dat er in de vakantieperiode (het derde kwartaal) meer wordt ingebroken, maar dat wordt door de politie-cijfers niet bevestigd. Wel is er sprake van een kleine opleving in het laatste kwartaal van het jaar, wat ongetwijfeld te maken heeft met de vroeg invallende duisternis. In de CBS-slachtoffer-enquêtes wordt gevraagd op welke manier de inbreker volgens het slachtoffer is binnengedrongen (= de modus operandi). Voorts is er door een aantal plaatselijke politiekorpsen onderzoek gedaan naar de modus operandi van inbrekers in hun plaats of regio. De uitkomsten van een drietal van dergelijke onderzoeken (in Hilversum, de regio Utrecht en de regio Friesland) staan in tabel 13 samengevat. Hierbij dient wel

aangetekend te worden, dat de politie-onderzoeken betrekking hebben op alle mogelijke inbraakobjecten, dus ook op scholen, bedrijven, etc. Bovendien hebben de politieonderzoeken betrekking op gebieden die bepaald niet representatief zijn voor de 'gemiddelde' Nederlandse woonsituatie (Hilversum: goudkust; Utrecht: de regio (platteland), maar *niet* de stad Utrecht zelf; Friesland: grotendeels plattlandsgebied). De overeenkomst tussen politie- en slachtoffergegevens is vrij groot, hoewel er wel sprake is van plaatselijke variaties. Drie werkwijzen komen uit alle onderzoeken naar voren als zeer populair, te weten: het forceren van een deur of van een raam (meestal ter hoogte van het slot) en het inslaan van een ruit (waarna men vaak door handreiking een deur of raam kan openen).

Voorts kwam in het Hilversumse onderzoek naar voren dat bij inbraak in woningen de woning in 83% van de gevallen aan de achterzijde was benaderd (12% voorzijde, 4% zijkant, 1% via dak).

Resumerend kunnen we over de werkwijze van inbrekers het volgende zeggen:

- Woningen worden waarschijnlijk vaak via de achterzijde benaderd. Dit is bij veel woningen de kant die uit het zicht van de straat en/of van andere woningen ligt.**
- In een groot aantal gevallen wordt een deur geforceerd (meestal ter hoogte van het slot). Gezien het grote aantal inbraken via de achterzijde zal het vaak om een tuindeur of keukendeur gaan.
- Ramen zijn ongeveer even populair als deuren: gemiddeld in ruim een derde van de gevallen wordt een raam geforceerd of een ruit ingeslagen.

* 'Raam geforceerd' komt in de CBS-gegevens niet als aparte categorie voor. Waarschijnlijk bestaat de CBS-categorie 'anders' voor een groot deel uit gevallen, waarin een raam geforceerd is.

Niet alle onderzoeken hanteerden dezelfde categorieën. Soms zijn bepaalde categorieën door ons samengesteld. Zie voor de basisgegevens: CBS, Hilversum 1985, Regionaal Bureau Voorkoming Misdrijven, Utrecht 1984 en Leusink 1984 (Friesland).

** Uit het veldonderzoek (De Savornin Lohman e.a., 1986) kwam naar voren dat de benaderde kant duidelijk samenhangt met de zichtbaarheid van de woning aan de voor- resp. achterkant. Inbrekers hebben dus geen 'blinde voorkeur' voor de achterzijde: als de achterzijde van de woning in het zicht van andere woningen ligt en de voorzijde niet, dan breekt men aan de voorzijde in. Als beide zijden van de woning in het zicht van andere woningen liggen, dan heeft de desbetreffende woning een laag inbraakrisico (in vergelijking met hetzelfde type woningen, die niet aan beide zijden in het zicht liggen). Overigens is in lang niet alle gevallen sprake van een benaderbare achterzijde, denk bijv. aan galerijflats.

Tabel 13 *Modus operandi inbraak*

	CBS (1980-'82)	Hilversum (1985)	Utrecht (1984)	Friesland (1983)
Deur geforceerd	35%	44%	28%	27%
Raam geforceerd	- *	22%	17%	10%
Ruit kapotgeslagen	16%	14%	22%	17%
Via niet gesloten deur of raam	14%	5%	11%	14%
Met een sleutel of looper	12%	3%	6%	12
Anders	18% *	12%	14%	10%
Onbekend	5%	-	2%	9%
	100%	100%	100%	100%

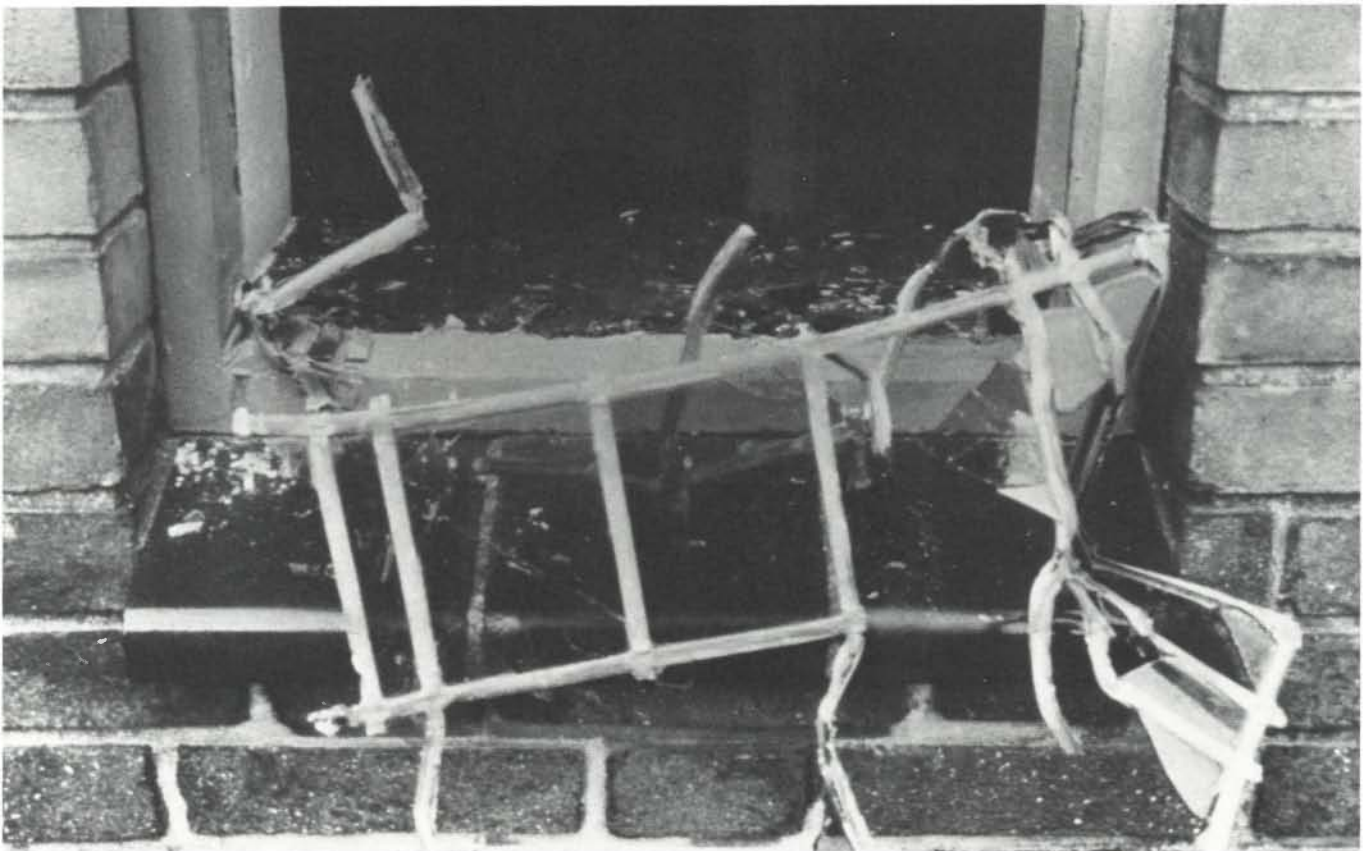

• Voorts komt de inbreker ook vrij vaak binnen zonder braak te plegen: hij gebruikt een looper of valse sleutel of hij wandelt gewoon naar binnen via een onafgesloten deur of raam. Deze vorm van 'inbraak' (formeel: insluiping) komt niet goed uit de verf in de politieregistratie, daar slachtoffers minder vaak geneigd zijn dergelijke inbraken aan te geven. Inbraak zonder braakschade wordt toch niet vergoed door de verzekering.

4.5 De plaatsen waarop inbraak plaatsvindt

De landelijke spreiding van inbraak is al aan de orde geweest (tabel 9, 10 en 11). Hieruit bleek dat inbraak in woningen – evenals de andere besproken delicten – vrij sterk geconcentreerd is in de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht. Inbraak neemt in omvang toe met de urbanisatiegraad van de gemeente.

Overigens vertonen alle grote steden in 1984 een daling van het slachtofferpercentage inbraak, wat mogelijk betekent dat (bepaalde?) inbrekers hun operatieterrein aan het verleggen zijn naar het platteland en

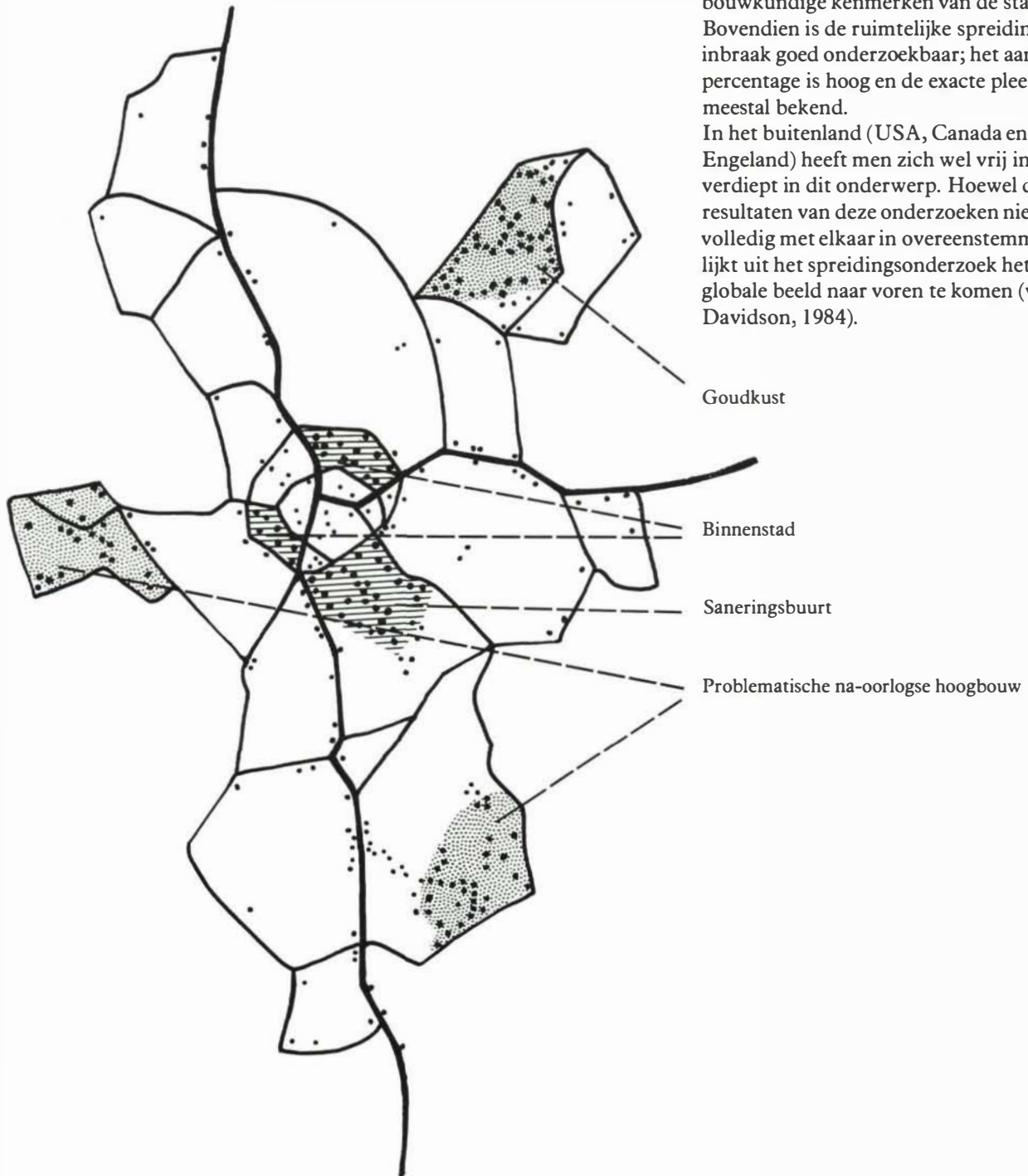

kleinere gemeentes, die een kleine stijging te zien geven in 1984. Ondanks mogelijke recente verschuivings-trends (van stad naar platteland) is inbraak in woningen nog steeds voornamelijk – en nog sterker dan vandalisme – een grote stadsprobleem.

4.5.1 De spreiding van inbraken over de stad/gemeente

Merkwaardig genoeg is er naar spreiding van inbraak over steden of gemeenten in Nederland nog geen systematisch onderzoek gedaan. Merkwaardig, omdat het juist bij *dit* delict zeer aannemelijk is dat de pleegplaats sterk samenhangt met planologische en bouwkundige kenmerken van de stad. Bovendien is de ruimtelijke spreiding van inbraak goed onderzoekbaar; het aangiftepercentage is hoog en de exacte pleegplaats is meestal bekend.

In het buitenland (USA, Canada en Engeland) heeft men zich wel vrij intensief verdiept in dit onderwerp. Hoewel de resultaten van deze onderzoeken niet altijd volledig met elkaar in overeenstemming zijn, lijkt uit het spreidingsonderzoek het volgende globale beeld naar voren te komen (vrij naar Davidson, 1984).

Inbraken in een middelgrote stad: risico buurten.

Inbraak in woningen is niet gelijkmatig gespreid over de stad. Bepaalde buurten lopen meer risico om het werkterrein van inbrekers te zijn of te worden dan andere. Men kan drie typen 'risico-buurten' onderscheiden:

Binnenstadsbuurten in beweging

Dat wil zeggen bepaalde buurten in de binnenstad die gekenmerkt worden door:

- een oververtegenwoordiging van jongeren en ouderen (voornamelijk 1- en 2-persoonshuishoudens);
- snelle doorstroming, met name van jonge bewoners;
- menging van woonfunctie en stedelijke functies als winkelen, bedrijfjes en uitgaan;
- een grote anonimiteit: weinig bewonerscontacten.

Inbrekers (jong en oud) zijn voornamelijk afkomstig uit de buurt zelf. Er wordt vaak ingebroken, met relatief geringe buit. De uithuizige leefstijl van jongeren, het soort bezittingen dat zij hebben (stereo-installaties, fototoestellen e.d.) en de bouwtechnisch verouderde toestand van de woningen (kartonnen deuren, geen technopreventie) maken de woningen van met name jongeren tot aantrekkelijke inbraakobjecten. Door de anonimiteit van de buurt (weinig burencancontact, menging van wonen, werken en uitgaan) valt de inbreker bovendien niet snel op als een 'ongewenste vreemdeling'.

Problematische woningbouw complexen

Vertaald naar de Nederlandse situatie zou het vooral gaan om enerzijds saneringsbuurten* en anderzijds grootschalige na-oorlogse hoogbouw (meer excentrisch gelegen). De typerende problematiek is hier, dat door de snelle groei van de woningvoorraad in de laatste decennia, bepaalde wijken blijven zitten met een hoge concentratie van sociaal en economisch zwakkeren. Degenen die er niet in geslaagd zijn om zich betere huisvesting (bijvoorbeeld eengezinswoning) te verschaffen. De situatie kan nog verergeren als de buurt een slechte reputatie krijgt, bijvoorbeeld door de – toevallige – vestiging van enkele criminele gezinnen of criminele netwerken aldaar.

In dergelijke 'probleem complexen' komt veel inbraak voor, meestal met een zeer lage buit of totaal geen buit. Daders komen uit de buurt zelf en zijn meestal zeer jong (tot 18 jaar). De slechte bouwkundige en techno-

preventieve toestand van deze woningen maakt inbreken hier ook tot 'kinderspel'.

Welvarende buurten

Deze buurten ('goudkusten') vindt men in de stad en op het platteland. Zoals we hiervoor zagen is het inbraakrisico op het platteland echter (nog?) zeer laag.

Welvarende buurten in steden die *grenzen* aan buurten met een hoge concentratie van potentiële daders (volgens buitenlands (!) onderzoek met name 'arme buurten'), kennen echter wel een hoog inbraakrisico. Goudkustbuurten (en dan met name voorsteden en villawijken in de grote stad) zijn het werkterrein van de oudere, ervaren inbreker. De buit is over het algemeen groot tot zeer groot.

Voor het feit dat bepaalde buurten een hoger inbraakrisico hebben dan andere, wordt door de diverse auteurs een aantal uiteenlopende verklaringen aangevoerd. Kort samengevat zijn dit:

1. Welvarendheid van de buurt

Het bewijs voor de stelling dat welvarende buurten een hoger inbraakrisico kennen dan minder welvarende buurten, is onvolledig en tegenstrijdig. Wel lijkt het zo te zijn, dat *binnen* een welvarende buurt de 'duurste' woningen het hoogste inbraakrisico hebben.

2. Kwetsbaarheid

Sommige buurten (met name hoogbouw) zijn zo gebouwd, dat het voor bewoners fysiek gezien onmogelijk is om controle uit te oefenen op hun woonomgeving. Puur vanuit bouwkundig oogpunt zijn bepaalde buurten dus kwetsbaarder dan andere.

3. Sociale cohesie

In sociaal gedisorganiseerde buurten functioneert de sociale controle door bewoners niet of nauwelijks, waardoor criminelen vrij spel hebben. Buurten met veel sociale interactie en sterke sociale netwerken hebben minder last van criminaliteit.

4. Sociaal-demografische buurt-samenstelling (leefstijl)**

Bepaalde persoonskenmerken (o.a. jong-zijn, een uithuizige leefstijl, een hoog of een laag inkomen) verhogen de kans dat men slachtoffer wordt van inbraak. De veelvuldige afwezigheid van met name jonge mensen, het

* Dit overlapt uiteraard deels met het eerstgenoemde type risicobuurt.

** Deze verklaring is in feite een alternatief voor de sociale cohesie verklaring (3): men verklaart de inbraakrisico's in bepaalde buurten niet door 'het gebrek aan intermenselijk contact', maar uit de veelvuldige afwezigheid van bewoners (zie ook Van Dijk en Steinmetz, 1979).

type bezittingen dat zij hebben en hun meestal vrij nonchalante houding tegenover beveiliging van lijf en goed maakt hen tot een hoge-risicogroep. Een buurt waarin veel mensen met deze kenmerken wonen, heeft dus een verhoogd inbraak-risico.

5. Reputatie

Een buurt of wooncomplex kan – terecht of onterecht – een slechte reputatie verwerven, waardoor ze (verdere) criminaliteit aantrekt. Zo'n slechte reputatie kan bijvoorbeeld voortkomen uit één of enkele criminele incidenten in de buurt of uit de aanwezigheid van een criminele familie of crimineel netwerk.

6. Geografische nabijheid

Buurtten die dichtbij een woonbuurt met veel potentiële inbrekers liggen, hebben een hoger inbraakrisico. Inbrekers opereren bij voorkeur in gebieden die zij *kennen*, dat wil zeggen in de eigen woonbuurt (maar niet al te dicht bij huis, dan is het risico herkend te worden te groot) en in de omgeving van routes die ze regelmatig volgen, op weg van huis naar school/werk/winkelen/uitgaan.

Waarschijnlijk is het zo, dat geen van deze verklaringen de uiteindelijke verklaring is. Welke factoren 'aan het werk' zijn hangt af van het type buurt (centrum, arm, rijk) en het type dader (jong/oud, wel/niet ervaren). Verschillende buurten kennen verschillende typen inbraken en inbrekers, wat vraagt om verschillende verklaringen. Zo kunnen de hiervoor beschreven drie typen 'risico-

Risicobuurtten: kenmerken en verklaringen

<i>type risicobuurt</i>	<i>stadscentrum</i>	<i>saneringswijken & problematische soc. woningbouw</i>	<i>welvarende buurten</i>
<i>kenmerken.</i>	• oververtegenwoordiging van (uit-huizige) jongeren en ouderen • veel verloop • menging van functies • grote anonimiteit	• concentratie van bewoners uit soc./econ. zwakke groepen • slechte bouwkundige staat • geringe soc. cohesie • geringe controle mogelijkheden • veel verloop, veel leegstand	• vrijstaande woningen • veel aantrekkelijke goederen
<i>type daders</i>	• jong en oud. • afkomstig uit buurt zelf	• jong, onervaren • afkomstig uit buurt zelf	• ouder, ervaren • niet uit buurt afkomstig
<i>aantrekkelijkheidsfactoren</i>	• moeilijk om potentiële inbrekers te herkennen • buit • gemak: geen technopreventie	• gemak	• goede aanloop- en vluchtmogelijkheden • buit
<i>verklaring van inbraak-risico's</i>	• soc. cohesie • leefstijl • nabijheid • event. reputatie • event. buit	• kwetsbaarheid • sociale cohesie • leefstijl* • reputatie • nabijheid	• welvarendheid • reputatie • nabijheid**

* M.n. slecht verhuurbare grote flats (bedoeld voor gezinnen) worden vaak aan jonge 1- of 2-persoons-huishoudens (uithuizig) verhuurd.

** In die zin dat met name welvarende buurten die grenzen aan daderrijke buurten een verhoogd inbraakrisico kennen.

buurten' als volgt gekoppeld worden aan de vijf typen verklaringen van inbraak (zie schema).

Wat nodig is, is een flexibele verklaringswijze, die aansluit bij het type inbraak dat men poogt te verklaren. Niet alleen de gehanteerde *verklaring* van inbraakrisico's dient flexibel of passend te zijn, voor de keuze van *preventie-maatregelen* geldt dit nog sterker.

4.5.2 De spreiding van inbraak over een buurtje/straat/huizenblok

Ook binnen een bepaald buurtje, een straat of een huizenblok hoeven inbraken in woningen niet gelijkmatig gespreid te zijn. Ten eerste kunnen verschillende bouwtypes (bijv. eengezinswoningen versus flatwoningen) verschillen in inbraakgevoeligheid. Ten tweede kunnen ook woningen van hetzelfde bouwtype verschillen in inbraakgevoeligheid, bijvoorbeeld door verschillen in ligging ten opzichte van de straat of ten opzichte van andere woningen.

In Nederland is nog weinig systematisch onderzoek verricht naar de kenmerken van individuele woningen, die het risico van inbraak verhogen of verlagen. In feite zijn er slechts drie Nederlandse onderzoeken die enig licht werpen op deze materie: ons welbekende veldonderzoek (De Savornin Lohman e.a. 1986), een onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en ruimtelijke structuur in Den Haag (De Blaey/T.Y. Ong, 1985) en een nadere analyse van CBS-gegevens door Block (1986).*

We zullen de Nederlandse gegevens dus weer aan moeten vullen met buitenlands materiaal, met de kanttekening dat buitenlandse bevindingen niet altijd zonder meer toepasbaar zijn op de Nederlandse situatie.

Bouwtype

Uit het veldonderzoek kwam naar voren, dat rijtjes eengezinswoningen (in Zaandam) een beduidend hoger inbraakrisico hebben dan meergezinswoningen (galerij-, portiek- en torenflats). Globaal gesproken was het inbraakrisico in eengezinswoningen (rijtjes en vrijstaand) het dubbele van het risico in meergezinswoningen.

Block vond een meer complexe relatie tussen bouwtype en inbraakrisico: in dorpen en kleinere steden (tot 100.000 inwoners) bleken eengezinswoningen inbraakgevoeliger dan

meergezinswoningen (ook ongeveer 2x zoveel risico), in grote steden (vanaf 100.000 inwoners) bleek het tegenovergestelde het geval. Met andere woorden: in grote steden waren juist de meergezinswoningen (voornamelijk hoogbouwflats) inbraakgevoeliger dan eengezinswoningen. Block verklaart dit laatste uit de aanwezigheid van meer daders in de meergezinswoningen in grote steden: meer inbraken door medebewoners.

Ook hier zien we weer, dat gemengde verklaringen nodig zijn voor verschillende typen inbraak. Enerzijds de inbraak in eengezinswoningen, met als verklaring: buit en de aanwezigheid van goede aanloop- en vluchtmogelijkheden plus de slechte zichtbaarheid van dergelijke woningen (m.n. vrijstaande woningen).

Anderzijds veel inbraak in grootschalige meergezinswoningen in de grote steden met als verklarende factoren: veel potentiële daders, slechte controleerbaarheid van de ruimte en de gemakkelijke kraakbaarheid (met name in oudere hoogbouw).

Kenmerken van inbraakgevoelige woningen

Ook woningen van hetzelfde bouwtype die in hetzelfde buurtje, straatje of bouwblok liggen kunnen verschillen in inbraakgevoeligheid. Uit binnen- en buitenlands onderzoek blijkt het inbraakrisico van de individuele woning ondermeer samen te hangen met de volgende factoren:

- **Afwezigheid van bewoners:** naarmate de bewoners minder vaak thuis zijn en/of vaker gedurende langere perioden afwezig zijn, stijgt het inbraakrisico van de woning (Van Dijk en Steinmetz, 1979; Winchester en Jackson, 1982).

- **De zichtbaarheid van de woning vanaf de openbare weg:** woningen die op enige afstand van de weg liggen en/of die veel visuele obstakels (groen, schuttingen en dergelijke) tussen de weg en de woning hebben, hebben een hoger inbraakrisico (Winchester en Jackson, 1982; De Blaey, 1985).

- **De zichtbaarheid van de woning vanuit andere woningen:** in Zaandam (het veldonderzoek) bleken woningen die aan *alle*

* In het veldonderzoek werd de relatie tussen criminaliteit en gebouwde omgeving onderzocht door paarsgewijze vergelijking van een vijftal 'cases' (wooncomplexen) gespreid over Nederland, plus een vergelijking van twee wijken in Zaandam. Het Haagse onderzoek betrof een onderzoek naar ruimtelijke aspecten van inbraak in één wooncomplex (= 250 woningen) in Den Haag. Het onderzoek van Block is van geheel andere aard: slachtofferschap (CBS-enquête 1984) werd in verband gebracht met een aantal kenmerken van de slachtoffers, waaronder het type woning (hoog- versus laagbouw).

** NB het betreft hier een Engels onderzoek, waarbij een aantal woningen in Kent onderling vergeleken werd. Het gaat hier grotendeels om 'tuindorp-woningen': vrijstaande woningen van welgestelde mensen.

benaderbare zijden* in het zicht van andere woningen lagen een lager inbraakrisico te hebben dan woningen, waarbij dat niet het geval was. Zicht op een deel van de benaderbare zijden beïnvloedde wel de benaderde zijde maar niet het inbraakrisico an sich (de inbreker nam de kant die uit het zicht van andere woningen ligt).

● **Afstand tot openbaar groen:** uit het veldonderzoek kwam naar voren dat de woningen die het dichtst bij het park lagen beduidend inbraakgevoeliger waren dan woningen die verder van het groen af lagen.

● **Afstand tot de openbare weg:** gegevens over het verband tussen de afstand van de woning tot de weg en inbraakrisico's zijn tegenstrijdig. Enerzijds wordt gevonden dat met de afstand het inbraakrisico toeneemt (onder meer door Winchester en Jackson, 1982), anderzijds dat inbraakrisico's afnemen met een grotere afstand tot de openbare weg (o.a. in Zaandam: veldonderzoek). De verklaring voor deze tegenstrijdigheid moet volgens ons gezocht worden in het feit dat afstand tussen woning en weg twee tegengestelde implicaties heeft: enerzijds wordt de toegankelijkheid van de woning(en) minder (langere aanloop- en vluchtroutes), anderzijds wordt de zichtbaarheid slechter (meer mogelijkheden om ongezien te opereren). Welke factor doorslaggevend is, hangt af van de totale situatie ter plekke: aanwezigheid van bewoners, verlichting, aantal alternatieven, buit, gemak, etc.

● **Vluchtroutes:** in Den Haag (De Blaey, 1985) bleek dat woningen die dichtbij doorgaande zijstraten gelegen waren (de hoeken en koppen van het complex), inbraakgevoeliger waren dan de overige woningen in het complex, die via binnenstraten/ binnenpleintjes bereikt moesten worden.

● **Het aantal gebruikers van de centrale entree:** uit het veldonderzoek bleek dat het inbraakrisico in grootschalige** meergezinswoningen sterk positief samenhangt met het aantal gebruikers van één centrale entree. Hoe meer bewoners gebruik moeten maken van één entree, des te meer inbraken in woningen. Dit resultaat is precies in overeenstemming met Amerikaans onderzoek (Newman, 1973)

waaruit bleek, dat – eveneens vanaf een bepaalde ondergrens – het inbraakrisico in grootschalige woonblokken opliep met het aantal gebruikers van één entree.

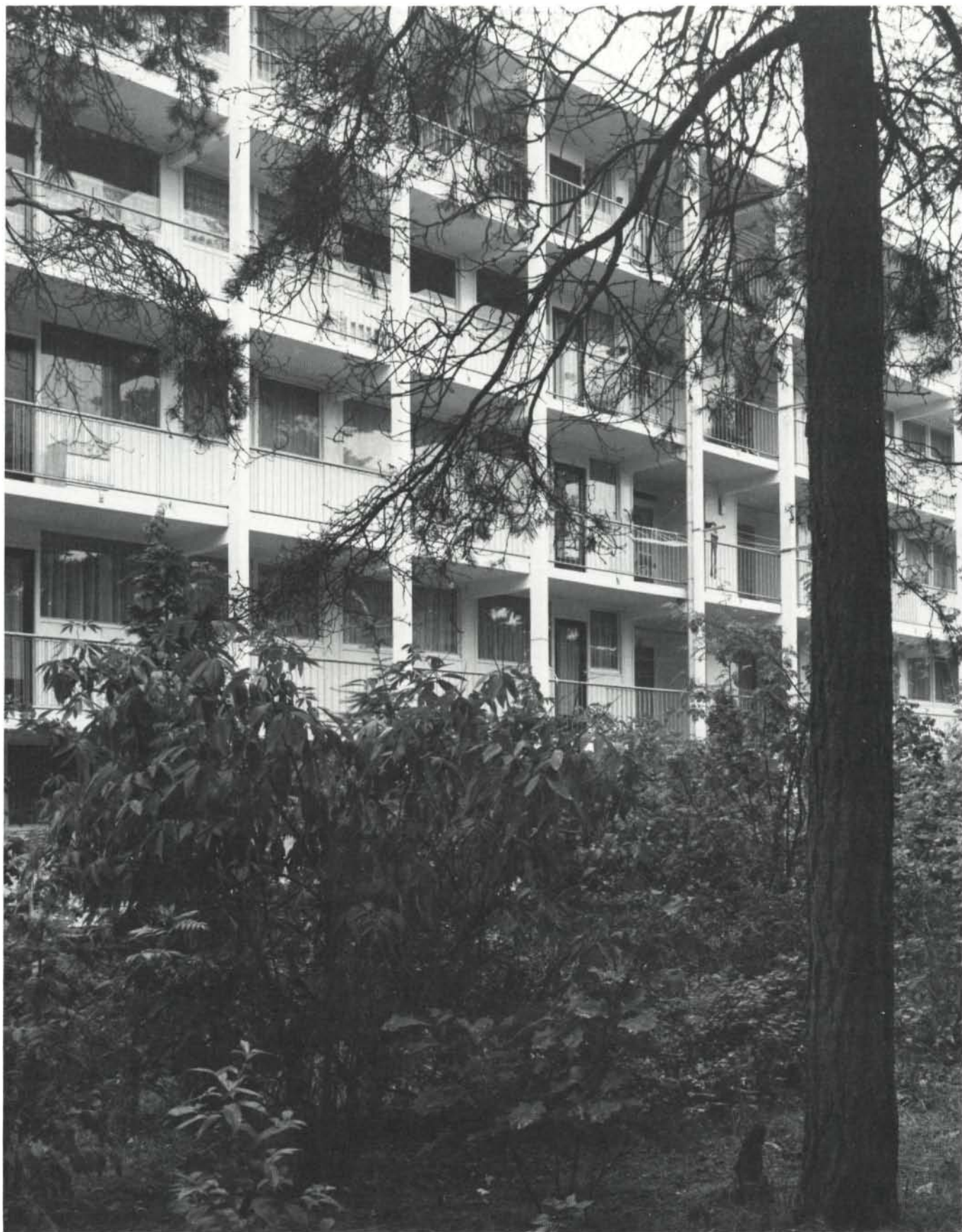
● **Technopreventie:** de effecten van individuele technopreventieve maatregelen (hang- en sluitwerk, alarm etc.) op inbraakrisico's zijn onduidelijk. Naar eigen zeggen laten inbrekers zich niet afschrikken door eenvoudige beveiligingsmaatregelen (veiligheidssloten, dievenklauwen e.d.), maar wel door de aanwezigheid van een alarm-installatie en met name de aanwezigheid van een hond (Bennet en Wright, 1984). Zoals we in het eerste deel van dit boek bij de, bespreking van de Keiharde school al zagen ontbreekt systematisch onderzoek in dezen tot nu toe. Ervaringsgegevens (politie) wijzen erop, dat het aanbrengen van goed hang- en sluitwerk wel degelijk effect heeft, in die zin dat het vaak bij een poging tot inbraak blijft. Enkele Engelse onderzoek(st)ers die we eveneens in het eerste deel bij de Keiharde school bespraken kwamen tot vergelijkbare conclusies (Mayhew, 1984 en Hough en Mo, 1986).

De hier gegeven opsomming van kenmerken, die het inbraakrisico in de individuele woning kunnen verhogen of verlagen, is zeker niet uitputtend. Welke factoren in een gegeven situatie doorslaggevend zijn, is sterk afhankelijk van de plaatselijke situatie. De inbreker maakt, als hij eenmaal een bepaald buurtje, straatje of woningenblok heeft uitgekozen, waarschijnlijk een vrij gecompliceerde (en deels onbewuste) 'risico-afweging', waarbij de onderstaande vragen een rol kunnen spelen.

- is er iemand in de woning aanwezig?
- hoe groot is de verwachte buit?
- hoe gemakkelijk bereik ik de woning?
- hoeveel mogelijke routes zijn er bij het verlaten van de woning?
- waar kan ik me in geval van nood verstoppen, hoe snel kan ik die verstopplek bereiken?
- hoe groot is de kans dat iemand me ziet komen en/of gaan?
- hoe groot is de kans dat iemand me ziet of hoort terwijl ik aan de inbraak zelf bezig ben?
- hoeveel mogelijkheden zijn er om de woning binnen te dringen?
- hoe gemakkelijk is een bepaalde deur/raam te kraken?

* Verschillende typen woningen verschillen uiteraard in het aantal benaderbare zijden: een-gezinswoningen zijn van twee (rijtjeswoningen), drie (hoekwoningen rijtjes) of vier (vrijstaand) zijden te benaderen, begane grond woningen in flats van twee zijden, galerij- en portiek-flats (niet begane grond) meestal slechts van één kant, etc.

** Voor meergezinswoningen met minder dan 32 woningen per entree bleek het verband tussen aantal gebruikers per entree en inbraakrisico's niet op te gaan.

De inbreker let dus op een groot aantal factoren, of liever gezegd: hij *kan* op een groot aantal factoren letten. Op de vraag waar 'de inbreker altijd op zal letten' is geen eenduidig antwoord mogelijk.

Dit hangt niet alleen af van de situatie ter plekke, maar ook van de inbreker zelf. De ervaringen van de inbreker, maar ook zaken als de persoonlijkheid en motivatie van de dader en tijdelijke gemoedsgesteldheden (bijv. wel/niet onder invloed van alcohol/drugs) beïnvloeden allen de uiteindelijke keuze van het inbraakobject.

Uit daderonderzoek onder wat oudere, vrij ervaren inbrekers in Engeland (Bennet en Wright, 1984) komt naar voren dat er bij inbrekers sprake is van een 'beperkte rationaliteit': inbrekers nemen meestal niet *alle* relevante risicofactoren in ogenschouw en de beslissing om in te breken wordt ook beïnvloed door 'irrationele' factoren als stemmingen, 'intuïties', bijgeloof, gebruik van verdovende middelen etc.

Het feit dat inbreken mensenwerk is, beperkt de mogelijkheid om te voorspellen hoe de inbreker zal handelen en waar hij toe zal slaan. Beperkte voorspelbaarheid impliceert beperkte beheersbaarheid.

Anderzijds biedt de 'beperkte rationaliteit' van de inbreker mogelijkheden om de inbreker te beïnvloeden in zijn beslissingen: de *suggestie* dat inbreken in een bepaalde woning/complex/buurt zeer riskant is, kan de inbreker doen afzien van zijn daad.

Een uitgekiende inrichting en vormgeving van de gebouwde omgeving is één manier om deze suggestie te wekken of in stand te houden. Meer hierover in de volgende paragraaf.

4.6 Preventie van inbraak via planologische en bouwkundige maatregelen

Maatregelen gericht op inbraakpreventie kunnen verschillen, afhankelijk van het type inbraak (type buurt, type dader) waarover men het heeft. Bovendien kan het *schaal-niveau* waarop men de maatregelen richt verschillen.

Om met dit laatste te beginnen: idealiter voorkomt men dat daders een buurt überhaupt ingaan. Dit laatste kan echter alleen, als de daders zelf *niet* in de buurt wonen, dus (volgens buitenlands onderzoek) met name bij welvarende buurten zoals voorsteden, villawijken, etc.

Een dergelijke buurt kan *als geheel* minder toegankelijk worden gemaakt door:

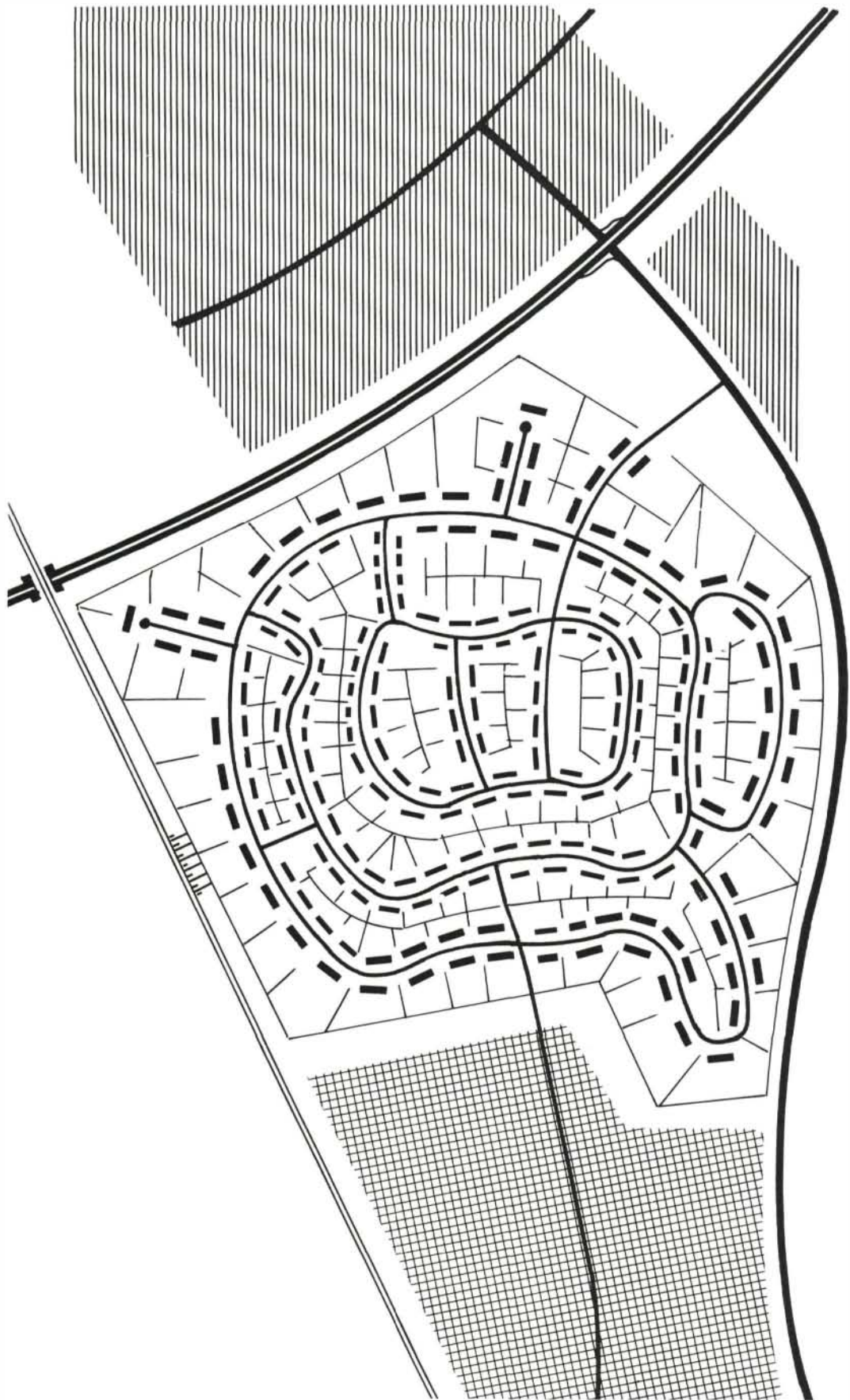
- te zorgen dat er geen doorgaande routes door de buurt lopen (omleiden, wegen doodlopend maken);
- het aantal toegangen tot de buurt te beperken;
- het creëren van een fysieke of symbolische barrière tussen deze buurt en aangrenzende buurten, bijvoorbeeld door middel van een groengebied, water, een brede weg, spoorlijn etc.

Al met al gaat het hier om maatregelen, die bij bestaande bouw niet of moeilijk uit te voeren zijn. Bij nieuwbouw zijn deze maatregelen wel uitvoerbaar en – uit inbraakpreventief oogpunt – aan te raden. Een probleem bij deze aanbevelingen is wel dat ze al snel in strijd komen met de tips ter vermindering van onveiligheidsgevoelens en/of de aanbevelingen ter voorkoming van (sexueel) geweld.

In buurten, waar de daders zelf in de buurt wonen en in welvarende buurten die direct grenzen aan daderrijke buurten, zal op een lager niveau naar oplossingen gezocht moeten worden. We moeten daarbij weer een onderscheid maken tussen de drie typen risicobuurten.

Centrumbuurten

Preventie via de gebouwde omgeving is hier moeilijk, aangezien de kwetsbaarheid samenhangt met de functie van de buurt en met de uithuizige leefstijl van de (jonge) bewoners. De belangrijkste mogelijkheid is het afsluiten en beveiligen van gemeenschappelijke entree's. Daarnaast is goede

*Voorkomen dat daders de
buurt ingaan
(vrij naar Payner 1983/27).*

technopreventie aan individuele woningen zeker aan te raden.

Saneringsbuurten/problematische sociale woningbouw

Aangezien het hier vooral gaat om inbraak door zeer jonge, typische gelegenheids-inbrekers, kan het nemen van eenvoudige technopreventie maatregelen hier zeker effect sorteren. Grootschalige wooncomplexen kunnen beter controleerbaar gemaakt worden door het opsplitsen van (delen van) het gebouw in kleinere eenheden. Te denken valt aan het onderbreken van lange galerijen, het realiseren van meer aparte entree's en het compartimenteren van boxgangen. Een praktisch probleem hierbij kan de financiering van de maatregelen zijn: de bewoners kunnen of willen zich eenvoudigweg geen (huurverhoging ten behoeve van) dure (techno)preventie permitteren. Naast technische maatregelen verdienen *sociale maatregelen* in deze buurten/complexen zeker aandacht: versterking van de betrokkenheid van bewoners bij hun woon-omgeving en verhoging van de sociale controle kan met name hier effect sorteren.

Welvarende buurten

Deze buurten zijn bij uitstek het werkterrein van de wat oudere, ervaren inbreker. Uit diverse buitenlandse onderzoeken is gebleken dat dit type inbreker, bij de keuze van een inbraakobject, met name let op twee factoren, namelijk:

1. de mogelijkheid om ongezien te komen, de kraak te zetten en met de buit te vertrekken;
2. de aanwezigheid van bewoners.

Beveiligingsmaatregelen maken op deze inbrekers (als de buit aantrekkelijk genoeg is) weinig indruk, met uitzondering van alarm-installaties en honden. Het effect van alarm-installaties is vooral, dat de inbreker sneller het pand doorzoekt (Winchester en Jackson, 1982). Hij weet dat hij enkele minuten de tijd heeft tussen het afgaan van het alarm en een reactie vanuit de omgeving.

Preventie van inbraak zal zich in deze buurten vooral moeten richten op het maximaliseren van de *zichtbaarheid* van woningen (vanuit andere woningen en vanaf de weg), door het verwijderen van visuele obstakels en het aanbrengen van goede buitenverlichting. Voorts doen bewoners er verstandig aan om hun afwezigheid zoveel mogelijk te camoufleren ('s avonds lampen aan, e.d.).

Hoewel ook de kennis over de ruimtelijke aspecten van inbraak – in Nederland – nog grote lacunes vertoont, is onze indruk dat één factor duidelijk van grote betekenis is bij inbraak en inbraakpreventie. Dat is de factor *zichtbaarheid*. Om welk type dader (ervaren/onervaren) en welk type inbraak (gelegenheid/buit) het ook gaat, de inbreker lijkt zeer gevoelig voor de factor zicht. Zichtbaarheid heeft twee aspecten:

1. De inbreker wil *tijdens het plegen van het delict* niet gezien worden. Hij zal dus die objecten (woningen, bergingen) uitzoeken, die – binnen een bepaald complex/straatje/buurtje – maximaal aan het zicht onttrokken zijn. Als het object van meerdere zijden benaderbaar is, dan zal hij de zijde nemen die zoveel mogelijk visuele dekking biedt.

Uit inbraakpreventief oogpunt zijn daarom alle bouwtypen, waarbij één of meer benaderbare zijden geheel aan het zicht onttrokken zijn, vrij ongelukkig. We denken dan met name aan portiekwoningen, torenflats en corridorflats: meestal is bij deze bouwtypen de voordeur van de woning geheel aan het zicht vanuit andere woningen en de straat onttrokken. Oplossingen in de technopreventieve sfeer bieden hier soelaas (versteving deuren).

Bij andere bouwtypen (vrijstaande woningen, rijtjes eengezinswoningen en galerijflats) is de zichtbaarheid afhankelijk van de plaatsing van woningen/complexen ten opzichte van elkaar. Met name bij galerijflats (die in principe slechts één benaderbare zijde hebben) verdient het aanbeveling om de flats onderling zo te plaatsen, dat woonkamers van de ene flat uitkijken op de galerij van de naburige flat. Bij eengezins- en vrijstaande woningen is de situatie complexer. Deze woningen hebben minimaal twee benaderbare zijden, waardoor het realiseren van zicht op *alle* benaderbare zijden moeilijk, zo niet onmogelijk wordt. Bij rijtjes woningen kunnen oplossingen gezocht worden in het ontoegankelijk maken van de achterzijde, bijvoorbeeld door de woningen bloksgewijs te groeperen rond een binnenterrein dat alleen voor bewoners toegankelijk is.

De zichtbaarheid van vrijstaande woningen kan enkel vergroot worden door het beperken van het aantal visuele obstakels (schuttingen, groen) en het aanbrengen van goede buitenverlichting.

2. De inbreker wil liever niet gezien worden

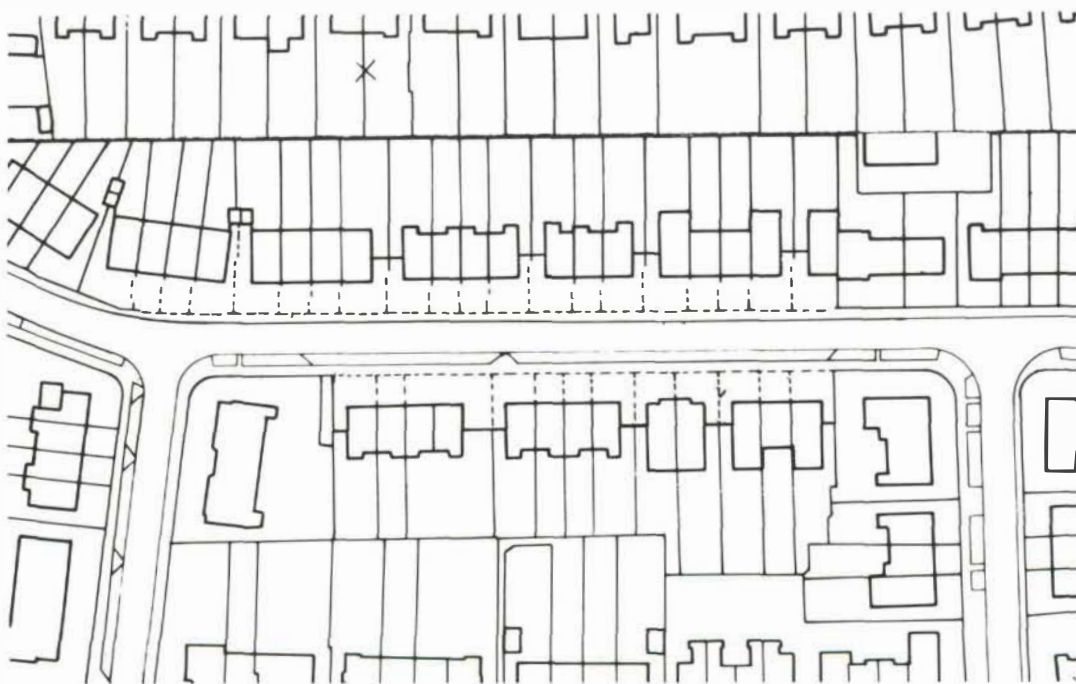
als hij het object benadert, maar vooral als hij vlucht *na het plegen van het delict*. Met andere woorden: hij wil aanloop- en vluchtroutes hebben, waardoor hij zich zo snel mogelijk aan het zicht van eventuele getuigen of passanten kan onttrekken.

Aantrekkelijke factoren zijn ondermeer:

- de nabijheid van een groengebied (bijv. een park: zie het veldonderzoek);
- de nabijheid van doorlopende zijstraatjes (snel de hoek om: zie ook het Haagse onderzoek);
- binnen grootschalige wooncomplexen: een korte afstand tot trappehuizen, lifthallen of andere mogelijkheden om uit het zicht te verdwijnen (zie het veldonderzoek).

Mogelijke preventieve ingrepen, gericht op het verminderen van de vluchtmogelijkheden zijn:

- het aanbrengen van een afscheiding tussen groengebieden en de daaraan grenzende woningen (bijv. een sloot);
- in inbraakgevoelige straten: liever een gesloten gevelrij (geen zijstraatjes), eventueel doodlopend maken van zijstraatjes;
- privatiser eventuele (semi-)openbare achtergebieden (tuinen), sluit toegangen vanaf de straat tot dit achtergebied af of beperk het aantal toegangen zeer strikt. Een open netwerk van brandgangen achter de huizen is in elk geval uit den boze.

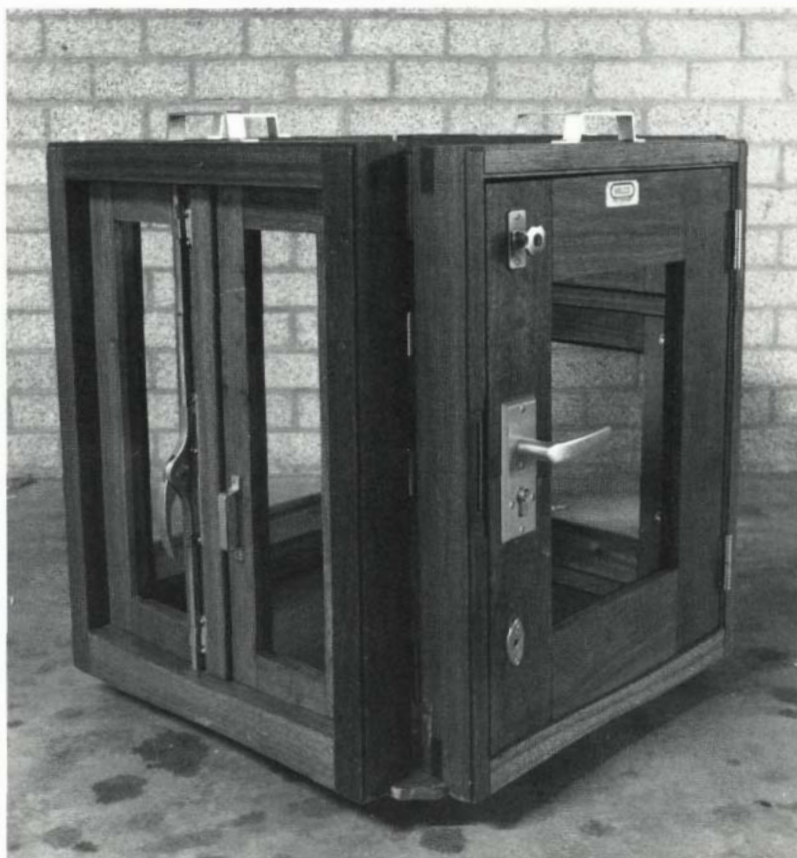

Gesloten achtererven

Meer in het algemeen kunnen we – met het voorbehoud dat we ons baseren op incomplete informatie, met name waar het de Nederlandse situatie betreft – het volgende zeggen over inbraakpreventie:

- Projecteer woningen zó, dat zij maximaal in het zicht van andere woningen liggen. Maak vervolgens die benaderbare zijden die (deels) aan het zicht onttrokken zijn (bijv. achterzijde laagbouw) zo ontoegankelijk mogelijk.
- Vermijdt, zeker in risico-buurtten, een directe aansluiting tussen woningen en groengebieden (dwz. creëer een barrière, bijv. een slootje) en vermijdt bij voorkeur doorlopende zijstraatjes.

- Last but not least valt er, zeker in het geval van inbraak, een hoop te doen met technopreventieve maatregelen: zorg – zeker in risicogebieden – voor deugdelijk hang- en sluitwerk. Op technopreventie van inbraak gaan we hier niet verder in. Aan de mogelijkheden tot technopreventie van vandalisme en inbraak is het derde deel van dit boek gewijd. De sloten, schoten, grendels, raamboompjes en scharnieren zoals die ook op de demonstratie kubussen van de politie te vinden zijn, zullen daar uitgebreid aan de orde komen.

Wordt verwacht

5 Geweld

5.1 Omschrijving van het begrip

Het beeld dat men van geweld heeft is vaak beperkt. Diverse onderzoekers (Steinmetz en Van Andel, 1985) stellen dat met name door de sensationele media-verslaggeving over moord en doodslag, beroving van eenzame oude vrouwtjes, spectaculaire bankovervallen en dergelijke het publiek een beperkt en vertekend beeld heeft over geweldpleging. Relatief zeldzame, openlijke (en spectaculaire) geweldsmisdrijven bepalen het gezicht van de agressieve criminaliteit. De dagelijkse werkelijkheid is echter anders. Bepaalde vormen van geweldpleging en bedreiging komen veel vaker voor, maar worden door het publiek niet of nauwelijks als 'echte' agressieve criminaliteit gezien. De belangrijkste voorbeelden hiervan zijn:

- 'Gewone' of 'kleine' gewelddadigheid van jongeren onderling: kloppartijen in het weekend in en rond uitgaansvoorzieningen, voetbalgeweld, etc.
- Geweldpleging binnen het gezin: vrouwen- en kindermishandeling. Over de omvang en ernst van deze vorm van geweld is eigenlijk nog bijzonder weinig bekend.
- Bedreiging of fysiek geweld in uit de hand gelopen ruzies tussen burens, kennissen of vrienden. Uit onderzoeksgegevens blijkt dat het vrij regelmatig voorkomt dat burens of bekenden met elkaar op de vuist gaan (Steinmetz en Van Andel, 1984).

Juist deze vormen van meer 'alledaags' geweld maken het grootste deel van de agressieve criminaliteit uit. In dit hoofdstuk zullen we ons uiteraard alleen bezighouden met die vormen van alledaags geweld die mogelijk een relatie hebben met de gebouwde omgeving: geweld dat zich buitenshuis afspeelt en dat – in elk geval deels – samenhangt met de gelegenheid. Aan deze voorwaarden voldoen: vechtpartijen, mishandeling en bedreiging op straat, in groengebieden en in openbare ruimtes van gebouwen.

Een aantal andere vormen van geweld sluiten we hiermee nadrukkelijk uit, te weten: gezinsgeweld (binnenshuis), instrumenteel geweld (geweld als middel om een doel te bereiken: roofovervallen, terrorisme en dergelijke) en moord (geen gelegenheidsmisdrijf). Bovendien sluiten wij hier seksueel geweld uit.

Aan seksueel geweld is een aparte hoofdstuk gewijd.

Samenvattend hanteren we verder de onderstaande definitie van geweld.

Geweld is het daadwerkelijk plegen van of het dreigen met fysiek geweld tegen personen op openbare of semi-openbare plaatsen (dus buiten de eigen woning).

5.2 Omvangsgegevens nader bekeken

In dit geval bieden politiegegevens een zeer pover houvast. Ten eerste blijkt uit CBS-gegevens dat naar schatting slechts 5 à 10% van de geweldsdelicten in de openbare sfeer in de politieregistratie terecht komt (Steinmetz en Van Andel, 1984). Bovendien komt de delictsindeling die de politie hanteert bepaald niet overeen met de door ons gehanteerde indeling en definitie.* Op basis van de jaaroverzichten van de politie is niet na te gaan, welk deel van de door hen geregistreerde aantallen betrekking hebben op geweld, zoals we dat hierboven gedefinieerd hebben.

Toch kunnen politie-gegevens ons wel enig inzicht geven in de ontwikkeling van de agressieve criminaliteit in het algemeen en in vergelijking met de ontwikkeling van het totaal aantal misdrijven. In tabel 7 zagen we, dat het delict 'mishandeling' een veel minder sterke stijging vertoont dan de meeste andere delicten: in 15 jaar tijd is het aantal aangegeven gevallen van mishandeling verdubbeld (terwijl de criminaliteit in haar geheel verviervoudigde).

Ook wat omvang betreft neemt 'mishandeling' geen vooraanstaande plaats in: het delict maakt 1,5% van het totaal aantal delicten.

Daarmee willen we niet zeggen dat geweld tegen personen een onbeduidend delict is. De emotionele gevolgen van een gewelddadig incident kunnen zeer ingrijpend en langdurig zijn. Niet voor niets is er de laatste jaren bij de politie en op beleidsniveau een groeiende aandacht voor de slachtoffers van mishandeling en andere vormen van geweld tegen personen. Verder moet men niet vergeten dat slechts een zeer klein deel van het werkelijk plaatsvindende geweld ter kennis van de politie komt: de werkelijke

* Geweldpleging buitenshuis zit 'verstopt' in de volgende categorieën: misdrijven tegen de openbare orde en gezag (bijv. voetbalgeweld) en misdrijven tegen leven en persoon, waaronder vallen: mishandeling (art. 300 t/m 306) en dood en lichamelijk letsel door schuld (art. 308).

omvang van geweldpleging is naar schatting het 10- à 20-voudige van de aantallen die we in tabel 7 aantreffen.

Dat er in werkelijkheid heel wat meer voorvalt dan politiegegevens doen vermoeden, blijkt uit de slachtofferenquête van het CBS, waarin een vraag is opgenomen over 'bedreiging buitenshuis'.* Omgerekend naar de gehele Nederlandse bevolking zouden er in de periode 1982-1984 jaarlijks zo'n 400.000 à 500.000 gevallen van bedreiging en mishandeling buitenshuis voorvallen (het aantal aangegeven gevallen van mishandeling in 1984: ruim 16.000).

Geweld buitenshuis komt vaker voor in weekenden en op feestdagen, met een piek tussen 10 uur 's-avonds en half 3 's-ochtends. Geweld tijdens werkdagen is meer gelijkmatig gespreid over de middag en avond (BUIKHUISEN E.A., 1972).

5.3 De slachtoffers van geweld

Uit de CBS-slachtoffer-enquêtes blijkt dat de slachtoffers van bedreiging buitenshuis vooral te vinden zijn onder mannen en dan met name jonge mannen. Op zich is dit niet verwonderlijk, aangezien juist deze groep zich over het algemeen het meest blootstelt aan riskante situaties: 's avonds op straat en dan met name in uitgaansgebieden.

Het is de vraag of deze jonge slachtoffers getypeerd kunnen worden als 'pure' (onschuldige) slachtoffers. Uit een onderzoek van Steinmetz en Van Andel (1984) blijkt dat jongere mannelijke slachtoffers vaak zelf de vechtpartij hebben uitgelokt door de dader(s) verbaal of fysiek te provoceren. Ook Buikhuisen e.a. (1972) vonden in een onderzoek naar geweldpleging in Limburg, dat in een derde van de gevallen het slachtoffer op z'n minst 'een dubieuze rol' had gespeeld: vaak was er sprake van provocatie. Daders en slachtoffers zijn in deze categorie dus vaak moeilijk te onderscheiden.

5.4 De daders van geweld buitenshuis

Hier en daar is al wat gezegd over de daders van geweld buitenshuis. Kort samengevat komt uit de diverse onderzoeken het volgende beeld van de daders naar voren:

- daders zijn vrijwel altijd mannen;
  - hun leeftijd ligt meestal tussen de 15 en 25 jaar;
  - naar wordt aangenomen** betreft het vooral jongeren uit lagere sociale klassen, met een laag opleidingsniveau;
  - geweld buitenshuis wordt, zeker in vergelijking met andere vormen van geweld, relatief vaak in groepsverband 'beoefend'.
- Geweldpleging buitenshuis speelt zich af in onoverdekte openbare ruimtes (straten, parken), maar met name in en rond horeca-gelegenheden. Bij geweld tussen onbekenden kan men een onderscheid maken tussen gemotiveerd geweld en volkomen willekeurig geweld. Geweld tegen onbekenden is 'gemotiveerd' als de dader een aanleiding had om geweld te gebruiken. Deze aanleiding kan instrumenteel zijn (beroving) of meer persoonlijk (verbale of fysieke provocatie door het slachtoffer).

Het Limburgse onderzoek (Buikhuisen e.a., 1972) wees uit dat in slechts een kwart van de gevallen van mishandeling (binnens-en buitenshuis) sprake is van *ongemotiveerd*, volkomen willekeurig geweld. Voorts bleek dat 80% van de daders van dergelijk willekeurig geweld jonger dan 25 jaar was. Ongemotiveerd geweld vindt vrijwel uitsluitend op straat plaats en is gericht op onbekenden. Het grootste deel (driekwart) van het geweld tegen onbekenden blijkt echter wel degelijk gebaseerd op instrumentele en/of relationele motieven.

Samenvattend: aan het overgrote deel van de geweldpleging buitenshuis liggen instrumentele of relationele motieven ten grondslag, die niet of nauwelijks een relatie hebben met de gebouwde omgeving. 'Gelegenheidsgeweld', in de zin van willekeurig geweld jegens onbekenden, komt relatief weinig voor en concentreert zich waarschijnlijk rond horeca-gelegenheden (met name in weekends).

De vooruitzichten om via de inrichting van de gebouwde omgeving iets aan preventie van geweld te kunnen doen, zijn daarom bepaald niet florissant.

* De vraag luidt: 'Bent u, afgezien van seksuele handtastelijkheden, wel eens op de een of andere wijze op straat, in een park of ergens anders buiten door iemand bedreigd of aangevallen?' (Slachtoffers van Misdrijven 1981, CBS, 1983). Deze vraag is zeer algemeen gesteld: zeer uiteenlopende vormen van fysiek en verbaalgeweld passen binnen de omschrijving. Een indicatie van de *ernst* kunnen we krijgen uit de vragen over het letsel dat de slachtoffers door het misdrijf ondervonden: de meeste slachtoffers hadden geen letsel opgelopen (gemiddeld ongeveer 80% over 1980-1984), 10% had licht letsel opgelopen, bij zo'n 5% van de slachtoffers werd medische hulp verleend.

** Voor zover bekend is er in Nederland nog geen systematisch onderzoek verricht naar het verband tussen daderschap van geweld buitenshuis en opleidingsniveau/sociale klasse.

5.5 De plaatsen waarop geweld buitenshuis plaatsvindt

Net zoals we bij vandalisme en inbraak zagen, zijn Utrecht, Noord- en Zuid-Holland ook wat bedreiging buitenshuis betreft de toprovincies. Geweld buitenshuis neemt eveneens toe met de urbanisatiegraad van de woonplaats. In de grote steden komt 'bedreiging buiten' beduidend vaker voor dan in de middelgrote en kleine steden en gemeentes.

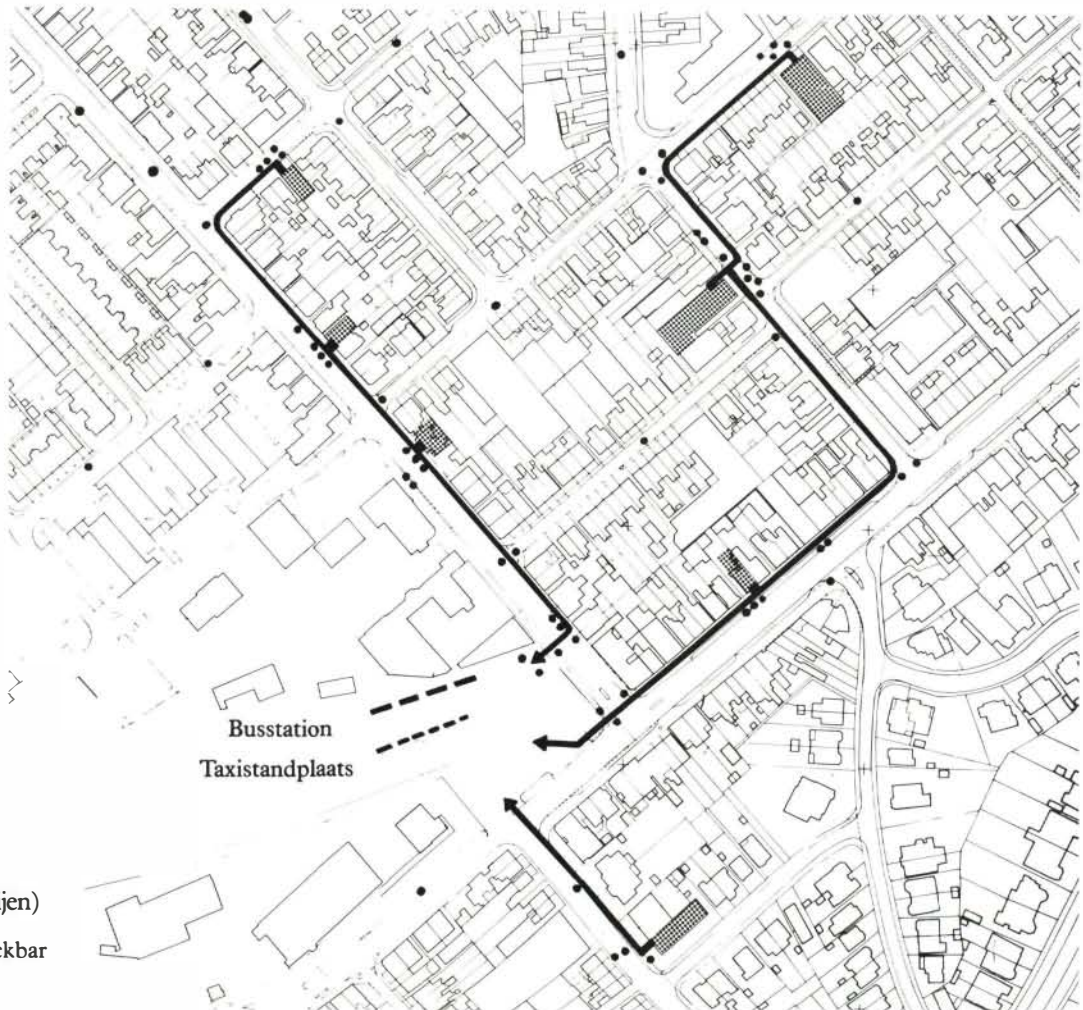
Hieronder zetten we kort nog even een aantal zaken over de specifieke pleegplaatsen van geweld buitenshuis op een rijtje. Daarbij hebben we de twee schaalniveaus samengevoegd: plek-kenmerken die samenhangen met geweldpleging hebben namelijk te maken met hoger-niveau kenmerken zoals de functie van een bepaald stadsdeel.

Uit Engels onderzoek op basis van politiegegevens (Poyner 1981 en 1983; Ramsay 1982) blijkt dat vechtpartijen vooral voorkomen in het stads(uitgaans)centrum en plaatsvinden in of bij cafe's, dancings, snackbars en dergelijke, alsmede op de aan-en afvoerroutes.

Jammer genoeg is in Nederland niet bekend hoe binnen steden de bedreigingen over de stad gespreid zijn (gevaarlijke plekken, wijken).

Het CBS heeft in de slachtoffer-enquêtes van 1980 t/m 1982 wel gegevens verzameld over het type pleegplaatsen van bedreiging buitenshuis. In tabel 14 ziet u een overzicht van deze plekken en het percentage bedreigingen dat daar plaatsvond. Per plek zijn deze percentages weer onderverdeeld in 'binnen' (in een overdekte ruimte) en 'buiten' (onoverdekt). De cijfers in tabel 14 zijn gewogen gemiddeldes van de cijfers van 1980, 1981 en 1982.

Geweld in het uitgaanscentrum (vrij naar Payner 1983/79)

Duidelijk blijkt dat de meeste aan het CBS gerapporteerde bedreigingen plaatsvinden in de recreatieve sfeer (en met name in/bij café's) en op straat, waarbij de eigen buurt niet noemenswaard veiliger is dan de rest van de stad.

Kijkend naar de verdeling binnen/buiten valt op dat ruim driekwart van de bedreigingen in de recreatieve sfeer zich *binnen* afspeelt, hoogstwaarschijnlijk vaak in de aanwezigheid van omstanders.

Hieruit valt af te leiden dat sociale controle blijkbaar niet 'werkt' in uitgaansgelegenheden.

Parken en andere groengebieden blijken veiliger dan men zou denken. Hierbij kan echter een rol spelen dat veel mensen, met name vrouwen, dergelijke groengebieden mijden. Daar waar minder mensen zijn, vallen ook minder slachtoffers. Over het geheel genomen speelt ruim de helft van de gerapporteerde bedreigingen zich in de open lucht af.

5.6 Preventie door planologische en bouwkundige maatregelen

Het zal de lezer niet verbazen dat we geen hoge pet op hebben van de mogelijkheden om geweldpleging buitenshuis te voorkomen via de inrichting van de ruimtelijke omgeving. Het grootste deel van de geweldpleging is het resultaat van conflictueuze relaties tussen daders en slachtoffers en heeft dus geen relatie tot de gebouwde omgeving.

Een kleine uitzondering is wellicht de burenruzie: het is voorstelbaar dat het woongenot (gehorigheid, privacy) een rol speelt in het ontstaan van dergelijke ruzies.

Ongemotiveerd of 'gelegenheidsgeweld' jegens onbekenden speelt zich grotendeels af op straat en in/bij café's, discotheken en dergelijke.

Het betreft hier voornamelijk (groepen) jongeren die, met een borrel op, met elkaar op de vuist gaan. Hoewel dit geweld vrij tijds- en plaatsspecifiek is, is het misleidend om daarom deze plaatsen (uitgaansbuurten) aan te wijzen als (mede)veroorzakers van straatgeweld. Voorzover jongeren gewelddadige confrontaties met elkaar opzoeken valt er weinig te voorkomen.

Tabel 14 Pleegplaatsen van bedreiging: CBS 1980-1982

Plekken*	bedreigingen	waarvan	
		binnen	buiten
in de privé-sfeer	10%	82%	18%
op straat in de buurt	10%	6%**	94%
op straat buiten de buurt	11%	4%**	96%
in de recreatieve sfeer	32%	76%	34%
in/bij winkels	3%	44%	56%
in/bij openbaar vervoer	6%	14%	86%
in parken e.a. openbaar groen	7%	7%**	93%
bij werk/school	8%	60%	40%
bij overige openbare gebouwen	3%	53%	47%
onbekend/weet niet	9%		
totaal	100%	45%	55%

* Indeling plekken: privé-sfeer = in/bij eigen woning, woning familie, vakantiehuis; recreatieve sfeer = in/bij bioscopen/theaters, horecagelegenheden en sportaccommodaties; openbaar vervoer = in/bij haltes/stations, bussen/trams/treinen.

** Deze plekken zijn per definitie buiten, de respondenten hebben waarschijnlijk de vraag niet goed begrepen.

Van het verbeteren van *informele sociale controle* in en rond uitgaansgelegenheden hoeven we niet veel heil te verwachten. Dit heeft met een aantal factoren te maken:

- plekken waar dit soort geweld zich afspeelt zijn, door hun openbare karakter, een soort niemandsland waarvoor niemand zich verantwoordelijk voelt;
  - juist bij straat- en cafégeweld is het vaak uiterst moeilijk te bepalen wie dader en wie slachtoffer is, de onduidelijkheid van de situatie plus het gevaar voor lijf en leden zal de meeste omstanders er van weerhouden in te grijpen;
  - gewelddadige confrontaties tussen (groepen) jongeren behoren tot de 'cultuur' van bepaalde groepen jongeren, deze jongeren lijken vrij ongevoelig voor de zichtbaarheid van het delict. Sterker nog: wél gezien worden (door vrienden, meisjes) is voor hen van belang.
- In uitgaanssferen lijkt alleen de controle door (semi-)officiële toezichthouders als barkeepers, portiers en politie mogelijk enig preventief effect te sorteren.

Al met al lijken de mogelijkheden om uitgaansgeweld terug te dringen bijzonder beperkt. Wat echter wel overwogen kan worden, is het nemen van maatregelen zodat uitgaansgeweld zich beperkt tot bepaalde specifieke plaatsen in de stad of gemeente. Het geweld zal dan in omvang (aantal delicten) wellicht niet afnemen, men beperkt echter wel het gebied dat als 'gevaarlijk terrein' ervaren wordt door de bewoners van een stad/gemeente. De meest voor de hand liggende strategie is dan om uitgaansgelegenheden die veel door jongeren bezocht worden (discotheken, café's, maar ook bijv. gokhallen, coffeeshops en dergelijke) zoveel mogelijk te concentreren in één gebied.

Concentratie van jongerenvoorzieningen heeft de volgende voordelen:

- Straatgeweld blijft beperkt tot deze gebieden en waaiert niet uit over andere delen van de stad (bijv. woonbuurten).
- De mogelijkheden tot gerichte surveillance door politie worden vergroot: straatgeweld wordt beter controleer- en beheersbaar.
- Men creeert duidelijkheid voor burgers: een duidelijk onderscheid tussen (potentieel) 'gevaarlijk terrein' en 'veilig terrein'. Mensen die erg bang zijn om aangevallen of bedreigd te worden, kunnen deze gebieden dan mijden.

Wil men de concentratie van uitgaansvoorzieningen in een bepaald gebied goed realiseren, dan moet aan een aantal aanvullende voorwaarden voldaan worden.

Ten eerste moeten er duidelijke fysieke en/of symbolische (perceptuele) *barrières* zijn tussen uitgaansgebied en gebieden met andere functies. De fysieke barrières kunnen uitwaaiing van jongeren over aangrenzende (woon)gebieden tegengaan. Het gaat dan niet om hekken, maar bijvoorbeeld om slootjes, grachten en dergelijke.

Ten tweede moet er veel aandacht besteed worden aan *aan- en afvoerroutes*, met name op de grenzen van het gebied. Juist de overgangen tussen uitgaansgebied en andere gebieden kunnen uitermate onveilig zijn, zo blijkt althans uit buitenlands onderzoek. Een mogelijke oplossing is bijv.:

- een beperkt aantal routes, dat goed verlicht en voor gemengd gebruik is (auto's, wandelaars en fietsers). Door gemengd gebruik van een beperkt aantal routes zorgt men ervoor dat deze routes maximaal druk zijn op uiteenlopende uren van de dag en nacht;
- zorgen voor goed en regelmatig openbaar vervoer met veel opstappunten in het gebied en met een aangepaste dienstregeling 's-avonds en in de weekenden: in het weekend liefst een regelmatig rijdende nachtbus. Passanten hoeven dan geen grote afstand door het uitgaansgebied te voet af te leggen, zodat zoveel mogelijk wordt voorkomen dat zij het slachtoffer worden van (groepen) vechtlustige jongeren.

Zoals gezegd moet het effect van deze maatregelen niet zozeer gezocht worden in het terugdringen van het *aantal* geweldplegingen buitenshuis, maar meer in het vergroten van de hoeveelheid 'veilig gebied' binnen een bepaalde stad of gemeente. Gezien het geringe verwachte effect (op de *omvang* van geweldscriminaliteit) lijkt het niet aan te raden om in een bestaande situatie zeer ingrijpende (en dure) maatregelen te treffen om tot een concentratie van voorzieningen te komen. Bestaat een dergelijke concentratie al, dan kan eventueel wel het nemen van aanvullende maatregelen (*barrières*, *aan- en afvoerroutes*) overwogen worden, ter verhoging van de veiligheid van de onschuldige passant.

Samenvattend kan men stellen dat men weinig kan voorkomen, maar wel bepaalde situaties kan consolideren, door uitgaansfuncties te beperken tot een bepaald gebied. Het (ruimtelijk) juridisch instrumentarium kan hierbij zeker op wat langere termijn een rol spelen. Via bestemmingsplan, stadsvernieuwingsplan en leefmilieuverordening kan men hinderlijke voorzieningen uit een buurt weren. Ook andere juridische instrumenten (Drank- en Horecawet en Algemene Politie Verordening) kunnen hiertoe ingezet worden.

Zo kan men de al meer dan een eeuw bestaande strijd voortzetten tegen de kroegen en bordelen 'als zijnde gepatenteerde fabrieken en leerscholen van zedeloosheid en jammer. Fabrieken van ellende, holen des ongeluks en een ware kanker van het Nederlandse volk. Wel is het waar dat die fabrieken vele miljoenen aan de schatkist opbrengen, doch aan die miljoenen kleven miljoenen tranen, wroegingen, armoede, ziekten, vroege dood...' (Handelingen Tweede Kamer 1874-75, blz. 1207; in: VNG 1984/39.

6 Sexueel geweld

6.1 Omschrijving van het begrip

Het begrip sexueel geweld is voortgekomen uit de vrouwenbeweging. Het begrip is breder dan de seksuele delicten zoals die in het Wetboek van Strafrecht geformuleerd zijn.*

Ook niet juridisch gedefinieerde begrippen als 'ongewenste seksuele intimiteiten' vallen onder het begrip sexueel geweld. Verder volgen wij de indeling die Vorrink (1982) heeft voorgesteld. Vorrink onderscheidt de volgende vormen van sexueel geweld:

1. *Verkrachting*: het afdwingen van geslachtsgemeenschap of vergelijkbare seksuele handelingen, met behulp van fysieke middelen (geweld, bedreiging) en/of psychologische middelen (intimidatie, chantage).
2. *Aanranding*: iemand dwingen tot het plegen of dulden van andere (dan de bij 1) genoemde seksuele handelingen.
3. *Ongewenste intimiteiten*: opdringerige seksuele voorstellen door middel van brieven, telefonische of mondelinge opmerkingen.
4. *Exhibitionisme*: het ongewenst tonen van de geslachtsdelen.
5. *Het dwingen tot het plegen of dulden van seksuele handelingen met of van derden*: bijvoorbeeld gedwongen prostitutie.
6. *Seksuele kindermishandeling*: alle bovengenoemde handelingen met kinderen van 16 jaar en jonger.

In dit hoofdstuk zullen we waar mogelijk sexueel geweld bespreken in termen van deze indeling. Dit is niet altijd mogelijk daar andere auteurs of onderzoekers vaak ietwat andere begrippen hanteren. De laatste twee categorieën van sexueel geweld laten we buiten beschouwing. We richten ons hier op die vormen van sexueel geweld die mogelijk een relatie hebben met de onbebouwde ruimte en de gebouwde omgeving, in concreto: sexueel geweld met onbekende dader(s), dat zich – in elk geval deels – buiten de woning voltrekt.

6.2 Omvangsgegevens nader bekeken

Politie- en slachtoffergegevens geven een uiterst beperkt beeld van de feitelijke seksuele geweldpleging. Een beeld dat bovendien

* Te weten: art. 329 (exhibitionisme), art. 242 (verkrachting), art. 246 (aanranding), art. 243 t/m 245 (verleiding) en art. 249 (ontucht door leraren, ouders e.d.).

Er is de laatste jaren nogal wat kritiek geweest op de strafrechtelijke formulering van aanranding en verkrachting. Loef (1985) geeft een goede samenvatting van deze kritiek. De Adviescommissie Zedelijkheidswetgeving is in haar voorstellen grotendeels tegemoet gekomen aan deze kritiek.

vertekend is: sexueel geweld binnenshuis met bekende daders (partner, familie, kennis) wordt zeer weinig gerapporteerd, terwijl de meer stereotype vormen van sexueel geweld (aanranding/verkrachting door onbekenden buitenshuis) relatief vaak aangegeven worden. Schattingen over het aangiftepercentage van seksuele misdrijven lopen uiteen van 1% (Ensink en Albach, 1983) tot zo'n 10%. De diverse auteurs zijn het er wel over eens dat seksuele misdrijven de misdrijven zijn met het hoogste 'dark number' (= percentage niet-aangegeven delicten).

Uit tabel 7 kwam naar voren dat seksuele misdrijven een uiterst klein deel uitmaken van het totaal aantal *aangegeven misdrijven*: circa 1% van de aan de politie bekend geworden delicten heeft betrekking op sexueel geweld. Ongeveer de helft van de aangegeven misdrijven heeft betrekking op exhibitionisme, ruim 20% op aanranding en zo'n 10% op verkrachting. Het aantal aangegeven seksuele misdrijven is in de periode 1980-1984 met zo'n 10% toegenomen. Een geringe stijging in vergelijking met de toename van het totaal aantal misdrijven in deze periode. Opvallend is, dat het meest ernstige delict - verkrachting - een relatief forse stijging te zien geeft. Men mag uit deze gegevens echter niet zonder meer concluderen dat het *feitelijk* aantal verkrachtingen ook is toegenomen. Het is even goed mogelijk dat het aangiftgedrag van

het publiek en/of het registratiegedrag van de politie zijn veranderd.

In de jaarlijkse slachtoffer-enquête van het CBS zijn drie vragen opgenomen die betrekking hebben op sexueel geweld, namelijk de vragen naar handtastelijkheden met seksuele bedoelingen binnen en buiten en naar exhibitionisme.* Vergeleken met het slachtofferschap van andere persoonsgerichte delicten als bedreiging op straat, is het slachtofferpercentage van de drie seksuele delicten niet hoog te noemen. Toch gaat het samengenomen om een behoorlijk aantal gevallen van 'ongewenst seksueel gedrag'. Een aantal, dat bovendien behoorlijk aan het toenemen is. Men heeft berekend voor de jaren 1980 tot en met 1982 de volgende aantallen gevallen** *per 100.000 inwoners*: 4500 in 1980, 5300 in 1981 en 6800 in 1982. Het CBS heeft in 1984 een extra enquête gehouden waarin doorgevraagd werd over de aard van de handelingen. In tabel 15 staan de resultaten samengevat.

Uit deze gegevens blijkt dat ruim één op de vijf vrouwen van 15 jaar en ouder in één jaar tijd te maken heeft gehad met één of meer vormen van seksuele geweldpleging. Voor mannen is de verhouding één op de twintig. Eén op de tweehonderd vrouwen werd geconfronteerd met een (poging tot) verkrachting. Gezien de ernst van het delict een behoorlijk aantal. Dit terwijl in datzelfde

Tabel 15 *Slachtofferschap van ongewenste seksuele initiatieven (1984)*

	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Aanranding/volgen</i>	0,6%	4,3%	2,5%
<i>waarvan:</i>			
• verkrachting (incl. poging)	0,2%	0,5%	0,4%
• gedwongen ontkleden	0,1%	0,1%	0,1%
• vastpakken/betasten	0,3%	2,9%	1,6%
• hinderlijk volgen	0,0%	1,9%	1,0%
• overigen	0,0%	0,2%	0,1%
<i>Exhibitionisme</i>	0,2%	2,8%	1,5%
<i>Ongewenste brieven/telef.</i>	1,4%	5,9%	3,7%
<i>Obscene opmerkingen/gebaren</i>	3,2%	16,3%	9,8%
Totaal één of meer ongewenste initiatieven	4,7%	22,0%	13,5%

* Een probleem bij de interpretatie van de gegevens van het CBS is, dat het begrip 'handtastelijkheden' erg rekbaar is: zowel relatief onschuldige aanrakingen als ernstige - en strafbare - handelingen als (pogingen tot) aanranding of verkrachting kunnen onder dit begrip vallen.

**1. Het gaat hier om een berekening *per 100.000 inwoners* en niet om het totaal aantal incidenten voor het hele land.

2. Het aantal *gevallen* is bij verre niet gelijk aan het aantal *slachtoffers*, het percentage meervoudige slachtoffers is namelijk hoog.

jaar (1984) slechts zo'n 1000 gevallen van verkrachting ter kennis van de politie kwamen.

Het tegen de wil vastpakken/betasten en gedwongen ontkleding valt onder onze definitie van aanranding: 3% van de vrouwen kreeg hiermee te maken, een kleine 1900 aanrandingen werden in 1983 bij de politie aangegeven.

Maar ook deze CBS-gegevens zullen een vertekening geven: het is niet waarschijnlijk dat alle respondenten zeer ingrijpende of intieme gebeurtenissen zomaar op tafel leggen. Dit blijkt ook uit het feit dat de gemelde gebeurtenissen over het algemeen niet als ernstig beoordeeld worden. Slechts 4% van de slachtoffers liep (meestal licht) letsel op. Bovendien bleek het overgrote deel van de voorvallen (gemiddeld 80%) betrekking te hebben op onbekende daders, de pleegplaats was in 60 tot 70% van de gevallen buitenshuis (straat, park, openbaar vervoer). Ook door deze, meer uitgebreide, CBS-enquête worden dus vooral relatief onschuldige voorvallen in de openbare sfeer met onbekende daders boven water gehaald.

Samenvattend

Onze huidige kennis over de omvang en ernst van verschillende vormen van sexueel geweld is uiterst beperkt. Politiegegevens leveren het stereotype beeld op van de onbekende aanvaller die de jonge vrouw op straat en in parken overvalt.

Slachtoffer-enquêtes inventariseren vooral de relatief onschuldige voorvallen met onbekenden of kennissen in café's of thuis.

Sinds kort zijn er aanwijzingen dat het sexueel geweld binnen meer intieme relaties (partners, gezin, familie) veel 'normaler' is dan men lange tijd aannam.

Het tekort aan kennis over sexueel geweld binnen intiemere relaties is hier niet halsbrekend: alleen de meer stereotype vormen van sexueel geweld (onbekende daders, in de openbare sfeer) zijn mogelijk preventabel via de vormgeving en inrichting van de onbebouwde ruimte en de gebouwde omgeving.

6.3 Slachtoffers en daders

Slachtofferschap van sexuele incidenten is bepaald niet gelijkmatig gespreid over alle bevolkingsgroepen: dat is duidelijk te zien in tabel 16. De cijfers zijn gewogen gemiddelden van de cijfers over de jaren 1980-1984 (CBS slachtofferenquêtes).

Uit de tabel valt af te lezen dat ook mannen soms slachtoffer worden, maar beduidend minder vaak dan vrouwen.

Tabel 16 *Slachtofferpercentages van handtastelijkheden en exhibitionisme naar sexe en leeftijd (gemidd. 1980-1984)*

	<i>handtastel. binnen</i>	<i>handtastel. buiten</i>	<i>exhibitionisme</i>
Man	0.4	0.3	0.5
Vrouw	2.1	1.5	2.8
15-19 jaar	3.5	6.7	3.7
20-24 jaar	3.3	6.5	3.0
25-29 jaar	1.9	4.1	1.8
30-39 jaar	1.0	2.8	1.5
40-49 jaar	0.6	2.1	1.3
50-64 jaar	0.2	1.9	0.8
65 jaar	0.1	1.4	0.4

De slachtoffers van alle drie vormen van sexueel geweld zijn zeer sterk geconcentreerd in de jongere groepen (15-30 jaar). Bovendien blijkt uit de CBS-gegevens dat hoger opgeleiden een beduidend hogere slachtofferkans hebben. Dit laatste heeft mogelijk meer te maken met een verschil in tolerantie ten aanzien van ongewenste seksuele initiatieven, dan met een verschil in feitelijk slachtofferschap.

Een drietal onderzoeken naar de achtergronden van aangegeven aanrandingen en verkrachtingen in een drietal grote steden geeft ons wat meer inzicht in de kenmerken van daders en slachtoffers.* De gegevens over daders en slachtoffers, pleegplaatsen en pleegtijden vertonen vrij grote overeenstemming over de steden en kunnen aldus worden samengevat:

- De gemiddelde leeftijd van de daders ligt rond de 25 à 30 jaar, aanranders zijn wat jonger dan verkrachters.
- De gemiddelde leeftijd van de slachtoffers ligt lager: tussen de 15 en 25 jaar met een piek rond de 18 à 20 jaar. Onder de slachtoffers bevindt zich echter ook een redelijk grote groep oudere vrouwen.
- Bij *aanranding* gaat het vrijwel altijd om onbekende daders (nl. 95% van de gevallen). Bij *verkrachting* is de dader vaker een bekende: in 40 van de gevallen gaat het om een (ex-)partner, kennis of autoriteit.
- In Amsterdam en Groningen was er in 20% van de gevallen meer dan één dader (in Leiden: 6%).
- Met name bij *verkrachting* vindt men een duidelijke relatie met tijden: verkrachting komt beduidend vaker voor in de zomer en het weekend en het overgrote deel van de verkrachtingen vindt 's avonds en 's nachts plaats. *Aanrandingen* zijn meer gelijkmatig over tijden van het jaar, de week en de dag gespreid.

- Aanrandingen vinden vaker plaats in de open lucht (straat, parken), verkrachtingen vaker in besloten ruimtes. Op de exacte pleegplaatsen komen we later nog terug.

Samenvattend komt uit de diverse onderzoeken het volgende beeld naar voren. Jonge vrouwen worden meestal aangerand door één of meer jonge mannen in straten of parken. Dit kan hen in feite op elke dag van de week en elk uur van de dag overkomen. Verkrachtingen vinden vaker plaats in

besloten ruimtes (huizen, auto's), met name 's avonds en 's nachts en in weekenden. De dader is vaker (dan bij aanranding) een wat oudere bekende van het slachtoffer.

Maar, nogmaals: deze (*politie*)gegevens zeggen waarschijnlijk even veel over het aangiftegedrag van het publiek en over het registratie- en opsporingsbeleid van de politie als over het feitelijk plaatsvindende seksuele geweld.

6.4 De plaatsen waarop sexueel geweld gepleegd wordt

Uit de CBS-slachtoffer-enquêtes (tabel 9, 10 en 11) bleek dat handtastelijkheden en exhibitionisme overal in Nederland voorkomen, met een lichte concentratie in de 'beruchte' drie provincies: Utrecht, Zuid- en Noord-Holland.

Ook de relatie tussen slachtofferschap en urbanisatiegraad is weer aanwezig: zoals uit tabel 10 af te lezen viel concentreren handtastelijkheden buitenshuis zich met name in de middelgrote en grote steden. Exhibitionisme komt relatief veel voor in grote steden en in forensengemeenten.

Hieronder gaan we weer in op de ruimtelijke spreiding van sexueel geweld op de lagere schaalniveaus. De nadruk zal daarbij liggen op de spreiding binnen steden. Zo langzamerhand is er vrij veel bekend over het type plaatsen waarop sexueel geweld plaatsvindt.** Men dient daarbij een onderscheid aan te brengen tussen verschillende typen van sexueel geweld. Wat plekken betreft is er met name een duidelijk verschil tussen 'lichte' vormen van sexueel geweld en 'zware' vormen als exhibitionisme, verkrachting en (zwaardere) aanranding. 'Licht' sexueel geweld, zoals nalopen, nafluiten, het maken van obscene gebaren of opmerkingen, vatten we verder samen onder de noemer 'ongewenste seksuele intimiteiten'. Bij de zwaardere vormen maken we een onderscheid tussen de drie 'hoofddelicten' aanranding, verkrachting en exhibitionisme.

Ongewenste seksuele intimiteiten maar ook het hinderlijk volgen en tegen de wil aanraken/betasten*** van (voornamelijk) vrouwen spelen zich voor het overgrote deel af in de openbare sfeer. Met name straten en parken scoren hoog, evenals café's en andere

* Het betreft onderzoek in de volgende steden: Amsterdam (Loef, 1985), Groningen (Metz en Rijpkema, 1979) en Leiden (Cozijn, 1979).

** De gegevens over ongewenste intimiteiten, achtervolgen, handtastelijkheden en exhibitionisme zijn ontleend aan de slachtoffer-enquêtes van het CBS; de gegevens over aanranding en verkrachting aan de onderzoeken van aangiften bij de politie (Loef, 1985; Cozijn, 1979; Metz en Rijpkema, 1979).

*** Dit laatste valt in feite onder de hier gehanteerde definitie van (lichte) 'aanranding'.

recreatieve gelegenheden. Deze relatief lichte (maar daarom niet minder vervelende) vormen van sexueel geweld lijken ongevoelig voor sociale controle. Het publiekelijk lastigvallen van vrouwen wordt jammer genoeg vrij algemeen getolereerd, zolang het niet te bont wordt.

Exhibitionisme concentreert zich in parken en straten (2/3 van de gevallen), terwijl hier het openbaar vervoer ook redelijk geliefd is (12% van de gevallen). Voor de exhibitionist is de keuze van geschikte pleegplaatsen vrijwel onbeperkt. Elke plaats waarop hij zich (korte tijd) onopvallend of ongezien op kan houden, waarvan hij makkelijk weg kan komen en waarlangs regelmatig passanten komen is geschikt. Portieken, tunnels, bus-abri's en struikgewas lenen zich uitstekend voor dit doel.

Aanranding en verkrachting zijn ingrijpendere handelingen, die meer tijd in beslag nemen en die sociaal niet of nauwelijks geaccepteerd zijn. Dit brengt met zich mee dat ze ook meer tijds- en situatiespecifiek zijn dan de voorgaande vormen van sexueel geweld. Uit de literatuur blijkt bovendien dat aanranding en verkrachting niet op identieke plekken plaatsvinden. Daarom worden ze hier apart besproken.

Aanrandingen worden over het algemeen gepleegd door wat jongere daders (onder de 25 jaar). Voor zover het gebeuren zich buiten afspeelt, betreft het bijna altijd onbekende daders die gebruik maken van de gelegenheid. Meestal is er niet sprake van voorbedachte rade wat betreft keuze van het slachtoffer, de plek etc. Aanranders, en met name degenen die een 'lichte' aanranding willen plegen, hoeven zich niet te druk te maken over het vinden van een veilige plek: het slachtoffer wordt volkomen verrast en de aanranding is meestal al voorbij – en de dader verdwenen – voordat het slachtoffer effectief heeft kunnen reageren.

Dit betekent niet dat de aanrander niet gevoelig is voor sociale controle: het punt is echter dat alleen *voortdurend* toezicht hier zal baten. Er zijn uiteraard legio plaatsen waar het toezicht dermate fluctueert dat de aanrander gerust zijn kans kan wagen. Dit komt ook duidelijk tot uiting in de delictplaats: in Amsterdam bijvoorbeeld vindt

het overgrote deel van de aanrandingen (70%) in de open lucht plaats, in Leiden is dit percentage zelfs 89%.

Verkrachtingen zijn meestal zorgvuldiger voorbereid dan aanrandingen (Amir, 1971). De dader zal er naar streven een plek te kiezen waar hij veilig en ongezien zijn gang kan gaan. Auto's en woningen lenen zich uitstekend voor zijn doel. Bij verkrachting zien we dan ook veelvuldig een verschil tussen de plaats waar dader en slachtoffer elkaar ontmoeten en de plek waar de verkrachting uiteindelijk plaatsvindt.

De onderzoeken in Amsterdam, Leiden en Groningen leveren een ongeveer identiek plekkenplaatje op: ruim de helft van de verkrachtingen speelt zich af in woningen (van de dader of het slachtoffer) en een deel in de auto van de dader (Amsterdam: 13%, Leiden: 29%, Groningen: onbekend). Verkrachtingen komen, vergeleken met aanrandingen, relatief weinig voor in straten en parken (Amsterdam: 25%, Leiden: 26%, Groningen: 16%).

Let wel: het gaat hier alleen over gevallen waarin de verkrachting 'geslaagd' (en aangegeven!) is. In het Amsterdamse onderzoek kwam naar voren dat potentiële verkrachters bij een poging tot verkrachting in de open lucht te maken krijgen met heftiger en effectiever verzet van hun slachtoffer. Dit betekent dat een onbekend aantal potentiële verkrachters in de politieregistratie opduikt als 'aanrander'.

Het betekent – ironisch genoeg – óók dat een slachtoffer meer kans heeft om aan een verkrachting te ontkomen op de 'enge' straat of in het 'enge' park, dan in de 'veiligheid' van een (in de helft van de gevallen haar eigen) woning.

Desalniettemin speelt ongeveer een kwart van de (aangegeven) verkrachtingen zich af in parken, plantsoenen en straten. Uiteraard speelt hier het ontbreken van sociale controle een cruciale rol.

* Dit laatste valt in feite onder de hier gehanteerde definitie van (lichte) 'aanranding'.

6.5 Preventie door planologische en bouwkundige maatregelen

Over de mogelijkheden om sexueel geweld te voorkomen met behulp van planologische en/of bouwkundige maatregelen hebben we – evenals bij geweldpleging het geval was – bepaald geen hoog gespannen verwachtingen. Ten eerste omdat alleen een beperkt deel van de totale seksuele geweldpleging mogelijk een relatie heeft met de ruimtelijke situatie; zo moet sexueel geweld tussen bekenden al uitgesloten worden.

Ten tweede omdat daders zelf actief de keuze van de pleegplaats kunnen beïnvloeden: zo bleek dat veel verkrachters hun slachtoffer meenemen naar een geschikte pleegplaats. Daarmee samenhangend moet ook onder ogen gezien worden dat het aantal potentieel geschikte pleegplaatsen schier eindeloos is. Het is onmogelijk en vaak onwenselijk om alle mogelijke pleegplaatsen uit het stadsbeeld 'weg te zuiveren'.

Per type sexueel geweld gaan we na welke preventiemogelijkheden* er zijn en welke haken en ogen er aan preventie kleven:

Ongewenste seksuele initiatieven zijn (nog) dermate ingeburgerd onder grote delen van de bevolking, dat preventie een onbegonnen zaak lijkt. Alleen van een mentaliteitsverandering ten opzichte van vrouwen valt enig heil te verwachten.

Exhibitionisme is om andere redenen zwak preventabel: de neiging tot exhibitioneren ligt meer in de persoon dan in de situatie (geen gelegenheidsdelict) en de keuze van plekken is onafzienbaar.

Wel zou men exhibitionisme van bepaalde plekken (woonbuurten) kunnen weren door het aantal verstopplaatsen (portieken, obstakels, struiken) te minimaliseren. De kans op verplaatsing lijkt echter groot.

Aanrandingen en met name de 'lichtere' (kortdurende) vormen vereisen een vrijwel voortdurend toezicht, of in elk geval een illusie van toezicht.

Het aanbrengen van goede verlichting langs wegen, fietspaden en andere routes die niet direct langs woonbebouwing voeren zou hier (deels) effectief kunnen zijn.

Voorts kunnen bushaltes in het zicht van huizen geplaatst te worden. Verder verdient de aanleg van alternatieve

routes tussen woonbuurten enerzijds en het stadscentrum cq. uitgaanscentrum anderszijds aanbeveling. Vrouwen moeten niet *gedwongen* zijn om wandelend of fietsend door eenzame, stille gebieden (groengebieden, kantoor-of industrieterreinen) hun huis te bereiken.

Verkrachting tenslotte, speelt zich merendeels binnenshuis af en is meestal goed voorbereid door de dader.

Een kwart van de verkrachtingen gebeurt echter in parken, plantsoenen en op straat (de pogingen nog niet meegerekend). Mogelijk is hierbij sprake van een meer impulsieve verkrachting,** die in elk geval deels wordt gemaakt door de gelegenheid.

Het is mogelijk dat deze vorm van verkrachting meer overeenkomst heeft met (andere) geweldsdelicten dan met andere seksuele delicten.

Voor de woede-verkrachting in de openbare sfeer zijn dan dezelfde preventiemaatregelen van toepassing die gelden voor geweldsdelicten in de openbare sfeer.

De fysieke omgeving kan voorts van invloed zijn op de kans dat een verkrachtigspoging uitloopt op een daadwerkelijke verkrachting. Volgens Loef (1985) is de verzetsvorm die vrouwen hanteren en de effectiviteit van dat verzet voor een groot deel afhankelijk van de omstandigheden waarin zij zich bevindt. Daarbij speelt (naast het aantal daders en het gebruik van bedreigingsmiddelen) de mogelijkheid om de aandacht te trekken van passanten (door te schreeuwen, te vluchten etc.) een belangrijke rol. Dezelfde factoren die genoemd werden bij aanranding (goede verlichting, bushaltes en langzaam-verkeersroutes in het zicht van woonhuizen en de aanleg van alternatieve routes) kunnen een preventieve werking hebben.

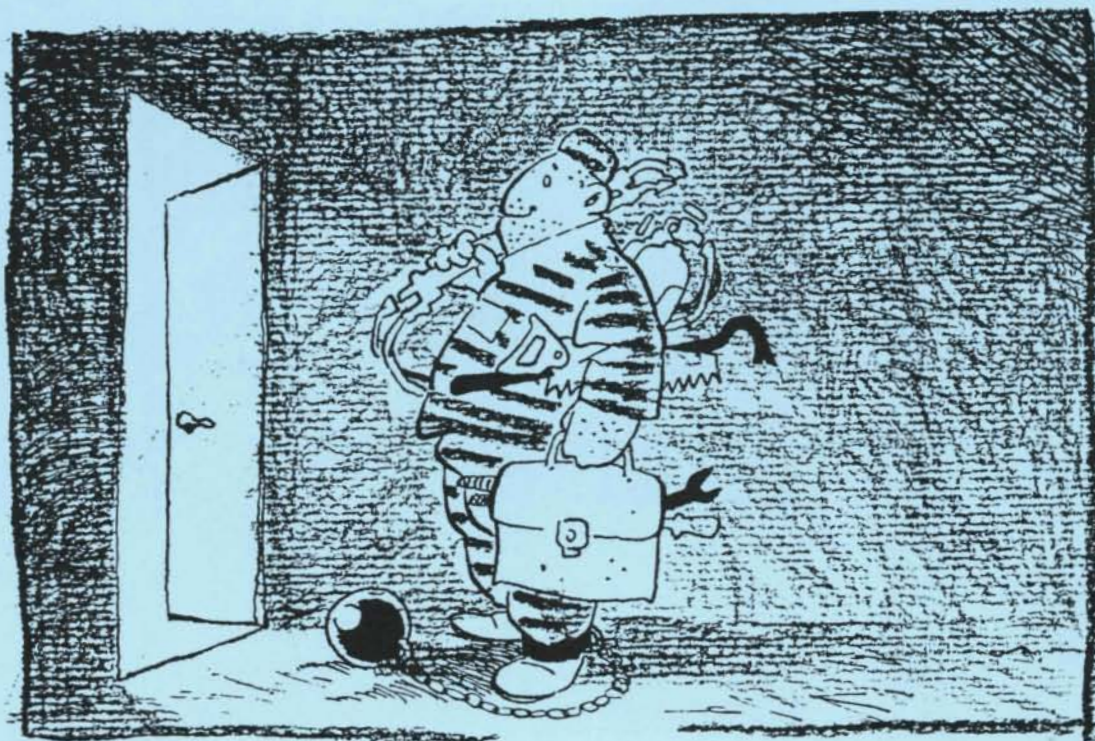
* Zie voor meer informatie ook: Buiten Gewoon Veilig; T. Hajonides e.a.; Rotterdam 1987. Dit boek verscheen in de periode dat de auteur van het onderhavige werk zich nog blind staarde op de drukproeven. 'Buiten Gewoon Veilig' is echter een dermate interessant boek dat het de hier benodigde auteurscorrectie geheel waard is.

** In de literatuur over verkrachting wordt een onderscheid gemaakt tussen de machtsverkrachting, de seksueel-sadistische en de woede-verkrachting. Deze laatste vorm van verkrachting zou een onvoorbereide explosie van woede zijn die wordt afgereageerd op een (willekeurige) vrouw.

Deel 3 Technopreventie

3

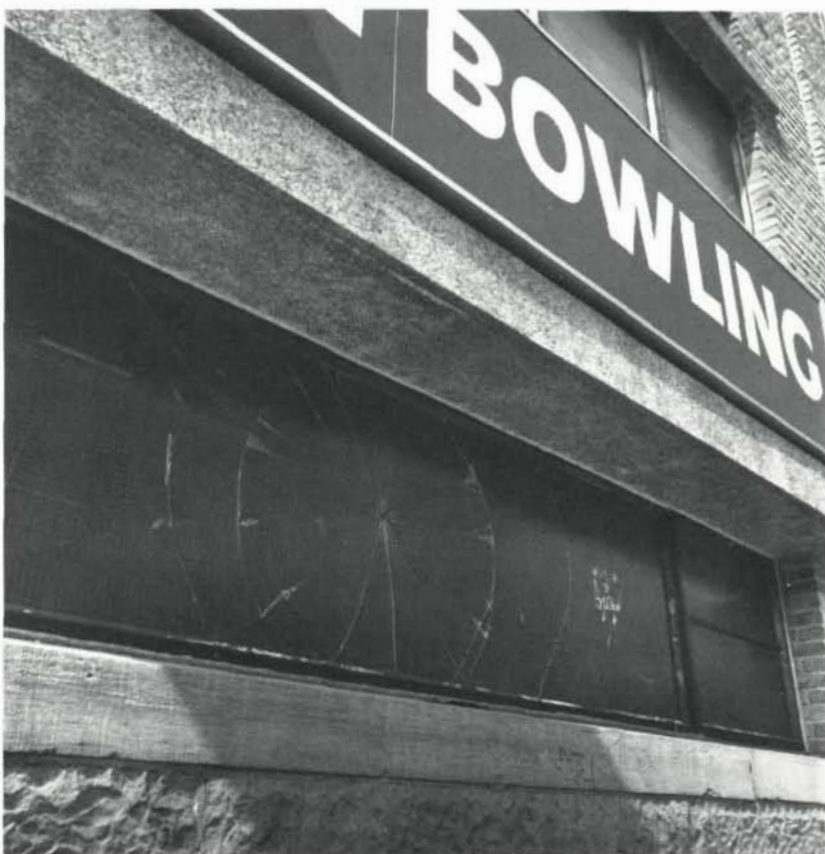
1 Inleiding

In dit deel gaan we in op de preventie van vandalisme en inbraak door technopreventieve maatregelen. We beperken ons daarbij tot relatief simpele bouwkundige (bouwtechnische) zaken. Elektronische alarmering, toegangscontrole met camera's en dergelijke blijven buiten beschouwing. Om de hoofdstukken in dit derde deel niet al te ingewikkeld te maken, zullen we ons in dit deel zelden wagen aan lastige theoretische vragen naar het effect en de achtergrond van technopreventie. Dit soort beschouwingen zijn in het eerste deel (en met name bij de bespreking van de Keiharde school) al aan de orde gekomen.

Dit derde deel beperkt zich dus tot de (technopreventieve) *middelen*: de sloten, het glas, de deuren, etc. Nu worden middelen natuurlijk nooit 'zo maar' toegepast. Je zet technopreventieve middelen in *tegen* iets. En dat 'iets' zijn dan de ter plekke plaatsvindende vernielingen en inbraken.

Dat betekent dat het in feite onzinnig is om *alleen* naar de middelen te kijken. Men moet ook *kennis* hebben over het desbetreffende delict (ruimtelijke spreiding, daders,

slachtoffers, tijden en dergelijke). Die informatie wordt in dit deel slechts zeer summier besproken, voor meer informatie moet men in deel 2 van dit boek te rade gaan.

2 Technopreventie vandalisme

2.1 Inleiding

De laatste jaren wordt in toenemende mate onderkend dat men reeds in de ontwerpfase van de (woning-)bouw rekening kan en moet houden met vandalisme.

Uiteraard is vandalisme slechts een van de vele aspecten waarmee de ontwerper rekening dient te houden. De preventie van vandalisme zal nooit de belangrijkste overweging (mogen) zijn bij het nemen van ontwerpbeslissingen. Wel zou men eigenlijk bij het nemen van elke ontwerpbeslissing steeds even moeten stilstaan bij de vraag wat de mogelijke gevolgen zijn voor de vandalismerisico's ter plekke.

De vraag *of* – en op welke specifieke plekken – men een verhoogd risico op vandalisme mag verwachten, kan het best beantwoord worden aan de hand van vier vragen:

1. Waar zijn potentiële 'vandalen' geconcentreerd?
2. Hebben zij een motief?
3. Is er een externe drempel?
4. Is er een mogelijkheid om iets te vernielen?

De eerste drie vragen zijn vooral van belang in de schetsontwerpfase (of nog eerder), als beslissingen genomen worden over bijvoorbeeld de verkavelingsvorm, het percentage hoog/laagbouw, de woningdifferentiatie, verkeercirculatie, parkeren, fiets en looproutes. In deze voorbereidende fase worden tal van beslissingen genomen die direct of indirect gevolgen hebben voor de vandalismerisico's die men in een concreet complex woningen kan verwachten. Het gaat dan met name om het onderstaande type factoren:

- Hoeveel jongeren komen (waar) in een bepaald gebied te wonen?
  - Zijn er bedoelde of onbedoelde speel/verzamelplaatsen voor deze jongeren?
  - In hoeverre wordt de controleerbaarheid van de openbare ruimte bevorderd of gehinderd door de plaatsing van gebouwen en bijgebouwen?
  - Zijn er inpandige garages en is er toezicht op de garages of de parkeerplaatsen vanuit de woningen?
  - Waar komen de bergingen?
- Op dit type beslissingen en vragen wordt in dit hoofdstuk slechts kort ingaan. De meeste

aandacht besteden we aan de vraag die men zich in de definitieve ontwerpfase en bij de detaillering van een ontwerp moet stellen: welke fysieke/technische maatregelen kunnen in of rond een gebouw getroffen worden om de mogelijkheden tot het plegen van vandalisme te verminderen?

Daarbij zij wel aangetekend dat men 'hogere orde'-vragen niet mag negeren. Als er in een bepaalde gebouwde omgeving heel weinig jongeren wonen en/of als er voldoende aantrekkelijke speelvoorzieningen voor de jeugd zijn, dan kan het uiteraard pure verspilling zijn om veel geld en energie te besteden aan fysieke vandalismpreventie aan gebouwen.

Men zal dus eerst vast moeten stellen of er wel sprake is van een (hoog) vandalismerisico. Maar zelfs als er van zo'n verhoogd risico sprake is, staan nog meerdere wegen open. Men kan trachten het risico te verminderen door of het ontwerp aan te passen, of bouwtechnische maatregelen te nemen. Maar men kan natuurlijk ook het risico laten voor wat het is en de problemen die ontstaan tijdens het beheer aanpakken.

Men kan zich dus aan de hand van vier vragen een beeld vormen van de te verwachten problemen met vandalisme in een concrete gebouwde omgeving. Op deze vragen gaan we nu wat dieper in.

1. De aanwezigheid van potentiële vandalen

De aanwezigheid van wat we gemakshalve 'vandalen' noemen, hangt in belangrijke mate af van de woningdifferentiatie: waar veel jongeren van 10 tot 17 jaar wonen, wordt veel vernield. Uit verschillende onderzoeken blijkt namelijk, dat heel veel jongeren in deze leeftijdsgroep wel eens wat vernielen (globaal gesproken 2 van de 3 jongens en 1 van de 3 meisjes). Jeugdige vandalen opereren voornamelijk in hun directe woonomgeving. Met het klimmen der jaren neemt de kans toe dat jongeren ook buiten de eigen woonomgeving hun vertier gaan zoeken.

Winkelcentra en binnensteden komen dan (nog) meer in trek. Dat is ook de reden dat woongebouwen in de nabijheid van winkelcentra rekening moeten houden met extra overlast.

Maar niet alleen de ligging van woningen ten opzichte van voorzieningen die veel jongeren aantrekken speelt een rol. Het ontwerp van

wooncomplex zelf kan ook plekken bevatten, die aantrekkelijk zijn voor jongeren. Te denken valt aan: dode hoeken, afgeschutte (droge) plekken, speelplaatsen e.d.

2. Motieven van vandalen

De motieven voor het plegen van vandalisme (zoals bijvoorbeeld woede, wraak, spel, prestige van jongeren onderling, frustratie) zijn door de ontwerper slechts zeer ten dele te beïnvloeden. Hoogstens kan hij/zij proberen erger te voorkomen. Te denken valt aan het tegemoet komen aan de woon- en leefwensen van jongeren: speel- en trapvelden, verzamelplaatsen, cross-terreinen e.d. Door dit soort jongerenvoorzieningen in het bestemmingsplan of ontwerp mee te nemen en op goede plekken te projecteren, wordt de kans op vernielingen in ieder geval niet extra verhoogd.

3. Externe drempels

Met externe drempels bedoelen we de controle op de woonomgeving door bewoners, passanten en of andere (formeel) controleurs. De ontwerper heeft slechts invloed op de fysieke mogelijkheden tot het uitoefenen van deze controle. Met name op de factor 'zichtbaarheid' heeft de ontwerper een beslissende invloed. De ontwerper kan dus de fysieke randvoorwaarden voor controle scheppen. Een ontwerper kan mensen echter niet dwingen om ook daadwerkelijk controle uit te oefenen. Sociale processen, zoals de betrokkenheid van bewoners bij hun (woon)omgeving, spelen daarbij ook een zeer grote rol.

4. De mogelijkheid om iets te vernielen

Het inperken van de mogelijkheden tot het plegen van vandalisme is een kwestie van bouwtechniek en beheer. Verstandig materiaalgebruik en goede detaillering kunnen het snel optreden van schade voorkomen. Attent beheer voorkomt dat de schade zich uitbreidt: barsten in pleisterwerk, loszittende tegels, kapotte ramen en in het algemeen een verloederde omgeving lokken verdere vernielingen uit.*

In dit hoofdstuk zullen we vooral ingaan op deze laatstgenoemde factor: *bouwtechnische* preventie van vandalisme door het verminderen van de *mogelijkheid*. Daarnaast zal op de factor 'zichtbaarheid' hier en daar ook worden ingegaan: het gaat dan met name

om de zichtbaarheid vanuit de woningen zelf op de semi-openbare ruimten in en rond het wooncomplex.

De lezer zij er nogmaals aan herinnerd dat we dus slechts een deel van het gehele preventieve verhaal vertellen: op 'hogere orde' kwesties als de ruimtelijke verdeling c.q. ordening van potentiële vandalen, aantal en kwaliteit van jeugd- en jongerenvoorzieningen, etc. wordt in dit hoofdstuk niet ingegaan.

De verdere opbouw van dit hoofdstuk is als volgt:

- allereerst gaan we in op vandalisme in de directe omgeving van het (woon)gebouw;
- vervolgens behandelen we de belangrijkste vandalisme-gevoelige plekken in het woongebouw zelf;
- in de vierde en laatste paragraaf wordt gedetailleerd stilgestaan bij verstandig materiaalgebruik in en om het woongebouw.

2.2 De omgeving van het gebouw

Wij beginnen deze paragraaf met een overzicht van gebieden met een hoger vandalismerisico. Vervolgens wordt per onderdeel gekeken naar de mogelijkheden van het voorkomen van schade door ongewenst gebruik en vandalisme.

2.2.1 Een algemene typering van risicogebieden

Uit verschillende onderzoeken** en uit gegevens van beheerders van wooncomplexen komt naar voren dat de onderstaande gebieden in de omgeving van woonbebouwing een verhoogd vandalismerisico kennen.

- Overgebleven hoeken en gaten die geen duidelijke bestemming hebben. Hoe minder toezicht er bestaat, doordat er geen woningen op uitkijken, des te meer kans op vandalisme op een dergelijke plek. Is het ook een donkere plek (overdag en 's avonds), dan neemt het risico nog verder toe.
- Speelplaatsen en hun directe omgeving. Deze gebieden lopen vooral veel kans op beschadiging en slijtage ten gevolge van (te wild) spel. Een voetbal gaat per ongeluk door de ruit, de bal vliegt op het dak, enz. Daarnaast vinden er ook meer moedwillige

* Hiervoor gebruikt men ook wel de term 'erosie vandalisme': als er één vernieling over de dam is, volgen er meer.

** Raadpleeg voor nadere informatie het hoofdstuk 'Vandalisme' in deel 2 van dit boek.

vernielingen plaats.

- Open plekken die geschikt zijn om als speelplaats te dienen maar daar niet voor bedoeld zijn (schoolpleinen, bouwterreinen, etc.). Hier komen dezelfde vernielingen voor als op 'officiële' speelplaatsen.
- Plekken waar makkelijk schade optreedt, bijvoorbeeld ten gevolg van druk en zwaar verkeer.
- Plaatsen waar looproutes uit het oogpunt van de voetganger op onlogische wijze verlopen. Voetgangers laten zich niet graag door hekken of groenstroken dwingen om een omweg te maken.
- Die plekken waar een semi-openbare route tevens een openbare route is.
- Vuilnisverzamelplaatsen: daar waar containers en dergelijke staan.
- Clusters van vrijstaande garages.
- De omgeving van winkelcentra.
- Omgevingen die zijn verloederd en beschadigd.

Een aantal van deze risicogebieden in de omgeving van het woongebouw zullen we wat nader onder de loupe nemen.

2.2.2 Enkele risicogebieden nader bekeken

Groenstroken

Voetgangers snijden nu eenmaal hoeken af. Men kan zich daarbij neerleggen en zo'n afsnijding 'legaliseren', door een pad aan te leggen. Wil men dat om een of andere reden niet, dan kunnen er defensieve maatregelen genomen worden. Er kan gekozen worden voor planten met doornen. Dit moeten dan bij voorkeur groenblijvende planten zijn en ze moeten groot zijn als ze geplant worden. De volgende planten zijn goede kandidaten:

1. *Berberis*: een altijd groene struik met kleine prikkende bladeren.
2. *Meidoorn*: veel stekels.
3. *Hulst*: vele soorten, alle met stekelig blad.
4. *Roos*: gecultiveerd of wild, scherpe doornen.
5. *Steekbrem*: kleine stekels.

Een tweede methode om een stuk groen te beschermen is het verhogen van het groengebied: met enkele muurtjes maakt men een bak. Deze muurtjes moeten goed worden afgewerkt aan de bovenkant en zijkanten.

Voetgangers nemen nu eenmaal de kortste weg.

Zeker de hoeken verdienen een speciale steen die moeilijk te beschadigen en te verwijderen is.

Speelplaatsen

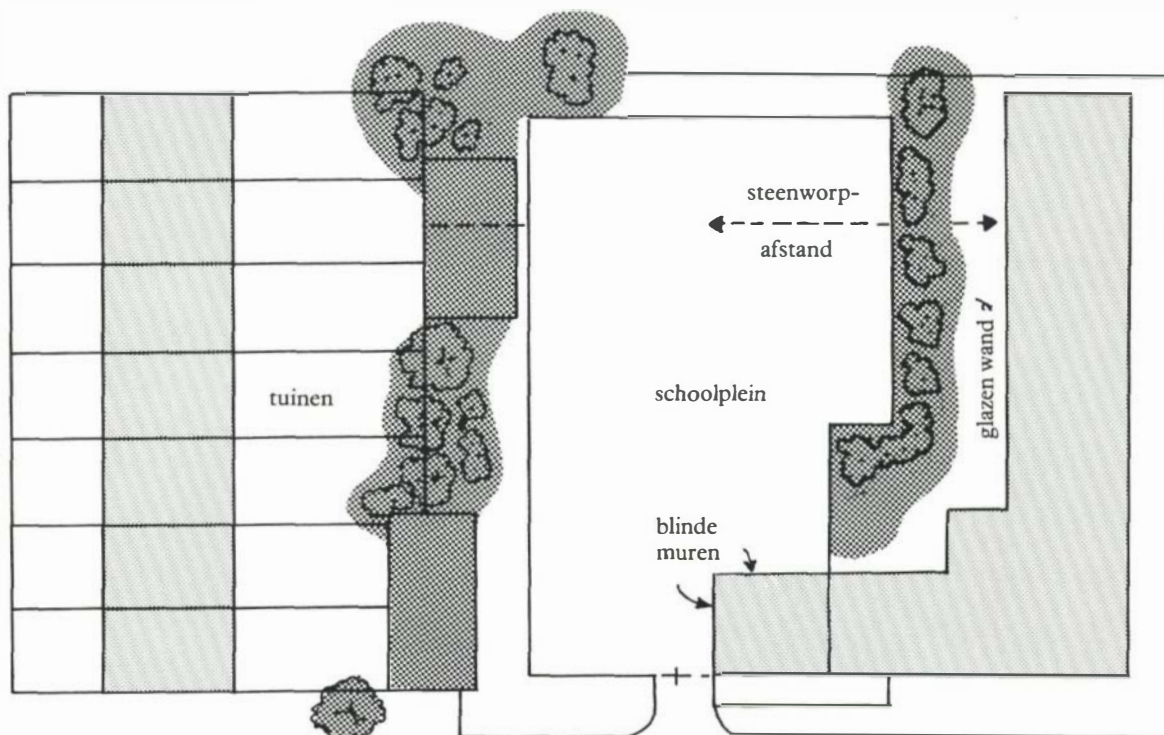
Officiële speelplaatsen en open plekken die als speelplaats gebruikt kunnen worden (maar daar niet voor bedoeld zijn) hebben vaak sterk te lijden van slijtage en vernieling. Ongelukjes en te intensief gebruik door een concentratie van jongeren hebben tot gevolg dat op en rond speelplaatsen veel kapot gaat. Een zinvolle aanpak van het probleem begint in de ontwerpfase. Plaats bijvoorbeeld de speelplaats voor oudere kinderen waar wordt gevoetbald nooit tegenover de glazen kant van een gebouw. Is dit om een of andere reden toch wenselijk dan moet er een bescherming tussen het glas en de bal zijn. Een combinatie van bomen en verhoogd groen is al vrij effectief.

Omdat een speelplaats en de directe omgeving daarvan aan sterke slijtage onderhevig zijn, moeten de gekozen materialen en afwerkingen zo sterk en stevig mogelijk zijn: men moet van een meer dan normale belasting uitgaan. De keus van het

afwerkmateriaal moet zijn gebaseerd op de te verwachten grote slijtage.

Vastgesteld kan worden dat baksteen en betonsteen in ruwe ongeschilderde uitvoering een redelijk goedkope en sterke constructie en afwerking zijn. De bestrating moet bij voorkeur moeilijk zijn op te breken. Goed aansluitende, in elkaar grijpende stenen verdienen de voorkeur boven bijvoorbeeld kinderhoofdjes. Worden er kinderhoofdjes toegepast dan moeten ze voor het grootste deel onder het oppervlak liggen en zijn ingebed in bitumenpasta.

De bescherming van een glazen wand van een school tegen projectielen.

= obstakels die het gooien van stenen beletten

Is de speelplaats *niet* bedoeld voor voetballen dan moeten het formaat en de bestrating van de plek deze sport onmogelijk maken. Het verdelen van de ruimte in kleinere onderdelen door stevige objecten en het aanpassen van de bestrating zijn middelen om ongewenste spelvormen te voorkomen. Het blijkt dat men hierbij niet te voorzichtig te werk moet gaan. Kleine verhogingen en jonge boompjes en struiken zonder verdere bescherming zijn vaak onvoldoende.

De allerbelangrijkste aanbeveling voor speelplaatsen is echter de volgende. *Volwassenen* creëren speelplaatsen (vaak te weinig), maar idealiter moeten de *gebruikers* de ontwerpers en de beheerders van speelplaatsen zijn: *de jongeren zelf*. Welbeschouwd is het te gek dat jongeren veelal niets te zeggen hebben over de totstandkoming, de inrichting en het gebruik van speelplaatsen. En dat terwijl een speelplaats een van de weinige plekken is die echt alleen voor hen bestemd is. Inspraak van jongeren is een uitzondering, bemoeizucht van ouders en buurtbewoners is regel! Iedereen zou op zijn voorhoofd wijzen als buurtbewoners zich zouden bemoeien – of

zelfs zouden ingrijpen in – de woninginrichting van andere buurtbewoners. Toch is dit precies wat met speelplaatsen herhaaldelijk gebeurt. Ouders, buurtbewoners en ambtenaren vinden een speelplaats al snel te rommelig en grijpen dan razendsnel in. De jongeren zal het echter meestal worst wezen of de zaak er netjes uitziet. Het gaat hen erom wat ze op zo'n plek kunnen *doen*. Daaronder verstaan jongeren overigens ook *niets* doen: met elkaar kletsen, naar anderen kijken, aan elkaar plukken of tegen elkaar aanduwen. Van AnDEL promoveerde onlangs, na vijf jaar onderzoek onder spelende kinderen gedaan te hebben, op het proefschrift 'Woonomgeving en kinderen' (Van AnDEL, 1985).

In een interview naar aanleiding van deze promotie (Volkskrant 12-10-'85) zegt Van AnDEL ondermeer het volgende:

'Ontwerpers zijn gewend te denken in termen van voorzieningen. Een parkeerplaats is een voorziening en een kinderspeelplaats is in principe op dezelfde manier een voorziening. Het is beslist niet zo dat ontwerpers alle schuld treft. Ze hebben inderdaad rekening te houden met

Kinderhoofdjes:
leuk speelgoed.

de wensen die in zo'n buurt leven. Verder ontbreekt het hen vaak aan informatie over de kindercultuur. Dat maakt een creatieve oplossing ook een stuk moeilijker. Geld vind ik een minder sterk argument. Het wordt zelfs vaak als excuus gebruikt, maar ik ben van mening dat met hetzelfde beschikbare geld veel meer kan worden gedaan dan nu gebeurt.

Maar bij die ontwerpers leeft vaak het idee dat op zo'n speelplaats ook allerlei attributen moeten staan. Dat is vaak helemaal niet nodig. Kinderen blijken regelmatig juist behoefte te hebben aan ruimte. Ruimte is namelijk te manipuleren. Daar kunnen ze van alles mee doen. Ook de gedachte dat een speelvoorziening automatisch kinderen zal trekken blijkt in de praktijk niet altijd te kloppen. Kinderen zitten overal. Afgelegen hoekjes en tussenstraatjes trekken kinderen vaak veel meer aan.'

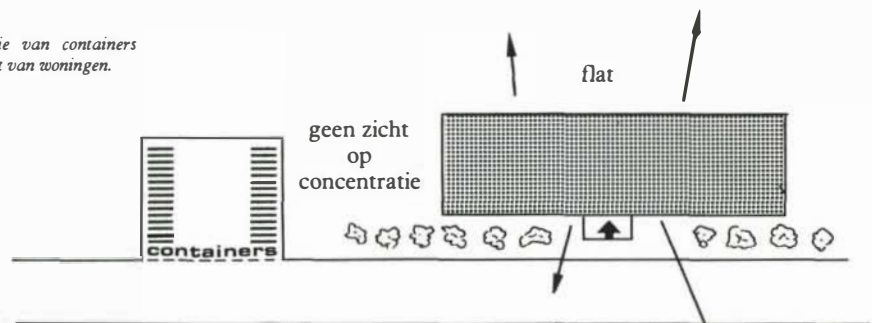
Het zou – zeker gezien de 'vandalisme-problematiek' – aanbeveling verdienen als ontwerpers zich meer zouden verdiepen in de wensen en spel- en leefgewoontes van jongeren. Zowel in de algemene zin, als in heel specifieke ontwerpsituaties.*

Tenslotte kan nog opgemerkt worden dat ontwerpers vaak het simpele gegeven dat jongeren ouder worden over het hoofd lijken te zien. Een speelvoorziening in een bepaalde buurt moet dan ook niet voor de eeuwigheid gebouwd worden, maar moet flexibel aangepast kunnen worden aan de veranderende eisen die de (opgroeijende) jeugd aan zo'n plek stelt. Dan kan bijvoorbeeld betekenen dat ruimte geprojecteerd wordt rond een kleine kinderspeelplaats terwijl deze ruimte vooralsnog open blijft. Alleen zo kan immers – als de desbetreffende buurtjeugd de zandbak ontgroeit is – een meer ruimte vergend trapveld, avonturen(bouw)-speelplaats, of wat dan ook ter plekke aangelegd worden.

Vuilnisverzamelplaatsen

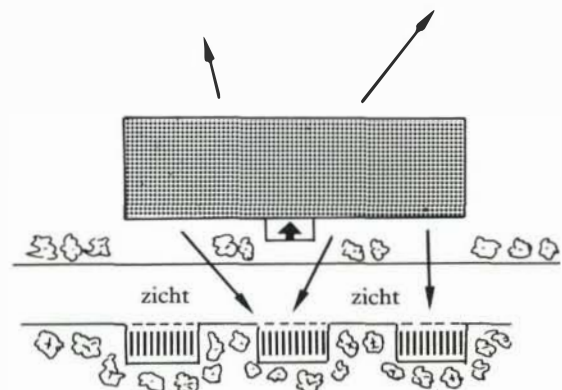
Vuilnisverzamelplaatsen zijn zelden aangename plekken. Toch moeten deze plaatsen niet 'achteraf' worden gelegd. Een goede oplossing is: terzijde van de weg, in een verzameling van twee of drie containers op een kleine plek met een verhoogde groen-afschieding. Een concentratie van (zeg: 30) containers op één plek moet vermeden worden. Bij gebouwen waar het wat ruiger

Concentratie van containers uit het zicht van woningen.

* Voor meer informatie en literatuur verwijzen we naar de Stichting Ruimte te Rotterdam en het NUSO te Amsterdam. Het NUSO heeft bovendien een uitgebreid documentatiecentrum onder haar beheer. Voor adressen: zie de adressenlijst in bijlage 3.

Kleine clusters containers in het zicht van woningen.

toegaat (bijvoorbeeld een studentenflat: zie Van Dijk, 1984) verdient het bovendien aanbeveling de vuilnisverzamelplaats te overkappen. Het 'container mikken' vanaf tien-hoog met huisvuilzakken wordt hierdoor onmogelijk gemaakt.

Vrijstaande garages

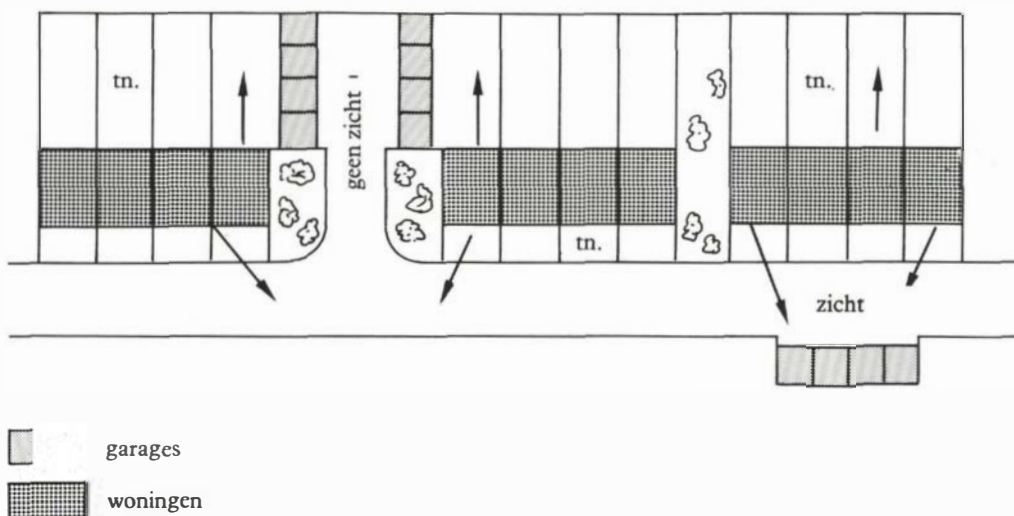
Waar vrijstaande garages zijn geconcentreerd in clusters rond een pleintje of doodlopend weggetje vindt vaak veel vandalisme plaats. Deze plekken vormen een goed speelterrein. Voetballen tegen de garagedeuren knalt goed en je kunt lekker het dak opklimmen en daar rondhollen. Deze vorm van vandalisme zou in het begin van het planningproces eenvoudig voorkomen kunnen worden. Plaats garages of inpandig of in groepen tegenover het woonhuis/woongebouw in plaats van afgezonderd en buiten het zicht. Natuurlijk moet ook gelet worden op de constructie en afwerking van de garages zelf. Vooral de deuren, het dak en de hemelwaterafvoer zijn belangrijke elementen. De deuren zijn vaak te zwak. Vooral de metalen deuren die in één keer naar boven toe open gaan. Deze deuren raken gedeukt en ontzet, de bedieningshandel wordt eraf getrapt en ze worden beklad. De oplossing voor deze problemen moet in eerste instantie gezocht worden in een stevige deur. De tweede maatregel is deugdelijk hang- en sluitwerk met een twee- of driepuntsluiting en bij voorkeur een bedieningshandel die wegklapbaar is. Dat laatste voorkomt beschadiging door trappen en helpt beklimming voorkomen.

Ten derde moeten de goten en hemelwaterafvoeren weggewerkt worden. Eventueel kan de hemelwaterafvoer als rechthoekige stalen pijp op gevel worden gemonteerd of erin worden verzonken.

Ten vierde moet erop gelet worden dat het dak moeilijk te beklimmen is. Helemaal onmogelijk maken is niet doenlijk, daarom moet er rekening gehouden worden met het lopen en hollen op het dak. De dakbedekking kan dan beter uit grind dan uit dakvilt bestaan. Het dakbeschot moet uit één of ander stevig materiaal bestaan anders worden er gaten in getrapt. In plaats van een plat dak kan overigens ook gekozen worden voor een dak met een (lichte) helling; dit heeft als voordeel dat ballen er vanzelf afrollen en dat lopen – en zeker hollen – op het dak een stuk moeilijker wordt.

2.2.3 Vaak vernielde objecten in de omgeving van het gebouw

Hierboven hebben we vandalisme en vandalismpreventie-strategieën in de omgeving van het gebouw beschreven aan de hand van enkele typische risicogebieden. Een tweede invalshoek is, om vandalisme te beschrijven aan de hand van objecten en materialen die extra vandalisme gevoelig zijn. Hieronder komen de voornaamste objecten en materialen, die regelmatig ten prooi vallen aan vandalisme, kort aan de orde.

Verlichting

Verlichting is een van de meest aangevallen objecten. Een attent beheer is dus een eerste vereiste.

Al tijdens de ontwerpfase worden de eerste belangrijke beslissingen over verlichting genomen. Als in dit stadium bijvoorbeeld vergeten wordt om verlichting aan de achterzijde van (rijtjes)woningen aan te brengen, dan blijkt zo'n omissie na oplevering slechts tegen zeer hoge kosten te herstellen: het is vaak niet mogelijk om even een extra rijtje lantaarnpalen aan het al bestaande leidingennet te koppelen.

Lamp buiten handbereik, maar hoe zit het met de kabel.

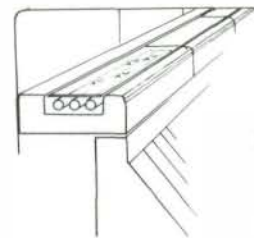
Lichtpunten moeten op logische plaatsen zitten. In ieder geval moet op plaatsen waarop niet voldoende zicht (vanuit woningen) is, goede verlichting zijn.

Vaak worden om lichttechnische redenen en om redenen van (niet-)bereikbaarheid de lampen op een paal gemonteerd. Deze plaatsing is uit het oogpunt van vandalisme preventie natuurlijk prima. Soms wordt de voorschakelapparatuur onderin de paal geplaatst. Beter is het deze naar boven te verplaatsen. Als het onmogelijk is de lamp op een paal te zetten, kan men in risicogebieden

de lamp het beste buiten handbereik plaatsen (en dat geldt dan natuurlijk ook voor de bedrading).

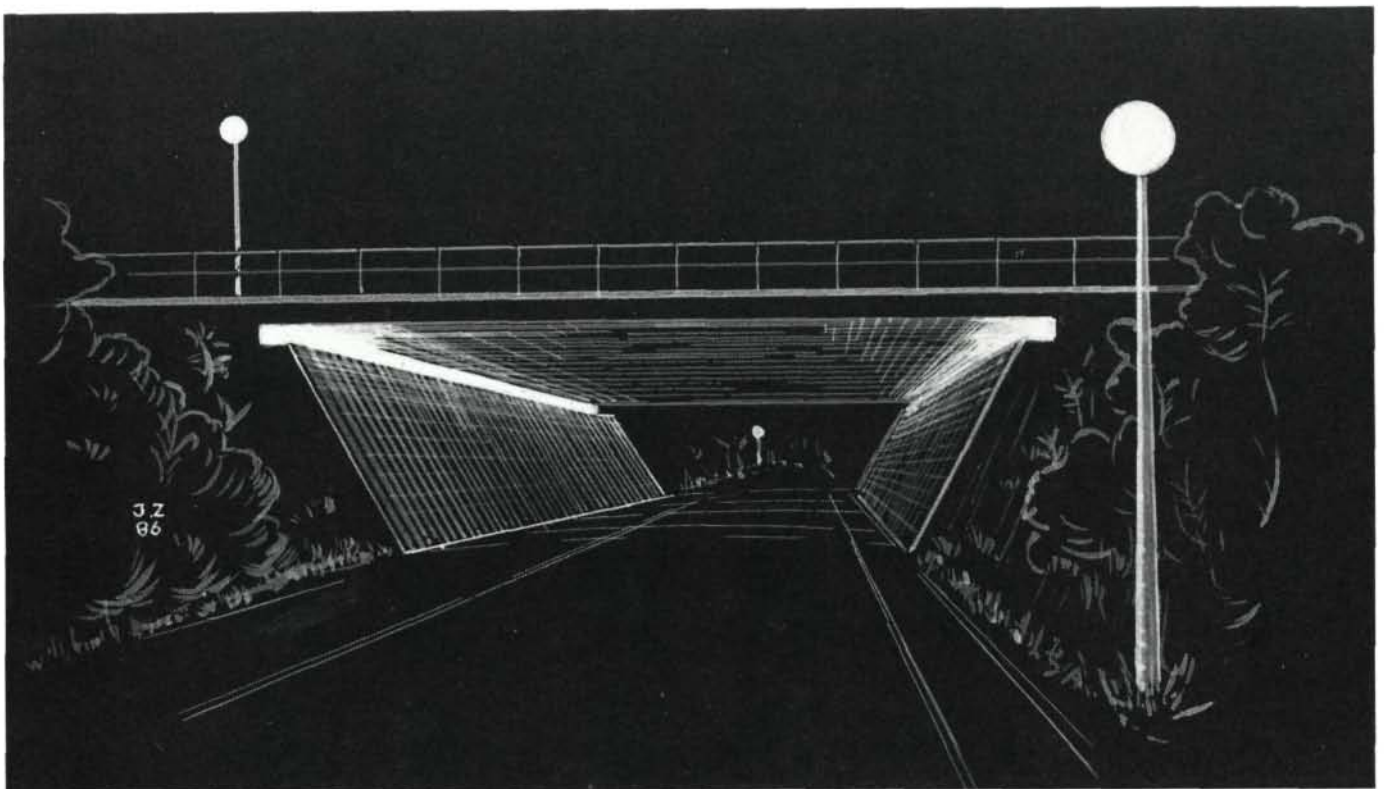
Een in de muur verzonken lamp is moeilijker te beschadigen dan een lamp die op de muur wordt gemonteerd. De beschermplaat van de lamp bestaat in zo'n geval bij voorkeur uit polycarbonaat of – indien de lamp binnen handbereik is geplaatst – uit gelamineerd glas. In voetgangers- en fietstunnels voelen velen zich vaak onveilig: de verlichting is daar een teer punt. Sykes (1979) toont ons een voorbeeld van geslaagde verlichting in een tunnel.

Tegenwoordig zijn de meeste lampen verkrijgbaar met een polycarbonaat mantel die het breekbare glas vervangt.

Detail van de verlichting in de tunnel in bovenhoeken.

Een overzichtelijke goed verlichte tunnel.

Afrasteringen en hekwerken

Afrasteringen en hekwerken worden eveneens vaak vernield. Het gehele hek wordt omver getrokken, het oppervlak wordt beschadigd of beklad, planken worden verwijderd, etc.

Het doel van een afrastering is het aangeven van een grens, het beschermen en het regelen van verkeersstromen. Het blijkt dat terughoudendheid bij het plaatsen voor verkeersregulatie aanbeveling verdient.

Hekken hebben het (terecht) zeer zwaar te verduren als zij niet op een natuurlijke en logische wijze zijn geplaatst. Bovendien lijken licht geschilderde hekken vaker beklad te worden dan donkere. Op grond van deze gegevens moet een goed hek aan de volgende eisen voldoen:

- ruw oppervlak (niet makkelijk te beschrijven);
- bij voorkeur onbeklimbaar, maar wel doorzichtig;
- bij voorkeur een donker kleur, deze kleur moet door en door zijn (krassen).

Een voorbeeld van een goedkoop hek dat redelijk aan deze eisen voldoet staat hieronder afgebeeld.

Het bestaat uit ruw ongeschaafd hout dat geïmpregneerd is met een donker conserveringsmiddel. Op basis van eenzelfde basisontwerp kan het materiaal ook bestaan uit hardhout en verzinkt staal. Deze laatstgenoemde twee mogelijkheden zijn echter beduidend duurder.

Straatnaamborden, reclame, bewegwijzering, e.d.

Beschadiging van borden en bewegwijzering kan worden voorkomen door plaatsing buiten handbereik en het toepassen van taaie materialen (aluminium).

Van glas of breekbare kunststof gemaakte lichtreclames die binnen handbereik zijn, kunnen beter wat hoger worden opgehangen en van polycarbonaat worden gemaakt.

Net als bij verlichting geldt dat het opnemen in het oppervlak beter is dan montage op het oppervlak. Datzelfde geldt voor belettering van gebouwen. De bevestiging van borden, letters, reclames, e.d. die binnen handbereik worden geplaatst, moet niet manipuleerbaar zijn.

2.3 Het Gebouw

2.3.1 Een algemene typering van risicogebieden in het gebouw

Volgens een door de Nationale Woningraad (NWR) onder haar leden gehouden onderzoek (Van Wees en Lammertink 1984,) zijn de risicogebieden in het gebouw in afnemende volgorde van 'riskantheid':

- centrale entreeruimten;
- onderbergingen;
- liften;
- galerijen en portieken;
- trappenhuizen;
- buitengevels van flats;
- buitenzijde en binnenzijde van leegstaande woningen.

Uit de Engelse literatuur blijkt dat daaraan kunnen worden toegevoegd (in willekeurige volgorde):

- overgeschoten hoeken en gaten in de semi-openbare ruimten, vooral op de begane grond;
- donkere plekken waarop geen (toe)zicht is;
- daar waar de verkeersruimte van een gebouw samenvalt met een looproute (bijvoorbeeld een afsnijroute door de hal van een flat);
- omgevingen die zijn verloederd of beschadigd.

De NWR onderzocht tevens, welke objecten en materialen in de genoemde ruimten vooral ten prooi vielen aan vandalisme.

In de volgende paragraaf gaan we nader in op deze objecten en materialen.

Eerst zullen we de voornaamste vandalisme gevoelige ruimtes weer nader bekijken.

2.3.2 Enkele risicogebieden nader bekeken

De entree van het gebouw

Op de lijst van de NWR staat vandalisme in entreeruimten op de hoogste plaats. Hieronder volgt een aantal aanbevelingen die een bijdrage kunnen leveren aan het voorkomen van vandalisme:

- Beperk het aantal woningen dat op één centrale entree is aangesloten.

Druk verkeer in de entreeruimten beperkt het gevoel van betrokkenheid bij deze ruimten.

ruimten. Een tweede nadelige factor is dat het drukke verkeer veel slijtage veroorzaakt, wat (erosie-)vandalisme in de hand werkt.

- Maak de centrale entree afsluitbaar.

Zeker als het vandalisme in entree's te wijten is aan de activiteiten van jongeren die afkomstig zijn van buiten het gebouw is afsluiting een goede remedie.

Maak in dat geval wel gebruik van een elektrische deursluiting en een intercom.

Ontwerpers wordt aangeraden ervoor te zorgen dat deze voorziening – indien hij voortijdig ten prooi valt aan bezuinigingen – eventueel achteraf zonder grote kosten kan worden geïnstalleerd. Overigens is de plaatsing van brievenbussen aan of in de buitengevel een voorwaarde voor afsluiting.

- Combineer de entree niet met een looproute en gebruik de entree niet voor het bergen van fietsen of iets dergelijks. Uit de Engelse literatuur blijkt dat als men deze aanbevelingen niet opvolgt, er (wellicht mede ten gevolge van de extra slijtage die optreedt) meer vandalisme voorkomt.

- Vermijd 'overgebleven' hoeken, gaten en donkere plekken. De ruimte onder de trap kan beter afgesloten worden. Er moet een hoog lichtniveau zijn zowel overdag als 's nachts. Aan de verlichting worden dus hoge eisen gesteld.

- Gebruik sterke entreeduren met weinig glas, stevig hang- en sluitwerk en stevige kozijnen (zie ook de hoofdstukken over inbraakpreventie verderop in dit deel).

Installeer op de deur een 'schopplaat' van staal die toevallige beschadigingen helpt voorkomen.

- Zorg voor een stevige slijtvaste wandafwerking die goedkoop is in onderhoud en eenvoudig te repareren. Tegels, metalen platen en een stenen afwerking komen in aanmerking. Zie voor een uitgebreide bespreking 'Wandafwerking'.

Liften

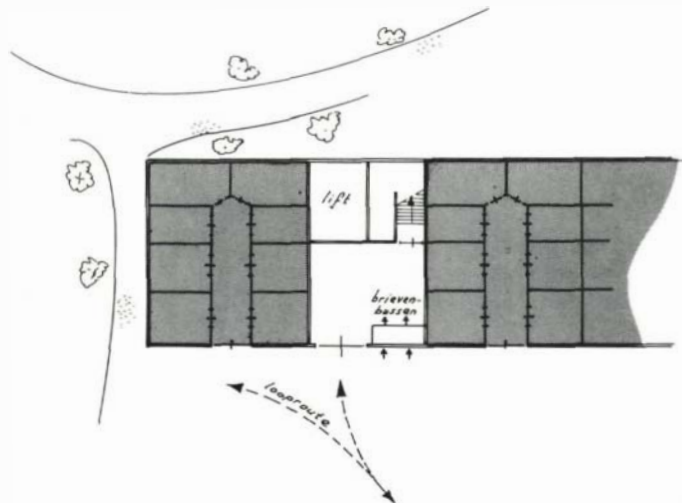
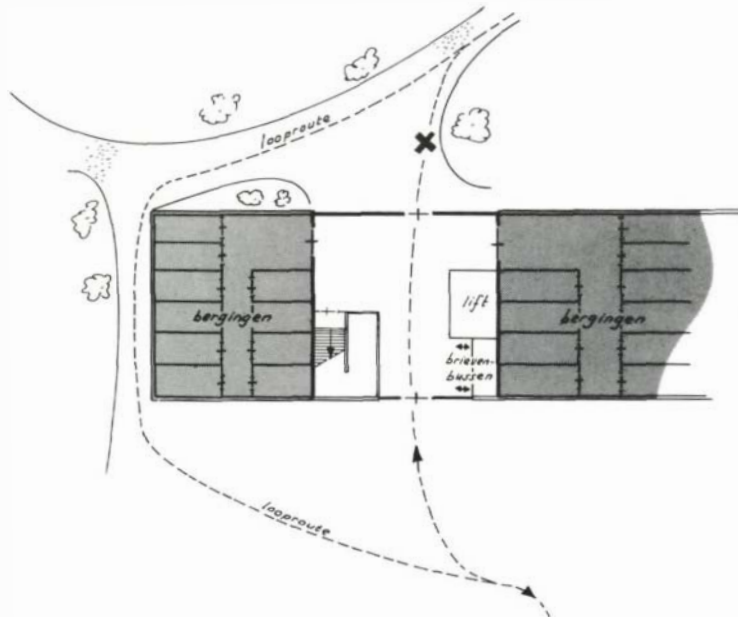
De wanden van liften worden nogal eens beklad en bekrast, soms worden ook de verlichting en het bedieningspaneel beschadigd of volledig onklaar gemaakt. Er zijn verschillende mogelijkheden om liften minder vandalisme gevoelig te maken:

- Aanpassingen aan een standaardlift: de wanden van de lift kunnen worden bekleed met een stevig materiaal met een ruw oppervlak. De verlichting kan worden beschermd. De bediening kan met metalen knoppen geschieden in plaats van plastic knoppen, etc.
- De volgende stap is het aanbrengen van speciale (kostbaarder) anti-vandaal bediening en verlichting.

- De meest effectieve - en meest kostbare - mogelijkheid is het aanschaffen van een complete anti-vandaallift. Op allerlei manieren is in dit soort liften geprobeerd de vandaal een stapje voor te zijn. De binnenkant van de lift oogt aantrekkelijk, heeft geen naden die gaan wijken, is bekleed met stevig materiaal, heeft een anti-vandaal bedienings-systeem, de deur is zeer stevig en voorzien van polycarbonaat 'glas', etc. Evenals bij de andere onderdelen van de druk gebruikte semi-openbare ruimten in flat-gebouwen moet aan het schoonhouden - en meer in het algemeen het beheer - van de lift veel aandacht worden gegeven.

Risico's entree:

- Route door entree
- Te groot: dode hoeken en loze ruimtes (trap)
- Combinatie flat-entree en berging-entree
- Brievenbus 'voor-voor' noodzakelijk open entree

Preventie:

- Afsluiten van één zijde
- Kleiner: geen dode hoeken en loze ruimtes (trap)
- Flat entree en berging entree gescheiden
- Brievenbussen 'voor-achter': entree is afsluitbaar

Bergingen

In bergingen (boxen) en bergingsruimtes vinden, getuige de NWR-lijst, ook veel vernielingen plaats. Uit het veldonderzoek (De Savornin Lohman e.a., 1986) bleek dat in bergingsruimtes vernieling en kleine inbraak vaak hand in hand gaan. Jongeren breken in in boxen en vernielen en/of ontvreemden de daar aanwezige spullen. Soms worden leegstaande boxen 'gekraakt' en gebruikt als verblijfsruimte ('hol') door groepen jongeren.*

Daarnaast worden ook in het (semi-)openbare deel van de bergingsruimtes (kelderruimte, boxgang) vernielingen aan verlichting, wanden en deuren aangebracht. Preventie van dit type vernielingen begint idealiter bij de ontwerpfase: plaatsing van bergingen in de woningen zelf of boven op het gebouw is beter dan onder in het gebouw. Vervolgens is het aan te bevelen om niet teveel boxen bij elkaar in één ruimte te zetten, dit maakt toezicht door bewoners bijzonder moeilijk. Het is beter om de bergingsruimte te compartimenteren, zodat er clusters ontstaan. Tot slot is het mogelijk om de deuren en sloten – die nu vaak van een jammerlijke kwaliteit zijn – te vervangen door steviger deuren en beter hang- en sluitwerk (zie ook Inbraakpreventie).

Platte daken

Schade aan het dak wordt vooral veroorzaakt door lopen en springen. Daken van woonhuizen lopen een geringer risico dan daken van garages en scholen. De meest effectieve oplossing wordt geboden door het realiseren van zicht uit woningen op de daken. Bijvoorbeeld: plaats garages (inpandig of) tegenover of tussen woonhuizen in plaats van – zoals nu vaak het geval is – gegroepeerd rond een afzonderlijk plein. Als (toe)zicht niet te realiseren is, zoals bij grotere gebouwen (bijvoorbeeld scholen), dan zal men andere vormen van controle moeten instellen. Bij scholen valt dan te denken aan het aanbrengen van alarm of het aanstellen van een bij de school wonende beheerder. Zijn deze maatregelen om de een of andere reden niet mogelijk dan moet voorkomen worden dat het dak beklommen kan worden. Beklimmen kan via opstapjes, vaak gevormd door kozijnen en hemelwaterafvoer. Deze kozijnen kunnen een speciale detaillering krijgen (zie ook 'Kozijnen').

De hemelwaterafvoer kan:

- inpandig worden of op een gesloten binnenplaats uitkomen;
- in de muur worden ingelaten.
- als rechthoekige buis worden uitgevoerd, die koud tegen de muur wordt bevestigd;
- bestreken worden met speciale verf die plakkerig en zwart is en afgeeft.

Overigens wordt de hemelwaterafvoer ook zelf regelmatig aangevallen. Het is dan ook aan te bevelen de regenpijp van verzinkt staal te maken. Ook het dichtproppen van de regenpijp is leuk. Zorg daarom voor een overloop.

Het beklimmen van daken wordt ook bemoeilijkt door het maken van een voldoende breed overstek, zodat men – eenmaal bij de dakrand beland – over Alpinistische kwaliteiten moet beschikken om het dak te kunnen beklimmen.

Zijn er toch mensen op het dak geklommen dan kan er schade ontstaan door het plukken aan en verwijderen van het dakvilt. Een grindballast lijkt iets beter, al is bij springen en hollen ook grind gevaarlijk, omdat het dakmateriaal beschadigd kan worden, waarbij nog komt dat je met grind zo leuk kan gooien.

* Daarmee is niet gezegd dat alle inbraken in bergingen op het conto van deze jongeren geschreven moeten worden: ook anderen (oudere bewoners/inbrekers) plegen inbraken in bergingen.

De dakconstructie zelf moet berekend zijn op het gewicht van ongewenste bezoekers. Een teer punt in het dak zijn de daklichten. Als een daklicht op een of andere manier bereikbaar is voor vandalen of voor projectielen, is een koepel van polycarbonaat op zijn plaats, waarbij deze koepel zoveel mogelijk 'glad' in het dak geïntegreerd moet worden.

WC/Sanitair

Sommige auteurs bevelen een openbaar toilet aan voor grote meergezinsflatgebouwen. Zo'n toilet zou een preventieve werking tegen het bevuilen van het gebouw – in het bijzonder de lift – hebben. Gezien de kosten van een redelijke vandaal bestendige WC een dure preventieve maatregel. Bovendien blijft 'wateren tussen de verdiepingen' vele malen poëtischer ('Denkend aan de Gliphoeve zie ik kletterende rivieren snel door oneindige liftkokers stromen') en spannender. Toch willen wij de lezer een korte opsomming van de mogelijkheden om (semi-)openbare sanitaire ruimtes tegen vandalisme te beveiligen niet onthouden.

Openbare toiletten en semi-openbare toiletten, zoals de toiletten op scholen, blijken de dupe van vernielingen te worden. De closetpot zelf en de wasbak (beide van keramisch materiaal), zijn door hun broosheid een makkelijke prooi. Pijpen worden gesloopt en toebehoren zoals spiegels en zeepdispensers worden uit de wand gewrikt. Tot slot worden de kranen vernield.

Een WC die op deze wijze wordt gesloopt is rijp voor complete vernieuwing. De WC's, wastafels en urinoirs moeten dan bij voorkeur van roestvrij staal gemaakt zijn en ze moeten heel stevig worden bevestigd. Infra-rood sensors of knoppen in de vloer kunnen de functie van kranen overnemen.

Aan- en afvoerleidingen dienen in de muren en vloeren weggewerkt te worden, als dat onmogelijk is moeten ze eveneens van roestvrij staal gemaakt zijn. Dan is kapot maken moeilijk en meenemen zinloos (koper levert wel wat op).

Roestvrijstalen spiegels, stevige zeepdispensers, elektrische ventilatoren en asbakken van metaal completeren de outfit. Er bestaan ook anti-diefstal WC-rollen. Deze rollen zijn zo groot en zwaar dat het meenemen ervan de dief een flinke hernia bezorgt. Na al deze tips dringt zich echter wel

de vraag op of het misschien niet effectiever en goedkoper is zo'n toilet te verpachten aan een toiletmeneer of -mevrouw (semi-formeel controleur). Gezelliger blijft het op die manier in ieder geval wel!

2.4 Veel vernielde objecten en materialen in het woongebouw

Zoals in de vorige paragraaf al werd vermeld heeft de NWR (1984) onderzocht welke objecten en materialen in (woon)gebouwen met name ten prooi vallen aan vandalen. In afnemende volgorde van belangrijkheid zijn dat:

- glas
- verlichting
- deuren
- wanden en gevels
- schilderwerk
- goten en afvoeren
- kabels en leidingen
- stortkokers en vuilcontainers.

Hieronder zullen we (in een iets gewijzigde indeling en volgorde) apart aandacht besteden aan de meeste in deze lijst genoemde objecten en materialen. Daarbij zullen we niet alleen aandacht besteden aan de bestendigheid van materialen tegen opzettelijke vernieling, maar ook aan de 'slijtvastheid' van deze materialen.

Zoals al eerder zijdelings werd opgemerkt begint vandalisme vaak met beschadigingen die niet opzettelijk zijn toegebracht. Met name in (semi-)openbare ruimtes die intensief gebruikt worden treedt, alleen al door 'normaal gebruik', slijtage en beschadiging op van wanden, vloeren, ramen en deuren. Als deze beschadigingen niet (regelmatig) worden verholpen, vormen zij een uitnodiging om 'het werk af te maken'. We spreken dan van 'erosie-vandalisme'.

De bouwtechnische kant van vandalismpreventie zal dus ook gericht moeten zijn op het aanwenden van materialen en afwerkingen die slijtvast en goed te repareren zijn.

2.4.1 Wanden

De constructie van wanden

Beschadigingen aan wanden en wandafwerkingen kunnen (verder) vandalisme oproepen. De eerste eis die aan een wand

moet worden gesteld is dat hij stevig is. Zo stevig dat bijna iedere te verwachten belasting kan worden weerstaan. Dit klinkt triviaal, maar de ervaring leert dat deze eis kennelijk wordt onderschat. Zelfs zonder dat er sprake is van moedwillige vernieling blijken muren, deuren en bouwbeslag door een normale belasting zwaar te beschadigen: het drukke verkeer in entreeruimten, de stroom gebruikers die zich door de entreeruimten, de bergingen en het overige semi-openbare gebied van het gebouw begeeft, is op den duur een zware belasting. Met name bij verhuizingen treden vaak beschadigingen op. **Niet-dragende** muren in entreeruimtes en bergingen zijn vaak halfsteensmuren van gipsblokken. Zowel wat betreft de sterkte als wat betreft de mogelijkheid kozijnen en bouwbeslag te bevestigen schieten deze wanden tekort. Ook deze muren moeten dus zwaar geconstrueerd worden: steensmuren van normale stenen voldoen in deze gebieden veel beter.

Buitenmuren in risicogebieden raken ook eenvoudig beschadigd. Een stevige uitvoering verdient aanbeveling. Scheidingsmuurtjes moeten worden voorzien van een muurkroon.

Een rollaag voldoet in gebieden met een laag risico. Zonodig kunnen geprefabriceerde betonstenen worden gebruikt en er zijn ook speciale bakstenen in de handel. De muurkroon moet voldoende hechting met de muur hebben zowel tegen afschuiven als tegen optillen van de stenen. Bij betonstenen is een verankering te prefereren. Bij speciale baksteen wordt door profilering en oppervlakte vergroting een verhoogde hechting bereikt ten opzichte van de rollaag.

De wandafwerking

De wandafwerking kan worden blootgesteld aan beschadiging, graffiti, krassen, schoppen, slaan met zware voorwerpen, etc. Eén methode om deze aanvallen te voorkomen is het toepassen van '*officiële graffiti*'. Muurschilderingen (bijvoorbeeld vervaardigd door de in het gebouw wonende graffiti-artisten), tegelpatronen en mozaïeken blijken een hulpmiddel te zijn om vandalisme te bestrijden. Als dit hulpmiddel niet in aanmerking komt, moet er bij voorkeur een **materiaal** gekozen worden dat sterk en slijtvast is, waarvan beschadigingen eenvoudig zijn te repareren en dat weinig gevoelig is voor vernielingen. Het blijkt dat

zachte, gladde en/of brosse en breekbare materialen, die licht van kleur zijn, extra gevoelig zijn voor vandalisme. Veel beter is het om materialen te gebruiken die een hard grof oppervlak combineren met een grote weerstand tegen mechanische beschadiging. Hieronder bespreken we de voornaamste bestaande wandafwerkings- materialen. Dat zijn achtereenvolgens:

1. Verf
2. Plaatmateriaal
3. Tegels en mozaïek
4. Pleisterwerk
5. Steenachtige materialen (zonder afwerking)

Deze materialen worden beoordeeld op de volgende punten:

- Is het materiaal bestand tegen mechanische beschadiging: slijten, krassen, incidentele beschadiging?
- Is het door en door gekleurd of alleen aan de oppervlakte?
- Is het van een ruw oppervlak voorzien?
- Is het in kleurige patronen aan te brengen?
- Is het bestand tegen weer en wind?
- Is het eenvoudig te onderhouden en te repareren?

1. Verf

Beschadigt makkelijk door krabben en krassen: het kleurverschil tussen de verf en de ondergrond geeft krassen een extra effect. Het vereist (en geeft) altijd een gladde ondergrond. Het biedt dus een goede ondergrond voor graffiti: vooral lichte kleuren zijn aantrekkelijk.

Het aanbrengen van schilderijen en patronen is erg arbeidsintensief. De duurzaamheid is matig, maar het is wel makkelijk te onderhouden. Frequent onderhoud is vereist. Het kan worden geïmpregneerd (carboleum) maar kan dan slechts buiten worden toegepast.

Tenslotte: er zijn speciale verfsoorten in de handel die meestal in combinatie met oplosmiddelen het verwijderen van graffiti vereenvoudigen. Bij een kleurloze lak vervalt bovendien het 'genoegen' van krassen.

2. Plaatmateriaal

De aanval op plaatmateriaal bestaat uit krassen, trappen, slaan en bekladden. De ellende begint vaak bij de naden en op de bevestiging van de platen aan de constructie. Voorwaarden voor een goed gebruik van alle plaatmaterialen zijn:

- een voldoende stevige ondergrond;
- een bevestiging die niet eenvoudig is te demonteren;
- goede detaillering bij de naden (het zwakke punt).

Dunne, flexibele en/of eenvoudig te versplinteren materialen komen in risicogebieden niet voor toepassing in aanmerking. Deze materialen kunnen natuurlijk wel worden toegepast als zij buiten handbereik worden aangebracht.

Voorbeelden van stijve plaatmaterialen zijn:

– **Cementgebonden platen en gips:** vezelplaten, asbestcementplaten en gipsplaten. Deze platen zijn of zacht (gipsplaat, vezelplaat) of bros (asbestcementplaat). De weerstand tegen beschadiging van de gips- en vezelplaat zijn gering. De asbestplaat is vrij bros maar bij voldoende dikte in relatie tot de overspanning in principe stevig genoeg. Het gebruik van asbest neemt om gezondheidsredenen af. Conclusie: cementgebonden- en gipsplaten niet in risicogebieden.

– **Metaalplaten:** aluminium, staal, koper. Deze zijn sterk, taai, kunnen van allerlei oppervlakten worden voorzien. Zijn door en door gekleurd. Aluminium en koper zijn bestand tegen weer en wind. Staal is dat veel minder en is om die reden buiten af te raden tenzij het verzinkt en in een grijze kleur geschilderd wordt. In principe zijn metaalplaten eenvoudig te repareren. Er bestaat nauwelijks mogelijkheid tot het maken van kleurige patronen. Binnen zou afwerking van koper/staal eventueel toepasbaar zijn. Nadeel van het materiaal (vooral van koper en aluminium) is, dat het een grote restwaarde heeft. Slopen en verkopen loont dus de moeite. Conclusie: metaalplaten zijn goed geschikt voor gebieden met hoge risico's. Zijn echter duur en hebben hoge restwaarde.

– **Kunststofplaten:** plastic en polyesterplaten, eventueel versterkt (polyester glasvezel), zijn sterk maar bros en vaak brandgevaarlijk of makkelijk beschadigbaar door brandende voorwerpen. Het materiaal kan worden voorzien van allerlei oppervlakten die schrijven en bekladden tegengaan. Het kan geleverd worden in allerlei kleuren (door en door gekleurd). Het is goed bestand tegen weer en wind, maar kan lijden onder de zon. Het is eenvoudig te repareren. Conclusie: kunststofplaten zijn redelijk geschikt voor toepassing in

gebieden met hoge risico's. Brosheid en gevoeligheid voor brandende voorwerpen zijn een zwak punt.

- **Houtplaten:** board, vezel, multiplexplaten. Houtvezelplaten en board zijn ongeschikt. Deze materialen zijn te zwak en te weinig duurzaam. Multiplex kan toegepast worden. Het materiaal is - afhankelijk van zijn dichtheid - sterk en taai, het is echter wel gevoelig voor krassen en brandende voorwerpen. Het kan eventueel in patronen worden aangebracht. Het is in de watervaste en hechthoutkwaliteit goed bestand tegen weer en wind. Het is goed te repareren. Conclusie: multiplex kan worden toegepast in risicogebieden. Het is relatief goedkoop en moeilijk te vernielen. Het is echter niet bestand tegen krassen en branden. Als men een anti-vandal coating aanbrengt is het goed te onderhouden.

3. Tegels en mozaïek

Aanval: slaan met harde voorwerpen, krassen, één tegel verwijderen en de rest 'afpellen', bekladden.

Tegels zijn sterk, bros, redelijk bestand tegen krassen. Wegens de brosheid is een kleine tegel te prefereren boven een grote. De tegelzetter moet een vakman zijn, er mogen geen holten achter de tegel ontstaan. De tegels kunnen geprofileerd worden maar het oppervlak is altijd glad. Er zijn allerlei kleuren beschikbaar. Tegels zijn bestand tegen weer en wind en zijn eenvoudig te repareren. Er zijn robuuste tegels speciaal met het oog op vandalisme ontworpen. De detaillering luistert nauw: vooral waar de tegel 'de bocht om gaat', moet goed gedetailleerd worden.

Conclusie: tegels en mozaïek zijn toepasbaar in risicogebieden. Let op brosheid en detaillering.

Goede detaillering van tegelwerk op de hoek.

4. Pleisterwerk

De aanval op pleisterwerk bestaat uit krassen, slaan met een hard voorwerp, 'afpellen' na plaatselijke beschadiging en bekladden. De sterkte van het materiaal hangt af van het soort pleister (gips/zandcement), en van de hechting op de ondergrond.

De krasvastheid varieert, deze is op zijn hoogst matig. Nadat er een beschadiging is opgetreden kunnen vaak hele schollen pleisterwerk worden 'afgepeld'. De hoeken zijn kwetsbaar: het plaatsen van stalen bescherming op de hoeken is nodig.

Er kan een kleur aan de pleister worden meegegeven. Door toevallige kleurafwijkingen is gekleurd pleisterwerk ook bij gegeven recept moeilijk te repareren. De oppervlakte kan variëren van glad tot zeer grof. Zeer grof pleister is moeilijk te beschrijven en moeilijk schoon te maken.

Patronen zijn slechts mogelijk door schuurvariaties.

De slijtvastheid bij herhaalde beschadiging ten gevolge van bijvoorbeeld verhuizen is matig. Door butsen en krassen kan het snel een verwaarloosde indruk maken.

Sommige soorten pleisterwerk zijn goed bestand tegen weer en wind, maar er bestaat een kans op vorstschade.

Is eenvoudig te repareren (mits niet gekleurd).

Conclusie: pleisterwerk is weinig geschikt voor risicogebieden. Waar veel kans op mechanische beschadiging bestaat moet het materiaal niet worden toegepast.

5. Steenachtige materialen (zonder afwerking)

Beton, steen, baksteen en dergelijke worden vooral beklad, of er wordt in de voegenwand gekrast.

Beton en baksteen zijn goed tot redelijk bestand tegen krassen en mechanische beschadiging afhankelijk van de hardheid. Baksteen is kwetsbaar bij de beëindiging van de constructie. Voor een adequate bescherming van de beëindiging aan de bovenzijde en zijkant van een losstaande wand zijn maatregelen noodzakelijk.

Geprefabriceerde betonstenen en speciale bakstenen kunnen als muurkroon en beëindiging functioneren. De betonstenen moeten bij voorkeur van ankers worden voorzien. De speciale bakstenen hebben door profilering en oppervlaktevergroting reeds een hogere weerstand tegen afschuiven en

optillen dan een rollaag.

Het materiaal is door en door gekleurd, kan ook in kleurige patronen worden aangebracht, is bestand tegen weer en wind en is redelijk eenvoudig te repareren.

De textuur is vooral bij beton zeer goed te manipuleren. Het materiaal is bij grove textuur na beschadiging door spuitbus moeilijk schoon te maken. Een speciale kleurloze coating kan in een risicogebied uitkomst bieden.

Conclusie: beton en baksteen zijn goed bruikbaar in risicogebieden. Tegen bekladding kan een coating worden gebruikt.

2.4.2 Vloeren en plafonds

Vloeren en plafonds worden niet buitengewoon vaak aangevallen. De plafonds zijn meestal buiten handbereik en de vloer is zelden van kwetsbaar materiaal gemaakt.

Voor de vloer geldt dat hij stevig en slijtvast moet zijn. Daarnaast moet de vloer in risicogebieden zo zijn uitgevoerd dat het verwijderen van bekladding mogelijk is. Een schrobputje en een gladde vloer, lijken voor de hand te liggen in een entree en andere semi-openbare gebieden, maar ziet men zelden.

Voor de volledigheid zij vermeld dat geplakte tegels zoals vilt en vinyl en linoleumtegels niet moet worden toegepast wegens het gevaar van beschadiging en verwijdering. Stevige steenachtige materialen verdienen de voorkeur (zie ook wandbekleding).

Het plafond is vaak uitgerust met geluid-dempend materiaal.

Projectielen zijn vaak zeer 'doeltreffend' tegen dit soort plafonds. Een plafond met een kwetsbare afwerking mag nergens binnen handbereik zijn. Een plafondsysteem met inlegtegels is niet aan te bevelen. Bij deze systemen zijn er vaak grote loze ruimten tussen dakbeschot en plafond. Dit soort loze ruimtes vraagt om exploratie.

2.4.3 Entredeuren

Op de lijst van de meest aangevallen objecten staan deuren – na glas en verlichting – op de derde plaats in de hitparade. Het gaat dan met name om de entredeuren en om deuren die bijvoorbeeld toegang geven tot bergingsruimtes.

De aanval op de deur bestaat uit rukken, trekken en aan de deur hangen. Sommige deuren zoals entredeuren van flats gaan per dag enkele honderden keren open en dicht en er passeert een grote stroom van goederen. De kwaliteit van de deur en van het hang- en sluitwerk moet daarom zeer goed zijn. Bezuinigingen op deze post zijn contra-productief: de extra investering in een degelijke deur betaalt zichzelf ruimschoots terug door verminderde onderhouds- en reparatiekosten.

Voor een entredeur in een risicogebied moet daarom gedacht worden aan een massieve hardhouten of gelamineerd houten deur, eventueel met stalen omlijsting waaraan de scharnieren zijn vastgelast. Ook een stalen deur komt in aanmerking. De deur moet van een minimum aan glas zijn voorzien, bij voorkeur hardglas (overgedimensioneerd, beter gelamineerd glas). Een stalen beschermplaat tegen beschadiging door schoppen en verhuiskarren moet ook standaard zijn. Bij het ontwerp van de entree moet rekening gehouden worden met het voorkomen van hangen aan de deur tijdens het openen. De deur moet worden opgevangen door een stop als hij ruw wordt opengestoten. Deze stop (of stoppen) moet in het dynamische zwaartepunt liggen zodat de klap effectief wordt opgevangen. Het blijkt dat krukken en grepen vaak worden afgebroken. Het verdient daarom de voorkeur ovale knoppen te gebruiken.

2.4.4 Ramen en glas

Ramen, en vooral het glas in ramen blijken het meest te worden vernield. Wat kan daaraan gedaan worden?

De eerste, meest voor de hand liggende oplossing is om bij nieuwbouw het glasoppervlak te beperken en op te delen in kleinere elementen. Ten tweede kan het risico op toevallige breuk worden verminderd door risicogebieden te identificeren (bijv. trapveldjes). De raamzijde van een school moet bij voorkeur niet uitzien op het lokale voetbalveld.

Voorts is het mogelijk op kwetsbare plaatsen het gebruik van glas te vermijden: zo moet men – wegens de grote kans op beschadiging – in drukke entreeruimten geen glas toepassen beneden heupniveau. Dit glas draagt ook nauwelijks bij tot het verlichtingsniveau.

Daar waar het gebruik van glas onvermijdelijk is om een afdoende (natuurlijk) lichtniveau te bereiken, kan overwogen worden om glas te vervangen door kunststofbeglazing, versterkt met een plaat stekmetaal.

Wordt er toch glas toegepast dan moet er worden overgedimensioneerd, beter is het toepassen van gelamineerd glas of polycarbonaat. Vervanging van glas door draadglas en door glazen bouwstenen is geen remedie. Beide zijn gevoelig voor projectielen. Tot slot is het mogelijk om glas te beschermen, door het aanbrengen van tralies of door plaatsing van een plaat polycarbonaat. Overigens wordt in de volgende hoofdstukken nogmaals uitgebreid stilgestaan bij de mogelijkheden om glas en ramen – in verband met inbraakgevaar – te beschermen dan wel te vervangen door een steviger alternatief.

2.4.5 Kozijnen

De kozijnen van deuren en – in mindere mate – van ramen worden vernield door krassen, schoppen en het hangen aan deuren of ramen. Een eerste vereiste is daarom een

voldoende verankering van het kozijn.

Stevigheid en krasvastheid is een tweede vereiste. Hardhouten kozijnen die geïmpregneerd zijn met een conserveringsproduct voldoen in redelijke mate aan deze eis.

Staal en aluminium kunnen natuurlijk ook worden toegepast: een nadeel hierbij is dat oppervlak (verf) en ondergrond meestal niet dezelfde kleur hebben, wat uitnodigt tot krassen in de kozijnen. Kunststof kozijnen lijken gezien de eenvoud van krassen en branden geen gunstige keus voor risicogebieden. Kozijnen dienen voorts het beklimmen van een gebouw te bemoeilijken: een sterke afscheiding van kozijn en raamdorpel maakt beklimming veel moeilijker.

2.4.6 Brievenbussen

De centrale plaatsing van brievenbussen in de entreeruimtes van flats vergroot de kans op vernieling. Het is uiteraard voor bewoners een zeer vervelende gewaarwording geen of half vernielde brieven te krijgen. Een decentrale plaatsing die bij voorkeur niet op

Brievenbussen worden soms vreemd geplaatst.

de begane grond moet liggen verdient de voorkeur. Brievenbussen worden soms op vreemde wijze geplaatst.

Ideaal zou uiteraard zijn om brievenbussen gewoon weer te plaatsen waar ze altijd zaten: bij of in de voordeur van de woning.

2.4.7 Elektriciteit en verlichting

Schade aan elektrische voorzieningen komt veel voor. Naast de reparatiekosten en overlast die beschadiging van het elektrisch systeem veroorzaakt, bestaan er ook reële gevaren als brand door kortsluiting. Ook de dader zelf kan een behoorlijke 'opdonder' krijgen.

Alle leidingen moeten worden weggewerkt. De bediening en schakeling van verlichting in openbare en semi-openbare ruimten moet worden opgeborgen in stevige (plaatstalen) behuizingen, die bij voorkeur verzonken zijn in een of andere constructie (bijv. de muur). Luidsprekers en brandalarmmelders worden vaak buiten werking gesteld. Luidsprekers kunnen ook weggewerkt worden in de muur. Brandalarmmelders moeten zeer stevig worden uitgevoerd en worden aangebracht op plaatsen die door bewoners in de gaten gehouden kunnen worden.

Ook aan verlichtingsarmaturen in (semi-) openbare ruimtes worden hoge eisen gesteld. Bij voorkeur moet verlichting buiten handbereik worden aangebracht en verzonken worden in muren of plafonds. Uiteraard geldt ook voor verlichting dat leidingen en schakelaars weggeborgen moeten worden. Een attent beheer van de verlichting is uiterst belangrijk: regelmatig moet de verlichting gecontroleerd en eventueel hersteld worden.

2.4.8 Roosters e.d.

Bouwbeslag zoals roosters boven kelderramen en ventilatieroosters, wordt eveneens vaak vernield.

In de meeste gevallen is het beslag niet sterk genoeg zoals bijvoorbeeld bij ventilatie-roosters. Stevige stalen roosters zijn te prefereren boven de soms erg slappe aluminium uitvoering. Soms is ook de bevestiging eenvoudig te manipuleren. Eéntoerschroeven of bijzondere vormen van bevestiging zoals popnagels e.d. zijn beter dan schroeven die met een mes of muurkrik te

draaien zijn. Roosters, zoals bijvoorbeeld kelderroosters, moeten stevig verankerd zijn zodat ze niet verwijderd kunnen worden.

2.5 Een voorbeeld: de Peperklip

Om de tientallen aanraders en afraders uit de vorige paragrafen enigszins in een totaal-perspectief te plaatsen, willen we tot slot van dit hoofdstuk trachten om aan de hand van een voorbeeld terug te keren naar de grote lijn. Vandalismepreventie is immers meer dan een antwoord geven op de vraag of er nu 3 of 4 millimeter plaatstaal op een deur moet zitten.

Het voorbeeld dat wij op het oog hebben is het gebouw met de sprekende naam 'De Peperklip'.*

De Peperklip heeft sinds de oplevering om zeer uiteenlopende redenen de nationale pers en de vakpers gehaald.**

In eerste instantie werd het door architectuurcritici geprezen als een symbool van de Nieuwe Tijd: het vertoonde geen spoor van de 'truttigheid' die veel ontwerpen van de jaren zeventig eigen was. Met moderne materialen en technieken werd vorm gegeven aan een moderne stedenbouwkundige visie. Enige tijd later begonnen echter andere geluiden door te dringen: de woningen bleken slecht verhuurbaar en er waren problemen met vervuiling en vandalisme.

Hieronder zullen we, na een korte beschrijving van het gebouw, ons buigen over twee vragen:

- Hangen de gerezen problemen samen met het bouwkundig ontwerp van het gebouw?
- Kan men met bouwkundige maatregelen deze problemen voorkomen, c.q. achteraf ondervangen?

* Zie voor een uitvoerige documentatie: Exploitatie problemen naoorlogse woningen Deel 1 en deel 2 (confrontatie college Volkshuisvesting/ NIROV-studiedagen 23 en 24 mei 1984) samengesteld door ir. P. Groetelaars e.a.

** Zie onder meer Cobouw, 13 oktober 1982; Wonen Ta/Bk, nr. 24 1983; Cement, nr. 7 1982; Het Vrije Volk, 1 oktober 1983.

De Peperklip

De Peperklip staat in Rotterdam, is ontworpen door C. Weeber en is gebouwd op een restant bouwgrond aan de haven. Het gebouw is omringd door industriegebied. In het gebouw zijn 549 woningwetwoningen ondergebracht. Het gebouw bestaat uit een langgerekt blok dat zich als een lint rond een gemeenschappelijke tuin slingert. De rondingen van het gebouw zijn hoog en bevatten een mengeling van galerij-woningen (maisonnettes) voor grote gezinnen en HVAT-woningen. De rechte of licht-gekromde delen van het gebouw zijn lager en bevatten portiekwoningen voor kleine huishoudens. De gevel bestaat uit geprefabriceerde betonelementen met een afwerking van tegels. De bergingen zijn bloks-gewijs op het binnenterrein gegroepeerd.

Problemen in De Peperklip

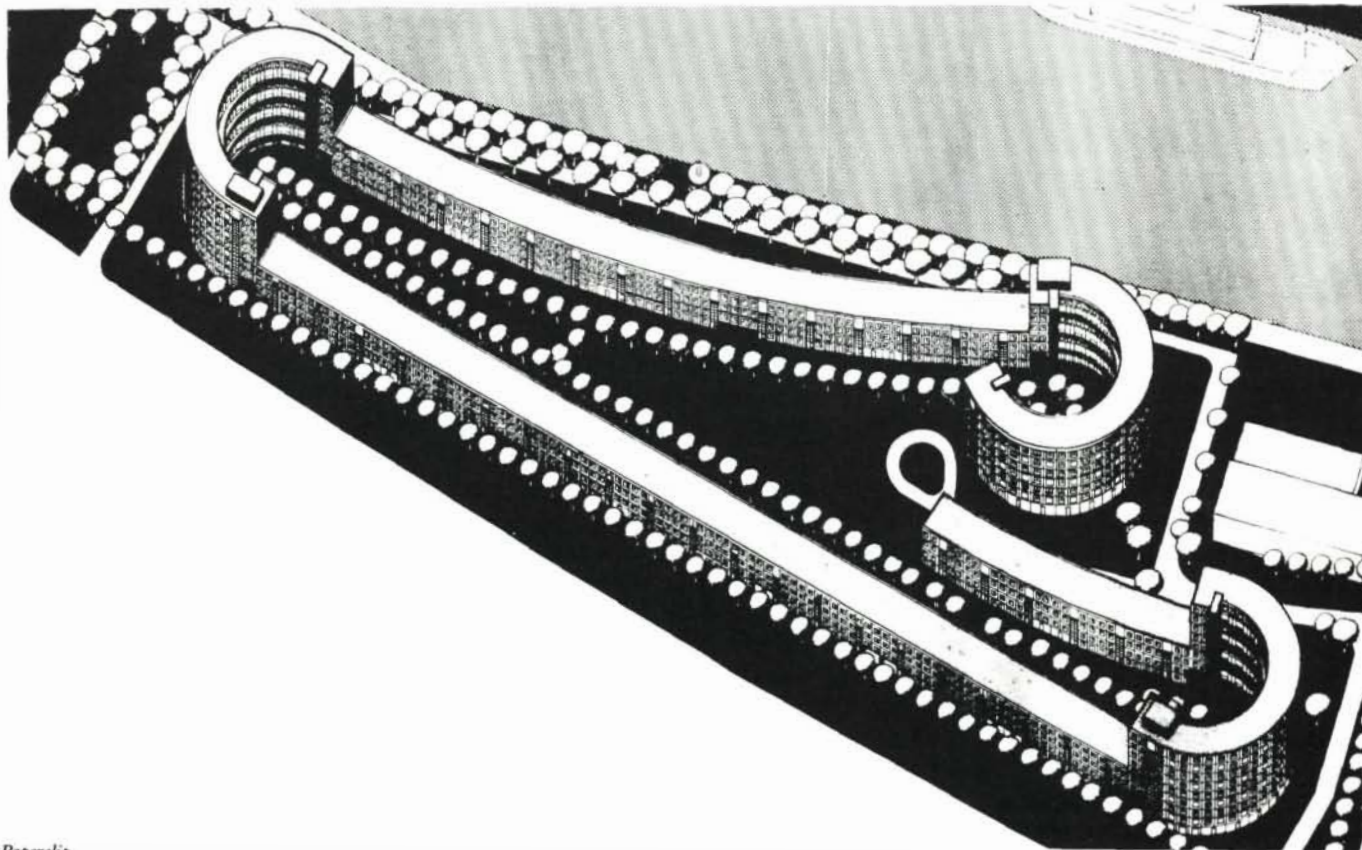
Nadat het gebouw in gebruik was genomen doken er alarmerende berichten op. Er bleken problemen gerezen op het gebied van de verhuurbaarheid en er was sprake van vandalisme. Nadat het nodige ambtelijke, journalistieke en bouwkundige speurwerk was verricht, blijken de problemen als volgt samen te vatten (begin 1984):

- Er is sprake van vandalisme.
- Er is sprake van vervuiling van het openbare en semi-openbare terrein.
- Woningen worden verwaarloosd en blijken na korte tijd te zijn uitgewoond.
- Er is sprake van geluidsoverlast.
- 20% van de bewoners wenst te verhuizen.
- Men heeft moeite de woningen te verhuren.

Als oorzaken van deze problemen worden twee soorten fouten genoemd: bouwkundige fouten en procedurele fouten bij de planning en de woningtoewijzing.

De voornaamste genoemde *bouwkundige fouten* zijn:

- De verdeling van de woningtypes binnen het gebouw. De maisonnettes voor grote gezinnen zijn samen met de HVAT-woningen in de ronde hoogbouw geconcentreerd. Het gevolg is:

Paperclip.

Geluidsoverlast. Juist op een kwetsbaar punt – in de ronding van het gebouw – zijn veel spelende en lawaaiërende kinderen geconcentreerd. De betonnen gevels absorberen nauwelijks, dus de hoge rondingen fungeren als klankkast (echoput). Ruzies tussen de bewoners van HVAT-woningen en bewoners van maisonnettes door verschillen van levensstijl.

Vandalisme/beschadiging. De potentiële vanden zijn geconcentreerd in het meest kwetsbare deel van het gebouw: lift, entree en trappenhuis van de galerijwoningen.

– Er ontbreekt een speelplek voor wat grotere kinderen. De speelplek voor peuters is onjuist geplaatst: in het centrum van de rondingen.

– De markering en afscheiding tussen openbaar groen, semi-openbaar groen en privé-tuinen is onvoldoende.

– De gevelafwerking schiet tekort op het gebied van geluidsabsorptie.

– De bergingen zijn buiten het gebouw geplaatst en de bergingsingang is vanuit de woning niet te zien.

– De vuilcontainers zijn onhandig geplaatst (op het binnenterrein), waardoor bewoners een grote afstand af moeten leggen om hun vuilnis kwijt te raken.

– Het gebouw wordt als te groot, te massaal en te 'hard' ervaren. Sommigen vinden de binnenplaats op een gevangenkamp lijken.

De voornaamste *procedurele fouten* zijn:

– De betrokkenheid van de toekomstige bewoners bij de planning van de bouw is gering geweest.

– De toewijzing van de woningen werd buiten de normale urgentie-regels niet aan bijzondere eisen verbonden.

Voorkomen is beter dan...

Uiteraard is het makkelijk om achteraf te roepen dat deze problemen te verwachten waren. Anderzijds kan niet ontkend worden dat in elk geval een deel van de fouten voorspelbaar is, als men met een 'preventieve bril' op naar het bouwkundig ontwerp kijkt. De voornaamste – voorspelbare – bouwkundige fouten laten we hieronder de revue passeren.

In de fase van het *schetsontwerp* (de grote lijn) zijn de volgende fouten gemaakt:

– Een onverstandige verdeling van woningtypen over het gebouw: door woningen voor grote gezinnen te concentreren in de grootschalig opgezette

hoogbouwgedeelten vraagt men om problemen in de semi-openbare ruimten (hal, lift, trappenhuis) aldaar. Beter was geweest om juist deze woningen in kleine clusters in de laagbouw te zetten. Ook de menging van grote gezinnen en jonge alleenstaanden en tweeverdieners (HVAT-woningen) in de hoogbouw is ongelukkig: men heeft juist de twee groepen met de meest uiteenlopende leefstijl bij elkaar gezet.

– Het ontbreken van speelruimte voor oudere kinderen: zeker gezien het feit dat in de directe omgeving van het gebouw (het ligt in een industrieterrein) jeugd- en jongerenvoorzieningen ontbreken, is dit een ernstige omissie.

Ook de plaatsing van de peuterspeelplaats is ongelukkig: door de ligging in het midden van de krommingen ontstaat er geluidsoverlast.

– De plaatsing van de bergingen: door het ontbreken van zicht op de bergingsentree zijn de bergingen niet te controleren door bewoners.

– De nauwe, hoge ronding in combinatie met een betonnen gevel: door deze opzet gaat dit gedeelte van het gebouw werken als een echoput. Gevolg: geluidsoverlast.

Tijdens het *definitief ontwerp en de detaillering* zijn de volgende missers begaan:

– De markering en afscheiding van privétuinen en semi-openbare tuinen is onvoldoende, waardoor een soort niemandsland ontstaat, waarvoor niemand zich verantwoordelijk voelt.

– Gevelabsorptie: gezien de bouwkundige opzet had de gevel op zijn minst afgewerkt moeten worden met geluidsabsorberend materiaal.

– Plaatsing vuilcontainers in binnentuin: de grote afstand tot de woningen werkt de vervuiling (met huisvuil) van semi-openbare ruimtes in het gebouw in de hand. Door de concentratie van containers vervuult de vuilverzamelaars zelf ook snel.

In het algemeen kan hieraan nog worden toegevoegd dat men zich onvoldoende heeft gerealiseerd dat de doelgroep waarvoor het gebouw bestemd was een risico inhield. Bovendien was het gebouw ook in bouwkundig opzicht een experiment. Een experiment is per definitie 'risicovol'. Gezien deze combinatie van risico's had het in dit geval zéker aanbeveling verdiend om vooraf te zoeken naar eventuele zwakke plekken in het ontwerp.

Uit dit voorbeeld kunnen wij op zijn minst afleiden, dat het in dit geval mogelijk zou zijn geweest ten minste een deel van het vandalisme te voorkomen. Bouwkundige beslissingen hebben in dit geval zeker hun steentje bijgedragen aan het ontstaan van de problemen. Daarnaast blijkt echter ook dat vandalisme geen geïsoleerd probleem is: zeker in dit voorbeeld hangen de vandalisme-problemen ook samen met een scala van sociale problemen.

3 Inbraak

3.1 Inleiding

Bouwkundige inbraakbeveiliging verdient om twee redenen meer aandacht. In de eerste plaats zagen we in het tweede deel van dit boek al dat inbraak een delict is dat gestaag in omvang toeneemt. Ten tweede staat de bouwkundige inbraakbeveiliging in Nederland wéér in de kinderschoenen.

Eeuwenlang hebben mensen hun bezittingen beschermd met behulp van dikke muren, angstaanjagende tralies en enorme sloten op stevige deuren. Wij zijn dat ontwend, getuige onze grote ramen, de sleutels onder de mat en het touwtje uit de brievenbus. In het licht van het toenemend aantal inbraken is fysieke preventie een door de eeuwen beproefd middel dat wij niet onbenut mogen laten.

In dit hoofdstuk gaan we in op de specifieke werkwijze van de inbreker. In het volgende hoofdstuk worden vervolgens de bouwtechnische maatregelen besproken die inbraak in een woning kunnen helpen voorkomen. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is, dat bouwtechnische maatregelen slechts zinvol zijn als men de bijbehorende *organisatorische* regels ook opvolgt.

Om een voorbeeld te noemen: voor een woning geldt dat deuren en ramen tijdens afwezigheid altijd moeten worden afgesloten (met het nachtslot). Maar ook andere organisatorische regels zijn essentieel: de ladder in de garage kan toegang geven tot het niet afgesloten raam op de eerste etage, het gereedschap in de schuur kan een inbreker goed van pas komen, het stopcontact voor de heggenschaar kan ook stroom leveren aan de boor van de inbreker, de sleutel onder de mat... het touwtje uit de brievenbus... en ga zo maar door. Kortom: eerst moeten de organisatorische maatregelen worden genomen, dan pas hebben bouwtechnische maatregelen enige zin.*

Een onderwerp waarop we niet ingaan is de *elektronische* beveiliging van gebouwen (alarmsystemen, signaleringssystemen e.d.). Ten eerste omdat dit een zeer specifiek terrein is dat een flinke portie elektrotechnische kennis bij de lezer veronderstelt. Ten tweede omdat elektronische maatregelen over het algemeen veel duurder zijn dan bouw-

* Door het Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven zijn twee folders uitgegeven (een dikke en een dunne) waarin een en ander, inclusief bouwtechnische tips staat vermeld. Deze folders zijn op elk politiebureau gratis verkrijgbaar.

technische maatregelen. We willen hiermee overigens per se niet suggereren dat elektronische maatregelen niet effectief zouden zijn. Waarschijnlijk is eerder het tegendeel het geval.

Een tweede onderwerp dat we niet zullen aanroeren, is de vraag naar het 'optimale' beveiligingsniveau van gebouwen. Dat laatste is te sterk afhankelijk van onder meer de lokale inbraakrisico's en de concrete bouwtechnische preventie mogelijkheden die een bepaalde gebouwde omgeving biedt. Bij onze bespreking van bouwtechnische inbraakbeveiliging ligt de nadruk dus op de minimaal vereiste beveiliging: de 'inbraakpreventieve nullijn' die in een bouwkundig ontwerp in ieder geval gehaald moet worden.

Voor het bepalen van deze 'inbraakpreventieve nullijn' kunnen we deels steunen op een tweetal recent (1983) verschenen normen van het Nederlands Normalisatie Instituut. Deze normen (NEN-5088 en NEN-5089) hebben specifiek betrekking op de inbraakveiligheid van gebouwen. Daarnaast is de beveiligingsindustrie bezig een erkenningssysteem voor beveiligingsbedrijven op poten te zetten.

Voordat we ons gaan verdiepen in het hoe en waar van inbraak en inbraakpreventie in woongebouwen, zullen we kort stilstaan bij deze nieuwe ontwikkelingen, die een eerste aanzet zijn om te komen tot een meer structurele aanpak van de inbraakpreventie in gebouwen. Vervolgens wordt de werkwijze van de inbreker behandeld. Immers: pas als we inzicht hebben in de werkwijze van de inbreker kunnen we bepalen waarop we vooral moeten letten bij inbraakbeveiliging. Tenslotte worden de verschillende werkwijzen gekoppeld aan een viertal veel voorkomende woningtypen, zodat men een beeld krijgt van de meest kwetsbare plekken van deze woningtypen.

*Verkrijgbaar bij het Nederlands Normalisatie Instituut (afdeling verkoop en informatie), postbus 5059 2600 GB DELFT. Kantooradres Kalfjeslaan 2 Delft Tel: 015 - 611061.

** In deze stichting (voor adres: zie adressenlijst) hebben vertegenwoordigers van fabrikanten van sloten, ramen en deuren zitting, evenals een representant van de BNA en de bouwministeries. De stichting stelt de keuringsreglementen op waarmee het hang- en sluitwerk gekeurd kan worden (inhoudelijk conform NEN 5089). Bestaan er geen normen dan stelt de SKG deze zelf op. De keuring zelf is in handen van de Stichting Centrum voor Oppervlakte Technologie (COT).

3.2 Orde in de inbraakpreventie: normen en erkenningssystemen

3.2.1 Normen voor bouwtechnische inbraakbeveiliging

Na enkele jaren van voorbereiding zijn recent een tweetal normen verschenen die betrekking hebben op bouwtechnische beveiliging van gebouwen. Het zijn de normen NEN-5088 en NEN-5089.*

De *NEN-5088* is opgesteld om de inbraakbeveiliging van woningen te verbeteren. Zij geeft regels voor het toepassen van hang- en sluitwerk en beschrijft bouwtechnische beveiligingsmaatregelen. Bovendien wordt het hang- en sluitwerk ingedeeld in drie categorieën:

- standaard (voorzien van één ster)
- zwaar (twee sterren)
- extra zwaar (drie sterren).

Hang- en sluitwerk dat voldoet aan de minimumeisen met betrekking tot inbraakwering valt in de klasse 'standaard'. In de klassen 'zwaar' en 'extra zwaar' is het hang- en sluitwerk opgenomen dat aan hogere eisen voldoet.

Sommige soorten hang- en sluitwerk zijn slechts genormeerd in één klasse: de klasse 'algemeen'. Hieronder vallen bijvoorbeeld raamboompjes en dergelijke.

In de norm *NEN-5089* worden de eisen en beproevingsmethoden gesteld waaraan een slot moet voldoen of aan wordt onderworpen, wil het in één der klassen kunnen worden ingedeeld. De Stichting Kwaliteitscentrum Gevelementen (SKG)** verzorgt de keuring van het hang- en sluitwerk. Zowel het slot als geheel, als de onderdelen ervan worden aan een keuring onderworpen. Voldoet het slot dan mag het SKG keurmerk worden gevoerd. Dit keurmerk is zo ingeslagen dat de klasse en de naam van de keurende instantie na montage zichtbaar blijven.

Hoewel het zeer verheugend is dat vanuit het NNI aandacht wordt besteed aan de inbraakveiligheid van woningen, zijn twee kritische kanttekeningen op hun plaats. Ten eerste is de normcommissie bij de normstelling zeer behoudend te werk gegaan: de bestaande Hollandse praktijk is als uitgangspunt gekozen. De normen die bijvoorbeeld in de Scandinavische landen

voor inbraakwering gelden zijn beduidend zwaarder dan de Nederlandse.

Een tweede kanttekening is dat *sloten* wel zijn genormeerd, maar niet de *bevestiging* daarvan. Evenmin worden er eisen gesteld aan de constructie waarvan het slot deel uit maakt (bijvoorbeeld de dikte van de deur en de verankering van het kozijn).

Met name bij het maken van een verantwoorde keuze tussen opbouw- en insteeksloten stuiten we op het probleem dat de bevestigingswijze en de eisen die aan de constructie worden gesteld niet in de normen zijn opgenomen.

Het is te hopen dat de commissie bij een toekomstige normherziening een ruimere opdracht krijgt en niet alleen naar het slot kijkt. De hele buitenhuid van het gebouw/de woning kan dan in de beschouwing worden betrokken of, als dat te ambitieus is, in ieder geval de gevelopeningen.

Een laatste opmerking betreft de bekendheid van de norm. Daar is het slecht mee gesteld. Uit een onderzoek in opdracht van het Regionaal Bureau Voorkoming Misdrijven te Eindhoven bleek dat ongeveer 60% van de architecten en woningbouwverenigingen de inhoud van de norm niet kende. Ongeveer een derde van de ondervraagden wist zelfs niet van het bestaan van een dergelijke norm! Hier ligt een terrein braak dat dringend om aanpak vraagt.

3.2.2 De erkenningssystemen voor beveiligingsbedrijven

In de afgelopen jaren is er overleg gevoerd om te komen tot een regeling tot erkenning van bouwkundige beveiligingsbedrijven en electrotechnische beveiliging installateurs. De electrotechnici zijn tot overeenstemming gekomen in de 'REB 1983', die bij het Ministerie van Economische Zaken is gedeponneerd. De reglementen voor de electrotechnici zijn daarmee gedetailleerd vastgelegd.

Helaas is het overleg van de bouwers geflopt. Er bestaat momenteel wel een tijdelijke regeling voor de erkenning van bouwkundige beveiligingsbedrijven, genaamd de RBBT: de Voorlopige Registratie Bouwkundige Beveiligingsbedrijven door de TBBS*. Dit voorlopig reglement is zeer globaal van aard: er worden bepaalde minimum-eisen

aangaande vakkennis gesteld, bovendien is er een intentieverklaring in opgenomen. De bedrijven die zich hiermee akkoord verklaren mogen het logo 'geregistreerd door de TBBS' voeren.

De regeling heeft een voorlopig karakter en geldt tot 1 april 1987. Op die datum hoopt men een doeltreffende regeling te hebben ontworpen die voor alle partijen aanvaardbaar is.

3.3 De werkwijze van de inbreker

In het tweede deel van dit boek hebben we al vrij uitgebreid stilgestaan bij het delict inbraak. In deze paragraaf zullen een korte samenvatting en uitwerking presenteren van die delen uit het inbraak hoofdstuk die direct op de woning betrekking hadden. Daardoor overlapt deze paragraaf enerzijds hier en daar met het desbetreffende hoofdstuk. Anderzijds dient men zich bewust te zijn van het feit dat we op zeer veel relevante achtergrond-informatie hier niet ingegaan. Die informatie kan de lezer in de eerste twee delen van dit boek naslaan.

Goede inbraakbeveiliging begint met drie vragen:

- Wanneer gaat de inbreker aan de slag?
- Waar probeert hij in te breken?
- Hoe probeert hij in te breken?

Als wij een antwoord weten op deze vragen kunnen we gaan nadenken over de manier waarop we hem het leven zuur kunnen maken.

Uiteraard is er geen eenduidig antwoord mogelijk op de bovenstaande vragen: 'de' inbreker bestaat niet. Er zijn vele verschillende soorten inbrekers, met verschillende werkwijzen. Bovendien is lang niet alles bekend over de werkwijze van inbrekers. We moeten ons baseren op wat er bekend is uit politiegegevens en uit een aantal plaatselijke onderzoeken. Een volledig beeld kunnen die gegevens nooit geven.

Wanneer gaat de inbreker aan de slag?

Uit politiegegevens blijkt, dat de meeste inbraken (55%) in de uren van de avond (27%) en de nacht (28%) worden gepleegd. Toch vindt nog altijd 30% van de inbraken overdag (6.00 - 18.00 uur) plaats. Van 15% is het tijdstip onbekend. Evenmin is bekend hoe

* TBBS Stichting Technisch Bureau ter Bevordering van Schadepreventie, adres: zie adressenlijst, bijlage 3.

inbraken over werkdagen en het weekeinde verdeeld zijn.

Men denkt wel eens, dat er in de vakantieperiode meer wordt ingebroken, maar dat wordt door de politiecijsers niet bevestigd. Wel is er sprake van een kleine opleving in het laatste (donkere) kwartaal van het jaar.

De cijfers bevestigen deels het traditionele beeld van de inbreker die op pad gaat zodra het donker invalt. Toch is daglicht geen garantie tegen inbraak: een derde deel van de inbraken vindt overdag plaats. Bij afwezigheid moet het 'nachtslot' – ondanks haar suggestieve naam – dus ook overdag gebruikt worden.

Waar breekt de inbreker in?

Men neemt meestal aan dat inbrekers bij voorkeur aan de *achterzijde* van woningen inbreken. Dat is meestal de kant van de woning die uit het zicht ligt en die in technopreventief opzicht het zwakst is. In Nederland is deze veronderstelling nog nooit echt goed uitgezocht. Er zijn wel enkele plaatselijke onderzoeken die enig licht werpen op deze verder nog vrij duistere materie. Uit een politie-onderzoek in Hilversum blijkt dat bij inbraak in woningen in 83% van de gevallen aan de *achterzijde* wordt ingebroken (12% voorzijde, 4% zijkant, 1% via dak).

Uit het veldonderzoek (De Savornin Lohman e.a., 1986) kwam naar voren dat de benaderde kant duidelijk samenhangt met de *zichtbaarheid*. Inbrekers hebben dus geen 'blinde voorkeur' voor de achterzijde: als de achterzijde van de woning in het zicht van andere woningen ligt en de voorzijde niet, dan breekt men aan de voorzijde in. Als beide zijden van de woning in het zicht van andere woningen liggen, dan heeft de desbetreffende woning een lager inbraakrisico dan vergelijkbare woningen, die niet aan beide zijden in het zicht liggen.

Hoe breekt de inbreker in?

Wat betreft de manieren waarop inbrekers woningen binnendringen – de zogenaamde 'modus operandi', of operandus – weten we iets meer dan over de benaderde zijde. Ten eerste beschikken we over landelijke gegevens uit de CBS-slachtoffer-enquêtes*, waarin aan inbraakslachtoffers gevraagd is hoe (volgens hen) de inbreker is binnengekomen.

Voorts is er door een aantal plaatselijke politiekorpsen onderzoek gedaan naar de modus operandi van inbrekers in hun plaats of regio. De uitkomsten van het CBS onderzoek en de resultaten van een drietal plaatselijk onderzoeken (in Hilversum, de regio Utrecht en de regio Friesland** staan in de tabel samengevat.

* Jaarlijkse enquêtes onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking ouder dan 15 jaar, bedoeld om een indruk te krijgen van de werkelijke omvang van de (kleine) criminaliteit in Nederland.

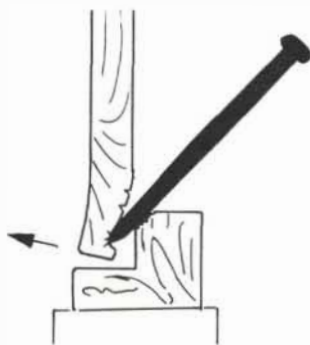
** Deze politie-onderzoeken hebben overigens betrekking op gebieden die bepaald niet representatief zijn voor de 'gemiddelde' Nederlandse woonsituatie (Hilversum: 'goudkust'; Utrecht: de regio (platteland), maar niet de stad Utrecht zelf; Friesland: vnl. plattelandsgedebied). Zie voor de basisgegevens: CBS, Hilversum 1986, Utrecht 1984 en Leusink 1984 (Friesland).

*** 'Raam geforceerd' komt in de CBS-gegevens niet als aparte categorie voor. Waarschijnlijk bestaat de CBS-categorie 'anders' voor een groot deel uit gevallen, waarin een raam geforceerd is.

Modus operandi inbraak

	CBS (1980-'82)	Hilversum (1985)	Utrecht (1984)	Friesland (1983)
Deur geforceerd	35%	44%	28%	27%
Raam geforceerd	—***	22%	17%	10%
Ruit kapotgeslagen	16%	14%	22%	17%
Via niet gesloten deur of raam	14%	5%	11%	14%
Met sleutel of looper	12%	3%	6%	12%
Anders	18%***	12%	14%	10%
Onbekend	5%	—	2%	9%
	100%	100%	100%	100%

De overeenkomst tussen politie- en slachtoffergegevens is vrij groot, hoewel er wel sprake is van plaatselijke variaties. Drie werkwijzen komen uit alle onderzoeken naar voren als zeer populair, te weten: het forceren van een deur of van een raam (meestal ter hoogte van het slot) en het inslaan van een ruit (waarna men vaak door handreiking een deur of raam kan openen). Het forceren van een raam of deur gebeurt meestal op vrij eenvoudige wijze. Men zet een breekijzer, een schroevendraaier of een ander stevig dun voorwerp tussen het kozijn en deur (c.q. tussen raam en raamspanning) en wrikt zo de deur of het raam open.

Uit een publikatie naar aanleiding van een Themadag Inbraakpreventie voor politie-functionarissen (Olthof 1985) blijkt dat we de gebruikte inbraakmethoden als volgt verder onder kunnen verdelen.

NB: de in het schema gegeven percentages zijn indicaties, die ontleend zijn aan de voorgaande tabel.

Inbraakmethoden nader uitgesplitst

Via de deur: circa 40% van de inbraken

1. Forceren met een breekwerktuig
2. Terugdrukken slotschoten
3. Slotmanipulatie via raam, ruit of brievenbus
4. Overig: slot doorboren, uiteendrukken van deurstijlen, verwijderen van scharnierpennen.

Via raam of ruit: circa 35% van de inbraken

1. Forceren raam
2. Slotmanipulatie via klein gat in glas
3. Terugdrukken slotschoot
4. Overig: boren, verwijderen glas (bij voorkeur bij buitenbeglazing), verwijderen scharnierpennen.

Insluiping: circa 10% van de inbraken

- 1 Openstaand (ventilatie)raam
- 2 Loper: bontebaardsloten achterdeur

Overig: circa 15% van de inbraken

1. Daklicht
2. Dak
3. Gevel
4. Wand
5. Vloer

Het forceren van een deur of raam.

Er zijn nog veel meer methoden te noemen. Geen enkele lijst kan volledig zijn. Twee methoden springen er echter wel duidelijk uit. Dat zijn de inbraken via de deur en via het raam. Op deze twee methoden zullen we in het volgende hoofdstuk vooral onze aandacht richten.

Samenvatting

We kunnen nu een globaal antwoord geven op de drie vragen die we ons in het begin van deze paragraaf stelden. We maken daarbij het voorbehoud dat sommige antwoorden gebaseerd zijn op onvolledige kennis van de werkwijze van inbrekers.

Inbrekers opereren bij voorkeur als het donker is. Toch vindt nog een derde van de inbraken overdag plaats: het nachtslot heeft ook overdag een functie.

Woningen worden waarschijnlijk vaker via de achterzijde benaderd. Dit is bij veel woningen de kant die uit het zicht van de straat en/of van andere woningen ligt. Voor deze keuze zijn twee goede redenen aan te voeren.

1. De achterdeur komt in het algemeen uit op privé terrein waar de inbreker zich relatief onbespied weet (tuinafscheiding, verlichting etc).
2. De bouwers in Nederland hebben grote minachting voor de achterdeur. De voordeur krijgt een stevig cilinderslot en is stevig uitgevoerd. De achterdeur wordt uitgevoerd met een soort kastslot, is minder van kwaliteit en vaak kwistig van glas voorzien.

In een groot aantal gevallen worden deur of slot geforceerd. De inbreker gebruikt bij het forceren van deuren of sloten over het algemeen zeer simpele middelen. Hij gebruikt bijvoorbeeld een grote schroevendraaier of een breekijzer en soms een boor. Ramen zijn ongeveer even populair als deuren: in ruim een derde van de gevallen wordt een raam geforceerd of een ruit ingeslagen. Voorts komt de inbreker ook vrij vaak binnen zonder braak te plegen: hij gebruikt een loper of valse sleutel of hij wandelt gewoon naar binnen via een onafgesloten deur of raam.

3.4 Inbraak in verschillende typen woningen

Naast een indeling naar werkwijze kunnen we inbraken ook indelen naar het type woning waarin ingebroken wordt. Zeker als we het hebben over woningtypes begeven we ons echter op glad ijs wat feitenkennis betreft. In Nederland is nog nauwelijks onderzoek verricht waarin een verband werd gelegd tussen woningtype en inbraak(methoden). Toch zullen we hieronder een beeld schetsen van inbraakmethoden in vier veel voorkomende Nederlandse woningtypen. Het is noodzakelijkerwijs een enigszins hypothetisch beeld, dat gebaseerd is op een combinatie van feitenkennis (onderzoek/politie), ervaringskennis (politie) en logisch nadenken (de auteurs). We zullen hieronder vier woningtypen behandelen:

1. Portiekwoningen
2. Galerijwoningen
3. Rijtjeswoningen
4. Vrijstaande woningen

3.4.1 Portiekwoningen

Voor zover bekend zijn met name portiekwoningen die op de begane grond of op de beletage liggen, inbraakgevoeliger dan de hoger gelegen woningen (zie het veldonderzoek De Savornin Lohman e.a., 1986).

De woningen (half) op de begane grond zijn over het algemeen aan twee kanten te benaderen en te verlaten. Er zijn dus meer aanloop- en vluchtroutes dan bij de hoger gelegen woningen, die meestal alleen via de voordeur van de woning te benaderen zijn. De benaderbaarheid aan de achterzijde kan beïnvloed worden door de gekozen verkavelingsvorm: een gesloten bouwblok, waarbij het binnenterrein alleen te bereiken is door bewoners, verdient vanuit dit oogpunt de voorkeur boven een open verkavelingsvorm. Toch bieden ook hoger gelegen woningen aardige perspectieven voor de inbreker. Het – meestal inpandige – trappehuis onttrekt hem aan het zicht van de straat, waardoor hij relatief ongestoord de voordeur van de woning kan bewerken. Veel portiekwoningen in Nederland (met name de oudere generatie) hebben een portiek dat open is: geen portiekdeur of een deur die niet afsluitbaar is. Tegenwoordig worden

portiekwoningen vaker uitgevoerd met een afsluitbare portiekdeur.

Of een afsluitbare portiekdeur een barrière vormt tegen inbrekers hangt voor een groot deel af van het bewonersgedrag. Als de portiekdeur regelmatig open blijft staan en/of als men klakkeloos voor iedereen opendoet, dan zal een afsluitbare deur weinig effect sorteren. Een technisch middel om bewonerscontrole op bezoekers te bevorderen is het aanbrengen van een huistelefoon, zodat bezoekers zich eerst moeten identificeren voordat zij binnengelaten worden.

Resumerend:

In portiekwoningen moet met name aandacht besteed worden aan de beveiliging van de woningen die op de begane grond of op de beletage liggen. Opties zijn: het aanbrengen van extra technische beveiliging en/of het beschermen van de achterzijde door gesloten blokken te bouwen.

Voor de hoger gelegen woningen kan men meestal volstaan met het beveiligen van de voordeur van de woning.

Een afsluitbare portiekdeur kan een extra barrière opwerpen, combinatie met een huistelefoon is aan te bevelen. Gesloten, inpandige trappehuizen belemmeren het (toe)zicht op de woningentree's vanaf de straat.

3.4.2 Galerijwoningen

Ook de meeste galerijwoningen hebben slechts één benaderbare zijde: de gevel aan de kant van de galerij.

Niet alle galerijwoningen hebben een gemetselde gevel, soms is er een bekleding van plaatmateriaal (bijv. asbest) of hout aangebracht. Deze materialen zijn eenvoudiger te verwijderen of kapot te maken en leveren dus een extra inbraakrisico op. De toegang tot de galerij zelf is zelden afsluitbaar, sterker nog: vaak kan men het gehele gebouw vrijelijk in- en uitlopen. Is het gebouw wel afsluitbaar (bij de centrale entree of per galerij) dan hangt de effectiviteit van die afsluiting weer af van bewonersgedrag in combinatie met de aanwezigheid van technische voorzieningen die bewonerscontrole bevorderen (zie portiekwoningen). Soms zijn galerijwoningen op de eerste etage ook aan de achterzijde te bereiken: men kan het balkon opklimmen via uitsteeksels in de daaronder gelegen gevel (bijv. de dorpels van bergingsramen). Of er zicht is op de galerijzijde van de woningen hangt onder meer af van de plaatsing van flats ten opzichte van elkaar. Zicht vanaf de straat zal hooguit tot de tweede of derde etage reiken.

Resumerend:

Inbraakwering in galerijflats betekent het beveiligen van de woning aan de zijde van de galerij: geen kwetsbare gevelbekleding en goed hang- en sluitwerk. Afsluiting van (delen van) het gehele gebouw moet gepaard gaan met controlebevorderende technische voorzieningen. Uitspringende delen in de benedengevel die inklimming van balkons mogelijk maken moeten vermeden worden.

3.4.3 Rijtjes eengezinswoningen

Inbraak in een rijtjeswoning gebeurt meestal via deuren of ramen op de begane grond. Vooral de gevel die niet in het zicht ligt is in trek. Dat is natuurlijk vaak de achterkant.

De gevels op de hoger gelegen verdiepingen lopen veel minder gevaar. Het balkon mag echter niet vergeten worden. Het geveldeel dat uitkomt op een eenvoudig te bereiken balkon loopt hetzelfde risico als een gevel op de begane grond.

Aangezien de inbreker bij dit type woningen vaak onder (visuele) dekking kan opereren, zijn kwetsbare gevelmaterialen (asbest, hout) hier helemaal uit den boze.

Afhankelijk van de bereikbaarheid kan het dak van de woning ook een inbraakrisico vormen. Eenmaal op het dak aangeland kan een inbreker het huis binnenkomen door een dakraam of door een gat te maken in het dakvlak zelf (dakbeschot).

Resumerend:

Inbraak in een rijtjeswoning vindt plaats via een bereikbare opening die bij voorkeur uit het zicht ligt. De inbraakwering van een rijtjeswoning moet dus altijd de bereikbare openingen van de buitenhuid van het gebouw omvatten. Extra aandacht voor de openingen die uit het zicht liggen is gewenst.

Op niet of slecht zichtbare plaatsen moet de gevel zelf ook voldoende inbraakwerend zijn: geen kwetsbare gevelbedekking. Als het dak eenvoudig bereikbaar is moet men dakramen vermijden of goed beveiligen en een stevig dakbeschot aanbrengen.

3.4.4 Vrijstaande woningen

De vrijstaande woning is om diverse redenen kwetsbaarder dan de hiervoor besproken woningtypen. Ten eerste is deze woning meestal van alle (vier) zijden te benaderen, ten tweede trekken deze 'woningen van de rijken' - waarschijnlijk - vaker de meer ervaren (en beter geoutilleerde) inbreker aan, die niet voor een kleintje vervaard is.

Net als bij de rijtjeswoning is de gevel van de begane grond het eerste doelwit van de inbreker op de voet gevolgd door de gevel achter het balkon op de eerste verdieping en het beklimbare dak. Vergeleken met de rijtjeswoning heeft de vrijstaande woning twee kwetsbare gevelvlakken erbij, wat

meestal meer mogelijkheden geeft om uit het zicht te opereren. Het dakmateriaal moet - vergeleken met dat van de rijtjeswoning - weerstand kunnen bieden aan een nog brutaler aanval.

Resumerend:

In feite is er qua inbraakmethoden geen essentieel verschil tussen de rijtjeswoning en de vrijstaande woning. Er is wel een verschil in gradatie: de gebruikte methode zal vaak van meer professionele aard zijn en er zijn meer benaderbare vlakken. Dit betekent dat de bouwkundige beveiliging van deze woningen veelomvattender en kostbaarder moet zijn, dan voor de rijtjeswoning het geval is.

4 De bouwtechnische preventie van inbraak

4.1 De preventie van inbraak: een denkraam

We herinneren de lezer er hier nogmaals aan dat dit deel alleen ingaat op preventie door het (met bouwtechnische maatregelen) verminderen van de *mogelijkheid* tot het plegen van inbraken. Voordat wij ons gaan verdiepen in de details van technische inbraakpreventie willen we nog even wat dieper ingaan op de vraag wat 'verminderen van de mogelijkheid' in het geval van inbraak betekent. Het best kunnen we dit doen door wat nauwkeuriger te kijken naar de stappen die de inbreker moet nemen om een inbraak te volvoeren. Iedere stap biedt namelijk mogelijkheden tot preventie.

De vier stappen die de inbreker moet nemen om een inbraak met succes te volvoeren zijn:

1. De *planning* van de inbraak. Afhankelijk van het type inbreker kan de planning variëren van kort en oppervlakkig (de 'gelegenheds-inbreker') tot zeer lang en gecompliceerd (de bankkluiskraker). In ieder geval resulteert deze stap in de keuze van het inbraakobject.
2. Het *toegang verschaffen*. Als de organisatorische maatregelen goed uitgevoerd zijn (de deur zit inderdaad op slot) moet de inbreker zich geforceerd toegang verschaffen tot de woning.
3. Het *verzamelen van de buit*: nadat hij zich toegang heeft verschaft, moet de inbreker de buit gaan verzamelen. Men kan deze fase bemoeilijken door kostbare zaken binnenshuis goed op te bergen (bijv. in een kluis).
4. Het *afvoeren van de buit*: uiteraard moet de inbreker ook weer weg zien te komen met zijn buit. Als hij via een dakraam of bovenlicht is binnengekomen en als hij omvangrijke zaken mee wil nemen (schilderijen, video, tv) dan zal hij soms uit moeten breken door een raam of deur te forceren.

Tijdens de laatste drie stappen loopt de inbreker kans om gesnapt te worden. Over het algemeen heeft hij dus haast. Op deze wetenschap en op de wetenschap dat de gehanteerde inbraakmethoden simpel zijn, baseert men de bouwtechnische beveiliging. In elk van de bovenstaande fasen kunnen

bouwtechnische maatregelen van nut zijn. De technopreventieve voorzieningen die we zullen bespreken hebben vooral betrekking op de tweede stap in dit proces: het verschaffen van toegang tot de woning.

Voordat we de individuele inbraakpreventieve voorzieningen bespreken, eerst nog enkele algemene opmerkingen:

De samenhang tussen technopreventie en zichtbaarheid

Inbrekers zijn als de dood om gezien te worden tijdens het plegen van de inbraak. Hoe groter de weerstand van het inbraak-object is, des te groter de kans dat hij het opgeeft of dat hij ontdekt (gezien) wordt. De weerstand van het gebouw wordt bepaald door de kwaliteit van sloten, deuren, ramen, wanden en daken.

De kans op ontdekking wordt – naast de tijd die nodig is om de weerstand te overwinnen – ook sterk bepaald door zichtbaarheidsfactoren:

- de ligging van de aangevallen plek ten opzichte van de straat en van andere woningen,
- de aanwezigheid van obstakels, waardoor de inbreker zich aan het zicht kan onttrekken,
- het verlichtingsniveau.

Goede beveiliging houdt dus in:

- zorg voor zoveel mogelijk zicht (en als het donker is: licht), met name op kwetsbare gebouwdelen én
- zorg voor goede technische beveiliging, met name op slecht zichtbare plekken.

De onderlinge samenhang van technische maatregelen.

Bij het treffen van maatregelen die het inbreken bemoeilijken moet worden gelet op de onderlinge samenhang van de maatregelen. Uiteraard moeten – met name als men over een beperkt budget beschikt – de plekken die de meeste mogelijkheid tot inbraak bieden het eerst beveiligd worden. Deze meest kwetsbare plekken moet men dan wel allemaal beveiligen. Het heeft weinig zin om bepaalde kwetsbare plekken goed te beveiligen ten koste van de beveiliging van andere – even kwetsbare – plekken. De dader zal dan gewoon zijn werkwijze wijzigen: in plaats van de – nu beveiligde – deur pakt hij het niet beveiligde raam naast de deur.

Kortom: als een woning vier kwetsbare ramen heeft, dan kan men beter alle vier ramen op

'standaard'-niveau beveiligen dan twee ramen 'zwaar' en twee ramen niet.

Bovendien moet men erop letten dat het gebruikte hang- en sluitwerk in 'zwaarte' overeenkomt met de constructie waarin of waarop het wordt aangebracht: een 'extra zwaar' slot op een kartonnen deur is natuurlijk zinloos.

Beveiliging van bergingen

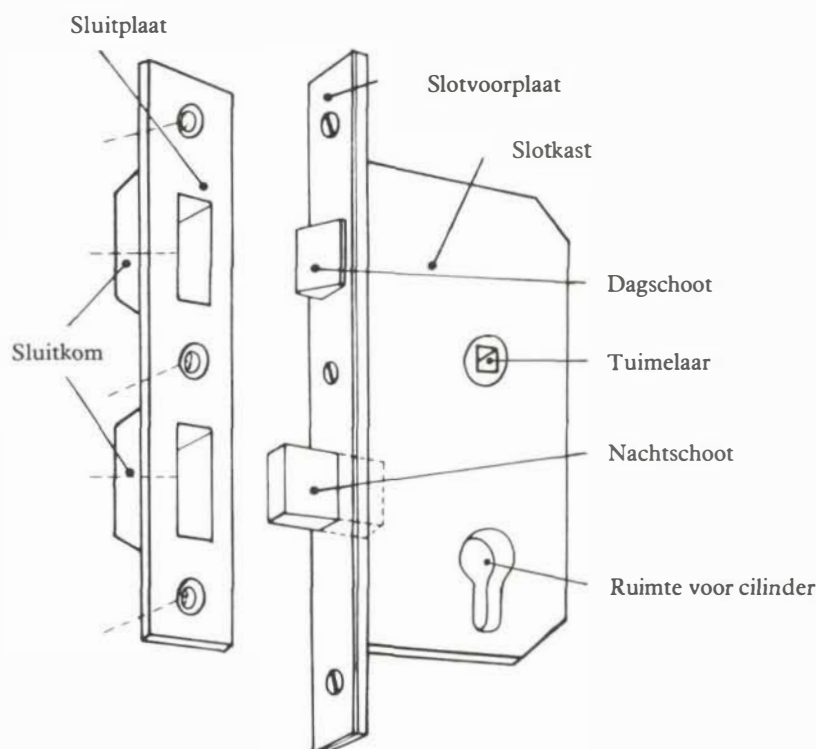
In principe gaat dit hoofdstuk over beveiliging van woningen. In bergingen wordt echter ook veel ingebroken. Met name in meergezinswoningen met concentraties van bergingen in de kelder of op de begane grond kan deze vorm van inbraak veel overlast geven. In principe zijn de technopreventieve voorzieningen die onder het kopje 'Het slot' en onder het kopje 'De deur' besproken worden ook van toepassing op de beveiliging van bergingen. Daarnaast verdient vermelding dat het plaatsen van bergingen op de begane grond (onder de woonlagen) uit inbraakpreventief (èn vandalismepreventief) oogpunt een ongelukkige keuze is. De alternatieven voor de plaatsing van bergingen zijn in dit deel bij vandalisme al aan de orde geweest.

In de volgende paragrafen behandelen we eerst het slot, vervolgens gaan we in op de belangrijkste gevelopeningen en gebouwdelen die in aanmerking komen voor beveiliging. Per onderdeel worden de meest gebruikte inbraakmethoden en de mogelijkheden tot beveiliging besproken. We gaan bij de behandeling van de onderdelen verder niet in op woningtypes of risicozones. We vertrouwen erop dat iemand die de beveiliging van bijvoorbeeld een galerijwoning wil verzorgen na het lezen van het voorgaande onze bouwtechnische adviezen zelf kan interpreteren.

4.2 Het slot

4.2.1 Het slot in onderdelen

Voor een goed begrip geven wij hieronder eerst een kort overzicht van de onderdelen en de werking van het slot. Het slot bestaat uit de volgende onderdelen:

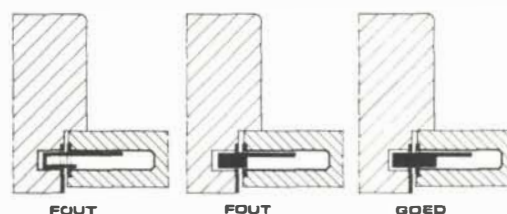
Het slot in onderdelen.

1. De *slotkast*: waarin de werkende delen van het slot zijn ondergebracht.
2. De *slotvoorplaat*: de plaat waaruit de schoten komen en waarmee het slot in de deur wordt bevestigd.
3. De *nachtschoot*: de blokvormige schoot die door de sleutel heen en weer wordt bewogen en die dient om de deur te vergrendelen. Eén sleutelomwenteling noemt men een toer. Er zijn sloten waarbij de sleutel twee keer moet worden omgedraaid voordat de schoot volledig uit is. Men spreekt dan van een tweetoerslot.
4. De *dagschoot*: de schoot met het schuine vlak die onder veerspanning staat en die na intrekking door sleutel, kruk of knop vanzelf weer uit de slotkast springt.
5. De *tuimelaar*: het draaiende onderdeel met vierkant gat, waardoor de krukstift steekt en waarmee de dagschoot wordt bediend.
6. Het *cilindergat*.
7. De *sluitplaat* met *sluitkommen*: de plaat in de kozijnstijl waarin de schoten vallen als de deur dicht is.

Uiteraard moet het gehele slot stevig zijn en goed functioneren. Naast de kwaliteit van de slotkast en het slotmechanisme zijn er drie onderdelen die met name van belang zijn:

- de *schoten* moeten voldoende lengte hebben en stevig zijn;
- de sluitplaat moet voorzien zijn van *sluitkommen* om manipulatie van de schoot tegen te gaan;
- het slot moet stevig *beslag* hebben (veiligheidsbeslag), ter versteviging van slot en deur.

Lengte van de nachtschoot.

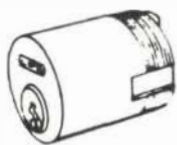
Sluitkommen in afsluitplaat.

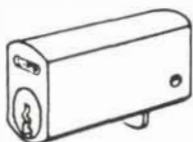
Veiligheidsbeslag.

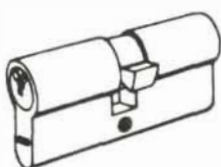
Drie typen cilinders.

rondecilinder

meubelcilinder

profielcilinder

4.2.2 Soorten sloten

Uiteraard bestaan er allerlei typen en soorten sloten. Sloten kunnen verschillen naar sleuteltype, bedieningswijze en montagewijze.

1. Sleuteltype

De belangrijkste typen zijn:

- het bontebaardslot
- het klavierslot
- het cilinderslot

Het bontebaardslot (in de handel soms ook handig 'semi klavierslot' genoemd) is niet geschikt voor buitendeuren, omdat het aantal sleutelvarianties te gering is. Het is dus eenvoudig met een looper of valse sleutel te openen. Toch zijn in Nederland veel woningen aan de achterzijde (keukendeur, tuindeur) voorzien van dergelijke inferieure sloten.

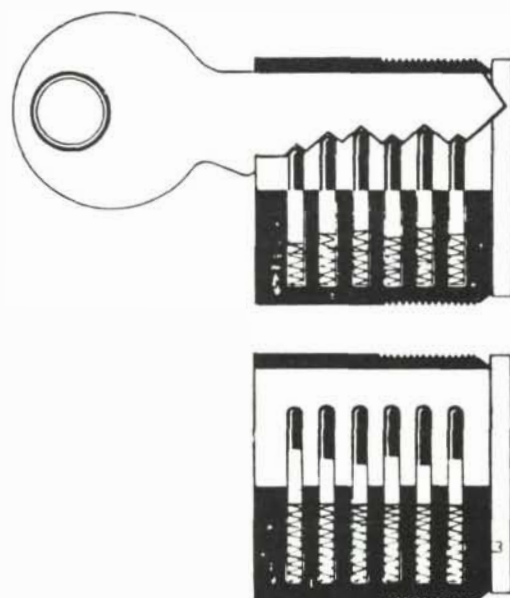
Alleen het klavierslot en het cilinderslot kunnen de kwalificatie 'veiligheidsslot' verdienen*. Het klavierslot heeft als voordeel dat de bediening van de slotschoot volledig opgenomen is binnen de schootkast, waardoor het extra beschermd is. Cilindersloten bestaan er in allerlei soorten en maten. Klassiek is het type 'lipsslot', met de getande sleutel (zie afbeelding, maar er zijn ook types die met boorcodering of magnetische codering werken. Het cilinderslot laat zeer veel sleutelvarianties toe, maar is soms makkelijker te manipuleren dan het klavierslot, omdat de cilinder buiten de schootkast steekt.

2. Bedieningswijze

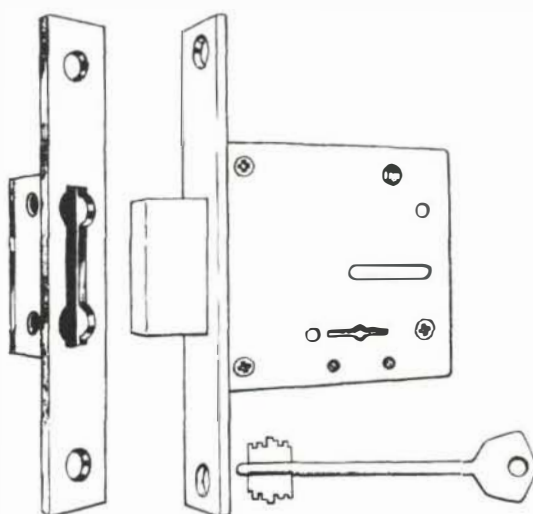
We onderscheiden:

- hoofdsloten: sloten met dag- en nachtschoot, doorgaans aan beide zijden te bedienen; de deur valt vanzelf in het slot (dagschoot) als men de deur sluit;
- bijzetsloten: sloten met alleen een nachtschoot, doorgaans aan beide zijden te bedienen;
- grendels (inboor-, insteek-): doorgaans aan de binnenzijde te bedienen, maar er zijn ook afsluitbare uitvoeringen die aan beide zijden bedienbaar zijn.

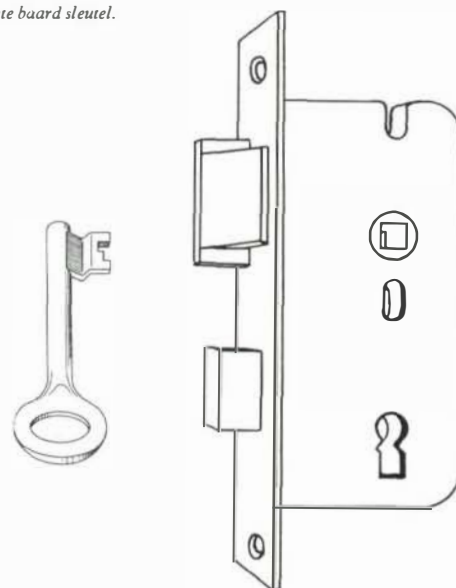
Het klassiek 'lipsslot' met getande sleutel.

Klavier slot.

Bonte baard sleutel.

* Alleen bepaalde soorten sloten kunnen voldoen aan de voorwaarden die in de norm NEN-5088 gesteld zijn. Sloten die hierop gekeurd zijn (door het SKG) en die de test gehaald hebben noemen we hieronder 'veiligheidssloten'. Hetzelfde geldt overigens voor andere onderdelen van het hang- en sluitwerk: alleen grendels en beslag met een SKG-keurmerk krijgt de kwalificatie veiligheids-grendel, -beslag, etc.

3. Wijze van montage

We onderscheiden:

- insteeksloten, die in de constructie (deur/raam) zelf verzonken worden (zie de afbeelding van 'het slot in onderdelen' waar we deze paragraaf mee openen);
- opbouwsloten, die op de constructie gemonteerd worden.

Het antwoord op de vraag of men een slot moet 'insteeken' of opbouwen, wordt door een aantal factoren bepaald:

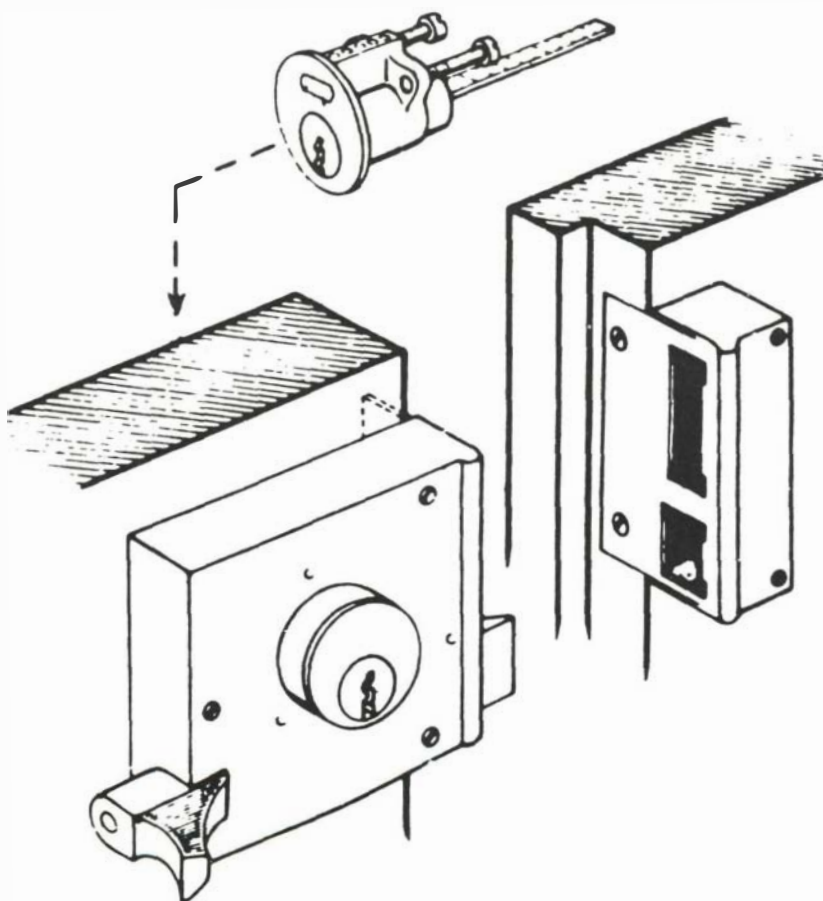
- Bij het aanbrengen van sloten moeten deur, raam en kozijn zo min mogelijk worden verzwakt.
- De kracht die op het slot wordt uitgeoefend bij een poging tot forceren, moet kunnen worden overgebracht op raam en kozijn.
- De uitgaven voor slot en montage. De som van de kosten voor het slot en de montagekosten bepaalt welk slot wordt toegepast, mits voldaan wordt aan de eerste twee eisen.

Aan het eerste en derde criterium voldoen opbouwsloten het best. Bij de montage wordt vrijwel geen materiaal van deur, raam en kozijn verwijderd. De prijzen van de opbouw- en insteeksloten ontlopen elkaar niet veel, het

opbouwslot is echter eenvoudiger en sneller te monteren.

Aan het tweede criterium voldoen insteeksloten beter dan opbouwsloten. De krachten die tijdens een poging tot forceren worden uitgeoefend worden door slotkast en sluitkom op deur en kozijn overgebracht, echter wel ten koste van een plaatselijke verzwakking, maar wat weer wordt goedge maakt door het bijbehorende beslag. De wijze van bevestigen van opbouwsloten geeft doorgaans onvoldoende garantie tijdens een forceerpoging. Tot op heden worden de traditionele opbouwsloten met houtschroeven bevestigd die tijdens een forceerpoging op trek worden belast - en niet zoals bij de insteeksloten - op afschuiving. Door een radicaal andere bevestigingsmethode, zouden opbouwsloten aan alle drie criteria voldoen. Op het ogenblik verdienen insteeksloten de voorkeur mede door de steeds verder gaande standaardisatie.

Het opbouwslot.

4.2.3 Waar moet een goed slot op berekend zijn?

De meest gebruikte methode om een slot de baas te worden is het terugdrukken van de schoten van het slot met behulp van een schroevendraaier. Dit wordt onmogelijk als men een sluitplaat met sluitkommen toepast. De schroevendraaier stuit nu op de kom in plaats van op de schoot.

Andere methoden, die wat minder frequent voorkomen staan in het onderstaande schema in telegramstijl opgesomd.

Uit deze lijst van methoden blijkt dat een deugdelijk slot op zijn minst aan de volgende vereisten moet voldoen:

- Een stevige gesloten sluitkom (een sluitplaat zonder kommen is uit den boze).
- Een stevige slotvoorplaat.
- Dag- en nachtschoten van voldoende lengte.
- Beveiliging tegen doorboren van de cilinder en doorboren van de slotkast.

Voor de *montage* van het slot geldt:

- Bevestiging met behulp van veiligheidsbeslag.
- Het slot moet op de juiste wijze worden gemonteerd waarbij de juiste bevestigingsmaterialen van voldoende lengte moeten worden gebruikt. Het gebruik van spaanplaat-schroeven verdient de voorkeur boven houtschroeven.

Voor een leek is het ondoenlijk een slot op deze kwaliteiten te beoordelen. Men doet er dus goed aan een slot met SKG-keurmerk te kiezen. De Nederlandse norm is niet buitengewoon veeleisend en het is dus zeker geen overdreven beveiligingswoede om een slot in de klasse 2 ('zwaar') te kiezen.

<i>Methode</i>	<i>Oplossing</i>
- Trappen of wrikken waardoor het slot het begeeft	- veiligheidsslot
- Afbreken van de cilinder	- veiligheidsbeslag
- Gat boren door stiften en veren	- veiligheidscilinder met boorbelemmering
- Gat boren in de slotkast	- veiligheidsbeslag met boorbelemmering
- Afzagen van de nachtschoot en insteekgrendels	- veiligheidsslot waarvan de nachtschoot is voorzien van zaagbelemmering
- Gebruik van een loper*	- (minimaal) cilinderslot of (beter) veiligheidsslot

* De achterdeur van veel woningen is uitgerust met een inferieur slot, meestal een bontbaardslot. Met behulp van lopers zijn dergelijke sloten eenvoudig te openen.

3.4.3 De montage van sloten

Voorwaarde voor een goede werking van een slot is een goede montage. Hierbij moet op drie punten worden gelet:

1. Bij het monteren van het *insteekslot* en de sluitkom mag niet teveel hout worden weggestoken anders wordt de deur of het kozijn ter plekke van het slot te zwak. Een deur en kozijn van voldoende dikte en gebruik van het veiligheidsbeslag verminderen dit probleem.

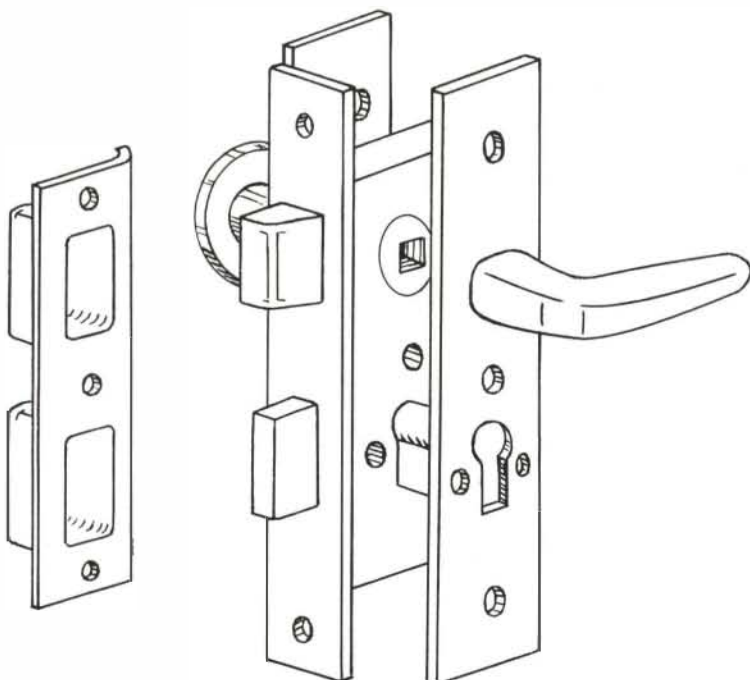
2. Bij montage van een traditioneel *opbouwslot* wordt het merendeel van de bevestigingschroeven *niet* op afschuiving maar op trek belast. Daarom kan men dit type slot beter vermijden totdat er een goede oplossing voor de bevestiging wordt gevonden. Als men om de een of andere reden toch besluit een traditioneel opbouwslot te gebruiken, dan verdient het aanbeveling het slot met slotbouten 'door en door' te monteren. Is dat onmogelijk, bijvoorbeeld door de constructie van het slot, dan kan men een hulpconstructie toepassen, bijvoorbeeld beugels over slot en sluitkast. Is ook dat onmogelijk dan moeten er op zijn minst lange spaanplaatschroeven worden gebruikt die bij voorkeur onder een hoek worden gemonteerd.

3. Na montage mag de *cilinder* hooguit 3 millimeter uit de deur (schild of rozet) steken. Steekt de cilinder verder uit, dan kan de inbreker de cilinder met een groot formaat waterpomptang te lijf gaan.

3.4.4 Sleutelsystemen

Met name in gebouwen waarin mensen regelmatig gebruik moeten maken van sleutels om zich toegang te verschaffen tot verschillende delen van het gebouw, worden – om te voorkomen dat de gebruikers als cipers rond moeten lopen – sleutelsystemen toegepast. Deze systemen zijn in de eerste plaats gericht op gebruikersgemak: het beperken van het aantal sleutels dat men nodig heeft. Er bestaan verschillende typen sleutelsystemen, die ook verschillen in inbraakpreventieve kwaliteiten. De voornaamste zijn:

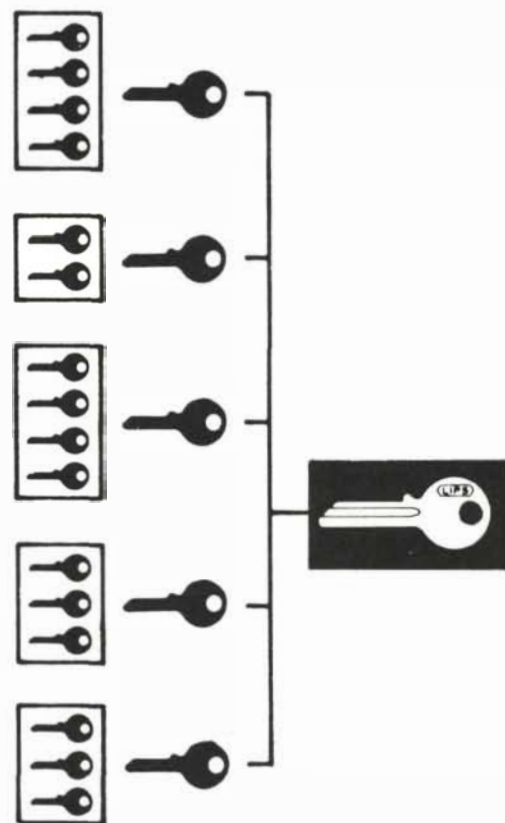
1. **Gelijksluitende sloten:** alle sloten kunnen met één sleutel worden bediend. Gelijksluitende sloten kunnen worden gebruikt voor alle sloten in een woning (inclusief garage en/of berghok). Een voordeel hiervan is, dat bewoners aangemoedigd worden de sloten inderdaad te gebruiken: ze hoeven immers slechts één sleutel te gebruiken. Een nadeel van dit systeem is dat na diefstal van één sleutel alle deuren kunnen worden geopend.

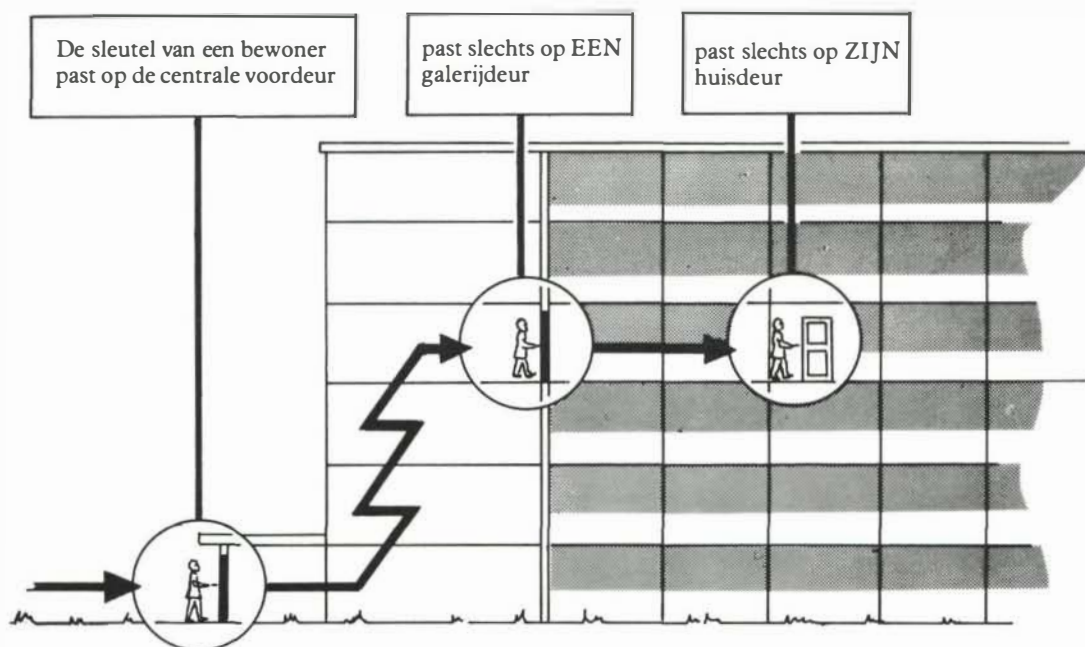
Goede montage vereist.

2. **Seriesluiting:** met een 'moedersleutel' kunnen alle sloten worden bediend. Daarnaast zijn er afzonderlijke sleutels die op één of enkele sloten passen. Seriesluiting wordt veel in bedrijven toegepast. Verlies of diefstal van moedersleutels kan uiteraard zeer vervelende gevolgen hebben.

3. **Centraalsluiting** wordt wel toegepast in galerijflats. De voordeur kan met alle sleutels worden geopend, de galerijdeur slechts door de bewoners van die galerij, de voordeur door de gebruiker. Daders die binnen de flat opereren wordt het op deze manier moeilijker gemaakt. Er moeten twee barrières genomen worden in plaats van één. De vluchttrap moet in dit geval wel worden voorzien van vluchtsluitingen.

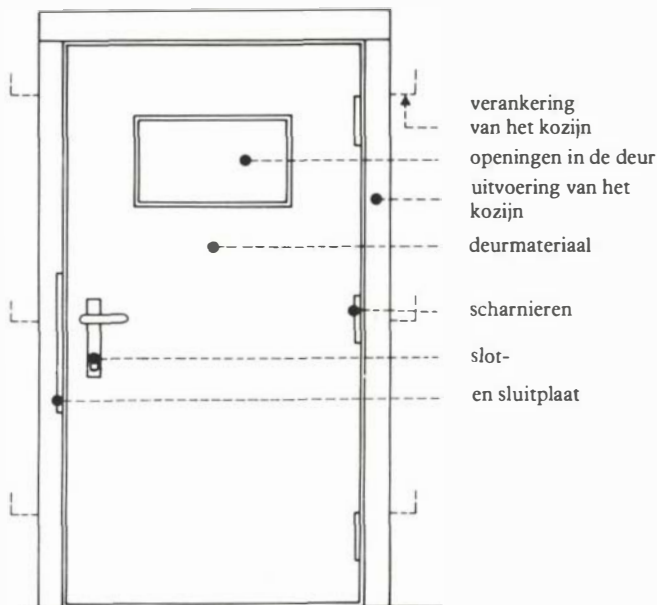
Seriesluiting

Centraalsluiting

4.3 De deur

Bij ongeveer een derde van de inbraken komt de dader de woning binnen door met geweld de deur of het deurslot te forceren. Waarschijnlijk is geen andere manier van inbreken zo populair.

Aandachtspunten van deur.

Het is daarom goed om vast te stellen wat volgens ons de minimale beveiliging voor de deuropening moet zijn.

- de deur moet van stevig materiaal zijn gemaakt.
- het hang- en sluitwerk van de deur moet stevig zijn.
- eventuele ruiten of raampjes in de deur moeten afdoende beveiligd zijn.

In de bovenstaande afbeelding staan de punten waarop men moet letten bij beveiliging van de deur schematisch weergegeven.

Als het hang- en sluitwerk van de deur degelijk is, dan wordt het deurvlak zelf al snel de zwakste schakel.

Minimaal moet in de deuropening een stevige massieve deur zijn gemonteerd. Een holle deur of een paneeldeur zijn niet stevig genoeg.

Het deurvlak kan in principe worden beveiligd door:

1. **Verstevigen:** men kan de randen van de deur verstevigen door het aanbrengen van stalen strippen of hoekprofielen aan de buitenzijde. Het gehele deurvlak kan

versterkt worden door plaatsing van een staalplaat aan de buitenzijde van de deur.

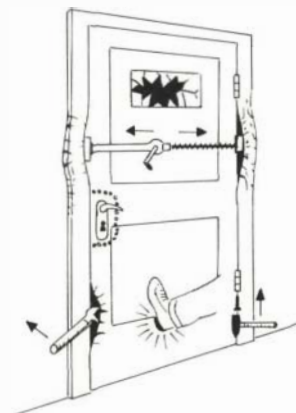
2. **Vervangen** door inbraakwerend exemplaar: dwz. een deur van massief multiplex (minimaal 40 mm dik), eventueel - bij hoge risico's - versterkt met een staalplaat.
3. **Afschermen** door plaatsing van een rolluik of rolhek voor de deur. Deze laatste oplossing is uiteraard nauwelijks bruikbaar voor woningen.

Als het deurvlak voldoende stevig is, dan zal de inbreker zich richten op het hang- en sluitwerk van de deur. Welke methoden hij gebruikt en hoe we de deur kunnen beschermen is afhankelijk van het type deur. Hieronder wordt per type deur bekeken hoe de inbreker te werk gaat en wat we aan (simpele) beveiliging kunnen doen.

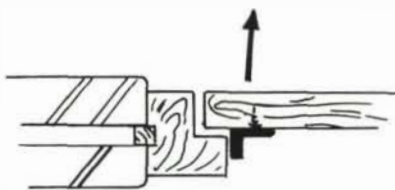
De naar binnen draaiende deur

De voordeur is in Nederland vrijwel de enige deur die naar binnen draait. Inbraak via deze deur loopt veelal snel in de gaten. Toch is ook de voordeur voor een inbreker bedwingbaar. Bij de meeste portiek- en galerijwoningen is dit zelfs de enige deur die beschikbaar is. De belangrijkste inbraakmethoden zijn:

- Het forceren van de deur door een harde trap of met behulp van een breekijzer.
- Het opensteken van de dagschoot met een soepele kunststof strip.
- Het terugdrukken van de slotschoot met een schroevendraaier.
- Het uiteendrukken van de kozijnstijlen, meestal met behulp van een autokrik.
- Het inslaan van het (kleine) raampje in de deur, waarna door handreiking het slot (mits niet vergrendeld met de nachtschoot) geopend kan worden.
- Het inslaan of uitlichten van een grote ruit in de deur.

De beveiliging tegen forcering begint bij een degelijk (en goed gemonteerd) slot, dat weerstand kan bieden tegen trekkracht (intrappen) en zijwaartse kracht (wrikken). Als simpele aanvullende beveiliging kan men dikke stalen strippen op de deur en het kozijn monteren. Nog beter is het aanbrengen van stalen hoekprofielen. Het opensteken van de dagschoot wordt door het aanbrengen van een hoekprofiel ook onmogelijk gemaakt. Gebruik maken van de nachtschoot is natuurlijk ook een afdoende bescherming tegen deze wijze van inbreken.

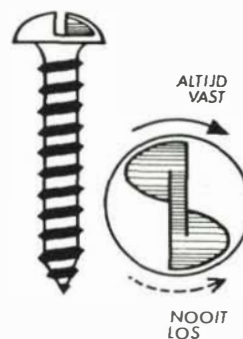
Staalprofielen ter versteviging van de naar binnen draaiende deur.

Met het uiteendrukken van de deurstijlen omzeilt de inbreker de stevigheid van het slot. Inbraakwerende deuren en veiligheidssloten zijn weinig effectief als de deurstijl meegeeft. Het aanbrengen van twee insteekgrendels* op ongeveer 30 cm van de onder- en bovenkant van de deur is een goede remedie tegen het uiteendrukken van de deurstijlen. Het inslaan van het raampje in de deur wordt gepareerd door het aanbrengen van een slagvaste ruit – bijvoorbeeld een combinatie van glas en polycarbonaat – (zie ook verderop onder het kopje 'glas'). Gezien de kleine oppervlakte hoeft de hoge prijs van dit materiaal in dit geval geen bezwaar te zijn.

* Insteekgrendels zijn grendels die in de constructie (deur/raam) opgenomen zijn, vgl. insteek- (versus opbouw-) sloten.

Als de deur gesloten is met de nachtschoot heeft de inbreker met deze methode uiteraard geen succes.

Het inslaan of uitlichten van een grotere ruit (dwz. groot genoeg om de inbreker door te laten) kan voorkomen worden (zie verder onder 'glas'). Het uitlichten van de ruit is overigens alleen mogelijk als de glaslatten aan de buitenzijde zitten. Het toepassen van ééntoerschroeven om de glaslatten vast te zetten of (en beter) binnenbeglazing zijn hier het antwoord.

Eéntoerschroef.

Overigens kan het toepassen van grote ruiten in de voordeur beter vermeden worden, als deze niet per se nodig zijn.

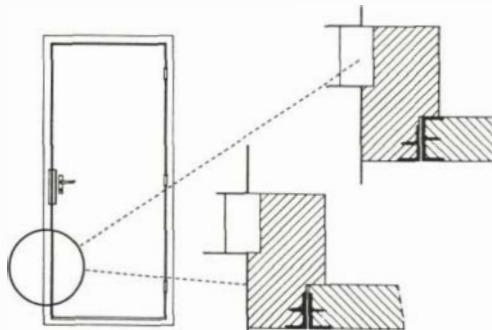
De naar buiten draaiende deur

Vrijwel alle deuren behalve de voordeur draaien naar buiten. De inbraakmethoden en bijbehorende beveiligingsmogelijkheden die we al noemden bij de naar buiten draaiende deur gelden ook voor de naar binnen draaiende deur.

Een niet eerder genoemde methode is het uittikken van de scharnierpenen, waarna de gehele deur uit het kozijn gelicht kan worden. Door het aanbrengen van veiligheids-scharnieren of van dievenklauwen kan de deur tegen deze methode beveiligd worden. Aangezien de meeste naar binnen draaiende deuren niet of nauwelijks gebruikt worden als entreedeuuren komen de volgende preventie-maatregelen ook in aanmerking:

- Voorzie deze deuren zoveel mogelijk van eenzijdige (alleen van binnenuit te bedienen) sloten. De bijbehorende organisatieregel is: de sleutel niet in het slot laten zitten.
- Voorzie de deuren van dievenklauwen.
- Voorzie de deuren van afsluitbare grendels.

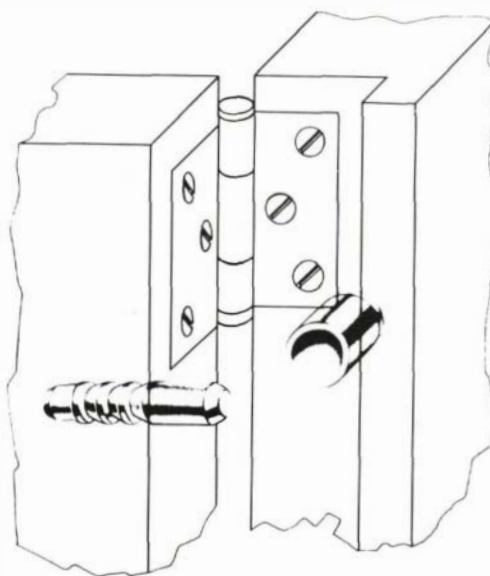
Staalprofiel ter versteviging van de naar buiten draaiende deur.

Afsluitbare grendel.

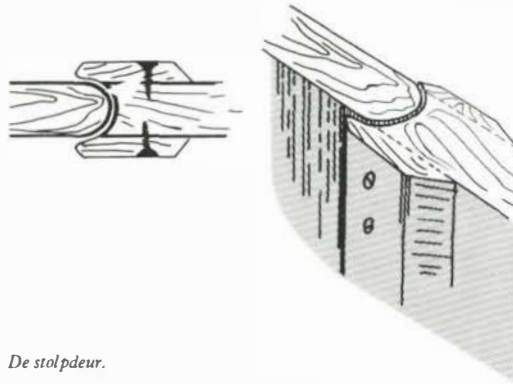
Dievenklauwen.

De dubbele openslaande deur

Deze deuren bestaan in twee uitvoeringen:

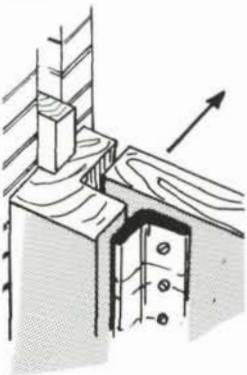
- De stolpdeur, waarbij de bolle kant van de ene deur in de holle kant van de andere deur valt. Slechts één van beide deuren is van een slot of vergrendeling voorzien.

De stolpdeur.

- Een combinatie van een deur die vastgezet wordt met een grendel of espagnoetsluiting (de 'vaste deur') en een deur, die met een slot in de vaste deur valt (de 'loopdeur'). Evenals bij de hiervoor besproken deuren het geval was kunnen deze deuren worden geforceerd en kan het glas worden ingeslagen of uitgelicht. Een extra zwak punt bij deze deuren is de aansluiting van de twee deuren op elkaar. Vaak is er een kier, waar men een breekijzer of schroevendraaier tussen kan zetten. Deze aansluiting is te dichten met stalen profielen.

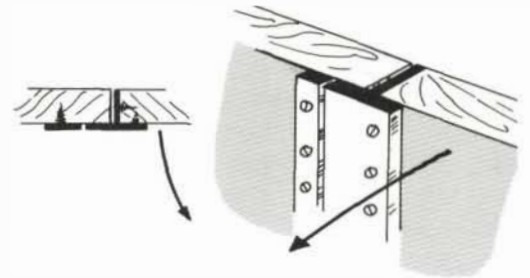
Kantschuif met sluitpot.

Versterking van de naar binnen draaiende deur.

Als de dubbele deur bestaat uit een combinatie van een vaste deur en een loopdeur, dan moet de vaste deur met stevige kantschuiven worden gesloten. De schuiven moeten in sluitkommen vallen. De loopdeur wordt dan verder als een naar buiten draaiende deur beveiligd.

De stolpdeur kent – naast de eerder genoemde methoden – nog een extra inbraakmethode: het manipuleren van de espagnoetsluiting die vaak bij dit soort deuren wordt toegepast. In het raam of in de deurstijl wordt een gaatje gemaakt, waarna men de hefboom van de espagnoet-sluiting opwipt. De oplossing is het aanbrengen van een afsluitbaar espagnoet.

Staalprofielen op dubbele openslaande deur.

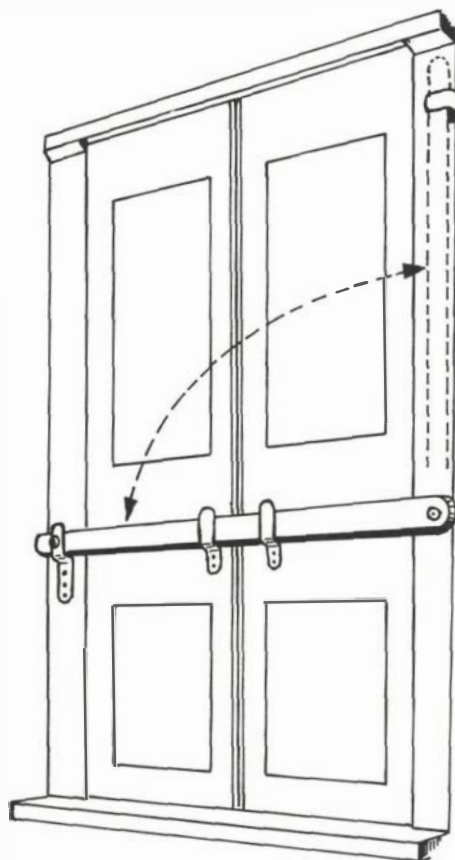
Afsluitbaar espagnoet slot.

2E

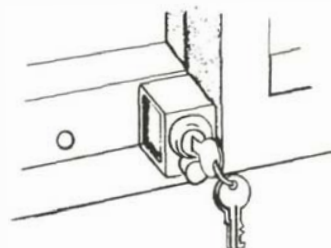
Bij de stolpdeur is de deur die niet vergrendeld is het zwakke punt. Het plaatsen van twee insteeksloten of insteekgrendels die in drempel en bovendorpel aangrijpen geeft daartegen beveiliging.

De 'boerenschuur oplossing'.

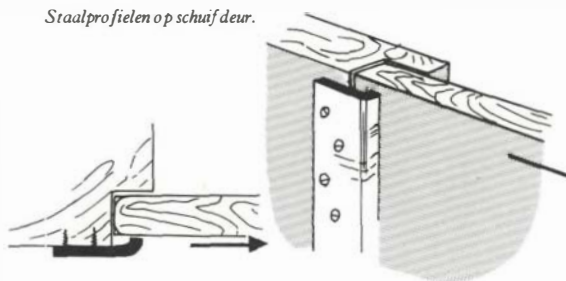

kan worden gelicht. Als de deur aan de binnenzijde schuift kan een balk tussen aanslag en deur voorkomen dat de deur verschoven wordt.

Patio deurslot.

Staalprofielen op schuif deur.

Slot met haakzwenkschoot.

Een zeer afdoende sluiting wordt ons getoond in de boerenschuur. De grote dubbele schuurdeur wordt vaak afgesloten met een balk die van kozijn naar kozijn loopt en op twee of meer plaatsen met de deuren is verbonden. Voor het woonhuis is dit principe – in een aangepaste uitvoering – natuurlijk ook bruikbaar.

De schuifdeur

Het open krijgen van de schuifdeur kan heel simpel zijn als de deur uit de geleiderails kan worden getild. De remedie bestaat uit het aanbrengen van nokken die dit voorkomen. Ook worden de 'gebruikelijke' forceermethoden gebruikt. Een deugdelijk slot met een zogenaamde haakzwenkschoot gecombineerd met een patio deurslot en eventueel stalen profielen, bieden in dit geval uitkomst. Als een slot met haakzwenkschoot 'op de kop' wordt gemonteerd, wordt bovendien voorkomen dat de deur uit de rails

De garagedeur

De garagedeur wordt vaak als kanteur uitgevoerd. Wordt het huis ook via de garage ontsloten dan moet de garagedeur even goed beveiligd zijn als de voordeur.

Bij een garagedeur die aan de binnenkant wordt afgesloten volstaat het plaatsen van een aantal grendels die deur en kozijnstijlen verbinden of de deur beletten te kantelen. Ook kunnen de wielen waarover de deur rolt worden geblokkeerd met een slot. Wordt de deur van buiten afgesloten dan verdient driepunts-vergrendeling de voorkeur. Ook kan deze deur met behulp van profielen worden verstevigd (zie 'naar binnen draaiende deur').

Samenvatting: minimale beveiligings-eisen voor deuren

We kunnen nu de – in het begin van deze paragraaf globaal geformuleerde – beveiligingseisen voor deuren verder toespitsen. De deur zelf moet van massief materiaal zijn gemaakt. Holle en paneeldeuren moeten worden verstevigd, afgeschermd of vervangen. Glas in deuren moet afdoende beschermd zijn, kleine ruiten moeten van slagvast materiaal gemaakt zijn. Het hang- en sluitwerk moet stevig zijn. Aan de hangzijde van iedere buitendeur moeten drie scharnieren en twee dievenklauwen (of vergelijkbare vergrendelingen) zijn gemonteerd. De slotzijde van de deur moet minstens op twee plaatsen met een (veiligheids)slot zijn gesloten.

Bij nieuwbouw ligt het voor de hand een veiligheidslot met dag- en nachtschoot en een insteekbijzetslot toe te passen. Bij beveiligen achteraf kan men het bestaande slot eventueel laten zitten en een insteekbijzetslot toepassen. Als de deur van niet als entreeur gebruikt wordt – en dus van binnenuit gesloten wordt – dan kan men eventueel in plaats van sloten ook afsluitbare grendels (goedkoper) toepassen.

De toegepaste sloten moeten het SKG-keurmerk hebben, er moeten gesloten sluitkommen op beide sloten zijn toegepast. Er moet gebruik worden gemaakt van veiligheidsbeslag. De montage moet precies zijn. Het slot moet precies in de deur passen, de sluitkom precies in de stijl, de cilinder mag maximaal drie millimeter uitsteken. Aangezien er nog maar weinig opbouwsloten

in de handel zijn die aan de gestelde montage-eisen voldoen, is het gebruik van opbouwsloten in zijn algemeenheid (nog) niet aan te raden.

4.4 Het raam

Het forceren van het raam en het inslaan van een ruit zijn samen ongeveer even populair als het forceren van een deur. In ruim een derde van de inbraken worden deze methoden gebruikt*.

Bij het ontwerpen van ramen zou meer op het gevaar van inbraak gelet moeten worden.

Vooral bij de woningen op de begane grond en woningen die aan een galerij of corridor liggen zijn de ramen kwetsbare plekken.

De globale minimumveiligheidseisen voor ramen zijn: een stevig raamkozijn, goed hang- en sluitwerk en een goede bevestiging van het glas.

Het raamkozijn

Het kozijn zelf moet van stevig materiaal gemaakt zijn, bij voorkeur van massief hardhout of van metaal.

Een uit inbraakpreventief oogpunt alarmerende ontwikkeling is, dat de laatste tijd bij veel renovaties gebruik wordt gemaakt van kunststof raamkozijnen. Als deze kozijnen niet zijn voorzien van een houten of stalen kern zijn ze totaal ongeschikt als inbraakwering. Dergelijke kozijnen kunnen nauwelijks weerstand bieden aan een forceerpoging.

Naast de stevigheid van het kozijn speelt ook de *kozijnverdeling* een zeer belangrijke rol: door grote raamvlakken te vermijden (vervangen door meerdere kleine ramen) maakt men het inklimmen door het raam moeilijk zo niet onmogelijk.

Inbraakmethoden

De meest voorkomende inbraakmethoden zijn (in willekeurige volgorde):

1. Het openwrikken van het raam ter hoogte van het raamboompje met behulp van een schroevendraaier of een breekijzer.
2. Via een gaatje in het glas of raamkozijn de raamsluiting openen (net zoals bij de dubbele openslaande deur).
3. Via het bovenlicht het daaronder geplaatste raam openen. Eventueel na eerst het bovenlicht opengemaakt of uit de scharnieren gelicht te hebben.

* Let op: ruiten zitten ook in deuren.

4. Het terugduwen van de schoot van het raamslot met een soepele kunststof strip.
5. Het verwijderen van de scharnierpennen en vervolgens uitlichten van het raam.
6. Na het verwijderen van de glaslatten de ruit uitlichten.
7. Het ingooien van de ruit.

Over het algemeen gesproken is de beste beveiliging tegen dit soort inbraakmethoden: een stevig raam dat met veiligheidssloten is afgesloten. Goede sloten met sluitkommen voorkomen de eerste vier genoemde methoden, die alle gericht zijn op het forceren of manipuleren van het raamslot. Overigens kan men meestal volstaan met het aanbrengen van afsluitbare grendels, die goedkoper zijn dan sloten. Immers, ramen hoeven alleen aan de binnenzijde gesloten te worden.

Stalen hoekprofielen kunnen net als bij de deur voor een grotere stevigheid zorgen en het forceren van het raam met behulp van een schroevendraaier of breekijzer bemoeilijken. Het verwijderen van de glaslatten is te voorkomen door binnen beglazing of door het toepassen van ééntoerschroeven. Het verwijderen van de scharnierpennen kan worden tegengegaan door het aanbrengen van veiligheidsscharnieren of dievenklauwen. Het ingooien van de ruit, tenslotte, kan voorkomen worden door afscherming of vervanging van de (glazen) ruit. Aan dit laatste onderwerp is een aparte paragraaf gewijd.

Hieronder wordt kort ingegaan op inbraak- en beveiligings-mogelijkheden van de voornaamste typen ramen.

Verticaal schuifraam

Methode: geforceerd openschuiven met behulp van een breekijzer of een schroevendraaier. Ter voorkoming kan een pen worden geplaatst. Deze moet uit het zicht zijn gemonteerd.

Een patiodeurslot kan ook worden toegepast. Dit slot moet worden geplaatst op de plek waar de bovenkant van het schuifraam de onderkant van het vaste raam ontmoet.

Horizontaal schuifraam

Methode: geforceerd openschuiven. De beveiliging bestaat uit een slot met een haakzwenkschoot. Bij grote ramen (bijvoorbeeld schuifpui) dient men tevens een

patiodeurslot of een balk aan te brengen. Let ook op het gevaar van uittillen (zie ook 'Schuifdeuren').

Openslaand raam

Methoden: het forceren of manipuleren van het slot, of het verwijderen van de scharnierpennen. De beveiliging bestaat uit een deugdelijk slot met sluitkom aangevuld met een afsluitbare insteek bijzetgrendel. Het uitlichten van het raam na verwijdering van de scharnierpennen kan voorkomen worden door veiligheidsscharnieren of dievenklauwen.

Bij beveiliging achteraf kan men overwegen twee afsluitbare grendels te monteren en de bestaande sluiting te laten zitten.

Het bovenlicht

Methoden: forceren van de sluitboom of verwijderen van de scharnierpennen. Afsluitbare grendels en dievenklauwen bieden uitkomst. Het gehele raam kan ook vervangen worden door een stevig ventilatierooster*.

Dubbel openslaand raam

Wat betreft inbraakmethoden en beveiliging geldt hetzelfde als voor 'dubbel openslaande deuren' werd gesteld.

Eventueel kunnen twee afsluitbare bijzetgrendels worden geplaatst op het raam dat niet van een afsluitbare espagnolet is voorzien.

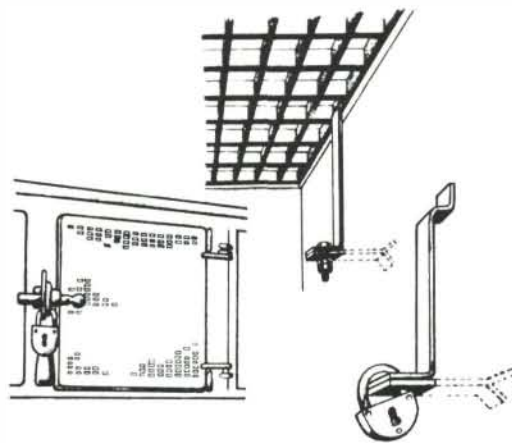
Draairaam/tuimelraam

Ter beveiliging zijn afsluitbare raamboompjes nodig en eventueel twee afsluitbare bijzetgrendels.

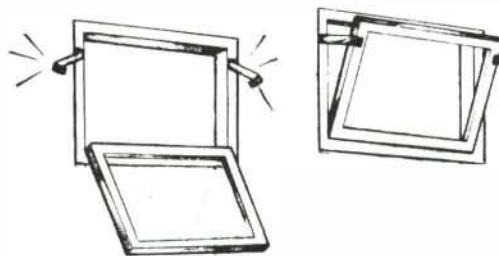
* Daarmee raken we aan een algemener probleem bij de beveiliging van ramen. Het - bij afwezigheid - gesloten houden van alle ramen kan ventilatieproblemen opleveren. Vervanging van een of meer ventilatie-raampjes door (stevige!) ventilatieroosters kan uitkomst bieden. Deze roosters moeten ofwel aan de binnenkant ofwel (buiten) met ééntoerschroeven bevestigd zijn.

Valraam

Dit type raam wordt veel in de kelder toegepast. Een voor de hand liggende beveiliging is in zo'n geval een deugdelijk kelderrooster, dat middels een hangslot verankerd wordt. Een tweede mogelijkheid is het aanbrengen van een valbeugel die uit één stuk bestaat en met ééntoerschroeven is bevestigd. In dit laatste geval moeten de dievenklauwen niet vergeten worden. Er kan natuurlijk ook een tralie- of roosterwerk voor het raam worden aangebracht.

Afsluitbaar kelderrooster.

Valramen.

Daklichten

Dé methode om via het dak binnen te komen bestaat uit het verwijderen of vernielen van een lichtkoepel. De remedie tegen deze vorm van inbraak bestaat uit het aanbrengen van een bevestiging die slechts van binnen uit te demonteren is en uit het toepassen van koepels van polycarbonaat. Een afscherming kan natuurlijk ook worden overwogen.

4.5 Glas

Inbrekers kunnen zich op twee manieren toegang verschaffen tot woningen via het glas in ramen en deuren.

In de eerste plaats kan de inbreker een ruit uit de sponning lichten (of ingooien) zodat een gat ontstaat waardoor hij de woning kan betreden. Deze inbraakmethode komt echter relatief weinig voor, waarschijnlijk omdat het verwijderen van een ruit meestal vrij veel tijd in beslag neemt, terwijl ingooien gepaard gaat met het nodige lawaai. De tweede methode komt veel vaker voor: glas wordt (vaak gedeeltelijk) verwijderd om de sluiting van een deur of raam te kunnen bereiken.

Als alle ramen en deuren met een slot of (afgesloten) grendel zijn beveiligd, wordt de laatstgenoemde werkwijze zinloos.

Beveiliging van het glas op kwetsbare punten kan dan noodzakelijk worden.

De eerste stap is dan het tegengaan van de mogelijkheden om ruiten uit de sponning te lichten. Glas of kunststof moeten daarom bij voorkeur als binnenbeglazing worden uitgevoerd. Bij bestaande buitenbeglazing dient men de glaslatten te bevestigen met ééntoerschroeven. Klikprofielen aan de buitenzijde zijn natuurlijk uit den boze.

Als beveiliging tegen uitlichten niet mogelijk is, of als er een gerede kans is dat ruiten worden ingegooid, dan staan ons nog twee methoden van beveiliging ter beschikking:

- afscherming van het glas
- vervanging van het glas.

Hieronder is een schema afgebeeld waarin de mogelijkheden van afscherming en vervanging zijn weergegeven.

Glasbeveiliging

afschermen met:

folie
tweede ruit
strekmetaal rooster
traliewerk
rolhek/rolluik

vervangen door:

gelaagd glas
glashelder slagvaste kunststof
kombinatie glas met slagvaste kunststof
niet glasheldere maar lichtdoorlatende glas- of kunststofprodukten.

Beglazingssoorten en hun in- en uitbraakwerendheid.

<i>Glassoort</i>	<i>Slagvastheid</i>
Ongehard glas:	
a. enkelvoudige uitvoering	Geen speciale slagvaste eigenschappen
b. draadglas	Beperkt slagvaste eigenschappen
c. glazen profielbalken	Geen slagvaste eigenschappen
d. glazen bouwstenen	Afhankelijk van constructie slagvaste eigenschappen
Voorgespannen (gehard) glas:	
a. thermische voorgespannen	Beperkt slagvaste eigenschappen
b. chemisch voorgespannen	
Gelaagd glas:	
a. niet voorgespannen	Afhankelijk aantal lagen en glasdikten, alsmede aantal PVB-folies, varieert de slagvastheid van gering tot zeer goed
b. voorgespannen	
c. combinatie a en b	
Meervoudige beglazing:	
a. isolerend dubbelglas	Beperkte slagvaste eigenschappen
b. isolerend dubbelglas (van gelaagde combinaties of met polycarbonaat in spouw)	Afhankelijk opbouw van beperkt tot zeer goede slagvaste eigenschappen
Glasheldere lichtdoorlatende kunststof:	
a. acrylaat	Beperkt slagvaste eigenschappen
b. polyester	Slagvastheid afhankelijk van wapening van beperkt tot zeer goed
c. polycarbonaat	Slagvastheid zeer goed

* Door Van Wier (in Bouwwereld, sept. 1983) wordt bij een plaatdikte van 6 mm en een kleinste afmeting tot 800 mm een sponninghoogte van 25 mm genoemd bij een omtrekspeling van 5 mm. Bij een plaatdikte van 12 mm en een kleinste afmeting van 2000 mm noemt de auteur 34 mm sponninghoogte en 6 mm omtrekspeling. De sponningbreedte is in beide gevallen gelijk aan de plaatdikte plus tweemaal 6 mm.

Vervanging van glas

De kosten van glasvervanging zijn over het algemeen hoog. Dat komt door het dure materiaal en de hoge montagekosten.

Met name *gelaagd* glas en combinaties van glas en polycarbonaat zijn kostbaar. Door de grotere dikte en het grote gewicht van het materiaal moeten bestaande kozijnen vaak worden vervangen. Over het algemeen worden dergelijke dure materialen alleen gebruikt op plekken waar een zeer hoog inbraakrisico bestaat, bijvoorbeeld bij banken.

Bij de montage van gelaagd glas moet niet alleen op de sponningdiepte maar ook op de sponninghoogte worden gelet. Bij een inbraakpoging buigt het glas, daarom moet de sponning hoger zijn dan normaal. Een tweede reden voor een hoge sponning is dat het glas daardoor een hogere weerstand krijgt. De sponninghoogte moet daarom minimaal 25 millimeter bedragen.

De montage van *slagvaste kunststoffen* moet zeer zorgvuldig gebeuren. Het materiaal is slap en bij onvoldoende opleg in de sponning slecht bestand tegen een krachtige aanval van een inbreker. Tevens heeft het materiaal een hoge uitzettingscoëfficiënt. De sponning waarin de plaat wordt gemonteerd moet daarvoor tevens voldoende ruimte bieden*. De combinatie van kunststof met strekmetalen roosters heeft goede inbraakwerende eigenschappen en is goedkoper. Zij kan een ruimer toepassingsgebied vinden, maar alleen daar waar het niet nodig is volledig doorzicht te hebben. De kunststof wordt altijd aan de binnenkant gemonteerd in verband met de eenvoud van zagen, boren en krassen. Het materiaal is niet gevoelig voor vocht, sommige kunststofsoorten zijn echter wel zeer brandbaar.

Resumerend:

Gelaagd glas zal in de woningbouw slechts zeer zelden worden toegepast. De redenen daarvoor zijn: de hoge prijs, het hoge gewicht en de grotere dikte (aanpassing kozijnen) en de kans op vochtbeschadiging. Slagvaste kunststoffen zijn goedkoper en hebben een ruimer toepassingsgebied. Nadelen zijn: het materiaal krast snel en is soms nogal brandbaar. De montage moet zorgvuldig gebeuren.

Afscherming van glas

Om de bovengenoemde redenen is glasvervanging dus voorbehouden voor openingen met een hoog inbraakrisico. Naast vervanging bestaat de mogelijkheid van afscherming. Klassiek is de toepassing van tralies. Bij een vrijstaand huis kan fantasievol traliwerk een verfraaiing zijn, maar daarmee is het toepassingsgebied wel ongeveer uitgeput. Hier en daar een kelderraam of een ander onopvallend raam van een rijtjeswoning zou ook nog kunnen.

Strekmetaal heeft in de woningbouw vanwege het gevangeniskarakter ook slechts een beperkt toepassingsgebied. Het toepassingsgebied blijft beperkt tot ramen waar wel licht maar geen doorzicht gewenst is, zoals in een technische ruimte of een bergingsruimte. De combinatie van een glazen en een kunststof ruit (voorzetraam) wordt soms toegepast. Een nadeel is de krasgevoeligheid van het kunststof. Een voordeel is dat men twee vliegen in een klap slaat: energiebesparing en inbraakwering.

Samenvatting

We besluiten de twee voorgaande paragrafen over ramen en glas weer met een vaststelling van de van de minimaal noodzakelijke beveiliging.

Het *raamkozijn* moet de kracht van een forceerpoging op kunnen nemen. Een voorbeeld van hoe het duidelijk *niet* moet is de tegenwoordige toepassing van kunststof raamkozijnen in de renovatiebouw.

Het *hang- en sluitwerk* moet veilig zijn. Aan de hangzijde moeten ramen zijn voorzien van inbraakwerende scharnieren of van dievenklauwen. De sluitzijde van het raam moet op één of twee punten – dat hangt af van de grootte van het raam – met een afsluitbare grendel zijn afgesloten. Om terugduwen van de schoot te voorkomen moeten er sluitkommen worden gebruikt. Net als bij de montage van het hang- en sluitwerk van een deur moet ook bij het raam precies worden gewerkt en moeten de juiste bevestigingsmiddelen worden gebruikt.

Het *glas* in ramen en deuren moet zodanig bevestigd zijn, dat het niet (eenvoudig) verwijderbaar is: binnenbeglazing of bevestiging van glaslatten met ééntoerschroeven. Het vervangen van glas door gelaagd glas of een combinatie van glas en kunststof blijft beperkt tot zeer kwetsbare plaatsen. Glasafscherming kan uitgebreider

worden toegepast. De kunststof voorzetruit combineert energiebesparing met inbraakwering en valt niet op. De andere soorten glasafscherming hebben een beperkter toepassingsgebied.

Tenslotte: bij beveiliging van ramen moet aandacht besteed worden aan mogelijke ventilatieproblemen. Het veilig monteren van één of meer stevige ventilatieroosters kan uitkomst bieden.

4.6 Gevels en daken, wanden en vloeren

Voor de volledigheid gaan we hier kort in op inbraken via wanden, vloeren, gevels en daken*. In de praktijk komen dergelijke inbraken bijzonder weinig voor: verreweg de meeste inbraken vinden plaats via de gevelopeningen (deuren/ramen).

Gevels bestaande uit hout, halfsteensmetselwerk of gipsblokken zijn uit het oogpunt van inbraakveiligheid ongewenst. Met behulp van een breekijzer of zaag kan men zich via dit soort gevels eenvoudig toegang verschaffen.

Ook het *dak* leent zich voor een snelle inbraak als de dakbedekking niet sterk genoeg is, als het bijvoorbeeld bestaat uit lichte vezelplaat of een dun houtbeschoot.

Beveiligingmaatregelen die (in bestaande bouw) moeten voorkomen dat de inbreker 'door het behang gaat', zijn meestal nogal ingrijpend:

- Het versterken van de constructie, wat in de praktijk vaak neerkomt op vervanging.
  - Afscherming door het toevoegen van een beveiliging aan de binnenzijde of buitenzijde (bijvoorbeeld een extra muur of een strekmetalen kooi). Streckmetaal kan uit het zicht worden gemonteerd door een afwerking (stucwerk bijvoorbeeld). Ook het dak kan op deze wijze worden beveiligd.
- Uiteraard verdient het gewoonweg vermijden van de toepassing van erg zwakke materialen voor de bouw of afwerking van woningen, verre de voorkeur boven de bovengenoemde dure en omslachtige oplossingen achteraf.

* Van de hier genoemde vier inbraakvormen komt inbraak via het dak nog het meeste voor. Meestal betreedt men dan het huis via dakramen of lichtkoepels op het dak. Deze zijn bij 'Het raam' al besproken.

4.7 De kosten van inbraakbeveiliging

De prijsbewuste lezer zal zich bij het lezen van de voorgaande paragrafen vast wel eens – met een bezorgde blik op de portemonnee – hebben afgevraagd: 'Dat is nou allemaal wel leuk en aardig, maar wat gaat het me kosten?' Om een indruk te geven van de uitgaven die nodig zijn voor bouwkundige beveiliging hebben we een globale kostenraming gemaakt van de inbraakbeveiliging van een aantal bouwtypen.

We gaan daarbij uit van het door ons geformuleerde minimum-niveau van beveiliging van deuren en ramen. Of dat altijd en overal ook het *gewenste* beveiligingsniveau is, moet per concrete situatie bepaald worden. Algemene richtlijnen voor het bepalen van het gewenste of 'optimale' beveiligingsniveau zijn eigenlijk niet te geven. Uiteraard moeten de kosten van de beveiliging in verhouding staan tot het beveiligde risico*.

In de onderstaande tabel geven we allereerst een prijsindicatie van inbraakwerend hang- en sluitwerk.

Op zich zegt deze tabel nog niet zo veel.

Interessanter is, om te weten wat het beveiligen van een hele woning kost. Daarbij moeten we een onderscheid maken naar beveiliging van nieuwbouw en het beveiligen van bestaande bouw.

Voor een kostenraming van de beveiliging in nieuwbouw kunnen we putten uit een (ongepubliceerd) onderzoek dat de Nederlandse vereniging van handelaren in bouwbeslag in opdracht van het Ministerie van VROM heeft gedaan.

Beveiligen achteraf komt echter het meeste voor. Voor bestaande bouw hebben de auteurs zelf een aantal berekeningen gemaakt, uitgaande van vier veel voorkomende woningtypen. In de bijlagen 1 en 2 staat vermeld hoe wij tot de in deze paragraaf gepresenteerde eindtotalen zijn gekomen.

Uiteraard hebben de berekende beveiligingskosten slechts een indicatieve waarde, het zijn globale prijsindicaties.

Richtprijzen inbraakwerend hang- en sluitwerk (medio 1985) in guldens.

	standaard		zwaar		extra zwaar	
	van	tot	van	tot	van	tot
cilinderinsteeksloten voordeur	40	85	50	90	50	300
cilinders	25	90	30	110	85	120
klavierinsteeksloten			115	150	115	150
smalsloten	45	60	45	150	45	150
cilinderoplegsloten	50	160	90	160	300	
bijzetsloten	50	120	50	170	50	245
knopsloten	225		300		300	
veiligheisbeslag, sluitkommen, rozetten	10	105	10	150	10	105

* Ook 'het beveiligde risico' is moeilijk te meten: naast materiële schade kan er ook sprake zijn van immateriële schade: de bewoners van een huis waarin is ingebroken zijn vaak geschokt en angstig en voelen zich onveilig. Idealiter zou iedere bewoner voor zichzelf moeten kunnen beslissen hoeveel beveiliging hij of zij wenst.

4.7.1 Nieuwbouw: extra uitgaven voor inbraakbeveiliging

Door de Nederlandse Vereniging van Handelaren in Bouwbeslag is berekend welke extra uitgaven nodig zijn voor de inbraakbeveiliging van een doorsnee eengezinswoning.

Als uitgangspunt hanteert men een nieuwbouwserie van vijftig eengezinswoningwetwoningen. Men gaat uit van woningen zonder balkon, zodat alleen de begane grond extra beveiliging behoeft. Verdere (soms impliciete) uitgangspunten zijn:

- de gevels en daken van de huizen zijn inbraakwerend (sterk genoeg), zodat alleen de gevelopeningen beveiliging behoeven;
  - het materiaal van deuren en raamkozijnen voldoet aan de standardeisen van inbraakwerendheid, zodat:
  - de standaardbeveiliging wordt bereikt door alle openingen te voorzien van inbraakwerend hang- en sluitwerk klasse 1 ('standaard').
- Deze aannames hoeven natuurlijk bij concrete nieuwbouwprojecten niet altijd op te gaan.

In deze woning moet men de volgende openingen beveiligen:

- 3 deuren: voordeur, achterdeur en tuindeur
- 2 ramen
- 3 ventilatieramen

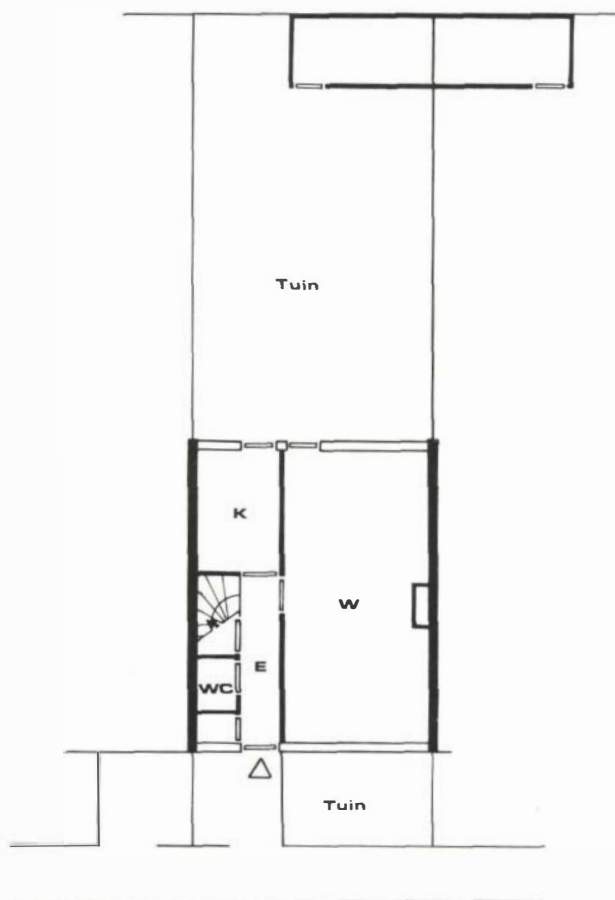
Vergeleken met de standaarduitgaven voor hang- en sluitwerk van een woning, moet er voor het inbraakwerende hang- en sluitwerk f 475,— extra worden betaald*.

De Vereniging gaat echter voorbij aan het verschil in montagetijd. Er is tussen de beveiligde en de niet-beveiligde woning verschil in montagetijd tengevolge van:

- de montage van 5 extra insteekgrendels;
- de benodigde extra aandacht voor de montage van veiligheidssloten en veiligheidsbeslag. De extra montagetijd hebben wij geschat op 120 minuten. Uitgaand van een uurloon van f 45,— en een toeslag van 20% voor de algemene kosten zijn de totale (extra) uitgaven voor inbraakbeveiliging ongeveer f 680,— per woning.

* Bij een serie van 10 respectievelijk 100 woningen is het hang- en sluitwerk ongeveer 10% duurder respectievelijk goedkoper ten gevolge van hoeveelheidskorting.

Eengezins-woningwet woning

4.7.2 Bestaande bouw: extra uitgaven voor inbraakbeveiliging

De uitgaven voor beveiliging achteraf zijn moeilijker te schatten. De kosten hangen in dit geval ook af van de kwaliteit van het reeds aanwezige hang- en sluitwerk.

In sommige gevallen zal men kunnen volstaan met een aanvulling op wat al aanwezig is (bijv. het bijplaatsen van grendels, met handhaving van het aanwezige slot), in andere gevallen zal men over moeten gaan tot vervanging van het hang- en sluitwerk of zelfs van complete deuren of raamkozijnen.

Onze berekeningen zijn gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- de gevels en daken beschikken over voldoende inbraakwerende kwaliteiten;
- de aanwezige deuren, ramen en kozijnen zijn sterk genoeg;
- het hang- en sluitwerk moet voldoen aan het standaard beveiligingsniveau (SKG-klasse 1).

Het standaard beveiligingsniveau is als volgt gedefinieerd:

- Een deur of groot raam moet op twee punten door een veiligheidsslot of -grendel afgesloten zijn.
- Een ventilatieraam moet op minstens één punt door een veiligheidsslot of -grendel afgesloten zijn.
- Naar buiten draaiende deuren en ramen moeten zijn voorzien van dievenklauwen.

De keuze tussen sloten en (minder kostbare) grendels wordt door het gebruik bepaald. Op deuren die als toegangsdeur worden gebruikt dienen *sloten* te worden toegepast. Op deuren die niet als toegangsdeur worden gebruikt volstaat het gebruik van grendels. Het gebruikte hang- en sluitwerk moet uiteraard voldoen aan de SKG-normen.

Tenslotte zij opgemerkt dat onze berekeningen gebaseerd zijn op *houten* deuren, ramen en kozijnen. De beveiliging van stalen, aluminium en kunststof ramen en deuren laten wij buiten beschouwing. Dit is geen al te groot bezwaar aangezien hout het meest gebruikte materiaal voor deze bouwdelen is*.

Op de volgende bladzijden hebben we de kosten van beveiliging van bestaande bouw uitgewerkt voor vier veel voorkomende woningtypen. Het betreft achtereenvolgens:

1. de portiekwoning,
  2. de galerijwoning,
  3. de eengezins woningwetwoning,
  4. de twee-onder-één-kap woning.
- Daarmee bestrijken we bijna de gehele Nederlandse woningvoorraad: 95% van de bestaande woningen valt in één van deze categorieën. Alleen de vrijstaande woning blijft buiten beschouwing: gezien de vele bouwvormen valt daarover weinig zinnigs te zeggen.

Bij de berekening van de beveiligingskosten per bouwtype zijn we als volgt te werk gegaan:

- Per te beveiligen opening (deur/raam/ventilatieraam) zijn een aantal beveiligingsalternatieven uitgewerkt. Deze zijn opgenomen in bijlage 1.
- Aan de hand van gemiddelde consumentenprijzen (van medio 1985) en montagerichtlijnen zijn per alternatief de kosten berekend** (zie bijlage 2).
- Het goedkoopste alternatief is vervolgens betrokken in de eindberekening van de totale beveiligingskosten per type woning.

* Overigens zij opgemerkt dat aluminium maar vooral kunststof ramen en deuren moeilijk zijn te beveiligen. Kunststof is erg slap. Het bestaande hang- en sluitwerk is bovendien ontworpen voor montage in of op hout of staal, het past eenvoudig niet op kunststof ramen en deuren. Aan de verbetering van de inbraakwerendheid van kunststof kozijnen en ramen zal in de nabije toekomst zeker aandacht besteed moeten worden: in veel andere opzichten (kosten, onderhoud) heeft kunststof de toekomst.

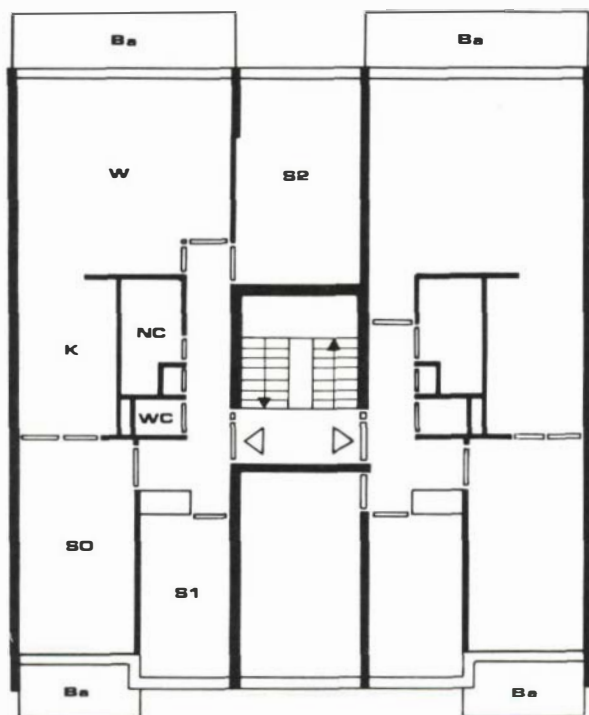
** De prijzen voor hang- en sluitwerk zijn gemiddelde marktprijzen gebaseerd op de afname van één slot. De montagetijden zijn geschat aan de hand van standaard bouwnormen en adviezen van een slotenexpert.

De portiekwoning

In deze woning moet meestal slechts de huisdeur die toegang geeft tot de gemeenschappelijke trap worden beveiligd. Soms moet de deur worden vervangen. De uitgaven van beveiliging bedragen f 285,—. Inclusief het vervangen van de voordeur bedragen de uitgaven f 670,—.

De galerijwoning

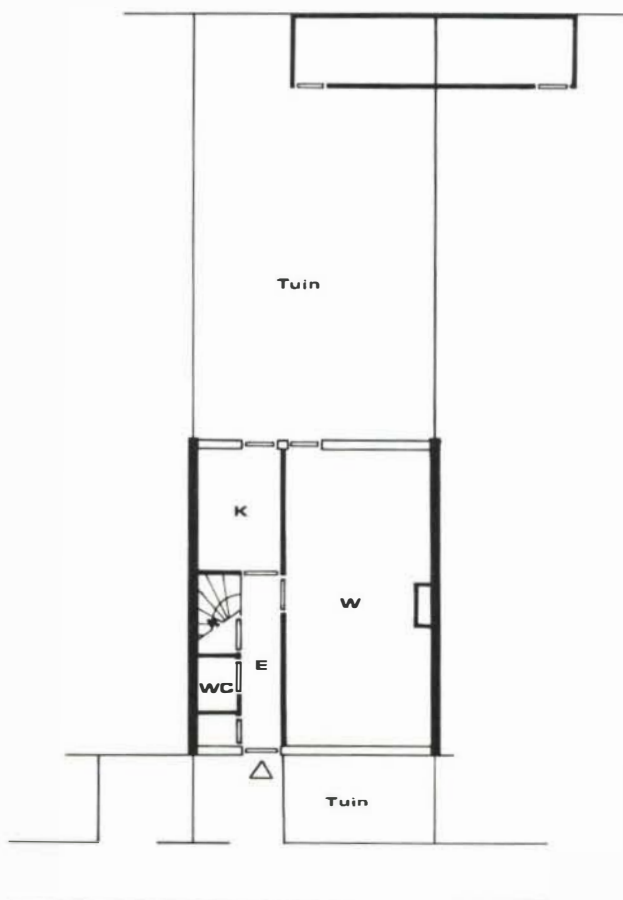
De beveiliging van de galerijwoning kan zich beperken tot de openingen in de gevel aan de galerijzijde. In dit geval bevinden zich in de gevel: één deur, twee ramen en twee ventilatieramen. Deze moeten worden beveiligd. Een van de ventilatieramen wordt vervangen door een ventilatiooroster, ter ondervanging van ventilatieproblemen. Soms zal de voordeur vervangen moeten worden. Al met al schatten wij de uitgaven voor de bouwkundige beveiliging voor de galerijwoning op f 800,—. Als de voordeur moet worden vervangen wordt het totaalbedrag f 1185,—.

De eengezinswoning

De beveiliging van de eengezinswoningwetwoning beperkt zich tot de openingen op de begane grond, als de woning geen balkon heeft. Uitgaande van onderstaande woning moeten op de begane grond drie deuren, drie ramen en drie ventilatieramen worden beveiligd: de voordeur, de achterdeur en de tuindeur, het keukenraam en twee woonkamerramen, een ventilatieraam in de keuken en twee in de woonkamer. Ook in dit geval wordt één ventilatieraam vervangen door een rooster.

Wij schatten de kosten van deze beveiligingsoperatie op f 1260,—.

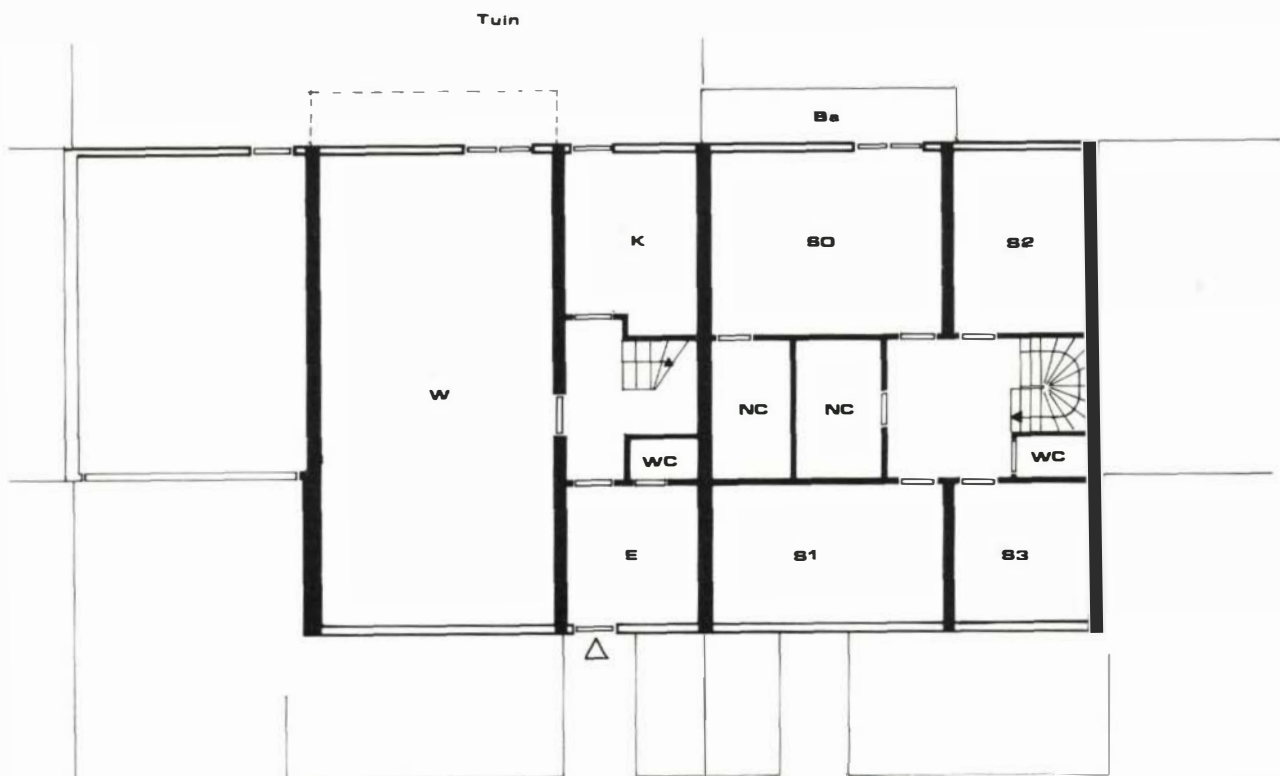

Twée-onder-één-kap

De twee-onder-één-kap woning moet op de begane grond en bij het balkon worden beveiligd. In het totaal gaat het in dit voorbeeld om twee deuren, twee dubbele deuren, vijf ramen, vier ventilatieramen en twee dubbele ramen.

Eén ventilatieraam wordt vervangen door een rooster.

De totale kosten van de beveiliging schatten wij op f 2000,—.

Samenvatting

In de onderstaande tabel staan de kosten van beveiliging achteraf voor de vier woningtypen op een rijtje gezet. Uit deze tabel blijkt dat de kosten van beveiliging achteraf (op standaard-niveau) variëren van circa f 285,— voor een portiekwoning, tot f 2000,— voor een twee-onder-één-kap woning. Worden er niet alleen sloten aangebracht, maar moet er ook een deur worden vervangen dan stijgen de uitgaven aanzienlijk. Voorts blijkt overduidelijk dat beveiliging achteraf kostbaarder is dan het beveiligen van nieuwbouw: het beveiligen van een nieuwbouw eengezinswoning kost circa f 650,— terwijl de kosten van beveiliging achteraf bijna het dubbele (f 1260,—) bedragen.

Tot slot nog een laatste kanttekening bij de kosten van beveiliging.

In Engeland wordt de laatste jaren door bepaalde verzekerings- maatschappijen een premieverlaging gegeven, als de verzekeringnemer het verzekerde object beveiligt tegen inbraak. Inbraakbeveiliging wordt dus actief gestimuleerd.

In Nederland is hiervan jammer genoeg (nog) geen sprake: tegenover de uitgaven voor beveiliging staan geen inkomsten in de vorm van verminderde verzekeringpremies.

Navraag bij enkele verzekerings- maatschappijen leert, dat premievermindering als 'beloning' van beveiliging (nog) niet serieus overwogen wordt.

Zeker gezien het feit dat inbraak - ook in Nederland - een delict is dat nog steeds gestaag in omvang toeneemt, zou hier wel eens sprake kunnen zijn van een gemiste kans.

Nederland dreigt, als er niet tijdig wordt ingespeeld op de huidige ontwikkelingen, achter te gaan lopen bij het buitenland.

Tabel 11 De uitgaven voor inbraakbeveiliging achteraf voor vier typen woningen

	<i>materiaal in guldens</i>	<i>montagetijd in minuten</i>	<i>totale uitgaven</i>
1. portiekwoning	155 (355*)	110 (270*)	285 (670*)
2. galerijwoning	460 (660*)	275 (435*)	800 (1185*)
3. eengezins woningwetwoning	685	485	1260
4. twee onder één kap	1065	805	2000

* Inclusief vervanging van de voordeur.

4.8 Samenvatting en conclusies

In dit hoofdstuk is een aantal preventieve bouwtechnische maatregelen besproken die tot doel hebben het inbreken te bemoeilijken. Op de vraag wat het gewenste of 'optimale' niveau van beveiliging is, zijn we nauwelijks ingegaan. Er vallen ook geen algemene richtlijnen te geven. De beslissing over het gewenste beveiligingsniveau hangt samen met een groot aantal factoren, die per situatie kunnen verschillen. Naast bouwkundige factoren (zwakke plekken) spelen ook sociale en sociaal-demografische factoren (type bewoners/buurt, het criminaliteitspeil in de buurt) en persoonlijke overwegingen (angst voor inbraak) een rol. Deze laatstgenoemde factoren zijn in de eerste twee delen van dit boek uitgebreid aan de orde geweest. Hoe het ook zij: nadat besloten is wat het gewenste beveiligingsniveau moet zijn, kunnen preventieve maatregelen getroffen worden. Deze maatregelen beginnen bij de *organisatie* in en rond de woning. Het beheer van de sleutels en het afsluiten van deuren en ramen moet goed geregeld zijn. Is dit niet het geval dan helpen bouwtechnische maatregelen niet.

De *bouwtechnische* beveiliging wordt georganiseerd aan de hand van de werkwijze van de inbrekers. Zij hanteren over het algemeen vrij simpele methoden. Meestal wordt er geweld gebruikt om een deur of raam te openen.

Als eerste maatregel moeten daarom alle deuren en ramen (op bereikbare plaatsen) worden voorzien van deugdelijke sloten, scharnieren en dievenklauwen. Voorwaarde voor een efficiënt systeem is dat (zoveel mogelijk) gelijksluitende sloten worden gebruikt. Aanvullende maatregelen zijn vaak gewenst. Het vervangen van een ventilatie-raampje door een stevig ventilatierooster is een voor de hand liggend voorbeeld. Soms moet een deur of raam in zijn geheel vervangen worden of moeten er inbraakwerende voorzieningen in gevel of dak worden geplaatst.

Bij het bepalen van kwetsbare plekken moet – naast de bereikbaarheid – ook rekening gehouden worden met de factor zichtbaarheid: slecht zichtbare (en goed bereikbare) plaatsen verdienen extra aandacht. In bepaalde gevallen kan het aanbeveling verdienen obstakels die het zicht belemmeren

te verwijderen. Soms is veiligheidsverlichting op zijn plaats.

Sloten en scharnieren zijn in alle soorten en maten te koop. De verdeling van het hang- en sluitwerk in de klassen standaard, zwaar en extra zwaar helpt bij het kiezen van het juiste slot en geeft tegelijkertijd een kwaliteitsgarantie.

De bestaande normen voor hang- en sluitwerk moeten worden uitgebreid: ook aan de kwaliteit van de constructie zelf en aan de montage moeten eisen worden gesteld. Met de bekendheid van de norm is het slecht gesteld, hier ligt een duidelijke taak voor de bevorderaars van preventie.

De kosten van de beveiliging lopen sterk uiteen. Om de gedachten te bepalen zijn de uitgaven voor standaardbeveiliging bij nieuwbouw en bestaande bouw berekend. Het betreft minimum-beveiliging op basis van hang- en sluitwerk klasse 1 ('standaard').

De beveiliging achteraf valt duurder uit dan in de nieuwbouw. Het blijkt dat tussen de vier typen woningen die zijn onderscheiden grote verschillen bestaan in de uitgaven voor beveiliging:

a. Portiekwoning	f 285,—
b. Galerijwoning	f 810,—
c. Eengezinswoningwetwoning	f 1275,—
d. Twee onder één kap	f 2000,—

Nederlandse verzekeringmaatschappijen passen (nog) geen premieverlaging als beloning voor inbraakbeveiliging toe. Dit in tegenstelling tot het buitenland, waar men ons (weer eens) een stapje voor is.

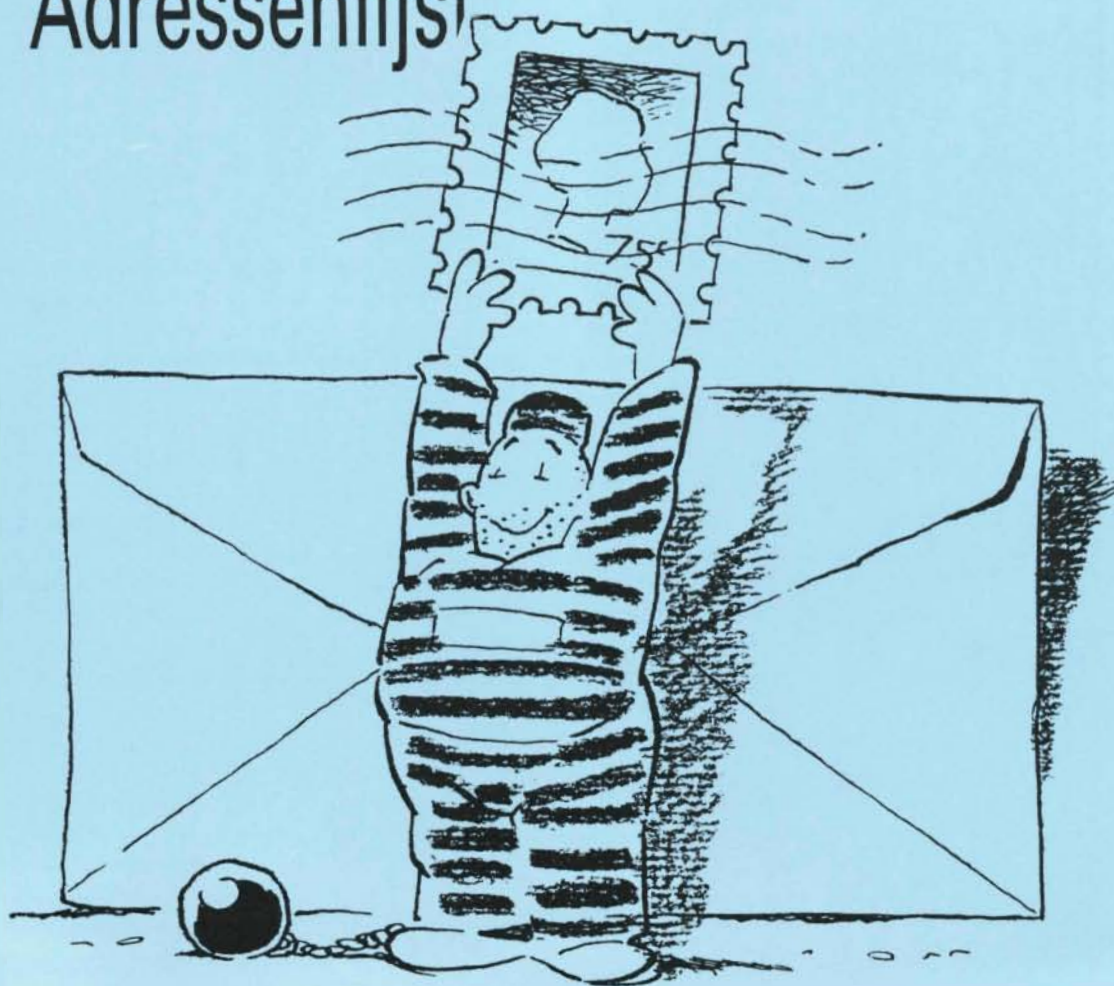

Beveiliging in bestaande bouw

Richtprijzen en richttijden

Adressenlijst

4

Bijlage 1 Beveiliging in bestaande bouw

Het beveiligen van deuren en ramen tegen inbraak: kosten en montagetijden van een aantal beveiligingsmogelijkheden.

In deze bijlage schatten wij de kosten van een aantal beveiligingsmogelijkheden. Wij onderscheiden een aantal te beveiligen elementen:

- voordeur
- achterdeur
- dubbele deur
- te openen raam
- dubbel raam
- ventilatieraam

Voor deze deuren en ramen geven wij een aantal beveiligings mogelijkheden. Alle door ons onder de loep genomen mogelijkheden gaan uit van een minimaal beveiligingsniveau. Het toegepaste hang- en sluitwerk voldoet aan de SKG klasse 1 ('standaard'). De kostenberekening is gebaseerd op gemiddelde prijzen voor het hang- en sluitwerk (medio '85) en gemiddelde montagetijden.

De prijzen van het hang- en sluitwerk zijn ontleend aan de prijsopgaven van twee gerenommeerde sloten leveranciers*. Het gaat om gemiddelden die zijn gebaseerd op consumentenprijzen, bij afname van één slot. Bij 'grootscheeps' inkopen van hang- en sluitwerk zijn flinke kortingen mogelijk.

De montagetijden zijn afgeleid uit richttijden voor de bouw en een opgave van een sloten-specialist. De richttijden veronderstellen een professionele aanpak met behulp van modern gereedschap.

* Aangesloten bij de NHB (Nederlandse Vereniging van Handelaren in Bouwbeslag), de ander lid van het NSSG (Nederlandse Sleutel en Sloten Specialisten Gilde).

Uitgangspunten

Bij de berekeningen gaan we er van uit dat het standaard beveiligingsniveau is bereikt, als een bereikbare opening in de gevel (een deur of een raam) op twee punten van een deugdelijk slot of een afsluitbare grendel is voorzien. Deugdelijk betekent dan: voorzien van het SKG-keurmerk klasse 1 (èn ster). Bij een klein raam – meestal een ventilatieraam – is het standaardniveau bereikt bij een deugdelijke éénpuntssluiting. Voorts zijn bij alle deuren en ramen, zeker bij een naar buiten draaiende deur of raam, dievenklauwen een vereiste.

Het gebruik van de deur of het raam bepaalt het type sluiting dat wordt gebruikt. Een voordeur wordt op z'n minst met twee sloten uitgerust. Bij de achterdeur kan worden volstaan met twee afsluitbare grendels (als de deur niet als toegang wordt gebruikt).

De vraag welk type slot of grendel moet worden toegepast, hebben wij beantwoord door eisen te stellen van technisch-constructieve aard en van financiële aard.

1. Bij het aanbrengen van sloten moet de deur of het raam zo min mogelijk worden verzwakt.

2. De kracht die tijdens een forceerpoging op het slot wordt uitgeoefend moet zo goed mogelijk worden gespreid en overgedragen.

3. De montage moet snel en simpel zijn. Het slot goedkoop. De som van de montagekosten en de kosten van het slot bepaalt welk slot wordt toegepast.

Aan de eerste eis en de derde eis voldoen opbouwsloten goed. Aan de tweede eis voldoen insteeksloten het best.

Door het spreiden van de belasting – meer schroeven op een groter oppervlak – of door montage door en door met behulp van

slotbouten en/of hardstalen platen kunnen opbouwsloten beter weerstand bieden aan grote krachten. Momenteel zijn er geen opbouwsloten zijn die voldoen aan een SKG-keur. Vooralsnog moeten opbouwsloten worden afgeraden, ondanks de voordelen die deze sloten verder bieden (eenvoudige montage, geen verzwakking van de constructie).

Hieronder worden per deur en raam een aantal beveiligings-mogelijkheden besproken.

De voordeur (naar binnen draaiende deur)

Deze deur is over het algemeen redelijk stevig en voorzien van een redelijk slot. Wij onderscheiden twee mogelijkheden die ongeveer eenzelfde beveiligingsniveau impliceren.

	<i>Materiaal kosten</i>	<i>Montage in minuten</i>
A.		
Handhaven van deur en slot, bijzetten van 2 bijzetsloten		
2 insteek bijzet cilindersloten inclusief sluitkom	f 150	f 90
2 dievenklauwen	f 5	f 20
totaal	f 155	f 110
B.		
Vernieuwen slot, toevoegen van 1 bijzetslot		
1 insteekcilinder dag- en nachtslot inclusief veiligheidsbeslag en sluitkom	f 165	f 40
1 insteekcilinder bijzetslot	f 70	f 45
2 dievenklauwen	f 5	f 20
totaal	f 240	f 105

Mogelijkheid A is goedkoper en verdient dus de voorkeur.

In sommige gevallen laat de kwaliteit van de voordeur te wensen over (galerijflats). Wij hebben voor de volledigheid de uitgaven bij vervanging van de voordeur berekend.

	<i>Materiaal kosten</i>	<i>Montage in minuten</i>
C.		
Vervanging voordeur		
Vernieuwen voordeur, hergebruik slot,		
2 insteek cilinder bijzetsloten		
2 dievenklauwen	f 355	f 270

De achterdeur (naar buiten draaiende deur)

Deze deur is vaak voorzien van een matig of slecht slot. Wij gaan ervan uit dat de deur zelf voldoende stevig is en dat het toepassen van twee sluitpunten voldoende is.

	<i>Materiaal kosten</i>	<i>Montage in minuten</i>
A.		
Handhaven slot, toevoegen twee grendels		
2 insteekbijzetgrendels plus sluitkommen		
2 dievenklauwen	f 65	f 60
B.		
Vernieuwen slot, toevoegen van één grendel		
1 insteekcilinder dag- en nachtslot, sluitkommen en		
veiligheidsbeslag	f 165	f 40
1 insteekbijzetgrendel	f 30	f 20
2 dievenklauwen	f 5	f 20
totaal	f 200	f 80

Mogelijkheid A verdient de voorkeur.

Dubbele openslaande deuren

Bij openslaande deuren moet de espagnolet afsluitbaar worden gemaakt. Bij deze deuren is de bevestiging van de espagnoletstangen aan de deur en de verankering van de stang in de sluitplaat vaak onvoldoende.

	<i>Materiaal kosten</i>	<i>Montage in minuten</i>
A.		
Handhaven espagnolet, espagnolet-sluiting, verstevigen		
stangen, verankering stangen, 2 dievenklauwen	f 95	f 55
B.		
Idem maar niet afsluitbaar maken, wèl 2		
insteekbijzetgrendels, 2 dievenklauwen	f 65	f 60

Mogelijkheid B is iets economischer dan mogelijkheid A.

Enkel openslaand raam (naar buiten draaiend)

Vaak wordt er een niet-afsluitbaar raamboompje gebruikt om het raam dicht te doen. Bij een groot raam zijn twee sluitingen aanbevelingswaardig, daarom komen wij tot de volgende alternatieven.

	<i>Materiaal kosten</i>	<i>Montage in minuten</i>
A. Afsluitbare raamsluiting, 1 insteekbijzetgrendel, 2 dievenklauwen	f 60	f 50
B. 2 insteekbijzetgrendels 2 dievenklauwen	f 65	f 60

Het verschil is niet groot, A verdient de voorkeur.

Dubbel openslaand raam

In principe doen zich bij een dubbel raam en een dubbele deur dezelfde problemen en mogelijkheden voor.

	<i>Materiaal kosten</i>	<i>Montage in minuten</i>
A. Handhaven espagnolet, espagnolet-sluiting, verstevigen verankering stangen, 2 dievenklauwen	f 90	f 55
B. Idem maar niet afsluitbaar maken, wel 2 insteekbijzetgrendels, 2 dievenklauwen	f 65	f 60

Ook hier is mogelijkheid B economischer dan mogelijkheid A.

Ventilatieraam

Kleine ventilatieramen kunnen met één afsluitbare insteekgrendel (plus dievenklauwen) worden afgesloten.

In principe zijn er twee mogelijkheden: het raam beweegbaar houden, of het raam vervangen door een ventilatierooster.

	<i>Materiaal kosten</i>	<i>Montage in minuten</i>
A. 1 insteekbijzetgrendel en 2 dievenklauwen	f 35	f 40
B. Vervangen van het ventilatieraam door een ventilatierooster	f 150	f 25

Mogelijkheid A verdient over het algemeen de voorkeur. B is geschikt voor toepassing in een ruimte waar ventilatie doorlopend gewenst is, zoals bijvoorbeeld in slaapkamers.

Beveiliging in vier woningtypen (bestaande bouw)

Hieronder zijn voor vier typen woningen de beveiligingskosten in twee tabellen samengevat. Zie voor een plattegrond van de vier woningtypen: deel 3, paragraaf 4.7.2.

In tabel A staat per woningtype vermeld welke en hoeveel deuren en ramen beveiligd moeten worden. In tabel B staan per type deur en raam hoe groot de materiaalkosten en montagetijden van de goedkoopste beveiligingsmogelijkheid zijn.

Combinatie van de gegevens uit de tabellen A en B levert tabel 3 op: daarin wordt per woningtype vermeld wat de totale beveiligingskosten zijn.

Deze totale kosten zijn als volgt samengesteld: materiaalkosten plus montagekosten (uitgaand van een uurloon van f 45,—), plus 20% van deze som (materiaal + montage) algemene kosten (voorrijden, opnemen, offerte maken).

Tabel A De gevelopeningen van de vier typen woningen

Woningtype	Voor-deur	Achter-deur	Dubbele deur	Enkel raam	Dubbel raam	Ventilatie-raam
Portiekwoning	1					
Galerijwoning	1			2		2
Eengezinswoningwet	1	2		3		3
Twee-onder-één-kap	1	1	2	5	4	2

Tabel B Uitgaven voor bouwtechnische inbraakbeveiliging

Opening	Materiaal-kosten	Montagetijd (minuten)
Voordeur	f 155 (355*)	110 (270*)
Achterdeur	f 65	60
Dubbele deur	f 65	60
Enkel raam	f 60	50
Dubbel raam	f 65	60
Ventilatieraam	f 35	40
Ventilatioerooster	f 150	25

* Kosten, respectievelijk tijd bij vervanging van de deur.

Tabel C Totale kosten van beveiliging per type woning

	Materiaal-kosten	Montagetijd (minuten)	Totale beveiligings-kosten
Portiekwoning	f 155 (355*)	110 (270*)	f 285 (670*)
Galerijwoning	f 460 (660*)	275 (435*)	f 800 (1185*)
Eengezinswoningwet	f 685	485	f 1260
Twee-onder-één-kap	f 1065	805	f 2000

* Inclusief vervanging van de voordeur.

Bijlage 2 Richtprijzen en richttijden

De prijs en geschatte montagetijd van een aantal beveiligingsprodukten

Bij de schatting van deze montagetijden is aangenomen dat raam, deur en kozijnen zijn gemaakt van hout en in goede staat zijn. Voorts is uitgegaan van een efficiënte montage, waarbij gebruik wordt gemaakt van mallen en van modern gereedschap.

	<i>Prijs in guldens</i>	<i>Montage in minuten tesamen:</i>
Insteek cilinder dag- en nachtslot	f 60	
Sluitkom	f 15	
Veiligheidsbeslag	f 60	40
Cilinder	f 30	
Insteek bijzet (cilinder)slot	f 75	45
Afsluitbare raamsluiting	f 25	10
Insteek bijzetgrendel (afsluitbaar)	f 30	20
Dievenklauwen (2 stuks)	f 5	20
Espagnolet sluiting	f 60	10
Espagnolet: versteviging stangen	f 10	10
Espagnolet: stangenverankering	f 20	15
Kierstandhouder	f 55	10
Ventilatioerooster (100 x 10 cm)	f 150	25
Vernieuwen deur, slotgaten afhangen	f 200	160
Hoekprofiel +strip op deur	f 30	40

Bijlage 3 Adressenlijst*

AIHS

Vereniging van Agenten en Importeurs van Hang- en Sluitwerk

Postbus 15, 7200 AC Zutphen
tel. (05750) 16241

De doelstelling van AIHS is onder meer het leveren van een inbreng bij het opstellen van veiligheids- en kwaliteitsnormen.

Bureau Criminaliteitspreventie

Corr. adres: Mariotteplein 9,
1098 NW Amsterdam
tel. (020) 257537/266970

De doelstelling van het bureau is het verrichten van onderzoek, het geven van onderricht, het schrijven van publikaties, het doen uitgeven van publikaties en het uitbrengen van adviezen over criminaliteit en criminaliteitspreventie.

LBVM

Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven

Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage
tel. (070) 600426

Het LBVM fungeert sinds begin 1980 als de landelijke politie-organisatie op het gebied van voorkoming van misdrijven. Dit onder auspiciën van de Ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken.

NHB

Nederlandse Vereniging van Handelaren in Hang- en Sluitwerk voor de Bouwnijverheid.

Keizersgracht 790, 1017 EC Amsterdam
tel. (020) 257656

Nederlands Normalisatie Instituut

Postbus 5059, 2600 GB Delft
tel. (015) 611061

NSSG

Nederlandse Sleutel- en Slotenspecialisten Gilde

Postbus 1276, 6801 BG Arnhem
tel. (085) 118217

Het NSSG tracht inhoud te geven aan het vakmanschap van de slotenmaker, waarbij ook de juiste plaatsing van sloten de aandacht heeft.

Stichting Veiligheidsbeglazing

Borneostraat 150, 2585 TW 's-Gravenhage
tel. (070) 558415

De stichting Veiligheidsbeglazing heeft als doelstelling het bevorderen van de toepassing van veiligheidsbeglazing.

STIP

Stichting Informatie Preventie

Postbus 54, 3740 AB Baarn
tel. (02154) 16441

Preventie (tot voor kort STIP geheten) – het officiële orgaan van de Stichting Informatie Preventie, een dochter van het Technische Bureau ter Bevordering van Schadepreventie – richt zich op het gehele gebied van de schadepreventie in de ruimste zin van het woord.

* Deze adressenlijst is grotendeels gebaseerd op de lijst met 'Organisaties en Instellingen' uit het beveiligingsjaarboek 1986 (Noorduijn Arnhem).

TBBS

**Stichting Technisch Bureau
Bevordering van Schadepreventie**

Eemnesserweg 56, postbus 54,
3740 AB Baarn
tel. (02154) 16441
De Stichting Technisch Bureau ter
Bevordering van Schadepreventie bevordert –
onder auspiciën van verzekeraars in
Nederland – al sinds 1965 de
schadepreventie.

VHS

**Vereniging Fabrikanten van Hang- en
Sluitwerk**

Postbus 190, 2700 AD Zoetermeer
tel. (079) 219221

Voor haar leden ontwikkelt VHS technische
specificaties voor hang- en sluitwerk en
publikaties over beveiliging.

NUSO

**Landelijke organisatie voor speeltuinen
en jeugdrecreatie**

Nieuwe Herengracht 119, 1011 SB
Amsterdam
tel. (020) 269661

NVOB

**Nederlandse Vereniging van fabrikanten
en importeurs op beveiligingsgebied**

Postbus 1092, 4700 BB Roosendaal
tel. (01650) 51915

SKG

**Stichting Kwaliteitscentrum
Gevelelementen**

Bredewater 20, Postbus 190, 2700 AD
Zoetermeer
tel. (079) 511803

De Stichting is in 1977 opgericht met het doel
stalen en aluminium kozijnen, ramen, deuren
en gevels te keuren en van een kwaliteitsmerk
te voorzien. In de loop van de jaren werden
ook kunststof ramen in het keuringspakket
opgenomen; in 1982 volgde het
inbraakwerend hang- en sluitwerk.

Stichting Ruimte

Weena 732 3001 JA Rotterdam
tel. (010) 4131441

Stichting Slotencertificaat

Postbus 54, 3740 AB Baarn
tel. (02154) 16441

De Stichting Slotencertificaat stelt zich ten
doel standaarden en voorschriften te bewaken
voor het beveiligingsniveau van hang-en
sluitwerk aan woonhuizen, bedrijfspanden en
andere goederen.

Literatuur

- **Allat, P.:** Residential security: Containment and displacement of Burglary. In: *The Howard Journal of Criminal Justice* vol. 23 nr. 2, pag. 99-116, 1984.
- **Amir, M.:** Patterns in forcible rape. University of Chicago Press, Chicago, 1971.
- **Andel, J. van:** Woonomgeving en kinderen (een onderzoek naar de invloed van ruimtelijke kenmerken en veranderingen van de woonomgeving op kinderen van 6 tot 12 jaar). TH Eindhoven, 1985.
- **Angel, S.:** Discouraging Crime Through City Planning. University of California, Berkeley, 1968.
- **Bennett, T. en R. Wright:** Burglars on burglary. Gower, Cambridge, 1984.
- **Beveiligingsjaarboek 1985:** Spelregels bij het beveiligen tegen inbraak pag. 38-41/Nederlandse normen voor inbraakveiligheid pag. 120-129. Noorduijn, Arnhem, 1985.
- **Blaey, J.M. de, en T.Y. Ong:** Onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en ruimtelijke structuur. Gemeentepolitie 's-Gravenhage, Dienst Beleidszaken en onderzoek, 's-Gravenhage, 1985.
- **Block, M.K., en G.J. Long:** Subjective probability of victimization and crime levels: an econometric approach. In: *Criminology*, 4 pp. 87-93, 1973.
- **Block, R.:** Criminaliteit in de eigen woonbuurt. Bijlagen bij het Eindrapport van de Commissie kleine criminaliteit. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1986.
- **Bordua, D.J.:** Juvenile Delinquency and 'Anatomy': An attempt at Replication. In: *Social problems* nr. 6. pag. 230-238, 1958/1959.
- **Bottoms, A.E. en P. Xantos:** Housing Policy and Crime in the British Public Sector. In: P.J. Brantingham en P.L. Brantingham (ed.): *Environmental Criminology*. Sage, Beverly Hills, 1981.
- **Bottoms, A.E.:** Defensible Space (book review). In: *The British Journal of Criminology* nr. 14, 1974.
- **Brantingham P(atricia):** Crime Prevention in North America. Proceedings of a national conference of crime prevention panels 5-7 October, 1984.
- **Brantingham, P.J., en P.L. Brantingham (ed.):** *Environmental Criminology*. Sage, Beverly Hills, 1981.
- **Brantingham, P.J., en P.L. Brantingham:** Residential Burglary and Urban Form. In: *Criminology Review Yearbook*, pag. 475-486, 1980 (oorspronkelijk verschenen in *Urban Studies*, 12 (3), oct., 1975).
- **Brantingham, P.J., en P.L. Brantingham:** The spatial patterning of Burglary. In: *The Harvard Journal*, 14 (2), 1975.
- **Brown, B.B., en I. Altman:** Territoriality and Residential Crime: A Conceptual Framework. In: P.J. Brantingham en P.L. Brantingham (ed.): *Environmental Criminology*. Sage, Beverly Hills, 1981.
- **Brownmiller, S.:** *Against our will: men, women and rape*. Bantam Books, New York, 1985.
- **Buikhuisen, W., R.W. Jongman, T. Schilt en T. Schilt-Drost:** Onderzoek agressieve criminaliteit in Limburg. Tweede voortgangsrapport. Criminologisch Instituut, R.U. Groningen, 1972.
- **Buuren, E.T. van, M. Wöstmann en M. Jünger:** Sexueel geweld en anticipatiestrategieën. W.O.D.C., Ministerie van Justitie. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1985.
- **Carter, R.L., en K.Q. Hill:** *The Criminal's Image of the City*. Pergamon Press, New York, 1979.
- **CBS:** Angstgevoelens in verband met criminaliteit, 1982-1984. In: *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 1984, 11, pp. 8-13. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage.
- **CBS:** Nadere analyse van onrustgevoelens in verband met criminaliteit. In: *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 1985, 6, pp. 8-22. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage.
- **CBS:** Het effect van slachtofferervaringen op de houding tegenover criminaliteit. In: *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 1985, 8, pp. 8-20. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage.
- **CBS:** De houding tegenover criminaliteit. In: *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 1985, 11, pp. 8-14. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage.
- **CBS:** *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, februari 1984, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1984.
- **CBS:** *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, mei 1984, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1984.
- **CBS:** *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, mei 1985, Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1985.
- **CBS:** *Maandstatistiek rechtsbescherming en veiligheid*, mei 1986. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1986.
- **CBS:** *Slachtoffers van misdrijven* 1980. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1982.
- **CBS:** *Slachtoffers van misdrijven* 1981. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1983.
- **CBS:** *Slachtoffers van misdrijven* 1982. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1984.
- **CBS:** *Slachtoffers van misdrijven* 1983. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1985.
- **CBS:** *Slachtoffers van misdrijven* 1984. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1986.

- **CHILTON, R.:** Continuity in Delinquency Area Research: A Comparison of Studies for Baltimore, Detroit and Indianapolis. In: *American Sociological Review* 29, pag. 71-83, 1964.
- **CLARKE, R., en T. HOPE (ed.):** Coping with Burglary (Research perspectives on Policy). Kluwer/Nijhoff, Dordrecht, 1984.
- **Clarke, R.V.G. (ed.):** Tackling Vandalism. Home Office Research Study nr. 47. HMSO, London, 1978.
- **Clarke, R.V.G., en D.B. Cornish:** Modeling Offenders' Decisions: A framework for Research and Policy. In: M. Tonry en N. Morris (ed.): *Crime and Justice*, vol. 6, University of Chicago Press, Chicago, 1985.
- **Clarke, R.V.G., en P. Mayhew (ed.):** Designing out Crime. Home Office Research Unit, HMSO, London, 1980.
- **Clemente, F., en M.B. Kleinman:** Fear of crime in the United States (a multivariate analysis). In: *Social Forces*, 56, pp. 519-531, 1977.
- **Coenen, A.W.M., en J.J.M. van Dijk:** Misdaadverslaggeving in Nederland. W.O.D.C. Ministerie van Justitie, 's-Gravenhage, 1976.
- **Coleman, A.:** Utopia on Trial (vision and reality in planned housing). Hilary Shipman, London, 1985.
- **Conklin, J.E.:** The Impact of crime. Collier-MacMillan, London, 1975.
- **Cozijn, C., en J.J.M. van Dijk:** Onrustgevoelens in Nederland. W.O.D.C., Ministerie van Justitie, 's-Gravenhage, 1976.
- **Cozijn, C.:** Verkrachting en aanranding; een analyse van bij de politie aangegeven gevallen. In: *Justitiële Verkenningen*, 1979.
- **Davidson, R.N.:** Burglary in the community: patterns of localisation in offender-victim relations. In: R. Clarke en T. Hope (ed.): *Coping with Burglary*, Kluwer/Nijhoff, Dordrecht, 1984.
- **Dijk, B. van, en P. van Soomen:** Vandalisme in Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1980.
- **Dijk, B. van, en P. van Soomen:** Vandalisme: ideeën, onderzoek, preventie. Kobra. Amsterdam, 1981.
- **Dijk, B. van, P. van Soomen en M. Walop:** Amsterdammertjes vernielen!? Achtergronden van jeugd vandalisme (rapportage onderzoek jeugd vandalisme deel 4). Gemeente Amsterdam, 1982.
- **Dijk, B. van, en P. van Soomen:** De preventie van vandalisme. In: *De Europese Gemeente*, mei/juni 1985.
- **Dijk, B. van, en P. van Soomen:** Literatuuronderzoek Buurtpreventie. Bureau Landelijk Coördinator Voorkoming Misdrijven, 's-Gravenhage, 1985.
- **Dijk, B. van, en P. van Soomen:** Bestuurlijke preventie (het idee, de voorlopers, de organisatie). *Verkenningen* nr. 2, Bureau Criminaliteitspreventie, Amsterdam, 1986.
- **Dijk, C. van:** Vandalisme in de woonomgeving. TH Delft, 1984.
- **Dijk, J.J.M. van, en A.W.M. Coenen:** Politieverslaggeving, koffiepraat en angst voor misdrijven. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, pp. 86-100, 1978.
- **Dijk, J.J.M. van, en C.H.D. Steinmetz:** De WODC-slachtofferenquête 1974-1979. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1979.
- **Dijk, J.J.M. van:** Omgaan met criminaliteit. In: *Tijdschrift voor de Criminologie*, 5-6, pp. 231-241, 1982.
- **Dijk, J.J.M. van:** Financieel economische aspecten van misdaad en misdaadbestrijding. In: *Economisch Statistische Berichten*, dec., 1984.
- **Ensink, B., en F. Albach:** Angst voor seksueel geweld; van overdreven angst naar gerechtvaardigde woede. *Vrouwenstudies*, Rijksuniversiteit Leiden, 1983.
- **Fiselier, J.P.S.:** Slachtoffers van delicten (Een onderzoek naar verborgen criminaliteit). *Ars Aequi Libri*, Utrecht, 1978.
- **Fowler, F.J., M.E. McCalla en T.W. Mangione:** Reducing residential crime and fear: The Hartford Neighborhood Crime Prevention Program. National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C. 1979 (zie ook Hollander e.a., 1980).
- **Fowler en T.W. Mangione:** Neighborhood Crime: Fear and Social Control (A second look at the Hartford Program). National Institute of Justice, US Department of Justice, Washington D.C., 1982.
- **Fürstenberg, F.F. Jr.:** Fear of Crime and its effects on citizen behaviour. In: A. Biderman (Ed.): *Crime and Justice*, A symposium. Nailberg, New York, 1972.
- **Fürstenberg, F.F. Jr.:** Public reaction to crime in the streets. In: *The American Scholar*, 40, pp. 601-610, 1971.
- **Gans, H.J.:** Urban Vitality and the fallacy of fysical determinism. In: H.J. Gans: *People and Plans*. Basic Books, New York, 1968.
- **Gardiner, R.A.:** Design for Safe Neighborhoods. National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C., 1978.
- **Garofalo, J., en J. Laub:** The fear of crime, broadening our perspective. In: *Victimology*, an

- **Garofalo, J.:** Local victim surveys: a review of the issues. Government Printing Office, Washington D.C., 1977.
- **Gensch, V., en B. Zimmer:** Gewalt gegen Frauen in Kassel. Arbeitsbericht des Fachbereichs Stadt- und Landschaftsplanung, Gesamthochschule Kassel, 1980.
- **Gladstone, F.:** Coördinating Crime Prevention Efforts. Home Office Research study no. 62, HMSO, London, 1980 (tevens grotendeels opgenomen in Clarke en Mayhew, 1980).
- **Glaser, D. (ed.):** Crime in the city. Harper and Row, New York, 1970.
- **Goldsmith, H., en S. Goldsmith:** Crime and the elderly. Lexington Books, Lexington MA, 1976.
- **Gordon, R.A.:** Issues in the Ecological Study of Delinquency. In: American Sociological Review 35, pag. 927-944, 1967.
- **Gordon, R.A.:** Issues in the Ecological Study of Delinquency. In: D. Glaser: Crime in the city. Harper and Row, New York, 1970.
- **Graeve, E.:** Buurtcriminaliteit in vogelvlucht. Gemeente Amsterdam, Bestuursinformatie, afd. Onderzoek en Statistiek, Amsterdam, 1985.
- **Groetelaars, P.:** Exploitatieproblemen naoorlogse woningen (deel 1 en deel 2) TH Delft, Afdeling der bouwkunde, Delft, 1984.
- **Hajonides, T., en A. Lodder:** Veiligheid buitenshuis voor vrouwen (themamap t.b.v. de studiedag 10 mei '85 te Utrecht). Stichting Vrouwen, Bouwen en Wonen, Rotterdam, 1985.
- **Hartholt, W.R.:** Buurt en jeugddelinquentie in Groningen (de rol van de allocatie van woonruimte). Groningen, 1980.
- **Heal, K., en G. Laycock (ed.):** Situational Crime Prevention (from theory into practice). HMSO, London, 1986.
- **Heesmans, H.:** Provinciaal emancipatiebeleid en bestemmingsplannen. Katholieke Universiteit Nijmegen, 1986.
- **Henig, J., en M.G. Maxfield:** Reducing fear of crime: strategies for intervention. In: Victimology: an international journal, 3-4, pp. 297-313, 1973.
- **Heyden, A.W.M., en A.Z. Israëls:** Meting van onrustgevoelens in verband met criminaliteit. In: CBS-Select no. 3, 1985.
- **Hindelang, M.J.:** Public opinions regarding crime, criminal justice and related topics. In: Journal of research in crime and delinquency, 11(2), pp. 101-116, 1974.
- **Hindelang, M.J., M. Gottfredson en J. Garofalo:** The victims of personal crime, an empirical foundation of personal victimization. Ballinger, Cambridge, Massachusets, 1978.
- **Hilversum:** MO-onderzoek Hilversum, RBVM regio Noord-Holland Zuid Oost, 1985.
- **Hipkens, A.:** Perspectives for Historical Research. GPO, Washington D.C., 1931.
- **Hollander, B., F.X. Hartmann, R.R. Brown en R. Wiles:** Reducing residential crime and fear: The Hartford Neighborhood Crime Prevention Program (Executive Summary). National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C., 1980.
- **Hope, T.J.:** Burglary in Schools: The Prospects for Prevention. Research and Planning Unit Paper nr. 11, Home Office, Londen, 1982.
- **Hope, T.J.:** Preventing Vandalism: The experience of an action research project. In: C. Lévy-Leboyer (ed.): Vandalism (behaviour and motivations). North Holland, Amsterdam/New York/Oxford, 1984.
- **Houben:** SKG-keurmerk geeft kwaliteitsgarantie/Goed vergrendelde ramen verlagen kans op inbraak. In: Bouwwereld, 1983/19.
- **Hough, M., en P. Mayhew:** Crime and Public Housing (proceedings of a workshop held in sept. 1980). Research and Planning Unit Paper 6, Home Office, London, 1982.
- **Hough, M., en P. Mayhew:** The British Crime Survey: first report. Home Office Research Study nr. 76, HMSO, London, 1983.
- **Hough, M., en P. Mayhew:** Taking account of crime: key findings from the second British Crime Survey. Home Office Research Study no. 85. HMSO London, 1985.
- **Hough, M., en J. Mo:** 'If at first you don't succeed': British Crime Survey findings on attempted burglaries. In: Home Office Research and Planning Unit, Research Bulletin no. 21, London, 1986.
- **Huges, L.P.H. en H.A. Stienstra:** Inbraakpreventie/Hang- en sluitwerk/Deuren, ramen en andere constructies. In: Handboek Schadepreventie, Samson, Alphen aan den Rijn, 1983.
- **In 't Veld, H.:** Bouwkundige maatregelen in de ontwerpfase integreren. In: Bouwwereld, 1983/19.
- **Jacobs, J.:** The death and life of great American cities. Random House, New York, 1961.

- **Jaycox, V.H.:** The elderly's fear of crime: rational or irrational? In: *Victimology*, an international journal, 3-4, pp. 329-334, 1978.
- **Jeffery, C.R.:** *Crime Prevention Through Environmental Design*. Sage, Beverly Hills, 1971.
- **Kentie, E.J.:** *Ontwerpen tegen kriminaliteit*. Tilburg, 1984.
- **Kolodny, R.:** The emergence of self help in the USA as a housing strategy of the urban poor. In *Habitat*, 5, nr. 1/2.
- **Kube, E.:** *Städtebau, Wohnhausarchitektur und Kriminalität: Prevention statt Reaction*. Kriminalistik-verlag, Heidelberg, 1982.
- **Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven:** *Folders inbraakpreventie*.
- **Lander, B.:** *Towards an Understanding of Juvenile Delinquency*. Columbia University Press, New York, 1954.
- **Lavrakas, P.J., J. Normoyle en J.J. Wagener:** *CPTED Commercial demonstration evaluation report* (draft). Westinghouse Electric Corporation, Evanston, Ill, 1978b.
- **Lavrakas, P.J., J. Normoyle en R. Szoc:** *CPTED Commercial security surveys and burglary reduction: A time-series analyses*. Paper presented at the Second National Workshop on Criminal Justice Evaluation. Washington D.C., 1978a.
- **Lawton, M.P., L. Nahemow, S. Yaffe en S. Feldman:** Psychological aspects of crime and fear of crime. In: J. Goldsmith en S. Goldsmith (Ed.): *Crime and the elderly*. Lexington Books, Lexington MA, 1976.
- **Leusink, B.:** *Modus operandi onderzoek regio Friesland. Lezing themadag inbraakpreventie RBVM Friesland, Leeuwarden, 1984*.
- **Lewis, D.A. en M.G. Maxfield:** Fear in the neighborhood: an investigation of the impact of crime. In: *Journal of research in crime and delinquency* 17, 160-189, 1980.
- **Loef, C.J.:** *Aanranding en verkrachting*. Gemeente Amsterdam, Bestuursinformatie, afd. onderzoek en statistiek. Amsterdam, 1985.
- **Mannheim, H.:** *Juvenile Delinquency in an English Middletown*, London, 1948.
- **Mawby, R.I.:** *Kiosk Vandalism: A Sheffield Study*. In: *The British Journal of Criminology* vol. 17, nr. 1, 1977.
- **Maxfield, M.G.:** Fear of crime in England and Wales. Home Office Research Study no. 78. HMSO London, 1984(b).
- **Maxfield, M.G.:** The limits of vulnerability in explaining fear of crime; a comparative neighborhood analysis. In: *Journal of research in crime and delinquency*, 3, pp. 233-250, 1984(a).
- **Mayhew, P., R.V.G. Clarke, A. Sturman en J.M. Hough:** *Crime as Opportunity*. Home Office Research Study nr. 34, HMSO London, 1976.
- **Mayhew, P., R.V.G. Clarke, J.N. Burrows, J.M. Hough en S.W.C. Winchester:** *Crime in Public View*. Home Office Research Study nr. 49, HMSO London, 1978.
- **Mayhew, P.:** Target-Hardening: How much of an answer. In: R. Clarke en T. Hope (ed.): *Coping with Burglary*. Kluwer, Dordrecht, 1984.
- **McIntyre, J.:** Public attitudes toward crime and law enforcement. In: *The annals of the American Academy of Political and Social Science*, 374, pp. 34-46, 1967.
- **McPherson, M.:** Realities and perceptions of crime at the neighborhood level. In: *Victimology*, an international journal, 3-4, pp. 319-329, 1978.
- **Meijer, R.:** Ontwikkelingen in de beveiligingsnormalisatie. In: *Beveiligingsjaarboek 1985*, pag. 42-47, Noorduijn, Arnhem, 1985.
- **Metz, G. en H. Rijpkema:** *Mythen en feiten over verkrachting*. Groningen, 1979.
- **Morris, T.:** *The criminal Area*. London, 1985.
- **Motoyama, T., H. Rubenstein en P. Hartjens:** The link between crime and the Build Environment (vol. 2): *Methodological Reviews of Individual Crime-Environment Studies*. National Institute of Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C., 1980 (zie ook: Rubenstein e.a., 1980).
- **Nelissen, H.:** Met meer toezicht kan de criminaliteit teruggedrongen worden. In: *Leeftijd* 2, pp. 2-5, 1985.
- **Newman, O.:** *Defensible space: Crime Prevention Through Urban Design*. McMillan, New York 1972, (The Architectural Press, London, 1973).
- **Newman, O.:** *Architectural Design for Crime Prevention*. Law Enforcement Assistance Administration, US Department of Justice, GPO, Washington D.C., 1973.
- **Newman, O.:** *Design Guidelines for creating Defensible Space*. GPO, Washington D.C., 1975.
- **Newman, O.:** *Community of Interest*.

Doubleday, New York, 1979.

– **Newman, O. en K. FRANCK:** Factors Influencing Crime and Instability in Urban Housing Developments. National Institute of Justice. GPO. Washington D.C., 1980.

– **Olthof, A.:** Themadag Inbraakpreventie (syllabus). Regionaal Bureau Voorkoming Misdrijven Zuid-Holland-Midden. Leiderdorp, 1985.

– **Pablant, P. en J.C. Baxter:** Environmental correlates of school vandalism. In: Journal of the American Institute of planners nr. 41, pag. 270-279, 1975.

– **Paepe, K. de:** Vandalisme in parken. Eindexamenscriptie NWIT, Breda, 1981.

– **Park, R.E., E.W. Burgess en R.D. McKenzie:** The city. Chicago, 1925.

– **Patterson, A.H.:** Methodological developments in environment-behavioural research. In: D. Stokols: Perspectives on Environment and Behaviour. Brook/Cole, Monterey, 1977.

– **Peyrefitte, A.:** Réponses à la violence. La Documentation Française, Parijs, 1977.

– **Poyner, B.:** Crime prevention and the environment. Street attacks in city centres. In: Police Research Bulletin, no. 37, pag. 10-18; London, 1981.

– **Poyner, B.:** Design against Crime (Beyond defensible Space). Butterworth, London, 1983.

– **Prak, N.L. en Priemus, H.:** Model om verval van naoorlogse woningen beter te voorspellen. In: Bouw, 84-17.

– **Priemus, H.:** Effectieve aanpak in Jersey City van problemen met flats. In: Bouw nr. 19, 15 sept. 1984.

– **Ramsay, M.:** City-centre crime: the scope for situational prevention. Research and Planning Unit Paper 10, Home Office, Londen, 1982.

– **Regionaal Bureau Voorkoming Misdrijven Regio Utrecht:** Modus operandi-onderzoek regio Utrecht, Utrecht, 1984.

– **Repetto, T.A.:** Residential Crime. Ballinger, Cambridge (MA), 1974.

– **Rhodes, W.M. en C. Conley:** Crime and Mobility: an empirical study. In: P.J. Brantingham en P.L. Brantingham (ed.): Environmental Criminology. Sage, Beverly Hills, 1981.

– **Rigby, R.J.:** Tenant control can reverse housing decline. In: Place, pag. 7-9, december 1982.

– **Rigby, R.J.:** The Residents as Resource: A Public Housing Management Demonstration in Jersey City. New Jersey Department of Community Affairs, Trenton NJ, 1982.

– **Riger, S.:** On women. In: D.A. Lewis (Ed.): Reactions to crime, Sage, Beverly Hills, 1980.

– **Riger, S., M.T. Gordon en R. le Bailly:** Women's fear of crime: from blaming to restricting the victim. In: Victimology, an international journal, 3-4, pp. 274-284, 1978.

– **Rijks Planologische Dienst:** Maakt de gelegenheid de dader? Een verkennende studie over de kwaliteit van de openbare ruimte in de stad en sociale veiligheid. Rijks Planologische Dienst, Ministerie van VROM, 's-Gravenhage, 1985. Zie tevens: *Sociale Veiligheid en de kwaliteit van de openbare ruimten in de stad. Brief van de Minister van VROM aan de Tweede Kamer*, nov. 1985. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

– **Roëll, A.:** Inbraken. Wat weten we ervan? In: Economisch statistische berichten, dec. 1984.

– **Roëll, G., J.J.M. van Dijk en C.H.C. Steinmetz:** Interventiegedrag van omstanders: een veldexperiment. In: Tijdschrift voor Criminologie, nr. 1, pag. 21-35, 1982.

– **Roethof, H.:** Eindrapport van de Commissie kleine criminaliteit (onder voorzitterschap van H. Roethof). Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1986.

– **Roethof, H.:** Interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit (onder voorzitterschap van H. Roethof). Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1984.

– **Rolinsky, R.:** Wohnhausarchitektur und Kriminalität. Wiesbaden, 1980.

– **Rosenthal, A.:** Thirty-Eight Witnesses. McGraw-Hill, New York, 1964

– **Rubinstein, H., C. Murray, T. Motoyama, W.V. Rouse en R.M. Titus:** The Link Between Crime and the Built Environment (volume 1). National Institute of Justice, US Department of Justice. GPO, Washington D.C. 1980. (zie ook: Motoyama e.a., 1980).

– **Ruimte, beperkend of bevrijdend?** Bundel in het kader van een studiedag emancipatie en ruimtelijke ordening, Provincie Zuid-Holland, 1984.

– **Ruimtelijke ordening en emancipatie van de vrouw:** eerste deelrapport sociale veiligheid. Dienst Ruimtelijke Ordening, Gemeente Amsterdam, 1985.

– **Samenleving en criminaliteit: een beleidsplan voor de komende jaren.** Kabinetsnota, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1985.

– **Savornin Lohman, A.F. de, en B. van Dijk:** Brandstichting aan scholen. Gemeente Amsterdam/Bureau Criminaliteitspreventie, Amsterdam, 1985.

Savornin Lohman, P.M. de, A.G. van Dijk en **P. van Soomeren:** Gebouwde omgeving en criminaliteit. Ministerie van Volks-huisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Directie Coördinatie Bouwbeleid, 1986 (rapportage veldonderzoek, 3 delen).

– **Selm, E. vann A. Lodder, M. Buitenhuis, en M. Arkestein:** Eng op straat. Wageningen, 1985.

– **Shaw, C.R.:** Delinquency Areas. University of Chicago Press, Chicago, 1929.

– **Shaw, C.R. en H.D. McKay:** Social Factors in Juvenile Delinquency. Government Printing Office, Washington D.C., 1931.

– **Shaw, C.R. en H.D. McKay:** Juvenile Delinquency and Urban Areas. University of Chicago Press, Chicago, 1942 (herziene versie: 1969).

– **Singer, S.I.:** The concept of vulnerability and the elderly victim in the urban environment. In: J.E. Scott en S. Dinitz (Eds.): Criminal Justice Planning, Praeger, New York, 1977.

– **Skogan, W.G. en M.G. Maxfield:** Coping with criming, individual and neighborhood reactions. Sage, Beverly Hills, 1981.

– **Skogan, W.G.:** The fear of crime. Rede uitgesproken op het Ministerie van Justitie/W.O.D.C., 's-Gravenhage, 1984 (a).

– **Skogan, W.G.:** Recent experiments in fear reduction. A summary of research conducted by the Police Foundation, 1983-1984. Interne notitie, 1984 (b).

– **Skogan, W.G.:** Reporting crimes to the police: the status of world research. In: Journal of Research in Crime and Delinquency, vol. 21 nr. 2 pag. 113-137, mei 1984.

– **Sociale veiligheid.** Verslag van de NIROV-studiedag, juni 1986. NIROV, 's-Gravenhage, 1986.

– **Soetenhorst-De Savornin Lohman, J.:** Gevoelens van onveiligheid: wat kan de overheid eraan doen? In: Beleid en Maatschappij, 1982, 6, pp. 156-162.

– **Soomeren, P. van:** Ruimtelijke planning en criminaliteit. Rijksplanologische Dienst/Bureau Criminaliteitspreventie, 's-Gravenhage/-Amsterdam (in voorbereiding, publicatie eind 1986/begin 1987).

– **Steinmetz, C.H.D. en H.G. van Andel:** Meningen over en reacties op criminaliteit, een

nieuwe visie op eerdere W.O.D.C.-resultaten. In: Justitiële Verkenningen, 1, pp. 25-71. Ministerie van Justitie, 's-Gravenhage, 1985.

– **Steinmetz, C.H.D. en H.G. van Andel:** Mishandeling en hulpverlening, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1984.

– **Stephan, E.:** Die Stuttgarter Opferbefragung. Wiesbaden, 1976.

– **Stinchcombe, A., C. Heimer, R.A. Illif, K. Scheppele, T.W. Smith en D.G. Taylor:** Crime and punishment in public opinion: 1948-1974. National Opinion Research Center, 1977.

– **Sutherland, E.H.:** Principles of Criminology, Lippincott, Philadelphia, 1947.

– **Sykes, J. (Ed.):** Designing against vandalism. Heinemann, London, 1979.

– **Taylor, R.B., S.D. Gottfredson en S.N. Brower:** Informal control in the urban residential environment. National Institute of Justice, US Department of Justice, Washington D.C., 1981.

– **Turner, S.:** Delinquency and Distance. In: T. Sellin en M.E. Wolfgang (ed.): Delinquency: Selected Studies. John Wiley, New York, 1969.

– **Vereniging van Nederlandse Gemeenten,** afdeling Sociaal-Geografisch en Bestuurskundig onderzoek: In de vernieling (een onderzoek naar omvang, frequenties en kosten van vernieling van gemeentelijk eigendom). 's-Gravenhage, okt. 1984.

– **Vereniging van Nederlandse Gemeenten,** Beheer van de bebouwde kom. 's-Gravenhage, jan. 1984.

– **Vorrink, L.:** De beeldvorming ten aanzien van seksueel geweld. In: Tijdschrift voor Criminologie, 5-6, 1982.

– **Vries, de:** Inbraakwerend hang- en sluitwerk vraagt zorgvuldige montage. In: Bouwwereld, 1983/19.

– **Waller, I. en N. Okihiro:** Burglary: the victim and public. University of Toronto Press. Toronto. 1978.

– **Walop, M., B. van Dijk en P. van Soomeren:** Eindrapport actie-onderzoek jeugd vandalisme. Gemeente Amsterdam, 1984.

– **Ward, C.:** Vandalism. The Architectural Press. London, 1973.

– **Wees, E.H.M. en M.H. Lammertink:** Vandalisme aan bezit van corporaties en gemeentelijke woningbedrijven. Nationale Woningraad, Almere, 1984.

– **Weringh, J. van:** De afstand tot de horizon. Synopsis, Amsterdam, 1986.

– **Weringh, J. van:** Criminaliteit in het grootstedelijk milieu. Van Gorcum, Assen, 1978.

– **Werkgroep Onbezorgd op straat:** Onbezorgd op straat. Den Haag, 1984.

– **Wessels, E.C.:** Risico-beoordeling en preventie-

- richtlijnen in beveiliging. In: Beveiligingsjaarboek 1985: pag. 26-37, Noorduijn, Arnhem, 1985.
- **Wiel, v.d.:** Gelaagd glas eist aangepaste detaillering. In: Bouwwereld, 1983/19.
  - **Wilson, S.:** Vandalism and 'Defensible Space' on London Housing Estates. In: Clarke, R.V.G. (ed.): Tackling Vandalism; HMSO; London, 1978.
  - **Winchester, S. en H. Jackson:** Residential Burglary: the limits of prevention. Home Office Research Study no. 74. HMSO. London, 1982.
  - **Winkel, F.W.:** Onrustgevoelens: een empirische toetsing van enkele predictormodellen. In: Tijdschrift voor Criminologie, 1, pp. 40-52, 1983.
  - **Winkel, F.W.:** Angstgevoelens voor criminaliteit: een informatie-verwerkingsperspectief. In: Justitiële Verkenningen, 1, 72-101. Ministerie van Justitie, 's-Gravenhage, 1985.
  - **Wood, E.:** Housing design, A Social Theory. Citizens' Housing and Planning Council of New York, Inc., New York, 1961.

Productie en verspreiding:
Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,
Centrale Directie Voorlichting en Externe Betrekkingen,
Van Alkemadeaan 85, 2597 AC 's-Gravenhage

VROM 61019/10-87
0861/20